HRISOVUL

VII

1947

HRISOVUL

VII

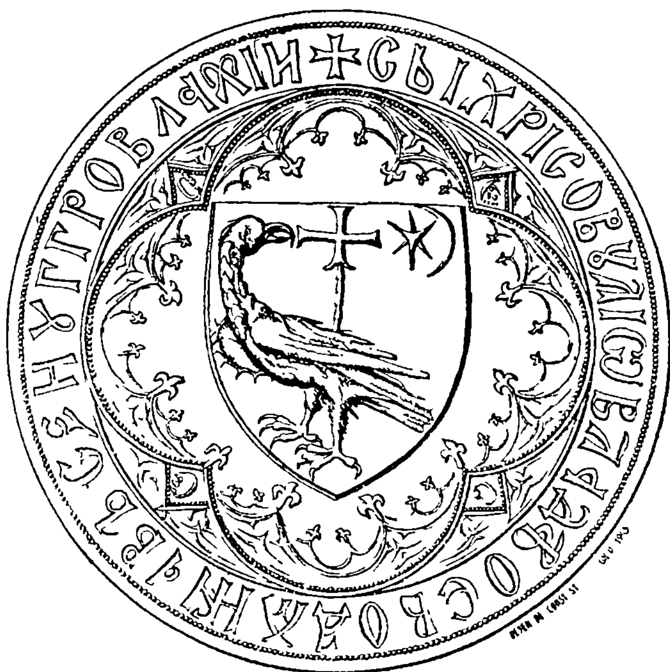
1947

„HRISOVUL" BULETINUL ŞCOALEI DE ARHIVISTICĂ

APARE ANUAL

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA: Strada Arhivelor Nr. 4, Bucureşti I

Buletinul este proprietatea Şcoalei de Arhivistică în baza ordonanţei prezidenţiale a Tribunalului Ilfov, secţia I Comercială, sub Nr. 5955, din 24 Martie 1941, dosar Nr. 667/1941. A fost înscris în registrul publicaţiilor periodice sub Nr. 51/1941. Aprobat de Serviciul central al cenzurii presei cu Nr. 272/1941.

EDIŢIE IN CINCI SUTE EXEMPLARE

TIPARUL „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREŞTI

HRISOVUL

BULETINUL ŞCOALEI DE ARHIVISTICĂ

PUBLICAT DE

PROF. AURELIAN SACERDOŢEANU

DIRECTORUL ŞCOALEI DE ARHIVISTICĂ

ŞI

DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI

VII

BUCUREŞTI

1947

Vigneta de pe foaia de titlu reprezintă sigiliul lui Vlad Voevod, Domnul Țării Românești, atârnat cu șnur la hrisovul din 28 Mai 1396, cu legenda: † Сьı хрісовꙋл Іѡ влада воевод҄ж на гнⷺ всеи ꙋгровлахіи. Desen, în mărimea originală (85 mm.), de C. St. Gheorghiu.

ARHIVISTICA

Introducere :—Biblioteca Ulpiană — Arhiviști romani — Arhivele romane provinciale. — Organizarea arhivelor în evul mediu. — Arhivistica și civilizația. — Ediții de documente. — Școala de arhiviști. — Arhivistica.

I. **Periodice arhivistice** : Dela 1806 înainte — germane — franceze — italiene — suedeze — spaniole — olandeze — cehe — daneze — belgiene — maghiare — românești — americane — polone — austriece.

II. **Manuale arhivistice** : Dela 1568 înainte — la Germani — Italieni — Francezi — Englezi — Spanioli — Olandezi — Americani

Incheere : — Programa unui curs de arhivistică.

Era pe la începutul lui Aprilie când prefectul Romei Iunius Tiberianus pleca dela Palatin spre a se duce la grădina Variană. Era în timpul sărbătorilor Cibelei și înaltul magistrat călătorea în modestul său *iudiciale carpentum*. Ca să uite de chestiunile zilei a luat cu sine și pe istoricul Vopiscus, de ale cărui scrieri se leagă trecutul Daco-Românilor. Profitând de această tovărășie Tiberianus sfătuește de istoric să scrie și despre împăratul Aurelian care, deși restaurator al Imperiului, nu avea totuși o istorie. Intre îndemnurile primite dela prefect figurează și această relațiune : „Și totuși, pe cât știu, ni s'au păstrat efemeridele scrise ale acestui bărbat, sub formă istorică chiar și războaiele purtate de el, pe care ași dori să le iei și să scrii în ordine, adăugând și cele ce privesc viața sa. Toate acestea le vei găsi, prin stăruința ta, în cărțile scrise pe in, în care el însuși poruncise să se consemneze tot ce făcea în fiecare zi. Mă voiu îngriji chiar ca să ți se pună la îndemână aceste cărți de in din Biblioteca Ulpiană." [1]).

---

1. Vopiscus, *Vita Aureliani*, c. I (ed. G. Popa-Lisseanu, *Fontes historiae Daco-Romanorum*, IX, București 1936) : „Et tamen, si bene novi, ephemeridas illius viri scriptas habemus. Etiam bella charactere historico digesta, quae velim accipias et per ordinem scribas, additis quae ad vitam pertinent. Quae omnia ex libris linteis, in quibus ipse cotidiana sua scribi praeceperat, pro tua sedulitate condisces. Curabo autem, ut tibi ex Ulpia bibliotheca et libri lintei proferantur.

Informaţii de natura aceasta se găsesc multe atât în antichitate cât şi în evul mediu. Şi ele arată existenţa arhivelor şi folosirea lor.

Nu ştim dacă mult lăudatul şi tot aşa de mult hulitul Vopiscus pune în gura lui Tiberianus cuvintele acestuia sau le inventează. Oricare ar fi adevărul, mărturia aceasta are un deosebit preţ pentru noi. Prin ea vedem că, la sute de ani după moartea fundatorului Ulpiei, se mai ştia că acolo trebuiau păstrate efemeridele împărăteşti scrise în cunoscutele *libri lintei*. Grija pentru strângerea, conservarea şi servirea lor faţă de cercetători o aveau, fără îndoială, arhiviştii romani faţă de cari era necesară intervenţia prefectului. Aceşti arhivişti vor fi avut şi ei norme de lucru şi practică deosebită în atribuţiile lor, tot aşa cum au avut şi urmaşii lor de atunci şi până azi.

In adevăr în legislaţia romană apare deseori interesul pentru conservarea monumentelor arhivistice. Ceva mai mult : chiar *res extra commercium* intră în *res publicae*, pentru care dreptul justinianeu are această precizare : *res publicae publico usui destinatae*. Având la bază un principiu atât de larg este explicabil de ce Justinian este cel dintâi legislator care se gândeşte ca arhiva să aibă nu numai un local propriu ci şi un personal care să pună lesne la îndemâna cercetătorilor toate actele trebuitoare. In adevăr, în anul 535, împăratul, legalizând uzurparea pe care *defensores plebis* o făcuseră în privinţa redactării actelor municipale, dispune ca prefectul pretoriului să trimită în fiecare provincie porunci, „pentru ca în oraşele de reşedinţă să fie afectată o oarecare locuinţă publică în care e de acord ca defensorii să adune monumentele, alegând pe cineva din provincie care să aibă grija acestora ; aşa încât ele să rămână nevătămate şi repede să fie găsite de către cei care le cer : şi astfel să fie arhiva la ei ; şi ceea ce s'a trecut cu vederea până acum în oraşe, să se îndrepte [1])".

In tot evul mediu s'a avut în vedere organizarea arhivelor. Astfel, între altele, constatăm că la 1203 messer Bartolomeo dei Maconi podestà în Siena, văzând desordinea în care erau păstrate actele instrumentare, dispune să fie trecute într'un registru, spre a fi de mai mult folos şi uşurinţă. Mai târziu, în 1229, atribui arhivii ca local *in*

1. *Novella* XV cap. V. p. 2 : praecepta.. ut in civitatibus habitatio quaedam publica distribuatur, in qua conveniens est defensores monumenta recondere, eligendo quendam in provincia, qui horum habeat custodiam : quatenus incorrupta maneant haec, et velociter inveniantur a requirentibus : et sic apud eos archivum ; etquod hactenus paetermissum est in civitatibus emendetur.

quo recondunlur scripture, palatul Boninsegna. [1]) Şi astfel mărturiile se adaugă unele după altele nu numai în ceea ce priveşte localul ci şi actele înseşi. Astfel Jenkinson aduce o notiţă din sec. XIV, adăugată la un fragment de document dela Winchester College, din care se vede că actul era în parte putrezit şi abea se putea ceti, fapt care a determinat punerea lui într'un săculeţ de protecţie [2]).

In felul acesta, cu grijă şi cu respect pentru actul scris, arhivele s'au păstrat pretutindeni, ca o dovadă a gradului de civilizaţie la care ajunsese fiecare popor. Astăzi este un indiciu sigur că vechimea şi ordinea arhivelor unei ţări îi fixează definitiv altitudinea civilizaţiei sale. Istoria arhivelor este însăşi istoria civilizaţiei creatorilor ei, deşi ne dăm bine seama că păstrarea lor n'a fost lucrul cel mai uşor de înfăptuit.

Cu mult timp înainte ca arhivele să fi fost deschise publicului cuprinsul lor a atras atenţia cercetătorilor. Interesul pentru ele a crescut atât de mult încât, încă din sec. XVI, au început să apară nenumărate colecţii de documente al căror cuprins a revoluţionat studiile istorice. E destul să amintim de celebrele *bella diplomatica* pentru a ne da seama de importanţa acestui fapt [3]). Cu întârziere de mai bine de trei secole am căutat şi noi să ne alăturăm acestui proces istoric, dar suntem încă departe de a-i fi pus baze solide [4]). Suntem abia mulţumiţi că nu am rămas cu totul în afara lui.

1. Eugenio Casanova, *Arhivistica*, 2-a edizione, Siena 1928, p. 323 — 324, tează din studiile lui Al. Lisini dispoziţia lui Maconi : Quia contractus publicos, quos antiquitus Comune senense contrahendo receperat, inveni, principio mei regiminis, male custoditos et indiscrete detentos, statui cum laudabili et fido camerario meo Ranerio Bernardini, qui operam ibi exhibuit cum effectu et iussi eos, qui remanserant, per prudentes et fidos iudices et notarios in hunc Librum publice redigi et fideliter exemplari ne ulterius inde Comune senense dispendium sustineret. Per ipsos namque pacta servantur, promissiones adimplentur et quod negatur eis deductis in medium comprobando redditur et latens veritas revelatur. Quoniam igitur multum continent utilitatis et commodi, rogo et exhortor propose prudentiam vestram karissimam quatenus, his bene custoditis, alios, quos in futurum receperitis pro Comuni similiter exemplari et custodiri mandetis...

2. Hilary Jenkinson, *A manual of archive administration including the problems of war archives and archive making*, Oxford 1922, p. 54 n. 2 : in hoc sacculo continetur carta R. Dei gracia regis Anglie... cum partibus minutis sigilli regis confracti, et carta est in parte putrefacta quo minus legi possit.

3. Cf. A. Sacerdoţeanu, *Ceva despre un corpus al izvoarelor istoriei Românilor*, în *Arhiva Românească*, IV (1940), p. 73—102 ; reprodus şi în Id. *Indrumări în cercetările istorice* (Bucureşti 1945), p. 65—100.

4. Id. *,Izvoarele istoriei Românilor, ibid.* V (1940), p. 47—69 ; reprodus în *Indrumări*, p. 101—128.

Edițiile de documente cereau însă oameni pregătiți, care nu se improvizează. In afară de ani de studii și migăloase cercetări ei au nevoie de și mai mulți ani de practică temeinică în fața materialului. Din această cauză au luat ființă pretutindeni nenumărate școale al căror scop principal era să pregătească înflorirea erudiției arhivistice și diplomatice [1]). Este regretabil că din acest punct de vedere noi stăm și mai rău. Școala noastră de Arhivistică tinde să pregătească astfel de arhiviști erudiți dar elevii săi sunt așa de puțini încât nu se devotează slujbei arhivelor, care rămân încă pe seama pregătirii empirice, adesea dăunătoare înseși conservării materialului.

Normele arhivistice n'au răsărit deodată și nu le-a formulat cineva din capul lui. Ele au izvorît dintr'o atentă și îndelungă observație ca urmare a unei practici neîntrerupte. Astfel, generație după generație, arhiviștii au adăugat rând pe rând, observație după observație, încât am avut la un moment dat un adevărat tratat de arhivistică. Azi, prin *arhivologie*, putem să cunoaștem istoricul arhivelor cu feluritele legislații care le-au protejat, prin *arhiveconomie* modul cum se administrează localul arhivei și materialul cuprins în el și prin *arhivotehnie* principiile după care se conduc arhiviștii în lucrările lor speciale. Unii arhiviști clasează tot în arhiveconomie și unele capitole din arhivotehnie, cum ar fi alcătuirea inventarelor. Noi credem însă că lucrările care privesc arhivele din punct de vedere extern aparțin în întregime arhiveconomiei, iar cele care apelează și la cuprins, deci privind actele din punct de vedere intern, aparțin numai arhivotehniei.

La timpul său fiecare practică arhivistică a fost înscrisă în tratate. Mai târziu interesul pentru arhive s'a accentuat și au început să aibă loc adevărate discuții științifice între toți cei care își întemeiau studiile pe cercetări arhivistice. La aceștia s'au adăugat și cei care aveau chiar numai interese administrative, deoarece constataseră că fără o arhivă bine organizată nu poate exista nici serviciu conștiincios, public și particular. Când arhivele au devenit în întregime publice interesul pentru păstrarea și cunoașterea lor a crescut și mai mult. Cu începere din secolul trecut se poate vorbi de o adevărată chestiune arhivistică, la a cărei rezolvare și-au dat contribuția tot

1. Cf. A. Sacerdoțeanu, *Pregătirea arhiviștilor*, în *Hrisovul*, V (1945), p. 5—41. Adaug la literatură și Clemente Lupi, *Gli arhivi e le scuole paleografiche in Francia e in Italia*, în *Nuova Antologia*, XXVIII (1875); Caterina Santoro, *Schulen für Archivare und Bibliothekare (in Italien)*, în *Archivalische Zeitschrift*, 37 (1928), p. 276—278

felul de specialişti. In această situaţie nu e de mirare că studiile arhivistice au putut căpăta o desvoltare cu totul impresionantă.

Ceea ce atrage atenţia în chip cu totul deosebit e faptul că arhivistica a luat o înfăţişare cu totul nouă prin periodicele speciale care au început să apară mai în fiecare ţară.

Chestiunile de arhivistică au fost desbătute în multe lucrări ştiinţifice şi în reviste speciale, mai ales istorice. Ne-am extinde prea mult dacă am intra în amănunt. Trebue să remarcăm însă că chiar în anul când lua sfârşit Sfântul imperiu roman de naţiune germană, cea din urmă supravieţuire a formelor medievale, se inaugurează seria periodicelor dedicate exclusiv problemelor arhivistice. *Revista pentru ştiinţa arhivei şi registraturii*, din care au apărut patru caete prin grija arhivarului Paul Oesterreicher şi a registratorului şef F. Döllinger în Bamberg, pune în discuţie o serie întreagă de teorii [1]). Aci Oesterreicher publică şi o *Anleitung zur Archivwissenschat.*

Ca orice început revista lui Döllinger n'a putut rezista încetându-şi apariţia după patru fascicole. Au trebuit să treacă aproape treizeci de ani până când tot Germanii s'au gândit la un alt periodic. Arhiviştii L. F. Höfer, H. A. Erhard şi F. L. von Medem izbutesc să scoată o nouă *Revistă de arhivistică, diplomatică şi istorie,* în care desbat teorii şi probleme de mare importanţă [2]) De data aceasta revista a putut rezista doi ani, probabil fiindcă extinsese domeniul preocupărilor.

In vremea aceasta cercetările de erudiţie arhivistică căpătaseră o înfăţişare nouă datorită faptului că Pertz pornise uriaşa sa colecţie iar Şcoala de Arhivistică franceză îşi impusese o atitudine precisă. Era firesc dar ca un nou periodic să aibă mai mulţi sorţi de izbândă, mai ales că obiectivul principal căutat era critica şi erudiţia istorică. Astfel în 1839 apare la Paris *Biblioteca Şcoalei de Arhivistică,* azi seculară ca apariţie, dar neabătută dela programul iniţial [3]). Ceva mai mult, atât distribuirea materiei cât şi formatul n'au suferit modificări într'o viaţă atât de lungă. Nu e cazul să ne referim la cuprinsul ei. Trebue să observăm totuşi că, în afară de publicarea nouilor achiziţii arhivistice franceze, în această revistă aflăm şi azi cele mai

1. *Zeitschrift für Archiv- und Registraturwissenschaft,* 1806.
2. *Zeitschrift für Archivkunde, Diplomatik und Geschichte,* 2 vol., Hamburg 1834—1836.
3. *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes,* Paris, 1839.

bogate şi mai serioase informaţii critice asupra erudiţiei franceze. Programul ei a fost adoptat şi de *Arhiva istorică italiană* [1]), dar care dând precădere textelor diplomatice şi-a restrâns sfera de cercetare. Cu toate reluările pe care le-a avut nu a izbutit să-şi egaleze modelul, încât azi un specialist italian consideră recenziile sale de prea anodine [2]). Cu toate acestea cercetarea ei merită atenţia noastră de-a-lungul întregului secol de apariţie.

Interesul pentru chestiuni arhivistice încă nu se impusese. A doua revistă germană dispăruse iarăşi repede. A treia încercare o face arhivarul din Nassau, Fr. Tr. Friedemann, care în cursul a opt ani scoate două volume de câte trei fascicole din *Revista arhivelor germane* [3]). Aici editorul însuşi se ocupă în mod special de arhivele franceze iar Schlichtegroll pune premisele ştiinţifice ale dreptului şi ştiinţei arhivistice.

Programul revistei franceze şi al celei italiene este adoptat şi de un al doilea periodic italian, *Jurnalul istoric al arhivelor toscane*, din care apar şapte volume [4]). Acesta „se specializează şi devine cea mai bună revistă de critică şi de erudiţie diplomatică şi istorică", după înseşi mărturiile italiene [5]).

Multe informaţii de primul ordin se pot găsi şi în *Anuarul bibliofilului, bibliotecarului şi arhivistului*, publicat de Louis Lacour [6]). Adesea tratează şi chestiuni de arhiveconomie.

Până acum n'a putut să reziste un periodic arhivistic. I-a fost dat lui Franz von Löher să înceapă la Stuttgart cea mai serioasă şi mai temeinică *Revistă arhivistică*, în 1876 [7]). Dela von Löher ea trece

---

1. *Archivio storico italiano, ossia raccolta di opere e documenti finora inediti o divenuti rarissimi risguardanti la storia d'Italia*, perioada I, Florenţa 1842 — 1858.

2. Gabriele Pepe, *Introduzione allo studio del medio evo latino*, [Milano 1942], p. 154; „da un certo tempo, però, le recensioni sono un po' troppo anodine".

3. *Zeitschrift für die Archive Deutschland's*. Besorgt von Friedr. Traug. Friedemann. Ersten Bandes [Zweiten Bandes], Gotha 1846—1847 [1853].

4. *Giornale storico degli archivi toscani*, Florenţa 1857—1863.

5. Casanova, *Arhivistica*, p. 405.

6. *Annuaire du Bibliophile, du Bibliothécaire et de l'Archiviste*, publié par Louis Lacour, 4 vol. Paris 1860—1863.

La periodicele franceze care ne pot interesa mai adăugăm: *Bulletin des bibliothèques et des archives*, Paris, din 1883; *Annuaire des bibiothèques et des archives*, Paris, din 1886; şi *Archives historiques, littéraires et artistiques*, Paris, din 1889.

7. *Archivalische Zeitschrift*. 13 vol. editate de Franz von Löher la Stuttgart, 1876—1880 şi la München 1881—1890; 20 vol. N. F. d. k. bayer. Allg. Reichsarchiv, 1890—1914, şi 3. F. vol. I, 1915, vol. II, 1925 şi urm. (red. acum de Bayer. Hauptstaatsarchiv).

în redacţia arhivelor bavareze, tratând tot felul de probleme arhivistice, ţinând în curent pe cetitori cu toată literatura mondială de specialitate şi dând informaţii asupra tuturor arhivelor din lume. E destul să răsfoim această publicaţie şi ne vom da seama îndată de imensele progrese pe care le-a făcut arhivistica în ultimii 70 de ani. Nu e cazul să mai insistăm asupra cuprinsului acestei reviste.

Studiile arhivistice capătă acum extensiune. Suedia are un *Buletin al arhivelor Statului*, din 1877, în care se oglindeşte toată informaţia suedeză de atunci şi până azi [1]). C. A. Burkhardt, în 1880, porneşte o nouă revistă, *Foaia de corespondenţă a arhivelor germane*, din care au apărut trei volume [2]). Tot atunci apare în Spania *Revista pentru arhive, biblioteci şi muzee* [3]), care încetează târziu în 1932, iar în Austria cea mai interesantă publicaţie de erudiţie, *Comunicările Institutului de cercetări pentru istoria austriacă* [4]).

In anul următor Ernesto Monaci, luând exemplul lui von Sickel, impune arhivelor un nou gen de publicaţii prin *Arhiva paleografică italiană* [5]). E o colecţie de heliogravuri după documente alese din arhivele italiene. Sistemul acesta, deosebit de interesant pentru studiile paleografice, s'a extins aproape în toate ţările şi am căutat să-l adoptăm şi noi în *Culegere de facsimile pentru Şcoala de Arhivistică* [6]).

Revista bibliotecilor şi a arhivelor, [7]) scoasă la Florenţa în 1889 de Guido Biagi, s'a impus cetitorilor şi, după o întrerupere în 1919, continuă. In acest timp preocupările pure de arhivistică, teoretice şi practice, trec pe seama arhiviştilor olandezi, care s'au impus atenţiei tuturor. Aceştia izbutesc să scoată în 1893, *Revista arhivelor olandeze*, care continuă fără întrerupere [8]). In spiritul combinat al celor două periodice Ch.-V. Langlois şi H. Stein încearcă să scoată la Paris o *Revistă internaţională a arhivelor, bibliotecilor şi museelor* [9]). Cu toate că a dat informaţii foarte preţioase despre arhivele europene, ea n'a

1. *Meddelanden från svenska Riksarkivet*, 1877.
2. *Korrespondenzblatt der deutsche Archiv*, 1880.
3. *Revista de archivos, bibliotecas y museos*, 1880.
4. *Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung*, I, 1880, Innsbruck.
5. *Archivio paleografico italiano*, Roma 1881, din 1920 continuat de Vincenzo Federici, are acum câteva zeci de fasc.
6. Au apărut până acum 6 fasc. având la bază limba documentelor.
7. *Rivista delle biblioteche e degli archivi*, 1889.
8. *Nederlandsch archievenblad*, Groningen 1893
9. *Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées*, Paris 1895.

avut decât o apariție efemeră. Spiritul public nu era încă format pentru atare întreprindere. Sub alt aspect problema a fost reluată îndată în *Bibliograful modern* al lui Henri Stein, care apare cu întreruperi [1]).

Publicistica germană începe să se specializeze. Astfel în 1900 R. Koser inaugurează *Comunicările direcției arhivelor regale ale Prusiei*, din care au apărut 23 fascicole [2]). Cehii pornesc și ei o publicație specială, *Informațiile arhivelor statului ceh*, în 1906, din care până în 1932 apăruseră 7 volume editate de Dr. Vojtěch, J. Nováček, și Dr. Jan Bedrich Novák [3]). Tot atunci începe și *Buletinul arhivelor statului danez* [4]), care apare până în 1922.

Belgia nu izbutește să scoată o revistă, cu toată strădania depusă de cunoscutul lor arhivist Joseph Cuvelier. Cu toate acestea el suplinește lipsa prin *Arhivele Statului in Belgia*, anuar din care au apărut trei volume [5]), în care se evidențiază școala lui Cuvelier. Singură *Revista arhivelor din Anvers* [6]), nu izbutește să se remarce nici cât *Revista bibliotecilor și a arhivelor din Belgia* [7]), care vrea să imite pe cea franceză.

Pentru Italia Casanova scoate șapte ani un periodic special pentru arhive: *Arhivele Italiene* [8]). Despre acesta editorul mărturisește cu încredere că „putem să afirmăm cu mândrie că, în timp de războiu și deci cu cele mai mari greutăți, am dat dovadă, cu binevoitorul concurs al colegilor mai mult decât demni prin doctrina și experiența lor, sà fie citați cu cinste alături de cei mai iluștri străini. Suspendată publicarea prin prostia celor care ar fi trebuit administrativ dacă nu politic, să o favorizeze, ea așteaptă zile mai bune și forțe mai tinere spre a-și relua zborul către acele regiuni ale științei pe care le-am indicat totdeauna" [9]).

Una din cele mai interesante și mai specializate reviste este aceea a Arhivelor Statului Maghiar, *Comunicări arhivistice* [10]), care

---

1. *Le Bibliographe moderne*. Courrier international des archives et des bibliothèques, publié sous la direction de Henri Stein, Paris 1897.

2. *Mitteilungen der k. preussischen Archivverwaltung*, Berlin 1900.

3. *Zprávy českého zemského Archivu*, Praga 1906.

4. *Meddelelser fra det danske Rigarchiv*, Copenhaga 1906.

5. *Les Archives de l'Etat en Belgique. Annuaire publié sous la direction* de Joseph Cuvelier... 1914—1930.

6. *Antwerpsch Archievenblad*, Anvers.

7. *Revue des bibliothèques et des archives en Belgique.*

8. *Gli Archivi italiani*, Neapole 1914—1921.

9. E. Casanova, *Archivistica*, p. 406.

10. *Levéltári közlemények. A Magyar Országos Levéltár folyóirata*, I. Budapesta 1923.

apare din 1923. Cuprinde studii de arhivistică şi de istorie a arhivelor statului maghiar şi ale statelor vecine. Pentru Transilvania ea prezintă un interes deosebit. Colaborarea este foarte variată şi informaţia bogată şi expusă critic. Uneori comportă rectificări. Este însă un exemplu demn de imitat pentru orice publicaţie naţională similară.

Un loc special ocupă şi *Revista Şcoalei Arhivelor*[1]), care apare la Praga din 1923. Scopul ei didactic nu-i interzice să atace problemele arhivistice generale.

Cu greutăţi de tot felul apare şi la noi, încă din 1924, *Revista Arhivelor*[2]). Programul ei are în vedere arhivele naţionale şi toate disciplinele care servesc la studiul documentelor. In noua formă îşi menţine principiile iniţiale dar caută să precumpănească studiile arhivistice şi publicarea materialului din colecţii particulare, mai greu accesibil cercetătorilor decât materialul aflat în depozite publice. In ceea ce priveşte lucrările arhivistice îşi îndreaptă toată atenţia către materialul depozitat în Arhivele Statului. Cu părere de rău trebue să spunem că de obiceiu confraţii se apleacă mai mult asupra materialului decât asupra problemelor arhivistice şi a înlesnirii cercetării arhivelor. Incetul cu încetul, când arhivele vor fi mai ordonate şi spiritul de abnegaţie mai desvoltat, nu ne îndoim că atenţia tuturor se va îndrepta şi spre astfel de lucrări cu mai multă stăruinţă. Atunci experienţa arhiviştilor noştri va aduce pentru studioşi lumini extrem de preţioase, iar mişcarea arhivistică românească se va adăuga la mişcarea similară din străinătate cu acelaşi prestigiu şi cu acelaşi drept de a fi onorată la fel.

Un gen nou de publicaţie locală îl formează *Raportul anual al Arhivei Statului*[3]) din Hamburg, cu începere din 1925. Astfel de rapoarte sau dări de seamă s'au mai publicat pretutindeni, dar sunt mai rari cazurile când ele apar regulat. Sintetizând activitatea unui an, mai ales când stărue asupra creşterii colecţiilor, ele ne pun în măsură să cunoaştem cu înlesnire o serie întreagă de noutăţi arhivistice In acest sens ne poate servi de model *Raportul anual al Arhivistului Statelor Unite*[4]), care apare cu regularitate dela înfiinţarea arhivelor

1. *Časopis Archivni Skoly*, I. 1923—1924, Praga.

2. *Revista Arhivelor*, I, Bucureşti 1924—1926. Vol. I—III, 1 (1924—1937) au apărut redactate de Const. Moisil, fost director general al Arhivelor Statului, iar vol. III, 2—VII, 1 (1939—1946), de A. Sacerdoţeanu.

3. *Jahresbericht des Staatsarchiv*, 1925 Hamburg.

4. *Annual Report of the Archivist of the United States*, first, 1934 35.

americane. Dela o vreme, tot acolo se publică şi *Raportul anual al Arhivistului Statelor Unite pentru Biblioteca Franklin D. Roosevelt*[1]), care se ştie că are o impunătoare arhivă contemporană. Şi o arhivă mai mică, cum este aceea a oraşului Basel din Elveţia, publică regulat un astfel de *Raport*[2]). Acest principiu îl aplicăm şi noi în dările de seamă anuale pe care le dăm în *Revista Arhivelor* încă din 1939.

Nouile state, care au căpătat viaţă după primul războiu mondial, au intrat repede şi în mişcarea arhivistică internaţională. Intre periodicele de cea mai mare însemnătate create de acestea ocupă un loc de frunte *Archeion, Revista arhivelor publicată de administraţia generală a Arhivelor Statului*[3]) din Polonia. Redactorul ei Stanislav Ptaszycki, şeful arhivelor polone, a ştiut să-i dea un caracter eminamente arhivistic atât pentru partea teoretică cât şi pentru cea practică. *Archeion* este un instrument de lucru de mâna întâia. Regretăm numai faptul că nu ştim dacă a mai continuat şi după 1938, când a apărut al XV-lea volum.

Un loc aparte avea să ia în publicistica arhivistică şi *Arhive şi biblioteci, revistă de documentaţie generală*[4]) dela Paris, dacă apariţia ei nu ar fi fost prea efemeră.

Trebue să adăugăm acum şi *Hrisovul*[5]), publicaţia Şcoalei de Arhivistică din Bucureşti, care apare din 1941. Este un început şi în ţara noastră de a da un caracter tehnic ştiinţelor auxiliare ale istoriei, publicaţia fiind rezervată numai acestora şi erudiţiei pe care o comportă critica izvoarelor. Deşi nu au putut fi înfăţişate aci nici măcar toate disciplinele care se predau în cadrul şcoalei, revista a izbutit totuşi să-şi fixeze cadrul său propriu. Chestiunile de arhivistică, bibliografie, diplomatică, cronologie, numismatică şi paleografie, au căpătat astfel un loc aparte în publicistica românească.

In sfârşit, încheiem seria publicaţiilor periodice cu *Comunicările arhivelor Statului austriac*, care stau să apară la Viena prin grija lui Leo Santifaller[6]).

1. *Annual Rep rt of the Archivist of the United States as to the Franklin D. Roosevelt Library, first*, 1939/40.

2. *Jahresbericht des Staatsarchivs Base-Stadt*, Basel.

3. *Archeion. Czasopismo naukowe poświecone sprawom archiwalnym*. Redaktor Stanislaw Ptaszycki, I, Varşovia 1927.

4. *Archives et Bibliothèques. Revue de documentation générale*, I. 1935, Paris.

5. *Hrisovul. Buletinul Şcoalei de Arhivistică*, publicat de Prof. Aurelian Sacerdoţeanu, I, 1941, Bucureşti.

6. *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, I, 1947, Viena.

Desigur, enumerarea noastră nu este exhaustivă şi, ceea ce este de dorit, nu se va opri aci [1]). Insă, pe cât ne-au permis mijloacele noastre de informaţie şi cu câte am putut să legăm schimburi de publicaţii, am căutat să înfăţişem cât mai complet posibil întreaga strădanie din lume a confraţilor noştri. Alţii, cu mai multă putere de muncă şi cu mai multe înlesniri la îndemână, vor aduce completările necesare.

Inainte ca interesaţii să aibă la îndemână periodice informative chestiunile arhivistice au fost tratate în lucrări speciale, în manuale. Prezentarea acestora, ceea ce formează un capitol din istoria arhivisticei, ne preocupă în acest moment. O facem în măsura în care am putut să ne orientăm noi înşine cu mijloacele care ne-au stat la îndemână[2]).

Incepem prezentarea noastră cu *Noul mare formular* [3]) al lui

---

1. Ex. gr. adăugăm *American Archivist*, I (1938), din Statele Unite, *Archivio nacional* din Caracas-Venezuela, *Boletin del Archivio nacional de la Habana*, din Cuba, *Boletin de historia y antigüedades* din Bogotá-Columbia, *Revista del Archivio nacional del Perú*, Lima 1921.

2. Informaţii se pot culege din revistele de specialitate, din manuale, mai ales din al lui Casanova, dar şi din studii speciale din care amintim : Karl Menzel, *Über Ordnung und Einrichtung der Archive*, în *Historische Zeitschrift*, 22 (1869), p. 225—256 ; Hans Kaiser, *Aus der Entwicklung der Archivkunde*, în *Archivalische Zeitschrit*, 34 (1928) p. 98—109 ; Ernst Müsebeck, *Der Einfluss des Weltkrieges auf die archivalische Methode*, *ibid.*, 38 (1929), p. 135—150 ; Paul Kehr, *Das spanische, inbesondere das katalanische Archivwesen*, *ibid.*, 36 (1926), p. 1—30 ; Heinrich Otto Meisner, *Über das Archivwesen der russischen Sowjet-Republik*, *ibid.*, 38 (1929) p. 178—196 ; Herman Brulin, *Das schwedische Archivwesen*, *ibid.* p. 151—177 ; Georg Tessin, *Das Archivwesen Ibero-Americas*, *ibid.*, 45 (1939) p. 239—289 ; Otto Greiffenhagen, *Die Organisation des Archivwesens in Estland*, *ibid.*, 38 (1929), p. 302—305 ; Heinz Wölfert, *Konservierung und Ausbesserung von Archivalien*, *ibid.*, 45 (1939), p. 223—238. Deasemeni in amănunţitele *Literaturberichte* din *Arch. Zeits.* 35 (1925) p. 243—246 (Hans Kaiser *Niederlande*) : p. 246—253 (Paul Richter, *Dänemark*) ; p. 254—269 (Santo Caterina, *Italien*) etc.

3. Dată fiind raritatea cărţii dăm în întregime pagina de titlu : New Gross Formülar vnd vollkommlich Cantzlei Büch | von den besten vnd ausserlesenen Formularien aller deren Schrifften | so in Chur vnd Fuerstlichen | auch der Grauen | Herren vnnd anderen fuernemen Cantzleyen | Auch sonst in den Ampten vnrd Ampts haendeln Dessgleichen vnder dem gemeinen Mai | allerley fuerfallender geschaefft halben | brauchlich seindt.

Sampt allem andern zu den Cantzleyen vnnd Schreibereyen auch der Teutschen Rhetorica dienstlichen vnd zuwissen nothwendigen Vnderricht | dergleichen zuuor im Truck niemals aussgangen | noch gesehen worden | Gestellt vnd mit hoechstem fleiss trewlich zusammen gebracht | Durch Den Wolgelehrten vnrd erfarnen Schreiber | Jo-

Johan Peter Zwengel din Heidelberg, apărut în 1568. Din datele ce am putut culege despre această voluminoasă lucrare constat că este necunoscută atât bibliografiei arhivistice cât şi celei diplomatice. Cu toate acestea nu merită uitarea, mai ales că face legătura între formularele diplomatice de cancelarie şi grija pentru o mai bună redactare a actelor.

Partea întâia se ocupă de retorică sub titlul *Noul titular şi cartea cancelariei*, dând lămuriri cum se vorbeşte, cum se aleg cuvintele, cum se urmăreşte stilul şi ordinea expunerii (f. I-XII). Incepe apoi *Formularul* oricărei scrieri, instrument sau scrisoare, dând modele pentru suverani, clerici, nobili, etc. din diferite părți arătând modele de adrese, salutații, cuvinte sinonime şi echivalențe latineşti (f. XIII-XLIII) ; citații *in causa iniuriarum* şi altele, convenții diverse, misive şi prorogări, mandate, procuri, scrisori, suplici, cereri, plângeri, sentințe, contracte, înțelegeri, împăcări, jurăminte, acte, recunoaşteri, paşapoarte, chitanțe, cesiuni şi tot felul de scrisori ocasionale ca edicte, ordonanțe, instrucțiuni, instrumente, testamente şi acte de notariat cu formulele speciale (f. XLIII-CCLXXII).

Nu e aci vorba de cum se păstrează o arhivă ci de cum trebue redactate actele într'o cancelarie îngrijită. Ori este ştiut faptul că de o bună cancelarie depinde şi arhiva, căci registratura nu poate fi despărțită de depozitul arhivei.

Dacă formularele culese de Zwengel sunt un simplu auxiliar pentru diac, îndată după aceea apare lucrarea lui Iacob de Rammingen, care pune în adevăr probleme de arhivă şi registratură [1]). Era fiul-

---

hanPeter Zwengeln | von Heydelbergk | weilandt des Hochgelehrten Herrn Philips Zwengels | Artium Magistri | vnd beyder Rechten Licentiaten, seligen nachgelassenen Sohn

Mit Rhoemischer Keyserlicher Maiestaet Priuilegien vnd Freiheyten begnadet | auff acht Jar nicht nachzutrucken.

Zu Franckfurt am Meyn | Bey Christian Egenolffs seligen nachgelassenen Erben. M. D. LXVIII.

Volumul consultat, în excelentă legătură contemporană, are : III foi (din care 2 lipsă, începutul prefeței) + 2 f. nenumerotate + CCLXXII f. + 3 f. nenumerotate (Register). La f. IIII sunt două gravuri colorate cu mâna.

1. *Von der Registratur | und jren Gebäuwen und Regimenten | dessgleichen von jhren Bawmeistern und Verwaltern und jhren qualificationen und habitibus. Und dann was für grosser vilfältiger Nutzbarkeit auss einer wol angestelten und künstlich erbawten Registratur entspringen und erfolgen. Ein lustiger oder Methodischer Ausszug | deren Bücher | welche der Edel | hochgelehrt und vest Herr | Jacob von Rammingen | von und in Lüblachsperg der älter | von der Kunst der Registratur geschriben.* Heidelberg 1571 51 p. nepag. + închinarea către Electorul Friderich.

lui Iacob Ramminger organizatorul arhivei statului Würtemberg pe la începutul sec. XVI. Iacob fiul redactează manualul la sfârşitul vieţii ale, după o practică îndelungată şi după o moştenire dela care îi va fi rămas ceva învăţăminte. Pornind dela organizarea registraturii Rammingen spune că arhiva are trei *comenzi*: cancelaria, casieria şi registratura. Aceasta este administratoare, păstrătoare, îngrijitoare şi păzitoare a tuturor scrisorilor şi înscrisurilor pe care un stăpânitor sau un guvern le are privitor la Regalia, Jura şi Bona, cum şi la dreptul şi legitimitatea sa şi la înscrisurile comerciale, lucruri, afaceri şi socoteli. Registratura trebue să aibă, să ştie şi să cunoască întregul cuprins al scrisorilor (înscrisurilor) care pot interesa stăpânirea. *Registratio* este arta şi sârguinţa cu care se păstrează timp îndelungat scrisorile sau documentele şi pentru fiecare se va da, într'un registru ordonat şi în puţine cuvinte, cuprinsul din *argument* şi *summarium*. Prin felul cum înţelege Rammingen registratura noi vedem însăşi arhiva, pe care el o desparte în două *corpora*: *cartophilacium* (cartae scripturarum) şi *tabularium* (libri isti, qui continent tenores atque argumenta necnon et notata ac deliberationes chartarum). Nu uită să vorbească nici de valoarea şi utilitatea registraturii, care nu este numai inima, mângâerea şi bogăţia unui stăpânitor, ci şi a supuşilor şi oamenilor săraci şi chiar a vecinilor. Deasemeni precizează că arhivarilor le trebue chibzuinţă şi practică fără greş. In sfârşit este necesar să se cunoască şi istoricul arhivei. Sunt astfel atinse toate punctele unui manual complet de arhivistică.

Rammingen mai publică tot atunci şi o a doua lucrare sumară asupra registraturii[1]). Aici dă unele reguli de urmat de către arhivari, cum să împartă hârtiile în acte privitoare la *causae domini*, la *causae subditorum* şi la *causae extraneum*, iar fiecare parte să fie subîmpărţită în *personalia* şi *realia*. Aceasta e cea dintâi ordonare de arhivă păstrată ca principiu de urmat până târziu în sec. XIX.

Profesorul de drept civil dela Veneţia, Baldassarre Bonifacio da Rovigo (1584-1659), creionează zece capitole scurte privitoare la arhive într'o lucrare anume dedicată lor[2]). Din punct de vedere arhivistic însă se află numai câteva idei în secţiunea : *De ordine in archivis*

1. *Summarischer Bericht|Wie es mit einer künstlichen und volkomnen Registratur Ein gestalt. Was auch für underschiedlicher ausstheilung und Classes und sonst für Partitiones und Separationes derselben Gebäw|erfordern und brauchen sey...* Heidelberg 1571. 17 p. nepag.

2 Balthasar Bonifacius, *De archivis liber singularis*, Veneţia 1632

servando, unde precizează că trebue să se indice mai întâiu *locul*, apoi *lucrurile* şi în sfârşit *timpul* actelor [1]). Introducerea acestei cărţi a fost deseori reprodusă şi prestigiul ei păstrat multă vreme.

Cunosc o simplă menţiune despre existenţa unui tratat de arhivistică al lui Albertino Barisone (1587-1667) [2]), ca şi despre al abatelui cassinens Fortunato Olmo. Acesta a fost însărcinat la 1636, să reordoneze hârtiile palatului ducal din Veneţia şi ale Procuratorilor dela S. Marco, scoţându-le din „lezzo in cui giacevano". In 1642-43 el a prezentat raportul şi inventarul lucrării făcute. Această operaţie i-a dat însă material să redacteze câteva norme arhivistice pe care le-a redactat în 1647, sub forma unui îndrumător arhivistic şi diplomatic [3]). Din nefericire această lucrare nu s'a tipărit [4]).

Cancelarul principatului Schwarzburg, Ahasver Fritsch, aduce puncte de vedere noui în tratatul său despre dreptul arhivei şi al cancelariei [5]). Lucrarea lui, deseori întrebuinţată, explică concepţia, vechimea, folosul şi necesitatea arhivelor, privite mai mult din punct de vedere juridic : sensul activ şi pasiv al dreptului arhivistic. In sens *activ*, spune el, dacă există un drept al arhivei acesta e o emanaţie dela conducerea ţării şi rezidă în voinţa împăratului şi a principilor ţării, în timp ce conţii şi baronii sunt numai intermediari. O linie despărţitoare asemănătoare trage el şi între diferitele forme ale oraşelor : au dreptul arhivei oraşele Imperiului şi ale Hansei, ale cavalerilor imperiali din Suabia, Franconia şi dela Rin, dar nu şi celelalte. Deasemeni sunt lipsite de el universităţile, colegiile şi bisericile. Chestiunile puse în discuţie de Fritsch au fost apoi desbătute până în secolul trecut.

George Aebbtlin, arhivarul şi registratorul oraşului Ulm, a constatat o mare dezordine în arhiva municipală. Ordonarea materialului era să-l dispereze, dar cu ajutorul manualului lui Rammingen şi al fiului său mai mare, lucrând ziua şi noaptea ani de zile, a izbutit să îndrepte lucrul. Aceste străduinţe practice ale lui (*labores, fragmenta*

1. In redacţia lui Bonifacio : „Primum igitur, exempli gratia, quae pertinent ad Urbem urbium Venetias, deinde quae Patavium, mox Veronam attinent, disparemus. Singularem postea civitatum negotia singula dispescamus, ut alibi testamenta alibi permutationes, alibi alios contractus disponamus. Denique ab antiquissimis incipientes per annorum et mensium ordinem ad novissima procedamus"

2. *Commentariis de archivis antiquorum.*

3. *Direttorio et ar e per intendere le pubbliche scritture.*

4. Casanova, *Arshivistica*, p. 372 şi 378.

5. *Tractatus de iure archivi et cancellariae*, Jena 1664

suis e locis abrupta verius quam sumta, et in alia loca, velut trunca et in mutila congesta, cum le arată în prefaţă), l-au determinat să alcătuiască o metodă de lucru[1]). De ea se vor putea servi toţi registratorii şi arhivarii ale căror acte vor fi fost răvăşite de războiu sau din alte motive.

Neavând la îndemână ediţia primă, scoatem ideile călăuzitoare ale lui Aebbtlin din reproducerea comentată a lui Wencker[2]). In general reia problema registraturii lui Rammingen, pe care o completează. Astfel, pentru el arhiva trebue împărţită în *Archivum, Cartophylacium* şi *Registratura*. In arhivă se repartizează documente ca: privilegii, scrisori de cumpărare, donaţii, adecă orice însemnare esenţială privitoare la *Regalia, Bona* şi *Jura*, în original sau înscris autentic. În cartophylacium se cuprind actele cancelariatului şi ale fiscului. Registratura seamănă cu *Tabularium* al lui Rammingen. Dă apoi o seamă de instrucţiuni pentru arhivari, ca *ordinea* şi *signatura* (la documentele de seamă fără notiţe dorsale ci cu notare pe învelitoare) şi cum să se facă regestele din repertorii[3]).

Cunoscutul diplomatist francez Mabillon leagă arhivele de studiul diplomelor şi de aceea este nevoit să facă excursuri şi asupra arhivelor în cunoscutul său tratat de diplomatică[4]).

---

1 Georg Aebbtlin, *Anführung zu der Registratur-Kunst*, Ulm 1669.

2 La Wencker (f. 4 v- o.) titlul e reprodus astfel: Georg Aebbtlins *Anfuerhrung zu einer wohl-geordneten Registratur. Auf die Heut zu Tag bey Cantzeleyen und Archiven gebraeuchliche Methode eingerichtet. Und mit Anmerckungen, Exempeln und Proben geziere, vermehre und erleutert.*

3. In cap. I, făcând dese trimiteri la Rammingen, precizează unele principii, redate adeseori în latineşte, care merită să fie reţinute. Astfel despre lucrări e funcţionarilor cance ariei *artem non habere ororem, nisi ignorantem*, iar dacă lucrul nu merge bine, este *periculum in mora* şi nu în însărcinări (p. 11), căci *cum enim necessitate orta est Registratura, sumta ex ratione, prudentia atque providentia, collecta atque ornata cum tempore, maxima diligentia* (p. 12). Definiţia registraturii este aceasta: „Et sic registratio, in materia et intentione nostra, est ars sive scientia et studium, instrumenta publica, aliarumque scripturarum monumenta, alicujus Domini Regiminis vel Magistratus, composite, ab interitu in vetustatem congerere, atque conservare, earumque periochas sive argumenta, succinte, paucisque verbis elicere. Denique et omnia contenta ipsorum instrumentorum ac monumentorum, fideliter tabulis et libris ad hoc deputatis, annotare atque inserere, ut sic a ternae memoriae commendentur, ac pro instructione perpetuo habeantur" (p. 14.).

4. Jean Mabillon, *De re diplomatica libri VI*, Paris 1681. Ed. II, revăzută de Mabillon şi editată de Th. Ruinart, apare tot la Paris în 1709, şi a treia, în 2 vol. in fol. la Neapole în 1789.

Lucrarea lui Nicolò Giussani este încă o încercare arhivistică italiană, despre care nu putem da relații mai amănunțite [1].

Despre tratatul lui Marcus Otto, jurisconsult și consilier din Strasbourg, sunt de reținut multe elemente cu privire la arhivă, cartophylacium, tabularium, registrator, inspectori de arhive, depozit și bibliotecă, dar nu-l cunoaștem decât din comentariile lui Wencker [2]. Tot aci și cel privitor la registratură, datorit unui anonim [3].

Iacob Bernhard Multz de Oberschönfeld, consilier privat în Oettingen, într'un raport al său [4]) se ocupă și despre arhive (partea II, c. XXVIII, § 27) : *De jure cancellariae et archivi*, pe care le vede împărțite în : *archivum ecclesiasticum*, *archivum politicum in specie cancellariae* și *archivum camerale*, în care imparte tot soiul de acte [5].

Intre predecesorii care s'au ocupat cu arhivele și organizarea lor Wencker citează pe Wagenseil, Lyncker, Rinckhammer și Wehner [6]. Am socotit că nu e lipsit de interes să-i amintim și noi. Des folosit de Wencker este și Mader, a cărui operă întinsă cuprinde diplomatica și arhivele [7].

Am citat adeseori pe Iacob Wencker, fost multă vreme arhivar în Strasbourg. Funcția și pasiunea pentru ea, l-au făcut să se ocupe în amănunt cu arhiva sa și să strângă tot ce s'a scris în general despre arhive. Această culegere de date a apărut în două lucrări, adnotate cu documente din arhiva pe care o servea [8]. Din nefericire compo-

1. Nicolaus Giussianus, *Methodus archivorum sive modus eadem texendi ac disponendi*, Milan, 1684.

2. *Apparatus*, sub titlul Marci Ottonis, R.A.C. *de Registratura Schedium*, p. 87—138.

3. La Wencker (p. 138—147) : Anonymi *Consilium de Registrandis et quomodo actorum judicialium Registratura commode instituenda.*

4. Jacob Bernard Multz, *Repraesentatio Majestatis imperatorie*, Oettingen 1692.

5. Reprodusă în întregime de Wencker (p. 148—156) sub titlul : *Ordinatio Archivi. Acta quae recondenda sunt in Archivio, concernunt vel Ecclesiastica vel Politica.*

6. *Apparatus*, p. 157 : Disertații de universitate : Din Ahasveri Fritschi *Tractatus de Jure Archivi et Cancellariae*, Jenae An. 1664 editus ; Din Francisci Michaelis Neveu de Windtschlée *Disput. inauguralis de Archivis Argentorati* An. 1668 ; Dn. Wagenseilii *Dissert. de Archivo Imperii Altorfi* An. 1673 ; Dn. Lynckeri *de eadem materia* Jenae An. 1686. et Frid. Ernesti Rinckhammeri, *de Jure Archivorum*, Anno 1688. Praeside Dn. Georgio Engelbrechto, Helmstadii habita", și p. 4 ; *Observationibus practicis* Pauli Matthiae Wehneri, 1701.

7. J. J. Mader, *De Bibliothecis atque archivis virorum doctorum libelli varii...* 3 vol. Helmstadt 1702—1705.

8. *Apparatus et Instructus Archivorum ex usu nostri temporis, Vulgo von Registratur und renovatur* : *novis observationibus nec non rerum germanicarum praesidiis ador-*

ziţia nu este totdeauna clară. Totuşi sinteza concepţiei sale despre registratură este demnă de reţinut [1]).

Scipione Maffei în tratatul său de diplomatică tratează şi despre arhive, ca parte integrantă din materie [2]). Este evident că istoria arhivelor interesează în deaproape pe diplomatist şi trebue să o cunoască. Această chestiune figurează în toate tratatele de diplomatică de aceea nu le vom mai aduce acum în expunere decât cu titlu informativ.

Legipontius Oliverius, Ludovic Antoniu Muratori şi Eberhard se ocupă şi de chestiunile arhivistice [3]).

Indrumătorul lui Pütter era socotit de contemporani de cel mai bun manual pentru ordonarea arhivelor judiciare [4]). Până în 1777 avea deja cinci ediţii.

Fladt se ocupă de arhiva curentă şi expune teoria formării şi ţinerii oficiilor de registratură [5]), pentru care are toată atenţia : „Dacă îi lipseşte purtarea de grijă, conservarea şi dreapta depozitare a ac-

---

natus, auctus et illustratus ex Archivis et Bibliothecis, collectore Jacobo Wenckero Argent. Argento ati, Sumptibus Jo. Reinholdi Dulsseckeri. Anno MDCCXIII. 4 f.+477 + Register (9 p.). A doua lucrare e : *Collecta archivi et cancellariae jura*, Strasbourg 1715.

1. *Apparatus*, l. 300 :

Ad summam.

Registratura cum exactissima, instructissimaque, tum et ornatissima consistit : in : — assumendo, percipiendo, ponderando discutiendo, et transumendo — Instrumenta et literaria documenta, tam authentica etiam privata.

Atque ex eorum contentis, tam principales, quam accessorias conclusiones vel theses eliciendo et constituendo : brevibus argumentis comprehendendo : omnia contenta commentando. In super in partiendo et separando instrumenta, aliasque scripturas : in collocando et ordinando omnia sub suis titulis, libros conficiendo : scrinia monumentorum construendo : monumenta suis locis deputatis locando.

Denique omnia in suo ordine servando, atque extra confusionem ab interitu vindicando.

2. Sc. Maffei, *Istoria diplomatica*, Mantova 1727.

3. Legipontii Oliverii *Dissertationes philologico-biographicae... ac de archivis in ordinem redigendo*, Nürnberg 1747 ; Lodovico Antonio Muratori, *De publici archivi e notai*, Lucca 1749 (disertaţie) ; Baringii Danielis Eberhardi, *Clavis diplomatica*, Hanovra 1754 (secţiunea III : *De tabularis atque archivis, nec non de cancellariis item S. R. I. aulicorum officiis*).

4. G. S. Pütter, *Anleitung zur juristischen Praxis*, Göttingen 1758 ; în partea a III-a se ocupă „Von Archiven".

5. In două lucrări : *Anleitung zur Registraturwissenschaft und von Registratoribus*, Franckfurt şi Leipzig 1764, şi *Erläuterung einiger in der Anleitung zur Registraturwissenschaft befindlichen Tabellen*, 1765.

telor, atunci corpul cancelariei se îmbolnăveşte îndată şi poate muri cu totul".

Pierre Camille Le Moine,[1]) avocat şi arhivist francez, iniţiat de Benedictini, publică un tratat care e considerat cel dintâi în Franţa. Se ocupă despre arhivele speciale şi cele mici, nu ţine seama de publicaţiile precedente şi critică metoda de clasare cronologică fiindcă nu distinge nici materia, nici natura faptelor. In felul acesta se apropie mai mult de sistemul pe materii, care se propusese încă din sec. XVI. In colaborare cu Battheney de Bonvouloir, Le Moine extinde concepţia sa arhivistică şi propune următoarea clasificare:

1. Repartizarea actelor în dulapuri variate după stăpânitori, preposituri, prebende, demnităţi, beneficii, etc.

2. Împărţirea oricărui dulap în căsuţe cuprinzând legături sau fascicole de acte, ordonate după materia lor şi repartizate în şapte clase intitulate: drepturi onorifice şi profituri, drepturi domeniale, venituri, biserici, ape şi păduri, tagme, feudalitate, censuri.

3. Cercetarea tuturor actelor din orice legătură, datarea şi aşezarea lor în ordine cronologică.

4. Rezumarea pe fişe a conţinutului.

5. Transcrierea pe curat în caiete a acestor rezumate, reducându-le la inventar.

6. Compilarea tablei alfabetice a materiei descrise [2]).

Battheney intră însă în dispută cu Le Moine şi reluă asupra sa chestia clasării arhivelor, refăcându-şi metoda în *Arhivistul francez*, considerat ca a doua ediţie a lucrării de colaborare [3]).

Principiile lui Klaproth privitoare la rânduirea şi conservarea actelor judiciare au fost deasemeni puse în circulaţia vremii [4]), evident având în vedere în rândul întâi justiţia.

Sistemul lui Le Moine adusese o inovaţie în sistemul arhivistic francez, dar şi o perturbare. Aceasta face pe Chevrières să i se opună,

---

1. Le Moine, *Diplomatique pratique ou traité de l'arrangement des archives et trésors des chartes*, Metz 1765; Battheney de Bonvouloir et Le Moine, *Supplément à la diplomatique pratique de M. Le Moine...* Paris 1772 (cuprinzând, între altele, o culegere de planşe paleografice, un dicţionar şi un capitol asupra felurilor de reînviere a scrisului). Suplimentul are şi o traducere germană: *Praktische Anweissung zur Diplomatik und zu einer guten Einrichtung der Archive*, Nürnberg 1776—1777.

2. cf. Casanova, *Archivistica*. p. 381—382.

3. *L'Archiviste fran'ois ou méthode sûre pour apprendre à arranger les archives et déchiffrer les anciennes écritures*, Paris 1775, 52 p. + 52 pl.

4. Klaproth, *Grundsätze von Einrichtung und Erhaltung der Gerichts- und anderer Registraturen*, Göttingen 1769.

prin lucrarea sa *Noul arhivist* [1]). Opoziţia sa se rezumă la trei motive : 1. Dificultatea de a şti sub ce titlu şi subdiviziune poate fi clasat un act cercetat ; 2. Dificultatea care se opune unei astfel de clasări din cauza numărul crescând al actelor relative la aceeaşi chestiune ; şi 3. Dificultatea de a păstra timp îndelungat ordinea în casete ca urmare a întrebuinţării şi consultării frecvente a actelor. In concluzie el propune să se păstreze clasarea cronologică. Practica a dovedit însă că nici această metodă nu e posibil să fie aplicată în total. El însuşi n'a urmat-o în mod scrupulos decât pentru clasarea documentelor în casete şi descrierea lor în inventar ; pentru ordinea inventarului a preferat însă clasarea pe materii şi cuvinte tipice. Sistemul acesta e aplicat şi în arhiva noastră pentru actele diplomatice ale secţiei Bunuri Publice, unde însă nu e urmat riguros.

Clément în 1776, dă deasemeni preţioase lămuriri „asupra utilităţii hârtiilor seigneuriale, originea şi alcătuirea lor, noţiuni asupra domeniului şi prestaţiilor, asupra *aranjamentului titlurilor unei condici*, asupra extraselor de acte ale domeniului, de acte feudale, de mărturii depuse de seniori şi tot aşa asupra conservării *minutelor notarilor şi actelor grefei*, care sunt încă în zilele noastre în aşa de rea stare. Coşurile, măsurătoarea câmpurilor seniorilor, recunoaşterea titlurilor vasalilor şi censitarilor, primirea credinţei şi omagiului lor, mărturisirile, numărătorile şi declaraţiile, facerea mărturiilor pe care seniorul le aduce suveranului, etc., sunt de asemeni tratate în această lucrare, care poate să fie de un real folos pentru un arhivist şi să-i servească de ghid în destul de multe împrejurări cu privire la toate chestiunile feudale care sunt tratate aici [2])".

Spiess, arhivarul privat din Plassenburg ob Kulmbach apoi consilier guvernamental în Brandenburg, dă Germanilor o nouă îndrumare arhivistică [3]). Planul cu care a plecat dela început a fost slab, dar a intrat în literatură. Necesitatea unei registraturi şi arhive ordonate este pentru el un imperativ naţional ; ţara care nu-l are este o ţară nefericită. Este aci aproape un elogiu care se aduce celor

1. J. G. de Chevrières, *Le Nouvel archiviste*, Paris, Cailleau, 1775, 22 p.

2. *Le Livre des seigneurs ou le papier terrier perpétuel, qui indique la manière de renouveler les terriers et les rendre utiles à perpétuité pour la conservation des droits de la seigneuric*, (par Clément), Paris 1776, in-4⁰. Cf. Champollion — Figeac, *Manuel de l'archiviste*, p. LXXV.

3. Philipp Ernst Spiess, *Von Archiven*, Halle 1777. Observaţia la care mă refer e formulată astfel : „Die Erfahrung hat mich bishero gelehret, dass der beste Plan derjenige ist, den die Urkunden selbst an die Hand geben".

două instituţii: arhiva şi registratura. Azi putem considera totuşi pe Spiess ca iniţiatorul principiului provenienţei, care a făcut carieră în veacul următor. Nici în lucrările următoare Spiess nu şi-a îmbunătăţit sistemul,[1] care rămâne astfel un scurt tratat pentru clasarea arhivelor.

In ordine cronologică mai amintim tratatele lui Mariée [2], Buchhorn [3], legislaţia regelui Frederic pentru registraturi şi cancelarii[4], Günther [5] care desvoltă principiile lui Pütter, Gruber [6] adeptul sistemului francez al lui Le Moine, Schelhorn [7], Kovachich [8], Terlinden [9], Gatterer [10], Stuss [11] şi Zinkernagel [12], care toţi se ocupă mai puţin de problema clasării materialului. Dela Zinkernagel este totuşi de reţinut definiţia arhivei: „Arhiva să fie o culegere ordonată de înscrisuri care privesc privilegiile şi organizarea unui Stat, făcută sub îngrijirea guvernului acelui Stat. Este birou de registratură numai culegerea însăşi de înscrisurile amintite, făcute de un colegiu şi de o corporaţie".

In liniile sale generale arhivistica era fixată. Stăruindu-se mai mult asupra chestiunilor juridice şi de istorie tratatele au expus adesea şi tehnica arhivistică în sine şi uneori chiar principii amănunţite de archiveconomie. In timpul următor toate acestea vor fi aprofun-

---

1. Id., *Archivische Neuarbeiten*, Halle 1783—1785; Id., *Aufklärungen in der Geschichte und Diplomatik als eine Fortsetzung der archivischen Neuarbeiten*, Beireuth, 1791.

2. Mariée, *Traité des archives*, Paris, 1779.

3. Buchhorn, *Anleitung zum Prozessregistraturwesen und über die Verbesserunh der Registraturen überhaupt*, Magdeburg, 1781.

4. *Corpus juris Fridericianum oder Preussische Prozessordnung 1781. — Allgemeines Registratur- und kanzleireglement für die preussischen Iustizkollegien*, Berlin, 1782.

5. Karl Gotţlob Günther, *Ueber die Einrichtung der Hauptarchive besonders in teutschen Reichslanden*, Altenburg, 1783.

6. Gregor Gruber, *Lehrsystem einer allgemeinen Diplomatik*, Viena 1783, primul cap. din partea II tratează despre *Archivkunde*.

7. Schelhorn, *Anleitung für Bibliothekare und Archivare*, Ulm, 1788—1791.

8. G. M. Kovachich, *Institutum diplomatico-historicum inclyti R. Hungariae*, Pes, 1791; Id., *Institutio grammatophylacii publici pro instituto diplomatico-historico-juridico* Pest 1792.

9. Terlinden, *Anleitung zur Registratur- und Kanzleiwissenschaft für Gericsn aktuarien bei den Untergerichten, nach den Vorschriften der allgemeinen Gerichtsordnune für die Preussischen Staaten*, Halle 1795.

10. Johan Cristoph Gatterer, *Praktische Diplomatik*, Göttingen 1799.

11. Friedrich Stuss, *Von Archiven*, Leipzig 1799.

12. K. F. B. Zinkernagel, *Handbuch für angehende Archivare und Registratoţr*, Nördlingen 1800.

date, arhivistica ajungând să fie o doctrină în adevăratul înţeles al cuvântului.

Cadrul nouilor preocupări îl fixează Bachmann [1]). Mai întâi însăşi definiţia arhivei este mult mai cuprinzătoare şi arată că arhiva nu e constituită numai în serviciul nobililor ci şi al poporului : „Arhivă în sens propriu se numeşte tezaurul unui principe în care se păstrează actele mai importante, folositoare şi preţioase (originale, documente, diplome), care privesc casa domnitoare însăşi, demnitatea, gradul, interesele, prerogativele, ţara şi poporul şi tratatele externe ale Statului în toate părţile sale" [2]). Fostul arhivar al principatului Pfalz-Zweibrücken vede clar folosul arhivei, rostul arhivarilor şi necesitatea unui plan de urmat la clasare. Astfel mai întâi cere o bună pregătire a arhivistului în ceea ce priveşte dreptul, istoria, diplomatica, ştiinţele auxiliare ale istoriei, limba, dreptul cetăţenesc, istoria statului respectiv şi legislaţia lui. Deasemenea enumeră lucrările care cad îm sarcina arhivarului, ca ordonarea materialului, alcătuirea repertoriilor şi a colecţiilor de documente, istoria arhivei respective, istoria genealogică şi diplomatică a casei domnitoare şi alcătuirea condicilor cu transcrierea documentelor. In sfârşit, se gândeşte la protecţia materialului, localul trebuind să fie ferit de foc (propune întrebuinţarea cărbunelui de pământ, p. 59), de apă, să fie uşile de fier, să se ferească de şoareci, să aibă pază bună, casete de păstrare, fişiere, clasoare şi repertorii. Să se organizeze deasemeni serviciul registraturii. Ulterior alcătuitorii de manuale arhivistice n'au avut decât să îmbunătăţească cerinţele fixate de Bachmann, fără să mai elimine vreuna din ele.

Atâta activitate ştiinţifică influenţează şi conducerea Statului. Astfel Markgraful din Baden, Karl Friedrich, dă în 1801, o instrucţiune cu privire la *praxis* în clasarea materialului, având la bază *clasarea topografică în sistemul fisiografic* [3]). General-Landes-Archiv din Karlsruhe mai păstrează şi azi urmele acestui sistem.

---

1. *Ueber Archive, deren Natur und Eigenschaften, Einrichtung und Benutzung, nebst praktischer Anleitung für angehende Archivsbeamte in archivalischen Beschaeftigungen.* Von Georg August Bachmann. Amberg und Sulzbach 1800, XX + 410 p.

2. Id., *ib.*, p. 2. : Archiv im eigentlichen Sinn heisst die briefliche Schazkammer eines Fuersten, worinnen die allerwichtigsten, nothwendigsten und kostbarsten Urkunden (Originalien, Dokumente, Diplome) und Akten verwahrt werden, welche das fuerstliche Haus selbst, dessen Wuerde, Hoheit, Interesse, Vorrechte, Land und Leute, die innerliche und aeusserliche Staatsverfassung in allen ihren Theilen betreffen.

3. *Archivordnung und Instruktion*, 1801. In al său *Archivplan* este împărţirea în *physiographischen Rubriken* (Schlagwörte-n azi Sachrubriken) alfabetice ; în interior a-

Fumagalli, care scrie sub influenţa Benedictinilor, are multe observaţii personale şi interesante asupra documentelor italiene. In cartea sa dedică un întreg capitol clasării şi conservării hârtiilor [1]).

Arhivarul din Würzburg, Iosif Anton Oegg reia temele lui Bachmann, şi vede în arhivistică o parte teoretică (Archivwissenschaft) şi alta practică (Archivtechnik),[2] iar arhiva o divide în : 1. Arhiva propriuzisă, 2. Registratura arhivei, şi 3. Registratura comună. Pentru conservare îl interesează locul pe care se construeşte localul, apoi localul, construcţia, materialul, aerul, ventilaţia, materialul de protecţie, paza contra gândacilor şi a viermilor şi recomandă curăţenia, aerul, metode mecanice şi mijloace chimice de îngrijire. In privinţa clasării admite sisteme combinate : *a*) cronologic, *b*) persoane, *c*) chestiuni (Realsystem) şi *d*) loc, dar nu pe cel alfabetic. Arhiviştii trebue să facă repertorii, lucrări speciale şi adnotări pe marginea documentelor. Repertoriile sunt *speciale* (descrierea sistematică a unor documente selecţionate) şi *generale* (descrierea sistematică a cuprinsului întregei arhive). Alcătuirea lor poate avea la bază sistemul clasării arhivei însăşi : cronologic, persoane, real şi local sau geografic.

In acelaş an se dă oficial şi un îndrumător austriac în arhivistică [3]).

Câtăva vreme nu mai constatăm preocupări arhivistice. Frământarea europeană în epoca napoleoniană, în care arhivele au avut atât de suferit, nu au mai dat linişte arhivarilor să se ocupe de disciplina lor. Abia mai târziu Battagia se va ocupa de vechimea şi utilitatea arhivelor cum şi de importanţa arhiviştilor [4]). Deasemeni Steinsdorff va relua chestiunea serviciului de registratură [5]).

---

ceste rubrici se împart în *topographischen Generalrubrik*. De ex. : Alphabetische Physiographie des Archivs : HW=hochwichtig, MW = Mittelwichtig sau UW = Unwichtig. Cf. Karl Otto Müller, *Fragen der Aktenausscheidung*, în *Archivalische Zeitschrift*, 36 (1926), p. 195.

1. Angelo Fumagalli, *Instituzioni diplomatiche*, 2 vol. Milan 1802 ; în cartea III, cap. VIII tratează *Degli archivi e della maniera di ben dispore e custodire le carte*.

2. *Ideen einer Theorie der Archivwissenschaft. Zur Leitung der Praxis bey der Einrichtung und Bearbeitung der Archive und Registraturen*. Von Jos. Ant. Oegg. Gotha, bey Carl Wilhelm Ettinger, 1804. XVIII + 6 — 134 p.

3. *Oesterreichischer Anleitung zur Archvwissenschaft*, 1804.

4. Michele Battagia, *Discorso sull' antichità ed utilità degli archivi, nonchè sulla dignità degli archivisti*, 1817.

5. Steinsdorff, *Anleitung zum Registraturdienst, inbesondere bei den Landesjustizkollegien*, Berlin 1819.

In Spania Porras Huidobro dă un manual scurt, foarte general [1]. El pleacă dela originea scrisului, ieroglific şi alfabetic, trece la originea şi vechimea arhivelor la Evrei, Greci şi Romani, în Franţa, Germania şi Spania, neuitând pe cele eclesiastice şi monastice, şi ajunge la arhivişti, care trebue să fie capabili şi oneşti. Adesea, spune el, ei s'au bucurat de încrederea împăraţilor. Apoi arată cum se face coordonarea în arhivă, ce e un registru, o clasificare, cum se alcătueşte indicele cronologic şi alfabetic, cum se pun actele în legătură şi mape şi cum se face numerotarea. Nu uită să arate şi nevoia indicelor la volume.

Hensoldt [2], Bronner [3], von Medem [4], Höfer [5], Erhard [6] şi Schlichtegroll [7] se ocupă cu probleme speciale de arhive. Astfel Bronner, arhivarul cantonului Aargau, dă alte noţiuni juristice şi heraldice şi propune împărţirea actelor în *realia* cu clasificare ştiinţifică, *localia* (geografic) şi *personalia* cu clasare alfabetică. Von Medem ridică valoarea arhivelor ca autoritate de Stat, cu a cărui administraţie trebue să stea în legătură. Eberhard precizează caracterul economic al arhivelor. Juristul bavar Schlichtegroll, fost adjunct la Reichsarchiv din München, vede în caracterul arhivelor un sprijin al Statului, membru în organismul său administrativ, şi de aceea ele trebue să fie conduse prin însuşirile unui arhivar isteţ şi de un registrator deştept.

Champollion-Figeac este cel dintâi dintre arhiviştii francezi care pune ordine în arhiva franceză [8]. Manualul său se referă în mod

---

1. *Disertacion sobre archivos y reglas de su coordinacion, util para todos los que los tienen ó manejan: con un ap'ndice noticia original y curiosa de la estimacion que tuvo el maravedé y otras monedas que corrieron en Castilla.* Por D. Facundo de Porras Huidobro.... Madrid, Imprenta de D. Leon Amarita, 1830. 140 p.

2. Hensoldt, *Die Krank.eiten der Staatsbehörden und ihre gründliche Heilung oder Registratur — Archivwesen und — Geschäftsgang in ihrer jetzigen zweckwidrigen und künstig zwäckmässigen Einrichtung*, Hanau 1831.

3. Franz Xaver Bronner, *Anleitung, Archive und Registraturen nach leichtfasslichen Grundsätzen einzurichten und zu besorgen*, Aargau 1832.

4. F. L. Medem, *Zur Archivwissenschaft*, in *Zeitschrift für Archivkunde, Diplomatik und Geschicht*, I (1834) p. 1—51; Id., *Über den organischen Zusammenhang der Archive mit den Verwaltungsbehdrden, ibid.* II (1836), p. 1—28.

5. L. F. Höfer, *Ueber Archive und Registraturen, ibid.*

6. H. A. Erhard, *Ideen zur wissenschaftlichen Begründung und Gestaltung des Archivwesens, ibid.*, I (1834), p. 183—247.

7. Nathanael von Schlichtegroll, *Anhandlungen über Archivrecht und Archivwesen*, în *Zeitschrift für die Archive Deutschlands*, I (1847), Gotha, p. 205—244.

8. *Manuel de l'Archiviste des préfectures, des mairies et des hospices; contenant les lois, dé rets, ordonnances r glements, circulaires et instructions relatifs au services des archives; des renseignements pratiques pour leur exécution et pour la rédaction des inventaires; et préc.dé d'une introduction historique sur les archives publiques anciennes et modernes*; Par M. Aimé Champollion Figeac. Paris, Dumoulin, 1860. LXXV + 400 p..

special la arhivele departamentale şi nu priveşte arhivistica sub toate aspectele sale în amănunt. Cu toate acestea este deosebit de instructiv.

Introducerea istorică priveşte arhivele anterioare anului 1790, seigneuriale, eclesiastice, judiciare şi civile, a căror organizare începe încă din 1615. In sec. XVIII începe o explorare sistematică a arhivelor în vederea alcătuirii unui corp al legislaţiei şi al documentelor inedite privitoare la Franţa, pentru care s'au dat instrucţiuni amănunţite cu privire la investigaţii şi redactare. In timpul Revoluţiei dela 1789 s'au dat dispoziţii pentru arderea unora din arhive, dar şi instrucţiuni pentru conservarea şi inventarierea altora. După aceea arhivele departamentale se reconstitue legal între 1796-1838. Tot odată începe explorarea acestor arhive şi folosirea lor în interes istoric. Prin legea din 10 Mai 1838, fiecare arhivă trebuia să aibă un arhivist care să adăpostească, să păstreze şi să îngrijească arhivele clasându-le şi inventariindu-le. Acum nu mai este combătută nici utilitatea administrativă a arhivelor anterioare anului 1790. In sfârşit arată care este utilitatea manualului său pentru arhivist şi cum l-a împărţit. Anume cuprinde cinci părţi : 1. Legile şi instrucţiunile după care se conduc arhivele departamentale. Cu acest prilej autorul adaugă: „Am publicat deasemenea în acest *Manual* toate informaţiile care ne sunt personal cunoscute şi rezultând din lunga noastră experienţă practică asupra diplomelor, manuscriselor şi arhivelor şi care ni s'au părut că ar înlesni lucrările de clasare, de inventar, cât şi executarea regulamentului general din 1843. Pentru inventare, de fapt, nu e de ajuns să fie bine făcute, ci trebue încă să fie redactate în formele dorite, în aşa fel ca această operă, care se execută simultan în 86 departamente, să păstreze pretutindeni aceeaşi fisionomie şi să poată forma un ansamblu regulat şi conform prescripţiunilor administrative, dacă vrem să le publicăm într'o zi" (p. XLV). Bibliotecile administrative, care cuprind acte imprimate, sunt deasemenea înfăţişate. Se motivează apoi necesitatea *anuarului arhivistului*, „ca să ţină pe arhivişti în curent cu toate circulările şi deciziile care vor fi publicate ulterior" (p. L). In apendicele introducerii se dau opt acte care servesc la istoricul arhivelor franceze.

Legislaţia arhivelor departamentale începe la 27 Nov. 1789. Decretele, circulările, instrucţiile şi publicaţiile de inventare încep încă din 1801 (şi modul de vânzare a hârtiilor) şi dau tot felul de lămuriri cu privire la local, alegere, clasare, inventariere, conservare etc. Cadrul de clasare a fondurilor arhivistice ocupă un loc special. Incă

din 1850 arhiviştii se recrutează din elevii dela Ecole des Chartes şi numai în caz de lipsă din alte persoane cu certificate de aptitudine (p. 98). „Acest decret, spune Figeac, executat din plin în profitul Şcoalei des Chartes, a adus o îmbunătăţire foarte însemnată în personalul arhiviştilor departamentali" (p. 101).

Altele privesc comisia consultativă a arhivelor departamentale, comunale şi ospitaliere. Pentru arhivele comunale, desorganizate după 1790, se dă şi un scurt istoric (p. 145-164), după care se dă legislaţia şi ordonanţele respective cu începere din 1794. Urmează arhivele aşezămintelor ospitaliere, cu un istoric al lor (p. 239-261), legile, deciziile şi ordonanţele respective. Apoi bibliotecile administrative şi anuarul arhivistului, tratate în acelaşi fel. Manualul se încheie prin tabla alfabetică a materiei cuprinsă în volum.

Multe din lămuririle date de Champollion-Figeac sunt astăzi depăşite de doctrina arhivistică, dar legislaţia pe care o reproduce îşi păstrează întreaga ei valoare informativă.

Secretarul ministerial şi şeful registraturii din Oldenburg, Holtzinger, a dat unul din cele mai elementare dar bine întocmite îndrumătoare de registratură şi arhivă [1]). El a fost consolidat prin practica a douăzeci şi cinci de ani în arhivă şi a izvorît din constatarea făcută că mai toate manualele cunoscute până atunci priveau numai arhiva de stat şi nu aveau nicio preocupare pentru cele ce aparţin registraturii, sau prea puţin. Şi totuşi registratura este un organism al administraţiei, căreia îi poate aduce cel mai mare serviciu.

După un scurt istoric al arhivelor şi registraturii Holtzinger trece la organizarea şi orânduirea interioară a registraturii : jurnalul, repertoriile alfabetice de lucruri şi nume şi diversele norme de urmat după natura registraturii. Se arată apoi cum se manipulează actele de tot felul, organizarea exterioară a registraturilor, personalul şi îndatoririle sale. După aceea trece la arhiva de Stat, a cărei definiţie o dă (p. 121), face deosebirea între arhivă şi registratură, desvoltarea, funcţionarea, scopul şi datoria lor, cum şi folosul ce aduc. Dă exemple şi de orânduirea arhivelor. O parte însemnată se dă documentelor şi diplomaticei, regestarea şi repertorizarea actelor, clasarea înscrisurilor şi a corespondenţei şi alte lucrări arhivistice. In apendice Leist

1. *Katechismus der Registratur- u. Archivkunde Handbuch für das Registratur- und Archivwesen bei den Reichs-, Staats-, Hof-, Kirchen-, Schul- und Gemeindebehörden den Rechtsanwälten u. sowie bei den Staatsarchiven.* Von Georg Holtzinger. Mit Beiträgen von Dr. Friedr. Leist. Leipzig 1883. XVI + 317 p. (Webers illustrierte Katechismen, nr. 112). O altă ediţie a apărut în 1908.

dă diferite forme sub care sunt organizate diverse arhive și registraturi germane, scheme de repertorii, de jurnal de corespondență și de formulare diverse.

Acest manual a stat multă vreme la îndemâna arhivarilor și registratorilor germani, ca fiind cel mai clar și mai practic. E de mai puțin interes pentru arhiva istorică.

Richou [1]) a dat pentru Franța un tratat de arhivistică de mare circulație. El n'a plecat dela intenția de a face o astfel de carte, ci numai cu gândul că trebue să dea o informație pentru cunoașterea dreptului administrativ francez. Cu acest prilej a trecut în revistă toate chestiunile care se pun arhivelor, care sunt și ele înainte de toate chestiuni juridice. In aceeași ordine de idei se numără și Lelong [2]), al cărui repertoriu „redactat cu multă grijă, epuizează materia, mai ales din punct de vedere juridic. Trimitem aci pentru tot ce privește dispozițiile comune tuturor depozitelor de arhive, chestiuni de proprietate, de prescripție, de reintegrare, dispoziții penale, reguli generale privitoare la comunicări și expediții" zic arhiviștii francezi [3]).

In 1890 Franz von Löher, directorul arhivei și profesor la universitatea din München, publică întinsul său manual de arhivistică [4]). El vroia să expună istoria, scopul și organizarea arhivelor germane spre a folosi funcționarilor, mandatarilor, istoricilor, oamenilor culți și tineretului, care vor să cerceteze actele din arhive. Era înspăimântat de desordinea care domnea în arhive, de distrugerea lor și de imposibilitatea de a sta cu înlesnire la îndemâna științei și a intereselor Statului. Din studiile publicate în *Archivalische Zeitschrift* și din practica făcută în arhiva bavareză, dorește el să dea un manual pentru știința germană, mai ales făcând istoricul lor.

Löher împarte istoria arhivelor germane în șapte perioade, după un scurt excurs asupra scrisului, schimbului prin scris, teoria perioadelor culturale. Intâia perioadă merge dela cele dintâi timpuri până la 486 când Clovis cucerește Gallia, când apare scrisul runic, încep micile arhive, dispar răbojurile și începe influența concepției ger-

1. Gabriel Richou, *Traité théorique et pratique des archives publiques*, Paris 1882 (tiraj aparte *din Répertoire du droit administratif* de Béquet et Dupré). In acelaș scop a alcătuit și un *Traité de l'administration des bibliothèques publiques*, Paris 1885.

2. Lelong, *Répertoire général alphabétique du droit français*, Paris 1889 (tiraj a parte).

3. Langlois- Stein, *Les archives de l'histoire de France*, p. 4.

4. *Archivlehre Grundzüge der Geschichte, Aufgaben und Einrichtung unserer Archive*, von Franz v. Löher. Paderborn 1890. XII + 490 p.

mane în drept şi posesiune în ceea ce priveşte ştiinţa arhivistică. A doua perioadă e marcată prin întemeierea arhivelor pe vremea Francilor dela începutul Merovingienilor până la sfârşitul Carolingienilor (486-911). In această vreme se reînvie cultura antică, se stabileşte o cancelarie romană prin scrisul şi limba latină deşi exista o aversiune pentru afacerile scrise. Cu acest prilej se cercetează pe scurt scrisul şi forma documentelor, cu începutul alcătuirii de documente scrise mai ales asupra bunurilor posesorale; arhivele în antichitate, imitarea arhivelor romane şi care era starea, administrarea şi folosirea arhivelor. Perioada a treia se referă la neînsemnatul progres al arhivelor în timpul împăraţilor dela Conrad I la Conrad IV (912-1254), când reapare spiritul german, deşi se întoarce la forme mai vechi, când se înmulţesc formularele în cancelarii, apare sigiliul şi se constitue arhive. A patra perioadă cuprinde timpul dela Interregnum până la jumătatea sec. XV (1255-1450), când starea arhivelor se îmbunătăţeşte sub îndemnul şi modelul comunelor. Acum apare scrisul gotic, se rânduesc arhivele şi se introduce registrul de copii. Epoca Reformei (1450—1618) face să înflorească arhivele: se introduc repertoriile şi serviciul de arhivă, dar apar şi furturile de acte. In a şasea perioadă se simte nevoia de arhive pe lângă curţi, funcţionari şi justiţie. E vremea prinţilor dela războiul de treizeci de ani până la Congresul dela Viena (1618-1814). In sfârşit, ultima perioadă cuprinde timpul dela 1815 înainte, când arhivistica ia o mare desvoltare.

După istoricul arhivelor Löher trece la îndatoririle arhivelor naţionale: scopul, desvoltarea şi administrarea lor. După aceea tratează despre materialul arhivelor, folosirea, protecţia, ordonarea şi păstrarea lor. Urmează îndrumări practice pentru alcătuirea regestelor, repertoriilor şi grupării arhivelor, cum şi despre lucrările arhivistice variate pe care le cere o arhivă organizată. Sunt interesante lămuririle pe care le dă pentru arhiveconomie, care, de ex. pentru rafturi, merg până la amănunt de deviz (p. 359) sau la modele de descrierea condicilor (p. 372—373), manualelor (p. 374—375) etc. Sunt încă de aplicat normele pentru alcătuirea repertoriilor toponimice, onomastice de chestiuni şi lucruri (p. 392—403). Nu lipseşte nici interesul pentru coala de arhivistică (p. 426—428).

Indrumările lui Franz von Löher au făcut epocă în arhivele istorice germane, însă nu pentru multă vreme. Ele au avut darul să trezească interesul pentru arhive şi cercetarea lor. Şi aceasta a reuşit căci a dat naştere în Germania unor studii arhivistice cu totul înoitoare.

Impunătoarea lucrare a lui Langlois și Stein [1]) nu este un manual în sensul propriu al cuvântului ci un inventar sumar, cum îl clasează autorii înșiși. Cu toate acestea nu-l putem omite din prezentarea noastră deoarece introducerea și notele preliminarii formează cea mai clară istorie a arhivelor franceze și clasarea lor istorică și actuală. Cât privește informația arhivistică pe care o poate căpăta cineva din această masivă lucrare, ea este neprețuită. Mai târziu Langlois va căuta să determine mai precis domeniul științei arhivistice [2]). In treacăt amintim și ghidul lui Bär [3]) și prolegomenele lui Barone [4]).

Un loc a parte în evoluția arhivisticei îl au „arhiviștii olandezi" sub care denumire se înțeleg numele lui Muller, Feith și Fruin. Dela vestita circulară către arhiviștii statului, redactată tot de ei, până la alcătuirea manualului, a mai trecut câtăva vreme [5]). Ideile expuse și normele precizate aci au făcut din el un instrument indispensabil de lucru pentru toți arhiviștii europeni. Germanii l-au adaptat îndată [6]) și au înlocuit manualul lui Löher. Italienii dau și ei o traducere nu mult după aceea [7]). Cei mai renumiți arhiviști francezi și belgieni colaborează ca să dea și o ediție franceză pentru cetitorii lor [8]).

Prefața lui Wiegand arată greutățile pe care le-a întâmpinat traducătorul ca să dea un manual bun pentru arhivarii germani. Intre acestea se enumără și nomenclatura actelor în limba olandeză, deosebită de a celor germane. Traducătorul stărue deasemeni asupra acestor dificultăți, cât și a celor care privesc practica arhivistică. Are însă nădejdea să îmbunătățească manualul la o nouă ediție.

---

1. *Les Archives de l'histoire de France*, par Ch. V. Langlois — H. Stein, Paris. Picard, 1891, XVII + 1000 p. (Manuels de bibliographie historique, I).

2. Ch. — V. Langlois, *La science des archives*, în *Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées*, I (1897), p. 17—25.

3. Bär, *Leitfaden für Archivbenutzer*, 1896.

4. Nicola Barone, *Prolegomeni dello scibile archivistico*, Neapole, Cazolino, 1900.

5. *Handleiding voor het Ordenen en Beschrijven van Archieven, ontworpen in opdracht van de Vereeniging van Archivarissen in Nederland*, door S. Muller, J. A. Feith, R. Fruin, Groningen 1898.

6. *Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven*, von Dr. S. Muller Fz., Dr. J. A. Feith und Dr. R. Fruin Th. Az. Direktoren der Staatarchive in Utrech., Groningen und Middelburg. Für deutsche Archivare bearbeitet von Dr. Hans Keisetr Mit einem Vorwort von Wilh. Wiegand. Leipzig — Groningen, 1905, VIII + 136 p.

7. *Ordinamento e inventario degli archivi*. Traduzione di Giuseppe Bonelli e Giovanni Vittani, Torino, 1908.

8. *Manuel pour le classement et la description des archives*. Trad. de Jos. Cuvelier și Henri Stein, La Haye, 1910.

Manualul este împărţit în şase părţi. Cea dintâi tratează despre *originea şi împărţirea arhivei de depozit*. Incepe prin a arăta definiţia dată de Societatea arhivarilor olandezi : „O arhivă este totalitatea documentelor scrise, desenate sau imprimate, redijate sau primite în calitate oficială de vreo autoritate sau de vreunul din funcţionarii săi, însă aceste documente trebue să rămână la autoritatea sau funcţionarii care le-au creat". Definiţia nu satisface pe autori, care o critică noţiune cu noţiune, spre a ajunge la concluzia că definiţia lui Wackernagel : „Arhiva este culegerea documentelor scrise care s'au format cu ajutorul şi în scopul administraţiei publice, ca şi acelea care s'au format cu ajutorul unei administraţii particulare dar care trecând la Stat au căpătat mai târziu caracterul public" (p. 1—4), este mai bună. Apoi se arată că scopul principal al autorilor este să determine o bună orânduire a arhivelor, de câte feluri sunt, ce trebue să cuprindă, care a fost soarta arhivelor autorităţilor (colegii şi persoane), după 1798, neîmpărţirea arhivelor în depozite deosebite, cerându-se dimpotrivă regruparea lor.

Partea a doua se referă la *clasarea pieselor arhivistice*, care trebue făcută sistematic, cum se determină seriile şi cum se face descrierea lor (minuta şi originalul nu pot sta în aceeaşi serie). *Descrierea pieselor arhivistice* formează partea a treia. Inventarul este un îndrumător care dă un prospect al arhivei şi nu cuprinsul piesei. Orice inventar trebue să cuprindă : *a*) titlul vechiu al numărului (când se păstrează) ; *b*) o descriere generală a cuprinsului ; *c*) anul sau anii la care se referă actele ; *d*) indicaţia, în afara numărului, de ce conţine unul sau mai multe volume, pachete, învelitori, sfori, piese sau documente : *e*) o enumerare a pieselor care nu reies din număr sau din conţinutul cuprinsului ; celelalte însemnări privitoare la cuprins şi formă se vor da în note, aşa încât la inventarierea unei arhive să reiasă descrierea seriilor, dosarelor, documentelor, manuscriselor, etc.

In partea a patra se arată *cum se alcătueşte inventarul* din diferite părţi cronologice, fără a ţine seama de forma lor dar cu o scurtă notă istorică asupra activităţii autorităţii care a format arhiva. In privinţa inventarului autorii dau următorul model de numerotare (p. 90) : „1. Cuprinsul subdiviziunilor numerelor cu litere (dacă sunt în caracter cursiv se vor evidenţia mai bine) ; 2. numerele sau părţile care stau de sine în inventar, cu cifre obişnuite ; 3. secţiile de primul ordin din inventar cu numere romane ; şi 4. dacă trebue să reunim într'un singur volum inventare de arhive diverse, acestea se vor distinge cu litere mari. De exemplu :

B. Arhiva din timpul 1808—1813.

II. Arhiva comisiei de edilitate comunală.

855. Socotelile șefului încartiruirilor 1810—1811.

a) Contul tuturor încasărilor și cheltuelilor 1810—1811.

b) Contul locuințelor, mobilierului și speselor de administrație 1810 etc."

Inventarul trebue prevăzut cu indice. Se adaugă apoi tot felul de lămuriri practice demne de ținut în seamă. Sp. ex. se spune că hărțile și documentele dintr'un dosar se extrag și se pune în loc o notă. Partea a cincea continuă cu *regulele descrierii* potrivite fiecărui gen de arhivă în parte și fiecărui gen de acte. In a șasea se dau câteva principii după care în orice inventar să se întrebuințeze aceleași expresii și semne convenționale, aceeași terminologie.

Manualul arhiviștilor olandezi dovedește că arhiva este un organism cu reguli precise, că trebue să se ajungă la o organizare a registraturii și cancelariei autorităților și că fiecare trebue să aibă o clasificare și o împărțire. El stărue și asupra principiului provenienței, pe care îl răspândesc, dar izbutesc să arate că și istoria arhivei este o parte a constituirii țării înseși.

Arhivistul ministerului instrucțiunii publice al Italiei, Taddei a dat în 1906, *Arhivistul, manual teoretico-practic*, foarte cercetat și în afara Italiei [1]). Pricipiile călăuzitoare sunt expuse de autor în cuvântul către cetitori, astfel: „Lipsa unei oarecare culegeri care să coordoneze ceea ce au fost, sunt și vor trebui să fie arhivele, m'a îndemnat să adun cât am știut mai bine cunoștințele folositoare pe care am putut să le scot din cetirea de multe și deosebite lucrări. Deaceea am adunat în acest volum note paleografice și arhivistice utile de știut, neapărat trebuitoare de practicat, împreună cu multe sfaturi bune, insuflate de viața văzută în mediul arhivistic și prin cercetări răbdătoare. După o scurtă informație istorică asupra felului în care s'au constituit și organizat arhivele popoarelor antice și ale evului mediu, ale Romanilor, ale eclesiasticilor, trec să dau oarecare

---

1. Pietro Taddei, *L'Archivista. Manuale teorico-pratico. Cenni storici — Archivi antichi pubblici e privati — Ecclesiastici — Notarili — Delle Opere Pie — Archivi generali in Italia — Archivi Piemontesi — Archivi Esteri — Doveri dell'Archivista — Ordinamento amministrativo dello Stato — Competenze stelle pubbliche amministrazioni — Archivi dei pubblici uffici — Formazione, ordinamento e direzione degli archivi amministrativi — Archivi speciali degli uffici di Pubblica Sicurezza — Regolamenti antichi e moderni. Modelli di registri e tabelle illustrative.* Milano, 1906. VIII + 487 p.+12 tab. (*Manuali Hoepli*).

însemnare asupra arhivelor notariale, ale operelor pioase şi cele particulare şi asupra importanţei şi organizării acestor preţioase depozite în timpul Comunelor, schiţând în mod particular pe cele din Milano, Veneţia, Emilia, Toscana şi Neapole. Arhivele Piemonteze, ca acelea din care vor avea descendenţă directă cele actuale, sunt tratate în capitol special şi documentate cu multe rescripte, bilete şi dispoziţii ale Curţilor şi Ducilor de Savoia. Şi la toate aceste notiţe arhivistice sunt amestecate anecdote istorice şi noţiuni deosebite asupra organizării politice şi administrative a guvernelor vremii. Intr'un capitolaş cu titlul „Arhive externe" vorbesc despre arhivele din Londra şi Paris, cu referire la cele din Germania, Austria, Belgia şi Rusia.

„La aceasta, care s'ar putea numi prima parte a volumului (Partea istorică), fac să urmeze o a doua care vorbeşte de organizarea administrativă a Statului (Partea practică). Aci un capitol e dedicat arhiviştilor, în care se vorbeşte despre îndatoririle gradului, de importanţa serviciului şi de nevoia pe care o au arhiviştii de a cunoaşte bine *competenţele* deosebitelor administraţii. Şi fiindcă în această a doua parte sunt enumerate pe scurt aceste competenţe, fac să fie urmate de descrierea stării de fapt în care se află arhivele diverselor administraţii, raportând, unde există, dispoziţiile speciale emanate pentru organizarea şi îngrijirea actelor. Şi pentru ca *Manualul* să fie cu adevărat util şi practic, într'un capitol intitulat „Arhive administrative" sunt expuse teoriile asupra ordonării şi organizării unui oficiu de registratură şi arhivă, după normele decretului regal din 25 Ianuarie 1900 nr. 35, arătând în ce mod pot fi practic săvârşite.

„Cei care ştiu ce înseamnă o arhivă şi cunosc greutăţile practice cu care zilnic arhivistul se găseşte strâmtorat, care urmăresc cu iubire desvoltarea materialului istoric şi administrativ al ţării noastre, vor putea să afle satisfacţie cetind; cei care vrând-nevrând, au ales cariera arhivistică şi o urmează cu pasiune, vor afla aci afirmarea propriilor lor dorinţi; cei care se îndreaptă către această modestă şi altruistă carieră, vor găsi aci în deajuns spre a pregăti examenele care trebue să le deschidă accesul în funcţiune şi să-i facă să înfrunte cu curaj răspunderile inerente nobilei misiuni de ordonatori şi păzitori ai istoriei Administraţiei Statului".

Din această expunere principială se poate vedea şi cuprinsul cărţii. Trebue să amintim însă că, în partea istorică, se dau multe legi, decrete, decizii şi ordonanţe, în întregime sau fragmentar, care pot fi consultate pentru cuprinsul lor însuşi. Pentru partea a doua

accentuăm că e o minuțioasă analiză a organizațiilor administrative susținută în acelaș mod și cu multe formulare și titulare. Sunt deasemeni de reținut formarea și organizarea arhivelor administrative, problema localului, formarea titularului și clasificarea actelor, repertoriilor și fascicolelor, registrarea, expediția și arhiva de depozit (p. 370—412). Bogata culegere de legi, regulamente, circulări și instrucțiuni, amestecate în cuprinsul manualului, îi împiedică claritatea dar nu și utilitatea. Utilitatea tabelelor ilustrative nu mai e nevoie să fie evidențiată. Urmează o scurtă bibliografie și indice alfabetic de nume și chestiuni.

Manualul lui Pio Pecchiai, directorul Arhivei Institutelor Ospitaliere din Milano, este cel mai clar manual posibil și destul de desvoltat [1]). Concepția pe care a avut-o autorul la compunerea lui și căldura cu care l-a scris reies bine din prefața ediției întâia. Socotim deci folositor să o dăm în întregime: „Pregătindu-mă să scriu un manual de arhivistică nu am avut deloc ambiția să alcătuesc o operă erudită, cu mare lux de teorii, discuții și critice: sunt de părere că n'ar fi de folos, și încă uneori ar putea fi chiar dăunător, un atare gen de lucrări prin care se înțelege exercitarea simplă și modestă a scopului ce și-a ales. De aceea avui de scop utilitatea practică, ca dintr'o expunere simplă și clară a concepțiilor și a metodelor, sugerate numai și aproape spontan de experiență și de reflecție, să poată folosi arhiviștilor și candidaților arhiviști; și, în unire cu convingerea mea, n'am făcut altceva în paginile de față, decât să expun aceea ce eu singur am intuit, observând și studiind arhivele frecventate mai întâi ca cercetător, ca arhivist apoi, și reflectând în urmă asupra observațiilor și studiilor făcute. De aici a ieșit că, având printr'o lungă obișnuință deja adunată — folosesc un cuvânt dantesc — în mintea mea o întreagă, elementară și practică doctrină arhivistică, am apoi și textul însuși, fără să folosesc prea mult tratatele precedente care, în Italia cel puțin, puțin și puțin organic, s'au alcătuit până acum.

„Datele istorice sunt limitate la strictul necesar, înainte de toate din rațiuni evidente de echilibru în părțile deosebite ale volumului, având în vedere că întâmplător istoria arhivelor interesează pe funcționarul tehnic mai mult pentru determinarea tipurilor unice decât

1. Pio Pecchiai, *Manuale pratico per gli archivisti delle pubbliche amministrazioni e degli archivi notarili. In relazione al programma governativo per gli esami di archivistica*. Seconda edizione. Milano 1928, XX+567 p. (Manuali Hoepli). Ediția I-a apărută tot acolo în 1911, a fost revizuită pentru noua ediție pe care o folosim și noi.

pentru a-l scăpa de obligaţia sa şi care într'un manual poate încă să pară de prisos. (Cu toate că acest criteriu se poate susţine încă, lămurindu-l mai bine, totuşi astăzi cred că trebue să-l resping. *Nota la a 2-a ediţie*).

„In bibliografie — încă şi aceasta prea scurtă — am ţinut seama numai, totdeauna în legătură cu starea de spirit elementar a lucrării, de operele care tratează despre arhivistica generală excluzând deci toate publicaţiile care se limitează la istoria arhivelor particulare, sau la tratarea şi discutarea chestiunilor arhivistice particulare, fără a aduce o contribuţie directă la doctrina noastră.

„Apoi am crezut necesar să adun toată opera legislativă arhivistică produsă în Italia, mărginindu-mă la naţiunea italiană reconstituită, pentrucă înainte de toate e de datoria oricărui arhivist să o cunoască şi apoi pentru că se vede cât este de grabnică nevoia de a înlocui vechile norme legislative şi regulamentare cu altele noui mai complete, mai potrivite, mai clare şi eficace.

„In sfârşit, în total cred că această carte poate fi de folos în mod particular celor care intenţionează să dea examene de arhivistică după programa oficială, al cărei text cu acest scop l-am inserat în lucrare coordonând fiecare parte cu părţile şi capitolele din tratat care desvoltă temele anunţate aci.

„Manualul meu, e uşor de văzut, vrea să fie mai ales o carte italiană, pentrucă arhivele străine, în special ale naţiunilor septentrionale, se deosibesc mult prea adesea de ale noastre, judecând cel puţin după cărţile relative, şi încă mai mult diferă de al nostru conceptul arhivistic al funcţionarilor din ţările Nordului cari vor să impună lumii concepţiile lor arhivistice sub forma de axiome. (Judecată nu în destul de ponderată pe care azi o resping. *Nota la a 2-a ediţie*).

„Se înţelege că opuşorul meu nu numai că nu poate să se cheme perfect dar nici candidat măcar la perfecţiune. Inainte de orice se ştie bine că în Italia avem fără îndoială mai buni arhivişti practici, însă până acum lipsesc adevăratele tratate în materie; apoi lucrarea mea e modestă : vrea să spună multe chestiuni în puţine cuvinte, adecă vrea să fie în mod special sintetică; în aceasta consider eu pe deasupra tuturor arhiva în genere şi deci cele mai generale funcţiuni ale arhivistului, oprindu-mă numai la puţine cazuri particulare şi la puţine tratări particulare de chestiuni adesea nu uşoare.

„Insă dacă acest opuscul va avea norocul să afle oarecare apreciere și să profite încă de vreo critică onestă, ar putea să fie pe urmă îmbunătățit, sau să servească la pregătirea unei alte opere mai completă și mai puțin imperfectă".

Așa scria Pecchiai în Mai 1910. Pregătind a doua ediție s'a văzut dator să sublinieze evoluția ideilor și dorința de perfecționare a manualului. Deoarece este vorba de o experiență arhivistică emerită găsesc că nu este lipsit de interes să reproducem și prefața la această ediție : „După șaisprezece ani decând manualul acesta circulă prin școalele de arhivistică, ilustrul editor îmi cere o a doua ediție revăzută și adăugită.

„Oriunde e neînsemnat publicul căruia i se adresează felul acesta de cărți, foarte restrâns în Italia. Spun aceasta pentru că s'au scurs mai bine de trei lustre până să se vândă trei mii de exemplare. E totuși îmbucurător că, deși nu într'un timp scurt, s'a terminat ediția unei cărți făcută pentru tehnicienii a puține zeci de arhive publice și de nu mai multe altele publice și de administrații particulare, ai căror funcționari în cea mai mare parte nu sunt înzestrați cu titluri speciale de studii care servesc să identifice pe arhivist. Funcția arhivistică, în fine, e încă azi considerată cel mai mult ca asumabilă de orișice impiegat obișnuit și de oricui îi place; pentrucă nici în domeniul acesta nu lipsesc diletanții.

„Lucrare de tinerețe, când se socotesc și anii cu îndrăsneală, în înfloritele margini a vreo douăzeci, acest manual capătă valoarea și defectele timpului în care a fost scris (ceea ce totuși, singur, nu l-a împiedecat să fie bun îndrumător celui ce știe să-l înțeleagă și să-l aplice). Incă pentru atare motiv, dincolo de necesara punere la curent a doctrinei și a jurisprudenței, azi ar fi convenabil să fie refăcut aproape în întregime; și pentru atare motiv mai mult de orice, adecă pentru mândria personală, mi-am asumat refacerea, cu toate că sarcina grea și urgentă a altor lucrări în curs, mai mari și mult deosebite, mi-ar fi impus să nu mai contractez îndatoriri cu lucrări noui. Dar această lucrare fu, între altele, încercarea mea de bunăvoie la intrarea în funcțiunile unei însărcinări în care eram spre a da tot ce puteam; și totuși îmi place să fie azi această lucrare asemenea spre a proba că, păstrând încrederea în hotărîrea mea, am dat tot ce am putut în acea însărcinare. După care se poate încă spune : *Satis* ! Pentrucă nu e destul de higienic să te ocupi de arhive toată viața că îmbătrânești atâta. Totuși, dacă așa trebue să fie, așa să fie.

„Curăţindu-l deci de inexactităţile tinereţii, refăcându-l pe un plan mai clar, sub o mai solidă osatură; îmbogăţindu-l cu o mai mare, mai specificată şi mai ordonată massă de cunoştinţe; adăugându-l cu o exemplificare suficientă; scoţându-i cele mai evidente lipsuri (ce operă scrisă e posibil să garanteze că nu e lacunară?): iată cu ce intenţii manualul acesta a fost reelaborat, dela urzeală la băteală. Cei din urmă care îmi vor mulţumi vor fi elevii şcoalelor de arhivistică, fiindcă vor avea de studiat aproape îndoit ca mai nainte: să nu se tânguiască deoarece terminând studiul vor avea să tragă foloase oportune.

„Cei care au primit cu oarecare simpatie prima ediţie a manualului meu, vor primi cu mai multă şi mai caldă înţelegere, sunt sigur, pe aceasta a doua: în ceea ce priveşte pe aceia (dacă sunt) cărora modesta mea lucrare le-a produs supărare prima dată, nu au decât să se resemneze aşteptând ediţia a treia, cu siguranţa (sau aproape) că aceea cel puţin va fi opera unui autor mai învăţat sau mai bine pregătit".

Rezultă din aceste două prefeţe că arhivistica a făcut progrese simţitoare dela o ediţie la alta şi că necesitatea unui manual este evidentă. Aceasta o recunoaşte un arhivist italian, unde arhivistica este atât de desvoltată. Ce putem spune oare pentru celelalte ţări?

Manualul lui Pecchiai începe cu consideraţii generale asupra arhivisticei, un istoric pe scurt al arhivelor în antichitate şi evul mediu, noţiuni elementare asupra arhivelor eclesiastice, instituţii, fundaţii epitropiceşti, notariale şi de Stat în Italia şi arhivele străine (p. 1—86).

In partea a doua se ocupă de doctrina arhivistică: 1. *definiţii şi lămuriri generale* despre arhivistică, arhivist, arhivă, clasificări de arhive, organismul arhivelor; părţile, conţinutul şi practica în arhivă; document sau act, diploma, inventarul sau catalogul, repertoriul, indicele, sumarul, rubrica, regestul şi fişierul arhivistic (p. 89—137). 2. *Constituirea şi orânduirea arhivei* cu norme relative la orânduirea arhivei, formarea ei, întâele lucrări arhivistice, dispoziţii de rânduială generală, repartizarea materialului în local, aşezarea generală şi particulară şi norme pentru arhivele administrative (p. 138—179). 3. *Inventarul* în care se dau explicaţii pentru necesitatea lui, norme de redactare, titular, fişier general şi fişier special (p. 180—193). 4. Lucrările de făcut *după inventar*, ca indice şi repertorii, repertorii generale, regeste şi ghidul arhivelor (p.

194—201). 5. *Atribuțiuni diverse ale arhivistului* ca primirea de noui fonduri arhivistice, selecționări, serviciul intern, extern, de conservare și administrativ zilnic al arhiviștilor și lucrările speciale de conservare ca legături, restaurări și reînvieri de cerneluri (p. 202—215). 6. *Orânduirea arhivelor notariale* (p. 216—237). In apendice se dă o explicație clară asupra compilării și depozitului inventarelor arhivelor, după dispoziția lui Gherardi; reproduce regulamentul sălii de studii al arhivii de Stat din Florența; norme generale pentru publicarea textelor istorice italiene, publicarea integrală și fragmentară a lor; modele, ghiduri și osatura arhivelor de Stat, provinciale, comunale, militare etc. și elogiul unui arhivist Alexandru Gherardi, elevul lui Bonaini, intrat în serviciul arhivelor toscane la vârsta de 17 ani, continuatorul școalei arhivistice a maestrului său și îndrumătorul arhivisticei italiene timp îndelungat și un om de caracter. Dacă aș putea l-aș da de pildă arhiviștilor noștri (p. 238—309).

In partea a treia se dă *legislația* italiană privitoare la Arhivele Naționale și notariale cu multe reproduceri de decrete și regulamente (p. 313—352). Manualul se încheie cu o bibliografie generală, una specială și alta privind disciplinele auxiliare ale istoriei necesare arhivistului, ca paleografia, cronologia, diplomatica, filologia medievală, sfragistica, numismatica, metrologia, heraldica, genealogia, geografia, toponimia, euristica și bibliografia (p. 535—567).

Trecem acum și la un manual american, datorit lui J. C. Fitzpatrick, șeful secției manuscriselor dela Library of Congress a Statelor Unite din America [1]). Această bibliotecă cuprindea de fapt și arhiva generală a Confederației americane, care și-a organizat Arhiva Națională abea în 1934. Fitzpatrick a clasat toată arhiva după sistemul care se poate numi *cronologico-geografic*, pe lângă dată ținând seama și de locul de unde vine actul.

Aplicarea acestui sistem formează noutatea manualului, pe care Casanova [2]) îl prezintă astfel: „Acest sistem (*group arrangement*, franț. *agencement*) urmează seriile întâmplărilor dela descoperirea emisferei occidentale prin mijlocirea explorațiunilor și ale așezămintelor, după desvoltarea lor naturală, adecă: descoperirea,

1. J. C. Fitzpatrick, *Notes on the care, cataloguing, calendaring and arranging of manuscripts*, Washington, Government printing office, 1913.

2. Casanova, *Archivistica*, p. 201—202.

Indiile occidentale, America spaniolă, Mexicul, America centrală şi meridională ; apoi aceste ţări după diviziunile lor geografice clasate interior în strânsă ordine cronologică ; după aceea, America septentrională, în care sunt regrupate coloniile engleze, franceze, spaniole şi ale altor popoare. Această clasare, cu miscellanea sa generală, în care toate manuscrisele sunt de aşa natură încât aparţin limpede uneia din cele 13 colonii originare, merge până la Revoluţie. Cu convocarea primului congres continental miscellanea Revoluţiei începe ordinea sa cronologică, care cuprinde toate manuscrisele iscate de activitatea Confederaţiei generale a coloniilor, dar nu emanate în mod expres dela una din ele. Hârtiile Congresului continental formează un grup destinat în clasarea generală. Prin aceasta fiecare din cele 13 state are ordinea sa cronologică proprie, care pentru înlesnire nu ţine seama de perioada Revoluţiei. După grupul revoluţionar urmează perioada Confederaţiei (1783—1789 şi miscellanea Statele-Unite, dela această ultimă dată înainte. Fiecare stat, în afară de cele 13 originare, are clasarea sa cronologică proprie ; hârtiile personale începând cu vestitele serii ale actelor preşedinţilor şi urmând după ordinea administraţiilor, sunt dispuse cu simpla dorinţă de a le face mai uşor de mânuit. Alte grupe sunt acelea ale Indienilor, ale cărţilor de ordine, ziarelor şi registrelor, conturi negustoreşti, miscellanea oastei, navelor şi marinei, Marea Britanie şi alte ţări străine şi alte grupe clar determinate şi logic naturale. Clasarea internă a fiecăruia din aceste grupuri e strict cronologică. Când unul sau mai multe din acestea ajunge la un punct, când o subdiviziune internă devine necesară pentru a înlesni mânuirea se stabileşte iarăşi o ordine cronologică a nouei subdiviziuni".

Poate că nu e cea mai normală clasare, căci strică seriile originare, dar probabil că nu a fost posibil atunci să se recurgă la alt sistem. Sistemul cronologic ajută însă executarea mai lesnicioasă a atâtor diviziuni şi subdiviziuni cu grupurile lor. Grija însă pentru material este atât de mare încât, zice Fitzpatrick (p. 21), o îndoitură sau un scris pe original ridică mii de obiecţiuni, deoarece o îndoitură e în afara drumului drept, două sunt o faptă rea, iar trei merită să fie calificate deadreptul delict.

Arhiviştii englezi sunt acum preocupaţi şi ei de soarta arhivelor. Astfel Ch. Johnson [1]), care considă arhivele ca fiind „se-

1. Ch. Jonhson, *The care of documents and management of archives*, Londra, Society for promoting christian knowledge, 1919.

iile de documente constituite în cursul obişnuit al afacerilor şi conservate pentru informaţii viitoare" (p. 7), admite metoda logică de clasare. Şi lămureşte : „în scopul unei astfel de clasări logice, primul pas constă în fixarea actului principal [1]) (*the main record*) al grupului" ; la nevoie se poate lua al doilea, al treilea, etc. act principal. Distinge totuşi complexul actelor în *acte principale* (*main series*) şi în *acte subsidiare* (*subordonate series*). Evident că e foarte greu de distins actele unei serii de ale celeilalte.

Amintim aici şi manualul lui Charez prin faptul că nu admite sistemul zecimal în clasarea arhivelor [2]). Nu cunoaştem cuprinsul lucrării lui Löwe privitor la arhivistica germană [3]), care credem că este mai mult un ghid general.

Docentul de diplomatică şi arhivistică dela Universitatea din Londra, Jenkinson, a dat un manual deosebit de important [4]). Că era necesar o dovedeşte faptul că a apărut o a doua ediţie destul de repede [5]). Aceasta se datoreşte faptului că el priveşte numai clasarea şi administrarea arhivelor, cu lămuriri şi pentru celelalte chestiuni. Astfel pentru nomenclatură, care joacă rol însemnat în arhivistică, spune că pentru *arhivă* în englezeşte se zice obişnuit *record*, deşi primul termen ar fi fost mai potrivit. Definind actul defineşte însăşi arhiva, care e documentul redactat în cursul unei afaceri administrative sau executive, publică sau privată, din care face parte el însuşi şi păstrat pentru informaţia proprie a celui ce va fi răspunzător de acea chestiune sau de urmaşii săi legitimi [6]). Reese deci că arhivele nu ar avea menirea să instruiască şi posteritatea.

Manualul lui Jenkinson e împărţit în patru părţi. In cea dintâi, ca introducere, se cuprind informaţiile generale mai de seamă.

---

1. *O. c.*, p. 15 : It will frequently consist in a well-defined series of volumes or rolls, such as the minutes of a board, or the accountes of an institution".

2. Ezequiel A. Charez, *Manual de organizacion de archivos*, Mexico 1920.

3. V. Löwe, *Das deutsche Archivwesen*, Breslau 1921.

4. Hilary Jenkinson, *A manual of archive administration, including the problems of war archives and archive making*, Oxford. Clarendon Press, 1922 (*Carnegie endowment for international peace*), XVIII + 243—7 p.

5. Hilary Jenkinson, *A manual of archive administration*. New and revised edition. London, Percy Lund, Humphries et Co. Ltd., [1937], XVI+256 p.

6. Ed. II, p. ii : A document which may le said to belang to the class of Archives is one which was drawn up or used in the course of an administrative or executive transaction (whether public or private) of which itself formed a part ; and subsequently preserved in their own custody for their own information by the person or persons responsible for that transaction and their legitimate successors.

In partea a doua se ocupă cu originea şi desvoltarea arhivelor, dă reguli pentru clasarea, întreţinerea şi administrarea lor şi arată obligaţiile arhiviştilor, care sunt de două feluri : primare (*physical defence* şi *moral defence of archives*, de pildă, asigurarea, păstrarea şi fixarea vechilor registraturi) şi secundare (deschiderea arhivei prin registru, etc.). Se pătrunde şi în structura arhivei. In partea care urmează prezintă arhivele mai noui şi legislaţia lor. In ultima parte, *Arhive Making*, vorbeşte despre creşterea şi descrierea arhivelor dela administraţia registraturii fără arhivari până la legătura cu arta modernă a actelor şi a materialului. In adaus se dau sfaturi practice şi modele de descriere a unei arhive, un fond din Public Record Office.

Interesează şi faptul că ia poziţie faţă de Johnson, găsind imposibil de deosebit actul principal de cel subsidiar şi că nu e posibil să desparţi facicolele chestiunilor unui serviciu, originalele de ciorne şi copii şi opera superiorului de a inferiorului. Deasemeni critică tendinţa dela registraturile administraţiilor începătoare, care adoptă sistemul de clasare ce tinde să reconstruiască şi sa desvolte organismul primitiv.

După Jenkinson clasarea actelor se poate face în patru părţi : 1. *Rolls* (*rotuli*), în care cărţile de judecată ocupă un loc a parte ; 2. *Outsize documents*, arhivaliile de orice fel, ca documentele cu peceţi ; 3. *Loose documents* împărţite în *Miscellaneous* (legături de acte privitoare la o chestiune, cărţi, informaţii, etc.) şi *Documents of Deed-type*, colecţii de foi şi acte, etc. şi 4. *Volumes*, cu opere alese. Acestea toate împreună formează arhiva însăşi.

Jenkinson defineşte totalitatea arhivei plecând dela actul însuşi. Constată însă că un act se uneşte cu altul şi toate împreună se adună, se regrupează şi constituie aceea ce se chiamă fond (ital. *archivio*), căruia el preferă să-i zică *grup*, pe care îl defineşte ca rezultat din activitatea unei administraţii, constituind un tot organic, complet în sine însuşi, capabil să funcţioneze independent, fără să aibă deasupra sa nicio autoritate alăturată sau externă şi cu unele posibilităţi să rezolve unele chestiuni ce i-ar parveni. Este, ceea ce se zice, totalitatea seriilor de arhivă ale unei instituţii, de el la centru, arhiva Ministerului de finanţe, la periferie arhiva administraţiilor financiare, arhiva circumscripţiilor şi percepţiilor, etc.

E preocupat deasemeni de problema selecţionării arhivelor, care în Anglia se face de un comitet de 3—5 persoane (*Committe*

of inspecting officers), arhiva centrală sau subordonatele reținând numai actele alese. Cere însă ca arhivistul să fie bine pregătit, fără însă să fie neapărat un istoric. El trebue să-și facă lucrul său : regestarea, distribuirea, alcătuirea inventarelor generale, registrul numeric, registrul de intrare, caetul despre începutul fondurilor, planurile depozitelor, descrierea arhivelor și să culeagă informații despre publicațiile de piese arhivistice. Intru totul ține însă seama și de *proveniența actelor*. Işi dă seama însă că nici metodele vechi nu pot fi toate înlocuite ca nefolositoare : atâtea inventare și indici ar deveni inutilizabile. Cât privește cotarea, el propune un sistem care mi se pare destul de complicat. Astfel pentru vol. 5 eșire al Ministerului de finanțe la încasări, dă cota E 402,3'5, adecă : Exchequer (seria), receipt (diviziunea),issue (subdiviziunea), issue rol (clasa), numărul 5. In ceea ce privește depozitul admite sistemul cabinetului și al magazinului (system of rooms-cells ; stack), propus de arhivistul belgian Cuvelier. Acesta ar feri de foc și de aer prea mult.

Sfaturile practice ale lui Fournier le dăm numai ca informație bibliografică [1]).

Dela Granito la Bonaini arhivistica italiană a făcut un mare pas înainte. Școala lui Bonaini a fost susținută apoi de Gherardi, Taddei, Pecchiai și alții, cu cele mai bune rezultate pentru arhivele italiene. In timpul din urmă însă s'a desvoltat, în proporții impunătoare, o nouă școală, a arhivistului dela Neapole, Eugen Casanova. Acesta a câștigat numeroși adepți, mai ales după ținerea cursurilor sale de arhivistică dela universitatea din Roma, și a trecut dincolo de granițele țării bucurându-se de o apreciere mondială. Vederile lui arhivistice au fost expuse în studii speciale și în cele șapte volume din revista ce a condus, *Gli Archivi*, dar pe urmă au fost sintetizate în manualul său de arhivistică [2]).

Expunerea este destul de stufoasă, cu multe reveniri și adesea cu efusiuni sentimentale. Cuprinsul însă este extrem de bogat și de documentat. In afara unor noțiuni generale foarte prețioase cu care începe manualul, textul se împarte în patru mari capitole : 1. Arhiveconomia sau administrarea generală externă a arhivei și

---

1. Fournier, *Conseils pratiques pour le classement et l'inventaire des Archives*, Paris 1924.

2. Eugenio Casanova, *Archivistica*, 2-a edizione. Siena, Lazzeri, 1928, XVI+535 p. (Pe copertă : Roma, MCMXXVIII). Nu avem cunoștință de ediția I-a ; autorul va fi socotit așa, probabil, vreo poligrafiere a cursului pentru uzul studenților.

a actelor; 2. Arhivistica pură; 3. Istoria arhivei şi a arhivisticei; şi 4. Natura juridică şi utilizarea arhivelor.

Trebue să mărturisim dela început că primul capitol e cea dintâi prezentare completă. a chestiunilor privitoare la local, mobilier, higena lui şi a materialului (p. 27—132). Al doilea capitol căruia noi îi zicem *arhivotehnia*, tratează în amănunt problemele registraturii, registrării, arhivării, alegerea actelor, constituirea unităţilor, a seriilor, ordonarea cronologică, alfabetică, decimală sau pe materii; arhive diverse şi speciale (cu incursiuni amănunţite asupra celor străine); inventarul, regestul, indicele, ghidul arhivelor, arhivarea şi rearhivarea actelor (p. 135—290). Capitolul al treilea e bogat în date — adesea sunt texte întregi intercalate în expunere — şi plin de interes nu numai pentru istoria arhivelor în general şi italiene în special, ci şi pentru deosebitele probleme ce se pun arhivisticei şi care revin adesea în decursul istoriei (p. 293—423). In sfârşit, ultimul capitol prezintă un interes aparte, adeseori evitat de arhivişti, prin tratarea chestiunilor juridice ale arhivelor, în ţară sau în raport cu străinătatea, recuperarea actelor, obligaţiile dintre Stat şi individ şi publicitatea actelor (p. 427—504). Masivul volum se încheie cu un amănunţit indice alfabetic, prin care se pot coordona uşor chestiunile tratate răspândit.

Manualul arhivistului al lui Boudet priveşte arhivele din Indochina, unde sunt alte condiţii de climă [1]).

Arhiva administrativă italiană se bucură acum şi de mannualul lui Angarano [2]), oferit ,,ca un ghid practic celor ce se iniţiază în cariera de arhivişti ai oficiilor publice şi colegilor diriguitori, în activitatea lor de control, cât şi o oportună orientare candidaţilor la examenul de gradul XI. Am înţeles apoi să demonstrez ca arhiva să nu fie un simplu depozit de acte, ci un serviciu de importanţă considerabilă încredinţat arhivistului, lucrătorul tăcut care contribue eficace în viaţa activă a administraţiei, contribuind la funcţionarea cea mai bună a întregului serviciu căruia aparţine arhiva".

Istoricul arhivelor e foarte sumar; organizarea legislativă privind structura şi funcţionarea arhivelor de diferite feluri, trecerea actelor din arhivele curente în cele de depozit şi de aci apoi în

1. P. Boudet, *Manuel de l'Archiviste*, Hanoï 1934, 160 p.

2. Giovannino Angarano, *Tecnica archivistica (con illustrazione pratica)*. *Manuale ad uso dell' Archivista della Pubblica Amministrazione*, Roma, P. Maglione, 1942, 189 p.

arhiva statului (cu regulamentul din 1939), sau arhivele notariale se prezintă precis deşi în puţine cuvinte. Organizarea tehnică a serviciilor e mai pe larg tratată privind strângerea în arhivă a actelor la intrare şi eşire, clasificarea lor în titluri, clase şi subclase, tabla de clasificare sau titularul, repertoriul, inventariul, registrul de intrare şi eşire, registrul confidenţial, registrele indici, de expediţie, de chestiuni, de evidenţe, al mişcării fascicolelor şi fişierul sunt foarte practic expuse. Culegerea de instrucţiuni este deasemenea instructivă. Este un manual foarte indicat să fie cetit de şefii şi practicienii noştri din arhivele administrative.

Punctele esenţiale pe care trebue să le cuprindă un manual de arhivistică le-am expus şi eu într'o lecţie precedentă [1]). Elementele date acolo nu trebue decât să fie desvoltate, spre a avea şi noi un astfel de îndrumător. Dacă împrejurările îmi vor permite, lecţiunile pe care le vom face împreună vor forma temeiul acestui manual românesc. Aceasta cu atât mai mult cu cât am tratat separat şi alte capitole ale arhivisticei [2]).

Am ajuns astfel la sfârşitul întinsei noastre liste arhivistice. Dacă am făcut-o atât de lungă se datoreşte faptului că am vrut să arătăm că arhivistica nu este o improvizaţie ci o lungă şi neîntreruptă cercetare şi experienţă, şi că datoria arhivistului este să cunoască şi să practice neapărat imperativele ei, fapt care determină însuşi cursul nostru. Ce trebue să cuprindă el se desprinde din însăşi această prezentare. Cred totuşi potrivit să amintesc, după arhivistul italian [3]), programul ce-şi fixase Enrico de Paoli († 1907) pentru cursul său de arhivistică, pe care îl împărţise în patru capitole : 1. Arhivistica istorică, 2. arhivistica teoretică, 3. arhivistica pozitivă, şi 4. arhivistica practică. După lămurirea lui Nicola Barone [4]), ar fi următorul :

,,In cea dintâi trebuia să se înveţe ceea ce se referă la desvoltarea doctrinei arhivistice şi la istoria principalelor arhive. 2. a doua ceea ce priveşte actele şi caracteristicele lor esenţiale ; arhivele şi specialităţile lor ; clasarea după metoda istorică, după metoda cronologică, după metoda pe materie, pe indivizi, după nevoie ; ceea ce priveşte primirile, revizuirile, alegerile actelor etc. şi nomenclatura, natura şi calitatea documentelor conservate în arhiva

1. A. Sacerdoţeanu, *Introducere în arhivistică*, în *Hrisovul*, IV (1944), p. 60—80.
2. V. mai ales articolele din *Revista Arhivelor* şi din *Hrisovul*.
3. Casanova, *Archivistica*, p. 402—403.
4. Id., *ib*

regională ; — a treia trebuia să cuprindă aceea ce priveşte raportul cu legile şi regulamentele arhivistice ; —a patra, în sfârşit, noţiunile relative la aşezarea şi la conservarea actelor, la cetire şi transcriere, la rezumate şi certificate, la compilarea inventarelor, indicilor, repertoriilor, regestelor, la local şi la mobilierul arhivei, la arhivişti".

Este ceea ce dorim să facem şi noi la acest curs [1]).

A. Sacerdoţeanu

---

2. Lecţie de deschidere a cursului de Arhivistică la Şcoala de Arhivistică, ţinută la 11 Noemvrie 1947.

SULTANI ŞI MARI DREGĂTORI OTOMANI

Introducere.

Convins de necesitatea unei lucrări de cronologie a istoriei turceşti am urmărit cu atenţie destinele Turcilor din cele mai vechi timpuri până la prăbuşirea totală a puterii otomane (1922. X). Dacă sărăcia isvoarelor epocei preotomane din Asia-Centrală [1], Turkestan [2] şi Iran, chiar şi a selgiukizilor din Anatolia [3]), uneori ne descurajează, în schimb abundenţa surselor otomane adeseori ne încurcă. In această privinţă cunoaştem un număr bogat de cronici [4]), din care au fost editate abia o infimă parte [5]). Nu mai vorbim de numărul imens de documente turceşti din Arhivele sultanilor şi străinătate a căror exploatare abia a început [6]). Toate acestea, incon-

---

1) Radloff (W.). *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei.* I—III Lieferung St. Petersburg 1895. XI+460 p.

2) Bank W., Rahmedi : *Oguz Kagan Destanî* (=Epopeia lui Oguz khan). Istanbul 1934

3) Houtsma (M. Th.). *Récueil de textes relatifs à l'histoire des Seldjukides.* I—IV. Lugduni—Batavorum, 1886—1902 4 vol.

4) Fr. Babinger în *GOW* arată un număr de 376. Ţinând seamă şi de nouile descoperiri credem că se poate atinge cifra de 400.

5) Dintre cele editate am utilizat : 1) Enveri : *Dustur-Name.* ed. Mukrimin Halil. Istanbul 1928—1929 p. I text şi II studiu în limba turcă, 2) Urudj b. Adil : *Tevarikh-i Ali Osman* (Istoriile dinastiei otomane). ed. Fr. Babinger. Hanovra 1925—1926. 139+16 pp. 3) *Aşîkpaşazade Tarih* (Cronică). ed. Fr. Giesse. Breslau 1929. 252+32 pp.; *Cronică Anonimă* ed. F. Giese. 1922 ; Lutfi paşa : *Tevarikhi Al-i Osman.* Istanbul 1925 456 p. ; L. Forrer. *Die altosmanische Chronic des Rustem paşa.* Leipzig 1923. Pecevi. I : *Tarikh.* 2 vol. Istanbul. 1889—1867 (1281—1283) care cuprinde epoca 1520—1640. VIII+297 p.

Mustafa Selaiki : *Tarikh.* Istanbul 1863 (=1281) Kiatib celebi : *Fedlek-i Tarich.* cronica pentru epoca 1591—1660— Solakzade : *Tarikh.* Istanbul ; 1854 (=1271) ; Naima Mustafa. *Tarikh*, ed. 1865—1867(=1281—1283) 6 vol. : Raşid. *Tarikh*, Istanbul 1865(=1282).

6) Alături de cunoscutele colecţii de documente turceşti ale lui Antoine Giuvay. Bernauer Ahmed Refik, Babinger. Fr, Israelitz Ihciev ; Gl. Eleizovici ; Lajoş Fekete H. Dj. Siruni, am utilizat şi colecţia întreagă de documente turceşti dela Ac. Ro-

testabil, conţin între altele şi adevărate tezaure de cronologie. Controlând datele strânse cu multă trudă din isvoarele şi lucrările de specialitate, arătate în josul paginilor, cu cele din operele cunoscuţilor istorici ai imperiului otoman: I. Hammer [1]), I. W. Zinkeisen [2]), N. Iorga [3]), A. Krîmskij [4]) ş. a. ne-am convins şi mai mult despre necesitatea unei astfel de lucrări. N'am trecut cu vederea nici lucrările de numismatică orientală [5]), foarte preţioase pentru preciziunea datelor. In schimb n am putut utiliza decât câteva inscripţii, neavând mai multe la dispoziţie.

Regret că n'am avut la îndemână cunoscuta lucrare a numismatului englez Stanley-Poole, consacrată Dinastiilor mahomedane (Muhammadan Dynasties, 1894) şi nici traducerea savantului rus Vl. Barthold (1899). In schimb am utilizat splendida ediţie a lui Edhem Halil, Directorul Muzeului Naţional din Istanbul, intitulată: Düvel Islamije (=Dinastiile Islamice), apărută la Istanbul la 1927. Această lucrare care se impune şi prin imensitatea proporţiei sale (XVII+640 p.) rămâne inacesibilă cercetătorilor europeni fiind în limba turcă şi caractere arabe. Fiind o completare a operei lui Stanley-Poole, după cum spune autorul în prefaţă, sper că nu e prea mare pierderea neconsultării lui Muhammadan Dynasties. In acelaş timp am con-

---

mână (cca. 1200), pentru care am făcut şi regeste; Colecţia suedezului K. V. Zetterstéen: *Turkische. Tatarische und persische Urkunden im R. Schwedischen Archiv.* Uppsala 1945. XVI+132 p, o cunosc din recenzia d-lui A. Sacerdoţeanu. în *Rev. Arhivelor.* VII. 1 Buc., 1946, pp. 199—201. care mi-a servit pentru controlarea câtorva date.

1) Hammer, Iosif v.: *Geschichte des Osmanischen Reiches Grosstheils bisher unbenutzen Handschriften und Archiv.* Band, I—X. Petst 1827—1835, 10 vol. Reliefăm că anexele date sunt departe de a fi exacte şi mai ales complecte.

2) Zinkeisen I. W.: *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa.* Gotha 1855—1859, 7 vol.+Register von I. H. Möler de 156 pp, care ne-a servit foarte mult.

3) Iorga N.: *Geschichte des Osmanischen Reiches, Nach dem Quellen dargestellt* von,,, Gotha 1908—1913. 5 vol. Din cauza lipsei de Index nu am putut verifica toate datele din măreaţa operă a defunctului istoric.

4) Krymskij. Akad. A.: *Istorija Turecinij.* Kiev 1924. 183 p.

5) Galib Ismail: *Meskukat-i Kadimei Islamije Katalogu* (Catalogul monetelor islamice vechi).; *Turetzki monety* de Bîkov. B., Leningrad 1930. Blau. Dr. O: *Die Orientalischen Münzen des Museums Kaiserlichen Historisch Arheologischen Gesellschaft zu Odessa.* Odessa 1876. Osman'den pp. 44—57; Retowski O: *Die Münzen der Girei.* I—III Moskau 1901, 1905 X+355 pp.+XXX p.; H. Dj. Siruni, *Monetele Turceşti în Ţările Române* în rev. *Balcania.* Am utilizat şi cele 200 de monete turceşti aflătoare în Cabinetul Numismatic al Academiei Române pentru care am făcut fişe.

sultat un număr considerabil de lucrări cronologice turceşti [1]), care mi-au fost de un real folos. Am dat şi importanţa cuvenită lucrărilor făcute de savanţii sovietici, care s'au ocupat foarte serios de epoca preotomană. Aici, locul de frunte se cuvine lui Vl. Gordlevskij, care ne-a prezentat o excelentă lucrare a statului selgiukid din Asia Minoră [2]), şi lui A. Bernştam autorul unei preţioase lucrări consacrată vieţii economice şi sociale a Turcilor depe Orhon [3]), afluentul lui Jennissei.

Din lucrarea mea, intitulată Monarhi turci şi mari dregători otomani, cu toată bunăvoinţa d-lui prof. A. Sacerdoţeanu, din cauza greutăţilor materiale, nu putem publica decât capitolul privitor la Turcii Osmanlîi a căror istorie este împletită cu cea a Europei sud-estice mai bine de jumătate de mileniu. Din nefericire şi acest capitol la care aparţine şi cronologia dregătorilor otomani, aşa de important pentru cercetările istorice, nu apare în întregime. Sperăm, însă, că dacă nu întreaga lucrare cel puţin capitolele mai importante vor apare treptat [4]). Ceia ce apare acum cuprinde două părţi bine distincte :

---

1. Ta'ib, Osmanzade : *Esmar et-tevarikh* (=Schiţe biografice de sultani, m. viziri, muftii, şi kapudani), Istanbul 1850/1267 ; Hulusi Abdullah : *Esmar et-Tevarikh* (Date biografice de sultani, m. viziri, şeich-ul is ami, kapudani etc.), ptr. epoca 1300—1839, Istanbul 1858/1867 ; Şemi Kelek Mehmed Semi : *Ilaveli Esmar et-tevarikh* (Anexe la schiţele biografice ale lui Osmanzade Ahmed Taib), Istanbul 1895/1295, 2+205 p. Ahmed Taşköprüzade : *Sakaik al Numanija fi ulma al Daulet ul-Osmanije* (Schiţe bibgrafice de ulemale şi şeici), pentru epoca dela 1300—1559, Istanbul 1852/1269, 528 p. D. Ri'afat efendi : *Zevhal ul-Meşaikh m'a Zeil* (=Schiţe biografice de şeichi), ş. a. et 1. Beyati (Hasan b. Mahmud) : *Gεam-Gem*, un arbore genealogic al dinastiei otomane compus pe la 1481/886 ed. Ali Emiri, Ist. 1913/1331, 55 p.

2. Gordlevskij VI., *Gosudarstvo Seldjukidov v Maloi Asii*, Leningrad Moskova 1941, 187 p. în memoria lui Vl. Bartold.

3. A. Bernştam : *Socialino Economiceski stroi Orhonov Eniseiskih Tiurok VI-IIII Vekov, Vostočno-Turskij Kaganat i Kyrky*. Moskva Leningrad 1946, 207 p. 2v.

4. Capitolele lucrării noastre în ordinea cronologică sunt următoarele : I. Kaganii din Asia Centrală (684—735 d. Hr.) II. Khanii din Turkistan sau Ilekhanizii 927—1212 (=315—609). III. Gasnevizii sau khanii din Gasna 962—1183 (=351—579). IV Turcii Selgiukizi din Asia Minoră A. Marii Selciukizii din Khorosan 1040—1157 (=432—552), B. Selgiukizii din Kirman 1041—1187 (=433—583), C. Selgiukizii din Siria 1094—1117 (=487—511), Selgiukizii de Irak : 1117—1193 (=511—590), Selciukizii de Rum sau Ikonium : 1077—1308 (=470—708). V. *Moştenitorii Imperiului Selciukid din Asia Minoră* a. Dinaşti mici 1. Pervanizii din Sinope 1252—1300 (700—737), Beii din Karasi 1300—1336 (=749—700), 3. Beii de Aidîn : 1299—1403 (=699—805), 4. Beii de Izmir 1403—1493 (=806—899), 5. Beii de Menteşe 1300—1425 (=700—829), 6. Beii de Teke 1300—1426 (=700—830),

I. **SULTANII.** E drept că nu sunt primul care se ocupă cu cronologia Impăraţilor otomani. Am însă pretenţia că sunt cel dintâi care încearcă o datare cât se poate de amănunţită şi precisă. Datele nu se reduc numai la urcări pe tron „Djlus" şi moarte sau abdicări, ci alături, împreună cu sumare date biografice, am dat şi alte elemente cronologice ca anul naşterii, timpul domniei şi vârsta. In timp ce cunoscutul cronolog şi genealog E. de Zambaur în listele sale de Sultani otomani se mărgineşte a da alături numai datele hegirei, iar prof. A. Sacerdoţeanu numai cele creştine[1], am crezut de cuviinţă să dau ambele date. Având în vedere că lucrarea se adresează în primul rând necunoscătorilor de limbi orientale am dat întâiu datele creştine şi în paranteze cele corespunzătoare din era mahomedană. Şi Halil Edhem în lucrarea amintită dă ambele date dar mărginindu-se numai la indicarea anilor, fără a indica datele lunare. In felul acesta întotdeauna, se poate ajunge la rezultate serioase în cercetările istorice.

Deci la numele celor 37 de sultani otomani care s'au perindat la cârma acestui imperiu în intervalul de 623 ani (1299—1922) alături de datele europene am dat în paranteze, în litere cursive, şi cele mahomedane, indicând şi datele lunare prescurtate. Spre deosebire de listele dregătorilor am făcut trimiteri pentru fiecare la Enciclopedia Islamică, în care se găsesc biografiile lor [2]).

Lucrarea aceasta ca să nu fie prea aridă, am pus în fruntea listelor cronologice o schiţă istorică, insistând mai mult asupra originei şi desvoltării statului otoman. In ceea ce priveşte epoca mai recentă şi sfârşitul imperiului turcesc, am trecut-o cu vederea, fiind vorba de ceva mai cunoscut. Credem că aceasta este utilă şi studenţilor noştri care cunosc vag destinele Otomanilor.

Beii de Eşref 1288—1303 (=687—703), 7. Beii de Hamid sau Hamidili 1300—1390 (=700—792), 8. Kermanizii în Küthaia 1300—1428 (=700—832). 9. Beii de Ladik sau Denizlii (maritimi) 1277—1368 (=700—832). 10. Beii de Karman sau Kara manoglii 1256—1483 (=654—888) în Siria şi Ikonium, 11. Beii de Kastamuni sau Isfendiarzii 1292—1461 (=699—866), 12. Beii de Zu-l Kadîr 1339—1521 (=740—928) 13. Beii de Ramazan sau Ramazanoglii 1378—1608 (=780—1017) în Adana. Ak-Koiunluii 1380—1469 (=782—874) în Azerbeidjan şi Irak. Osmanlîi care constituie lucrarea de faţă la care vom completa dregătoriile, şi ultimul capitol Hanii din Krimeia. etc.

1. A. Sacerdoţeanu, *Liste de Suverani* (în *Hrisovu'* I, Bucureşti 1941). Dinastia otomană pp. 18—19. şi Zambaur de E. *Manuel de Genealogie et de Chronologie de l'Islam*, p. I—II, p. 160—161., Leipzig 1827.

2. *Encyclopédie de l'Islam*, t. I—IV, Paris-Leyden 1913—1936+Supliment.

II. **DREGATORII**. — Partea a doua din prezenta lucrare, mai interesantă şi originală, am consacrat-o cronologiei marilor dregători otomani, aşa de puţin cunoscuţi cercetătorilor români. Aceştia în sursele turceşti figurează cu denumirea de „Erkian-i Devlet", adică „Coloanele imperiului".

Făcâd abstracţie de listele marilor viziri din lucrarea lui E. de Zambaur, departe de a fi complete şi însoţite numai de date turceşti, nimeni nu s'a ocupat serios cu aşa ceva. Incercarea lui G. Murnu pe baza unui ms. grecesc anonim, apărut în Hurmuzaki, vol. XIII, este artificială [1]). In ceea ce priveşte restul marilor dregători, adică mari muftii sau şeikh ul-islami, Kapudanii sau amiralii, kadii-askeri sau juzii de oaste, reis efendii sau miniştrii de externe, nişangii sau purtătorii tugralei împărăteşti, ser askerii sau miniştrii de răsboiu nu s'a ocupat nimeni. Imi pare rău că din cauza câtorva lipsuri, care întrerup continuitatea ordinei cronologice, n'am putut duce listele marilor dregători decât până la 1878 (=1294).

La întocmirea listelor prezente am întâmpinat serioase dificultăţi, deoarece complexitatea onomatologiei islamice adeseori mă încurca pe de o parte, iar pe de alta când erau incomplete nu puteam şti asupra căreia să mă hotărăsc. Astfel avem Mustafazade, dar nu se indica numele său propriu. Acest lucru este foarte frecvent în sursele orientale. Cu toţii cunoaştem pe Ibn Batuta, care înseamnă de fapt fiul lui Batuta sau Ibn Bibi=fiul lui Bibi. Din această cauză am fost uneori nevoit să apelez la diferite isvoare pentru a stabili adevăratul nume, care ne interesează şi nu acel al tatălui sau strămoşilor.

Pentru a evita orice confuzii m'am mărginit numai la redarea numelor proprii „Isim" şi unde mi-a fost imposibil de a stabili aceasta am lăsat numele patronomic, care arată filiaţiunea. De multe ori aceasta a fost trecută ca informaţie biografică Ex. Mustafazade (fiul lui Mustafa). Zade e un termen persan [2]). Celelalte trei elemente ale onomatologiei islamice : (Kunia=porecla, Nisba=originea, tribul, poporul sau oraşul la care aparţine, şi „laqab", titlurile de onoare „Gazi", „Fatih", Kanuni, Adil etc.=viteaz, cuceritor, legiuitor,

---

1. Manuscrisul unui anonim. Lista succesiunii Impăraţilor otomani şi a Domnilor Munteniei şi Moldovei până la anul 1781 traducere de George Murnu. Vizirii în col. Hurmuzaki E., vol. XIII, pp. 302—307.

2. Zade înseamnă fiu. E cunoscut şi la noi, beizade, care înseamnă fiul beiului. Corespunde turcescului oglu, şi arabescului „ibn", care însă se aşează înaintea substantivelor. cf. *Encl. islamică*, t. IV p. 1048—1049.

just etc.) fiind de importanță secundară au fost trecute ca simple date biografice.

III. **TRANSCRIEREA**. — Imi dau perfect de bine seama că transcrierea numelor nu corespunde celei însuşite de orientalişti, fiindcă am înlăturat semnele diacritice. E un lucru necesar transcrierea convenţională şi pentru textele turceşti în caractere arabe, deoarece avem trei de *S*, patru de *T*, trei de *D*, doi de K. etc. Neglijarea acesteia se datoreşte în primul rând faptului că nu toţi tipografii noştri le pot executa, în al doilea rând aceste semne diacritice în general necunoscute cercetătorilor, adeseori constitue o piedică. Şi în al treilea rând m'am gândit şi la faptul că dacă în limba noastră avem sunete care corespund întocmai celor turceşti, de ce să împrumutăm semne streine pentru redarea de sunete turceşti care nu se găsesc la străini. Aşa e cazul cu sunetul î, fiind în ambele limbi de ce să împrumutăm semnul : ï.

Dintr'un motiv practic am înlăturat discuţia autenticităţii izvoarelor care puteau să fie date în note subliniare. Cu această ocazie mărturisesc că trebue să se fi strecurat unele impreciziuni, dar şi relatările izvoarelor timpului sunt foarte discordante.

In fruntea listelor de dregători am pus câte o schiţă istorică în care am vorbit atât de dregătorul în cauză cât şi mai ales despre instituţia în sine, arătând originea şi desvoltarea ei. Aici, analizând sumar elementele componente ale vechilor Insttiuţii turceşti am ajuns la un compromis. Şi anume ele nu sunt nici pur bizantine după cum au susţinut unii cercetători europeni şi nici pur turceşti cum cred cercetătorii turci. Ele au absorbit în decursul veacurilor o serie complexă de elemente de nuanţă turco-selciukidă, arabă, persană şi bizantină. La o concluzie reală se poate ajunge printr'o cercetare conştiincioasă şi obiectivă a izvoarelor de ambele tabere. Povestirilor istorice le-am adăugat şi câte o sumară notiţă bibliografică.

IV. **DESPRE CRONOLOGIA TURCEASCA**. — In epoca preislamică Turcii au utilizat, după cum relatează Ulus beg [1]) şi Al-Biruni [2]), calendarul unui ciclu de 12 animale)[3]. Acest calendar turcesc conţine elemente chineze, uigure şi mongole. Inainte şi după îmbrăţişarea islamului, chiar şi în epoca selgiukidă din Asia Minoră, mor-

1. Savant şi astronom din Samarkand 1393—1449 (796—853) cf. amănunţit în E. I., t. IV p. 1047—49.

2. Cronolog, astronom şi medic arab 973—1048 cf. E. I. 1, p. 745.

3. cf. Klapproth (Iulius), *Uigurische Schriften*, Leipzig 1910

Kurtoglu, F. : *Tarih Yillarî* (Anii istoriei), Istanbul 1936 şi Turan Osm, *On iki Hayvanl Türk Takvimi* (Calendarul Turcesc din 12 animale), 1941.

mintele turceşti din Turkestan şi Iran ne mărutrisesc că au utilizat şi calendarul siriac sau seleucid, care începe în 312 înainte de Hr. Acesta a fost primit sigur prin intermediul misionarilor creştino-nestorieni, care au reuşit să convertească la aceasta, unele triburi turceşti. Nu e locul să insistăm mai mult asupra acestor două calendare.

Aici ne interesează direct cronologia epocei otomane. Turcii otomani ca şi Selgiukizii (1040—1300 c.) s'au servit tot timpul de calendarul arab, care începe, după cum ştim, în seara zilei de 16 Julie 622 d. Hr., într'o zi de Vineri. Incepând însă cu timpurile lui Selim III Turcii au adoptat oficial şi un calendar „lunar" creştino-siriac pe care îl utilizează şi azi. In concluzie putem spune că începând cu anul 1789 (=1203) Turcii au utilizat oficial un calendar dublu [1]). Ne interesează cel arab care a fost desfiinţat în epoca republicană.

Transformarea datelor turceşti ale calendarului arab în date creştine constitue o problemă destul de grea. Aceasta provine din cauza anilor aşa zişi „sene-i kamerie", adică lunari, care spre deosebire de „sene-i şemsie" (a. solari) sunt mai mici, având câte 154 zile şi în anii bisextili 155. Din cauza acestei diferenţe anuale de 11 zile, în fiecare 33 de ani şi câteva luni se obţine o diferenţă de 1 an, iar la 100 de ani, în linii mari, e o diferenţă de 3 ani. Astfel un turc din vechea Turcie, când spunea că are 100 de ani, el avea în realitate numai 97.

Transformarea datelor turco-mahomedane, arătate în paranteze mici, s'a făcut pe bază de tabele, eliminând cunoscutele calcule care, una că sunt greoae nu dau nici rezultate precise (Karadj I. Const., *Calcularea datelor hegirei*, în *Revista Istorică*, 1931, p. 144—147). Mărturisesc sincer că efectuarea şi accelerarea operaţiunilor pentru mii de cifre a fost facilitată într'o largă măsură de tabelele practice ale savantului sovietic I. Orbeli,[2]) care depăşesc mult pe cele occidentale. In acest sens am alcătuit şi noi tabele similare pe care le-am prezentat acum doi ani la Institutul de Studii şi Cercetări balcanice.

Despre utilitatea, partea practică şi importanţa listelor noastre cronologice, pentru cercetările istorice lăsăm să vorbească acei care le vor utiliza.

---

1. cf. Gothold Weil Dr. *Grammatik des Osm. turkischeen Sprache*, Berlin 1917, p. 67—72. 2.

Orbeli Iosif: *Sinhronističeskie tablicy dlja perevoda istoričeskih dat po hidjre na evropejskoe letoiscisleni*, Leningrad 1940, 272 p. Afară de lucrarea sus amintită am utilizat cunoscutele tabele întocmite de Dr. Hans Lietzmann, *Zeitrechnung*, Leipzi 1934 şi mai cu seamă Eduard Mahler: *Wüstenfeld-Mahler'sche vergleichungs-tabellen der mohammedanischen und christlichen Zeitrechung*, Zweite Auflage, Leipzig 1927, 41 p.

I. TURCII OSMANLII

1299—1922 d. Hr.=699—1341 d-hegira[1]

Moştenitorii cei mai de seamă ai Imperiului selgiukid din Asia Minoră sunt Turcii Osmanlîi. Originea şi începuturile acestora se pierd în negura timpurilor. In această privinţă cele mai vechi anale ale casei osmăneşti nu ne oferă decât un arbore genealogic foarte arid urcând strămoşii lui Osman până la Noe (=Nuh) şi Iaphet. Acesta bineînţeles nu poate să constitue obiectul unor preocupări ştiinţifice serioase.

Miezul istoric al tradiţiei otomane ne povesteşte însă, că Suleiman şah, tatăl lui Ertogrul şi bunicul lui Osman fondatorul, evitând marea invazie čengis-khanidă pe la începutul sec. XIII-lea s'a refugiat cu tribul Oguzilor sau Uzilor din oraşul *Mahan* spre răsăritul Anatoliei. Aci s'au aşezat la Nord-Vest de lacul Van, în vecinătatea orăşelului *Ahlat*. Tot sub presiunea invaziei mongole Suleiman şah pe la anul 1221 d. Hr. (=618 al hegirii) se aşeză mai întâiu între *Erzerum*

---

1. **PRESCURTĂRI FOLOSITE IN TEXT**

1. *Luni turceşti.*

M. = Muharrem.
Ş = Şafer.
Ra = Rebi ul-evvel.
R = Rebi ul-akhîr.
Ga = Giumadi ul-evvel
G = Giumadi ul-akhîr.
B = Regeb.
S = S'aban.
N = Ramazan.
L = Sevval.
Zâ = Zi-l q'ade.
Z = Zi-l higge.

2. *Decade lunare.*

Evl = Evail.
Evt = Evasît.
Evr = Evahîr.

d. Hr. = după Hristos
d. h. = după hegira.
c. = circa
m. v. = marele vizir.
m. m. = marele muftiu (sau şeikhul-islam).
m. k. = marele kapudan.
k. ask = kadiul-asker.
s. ask = ser-askerul.
t. d. = timpul de domnie.
t. v. = timpul de vizirat.
t. t. v. = timpul total de vizirat.
t. m. = timpul de muftiat.
t. t. m. = timpul total de muftiat.
t. k. = timpul de kapudanat.
t. t. k. = timpul total de kapudanat.
t. k. ask. = timpul de kadiu-askeriat.
t. t. k. ask. = timpul total de kadiu-askeriat.
m = mazilit.
a = ani.
l = luni.
z = zile.
înt. = înmormântat.
E. I. = *Encyclopédie de l'Islam*, 1913—1936, t. I—IV.
Babinger, GOW = *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927.
Hammer, v. l. H.I.O. = *Histoire de l'Empire ottoman*, ed. Dochez, Paris 1844, 3 vol.

şi *Erzingean* apoi iernă la *Amasia.* In dorinţa de a găsi un loc mai potrivit, Turcii-Oguzi începură să se deplaseze spre Alep. Dar la traversarea Eufratului căpetenia lor Suleiman şah se înecă pe la anul 1227 d. Hr. (=626 h.). Localitatea *Gebar* unde a fost înmormântat, până azi se cheamă *„Türkmezarî"*, adică *Mormântul Turcului*. Aceste evenimente se petreceau pe vremea domniei sultanului selgiukid Ala ed-din Kai-Kobad al Anatoliei.

La moartea lui Suleiman şah ivindu-se neînţelegeri între fiii acestuia, o parte din trib, cuprinsă de nostalgie, se reîntoarse în patrie, iar alta compusă din cca. 400 de familii, sub conducerea lui Ertogrul, ales şef al tribului, continuă drumul spre Sud-Vest. In fine sultanul Ala ed-din Kai-Kobad îi fixă ca aşezare ţinutul *Kara -Dag* (Monte-Negru) în apropiere de Ankara. Abea după o mare victorie repurtată de Ertogrul împotriva Mongolilor, Turcii-Oguzi au fost răsplătiţi de Ala ed-din cu un loc întins de păşunat pentru vitele tribului. Acesta corespundea cu vechea *Frigie-Piktetos,* numit de atunci *Sultan-Onü,* iar ca reşedinţă i-a fost acordat orăşelul *„Söyüt"* (= Salcie), care e vechiul *Tabasion,* la apus de râul Sakaria. In jurul acestei localităţi, îndreptată ca un front împotriva Imperiului bizantin, trebue să căutăm nucleul Statului otoman.

Ertogrul cu care păşim pe un teren istoric mai solid, după câteva mici cuceriri în dauna Bizantinilor, muri pe la anul 1281 (= 680 h.) la o vârstă de peste 90 de ani, hotărând ca urmaş dintre cei 3 fii ai săi pe cel mai mic numit Osman. Acesta e considerat fondatorul Imperiului otoman dela care i se trage şi numele. Data întemeierii sau când Osman apare pe scena istoriei oscilează între anii 1299 şi 1300 d. Hr. (= 699—700 al hegirii). Majoriratea istoricilor Orientului turcesc înclină pentru primul (1299).

Cu Osman I Turcii încep cuceriri serioase în dauna Bizantinilor. Orkhan I, fiul şi urmaşul acestuia, în 1326 d. Hr. (= 726) după o rezistenţă dârză, cuceri oraşul *Brusa,* unde mută capitala dela Ieni-şehir; în 1330 d. Hr. (=731) luă Niceea (=Iznik), iar la 1336 d. Hr. (=737) ocupă ţinutul Karasi. Sub Orkhan I au fost puse bazele unei armate permanente „ieni-čeri", (=soldaţi noui) de către Ala ed-din paşa, primul vizir otoman. Suleiman paşa, al II-lea vizir otoman, fiul mai mare al lui Orkhan, pe la anul 1356 (=757) trecând Dardanelele şi ocupând câteva localităţi (=Čimen, Galipole etc.) puse bazele stăpânirii turceşti în Europa.

Murad I, care pe neaşteptate ocupă domnia după moartea fratelui său Suleiman paşa (1359), într'o domnie de 30 de ani cuceri în-

treaga Peninsulă Balcanică. Opera lui de cucerire a fost foarte mult ajutată de beii *Lala-Şahin*, *Timur-Taş*, *Hagi-Ilbeki* şi *Evrenos-Oglu*. In primii ani de domnie (1362=763) mută capitala la Adrianopole, numit de atunci Edirne şi ocupă marile oraşe ca Sofia şi Filipopole. Sub domnia acestuia în urma ciocnirii dela Vidin pe la 1368, Românii încep primele relaţii serioase cu Turcii. La Kosova 1389(=790) Murad I fiind asasinat de Miloş-Kobilici, Sârbii şi-au pierdut libertatea pentru câteva secole.

Baiazid I, fiul şi urmaşul lui Murad I, supranumit „Iildîrîm" (fulgerul) din cauza repeziciunii cu care-şi deplasa trupele din Europa în Asia, pe la anul 1394—1395 năvăli în Ţara-Românească şi înfrânse pe Mircea la Agroş (=Argeş), iar în toamna anului următor câştigă vestita bătălie dela Nicopole. De numele său se mai leagă cucerirea vremelnică a Salonicului şi prima asediere a Constantinopolului (1397).

Spre deosebire de primii trei bei otomani: Osman, Orkhan şi Murad I, care ştiură să exploateze neînţelegerile dintre Bizantini şi popoarele balcanice, Baiazid I e o figură de altă factură. E ambiţios peste măsură, energic şi îndrăzneţ, dar foarte nechibzuit şi desechilibrat. Aceasta ne arată mai ales lipsa lui de tact faţă de mongolul Timur-Lenk, care făcu să-şi piardă la Ankara în vara anului 1402 (=805 h.) tronul şi libertatea, întârziind cucerirea Constantinopolului cu jumătate de secol. Timp de un deceniu 1403—1413 (=805—816) urmară certuri pentru domnie între fii lui Baiazid: Suleiman, Musa, Mehmed, Isa şi Mustafa. In acest „inter regnem" (=Fasle) s'a pus serios probblema existenţei Imperiului otoman, care însă a rezistat cu îndârjire deoarece baza pusă de primii bei era foarte solidă. Abea în 1413 (=816) Mehmed I „Celebi" înfrângând pe Musa la localitatea balcanică Čamurlu restabili unitatea politică a Imperiului otoman. Acesta totodată făcu şi o expediţie în Ţara-Românească (Eflak) pe la anul 1417 ridicând cetatea Giurgiu „Ier-Kökü" şi impunând tribut voevodului Mircea.

Murad II, urmaşul lui Mehmed I, urmărea o domnie paşnică pentru consolidarea internă dar a fost forţat să poarte câteva războaie crâncene cu vestitul erou Iancu Huniade, Român de origine, pe care însă îl zdrobi la Varna 1444 (=848). De numele său se leagă începutul unei însemnate acţiuni cronicăreşti, ocuparea Salonicului, Golumbaciului pe care Turcii îl numesc Güverginlik (=Porumbişte) etc.

Cu venirea lui Mehmed II în 1451 (=855) statul otoman inaugurează o politică de agresiune şi cuceriri. Astfel în 29 Mai 1453 (=857

G. 10) după o rezistenţă eroică din partea Bizantinilor ocupă Constantinopolul, în 1460 (=864) Trapezuntul, în primăvara lui 1462 (=866) invadează Valahia, în 1457 Kedük Ahmed paşa ocupă Crimeia, în vara lui 1476 (=881) sultanul în persoană cu o armată numeroasă invadează Moldova lui Ştefan cel Mare, impunând un haradj anual de 6000 florini franceşti (europeni). Moreia în intregime, insulele greceşti, temporar chiar şi cetatea Otranto din sudul Italiei, intrară în patrimoniul otoman. In fine după un şir neîntrerupt de războaie cele mai multe încoronate de victorie, pe la mijlocul jumătăţii a doua din sec. XV, Turcia era ridicată la rangul unei puteri mondiale temută şi respectată de o lume întreagă.

Acelaş lucru nu se poate spune însă, despre fiul şi urmaşul său Baiazid II, poet din fire, care îşi consacră o bună parte din domnie pentru înlăturarea războinicului său frate Gem, care umbla în străinătate pentru domnie. Prin otrăvirea acestuia de Papa în 1494 (=899) Baiazid scăpă de acest rival temut.

Tradiţia războinică era adânc înrădăcinată în sufletele ienicerilor, care îl forţară să întreprindă câteva războaie împotriva necredincioşilor. Cea mai cunoscută este campania împotriva Moldovei din vara anului 1484 (=889), ce se termină cu ocuparea cetăţilor Chilia şi Cetatea-Albă, devenită Akkermanul turco-tătăresc.

Ultimii ani de domnie ai lui Baiazid II au fost tulburaţi de fiul său Selim. Acesta fiind susţinut de socrul său Mengli-Ghirai, khanul tătăresc şi mai ales bucurându-se de sprijinul ienicerilor, reuşi să ocupe domnia înainte de moartea tatălui şi împotriva voinţei acestuia.

Domnia acestui fioros sultan „Iavuz" a fost consacrată numai pentru cucerirea Orientului, deoarece partea europeană prin domnia paşnică a lui Baiazid II era mai mult sau mai puţin pacificată şi consolidată. Astfel în 1514 (=921) începu un războiu crâncen cu Safizii din Persia pe care îi distruge în lupta dela *Čaldîran*, smulgându-i Şahului Ismail *Kurdistanul* şi *Diar-Bekirul*. După doborîrea Persiei porni împotriva lui Khansu-Gavri, sultanul Mamelucilor din Egipt, pentrucă îmbrăţişase cauza safidă. Infrângerea acestuia aduse în 1517 (=923) anexarea Arabiei, Siriei şi mai cu seamă a Egiptului. Incepând din acest an sultanii otomani purtară şi titlul de calif, adică urmaşul profetului.

După otrăvirea lui Selim I la Orgaş-Köy în 1520, urmă fiul său Suleiman, un tânăr de 25 ani. La început a fost animat de cele mai paşnice sentimente faţă de toţi vecinii Imperiului, faţă de supuşii săi numai de spirit de dreptate. Dacă au zăngănit armele aproape tot tim-

pul din lunga sa domnie e că Imperiul se găsea adeseori în legitimă apărare şi uneori din raţiune de stat.

Astfel, în primele luni de domnie chiar, reprimă energic răscoala lui Djan-verdi din Alepo, care urmărea reîntronarea dominaţiei mameluce în Siria şi Egipt. In vederea legăturii cu Egiptul deslănţui un asalt teribil împotriva insulei Rhodos. Cavalcrii Ioaniţi după rezistenţă eroică şi îndelungată cedară sub presiunea otomană în ultimele zile din anul 1522 (=928), căpătând permisiunea de a se retrage în insula Malta. Un an mai înainte avu loc şi cucerirea Belgradului, ceeace nu reuşise străbunicului său Murad II şi mai ales Mehmed al II-lea în 1456 (=860 h.) Peste câţiva ani la *Mohagi* în 1526 (=933), unde căzu însuşi craiul unguresc Laioş II cu 20.000 de luptători, Turcii repurtară alături de Čaldîran, cea mai strălucită victorie din analele istoriei lor. Aceasta le aduse ocuparea Transilvaniei şi a unei părţi din Ungaria cu Buda, unde apoi instalară un beilerbei sau paşă. Aceste ţinuturi formară un vilaiet turcesc timp de un secol şi jumătate (1699). In 1529 (=936) neputând să cucerească Viena, se mulţumi cu un tribut din partea lui Ferdinand de Austria.

Intre anii 1534—1536 (=940—942) avu loc campania împotriva şahului Tahmasib, urmaşul lui Ismail. Această expediţie se termină cu ocuparea Tebrizului şi Bagdadului. In 1538 (=945) se produse campania împotriva Moldovei care se termină cu alungarea lui Petru Rareş, întronarea lui Ştefan-Lăcustă şi încorporarea Budjakului la Imperiu.

Amiralii sau Kapudanii turci din această vreme, de ex. : Khair ed-din Barba-rossa, Piale paşa şi Turgut bei stăpânesc toată Marea Mediterană; chiar coastele Spaniei nu scapă de controlul lor. Datorită lor Turcia îşi consolidă dominaţia în nordul Africei, alungând pe Spanioli. Cea mai celebră victorie maritimă din istoria Turcilor e cea câştigată de Khair ed-din la Perveza în vara anului 1538 (=945), unde învinse armatele papei şi ale Veneţienilor şi Nemţilor.

Vremea lui Suleiman cel Mare poate să fie caracterizată ca epoca de aur a literaturii şi artei turceşti. Viaţa economică atinse cea mai înaltă treaptă de prosperitate, dar totodată începu şi corupţia dela vârful piramidei sociale. Ca întindere la fel a atins cele mai întinse graniţe. Astfel imperiul acum se întindea dela Buda depe malul Dunării până la cataractele Nilului şi dela Eufrat până aproape de Gibraltar.

Cu Selim II „Beţivul" (=Mest), şi mai ales după bătălia dela Lepanto 1571 (=979), Imperiul începu să dea dovadă de mari slăbiciuni. Cele câteva succese ca ocuparea insulei Cipru, înfrângerea Austriacilor la Vaci-ova şi Keresztes 1596 (=1005) erau simple mângă-

ieri pentru Turci. Trândăvia sultanilor, demoralizarea ienicerilor, corupţia demnitarilor, în general tirania şi administraţia proastă, nu puteau împiedica descompunerea acestui imperiu vast.

La începutul epocei de decadenţă Murad IV avu câteva succese în Asia-Mică, între care şi recucerirea Bagdadului dela Safizi, ocuparea Cretei şi a unui număr de insule dela Veneţieni. In partea europeană în schimb înfrângerile turceşti dela 1622 (=1032), eşecul în faţa Hotinului au început să se ţie lanţ. Astfel înfrângerile dela St. Gothard 1673 (=1084), Hotin, Lemberg (1675), Viena 1683 (=1095), şi Zenta 1697 (=1108) au pus pe Turci în situaţia de a accepta condiţiile dure dela Karlowitz 1699 (=1111) şi Passarowitz 1718 (=1730). Aceste două tratate înscamnă sfârşitul dominaţiei turceşti în Ungaria, Transilvania şi Podolia.

Incepând cu prima jumătate a veacului XVIII-lea şi Ruşii încep cuceriri serioase în dauna Imperiului otoman. Astfel în 1736 (=1149) anexează Azovul, în 1783 (=1197) întreaga Crimeie şi până la 1878 (=1295) în numeroase rânduri ocupară principatele româneşti.

Răscoalele ienicereşti până la 1826 (=1241), când au fost desfiinţaţi de sultanul Mahmud II, răscoala lui Pazvant-oglu paşa de Vidin 1799, Trestnik-Oglu de Rusciuk, Ali paşa de Ianina şi mai cu seamă răscoala lui Mehmed Ali din Egipt, care se declară independent, zguduiră din temelie Imperiul otoman. Apoi emanciparea şi răscoalele creştinilor şi vahabiţilor grăbiră decadenţa şi prăbuşirea totală.

Puterile europene profitară de slăbiciunea Turciei, smulgându-i pe rând provinciile. De aici istoria Turcilor este mai cunoscută.

SULTANII [1]) IMPERIULUI OTOMAN

1299—1922 d. Hr. = 699—1341 d. h

Reşedinţe :	1. Ienişehir [2]	1300—1326 (=*700—726*)
	2. Brusa	1326—1362 (=*726—763*)

---

1. Sultan e termen arab (pl. selatin). In Koran are semnificaţia unei autorităţi moralo-religioase. Primul suveran oriental care poartă acest titlu e selgiukidu Togrul beg de pe la mijlocul sec. XI. Ceva mai târziu poartă şi alţi monarhi musulmani. Primul împărat otoman care se intitulează sultan cu aprobarea califatului din Egipt e Baiazid I „Fulgerul". Cuvântul sultan mai are şi alte semnificaţii ca „derviş", „sfânt", „prinţ" şi prinţesă" cf. Kramers, *I. H.* în *E. I.*, 1934, t. IV. pp. 568 - 571.

2. Textual înseamnă „oraşul-nou" se găseşte în vilaietul Khudavendekiar, sandjakul (jud.) Ertogrul la 45 km. Est de Brusa şi 35 km. Vest de Bilegic cf. Fra-

3. Adrianopol[1] 1362—1453 (=*763—857*)
4. Istanbul[2] 1453 V 29—1922 (857. G. 10—1341)

Osman I[3] „gazi": 1300.I.27—1326.VIII.18 (=*699*.Ga. *4—726*. N. *17*), fiul lui Ertogrul; n. 1258 (=*656*); + 1326.VIII.21 (*726*.N.*21*); t. d. 26 a., 7 1 şi 13 zi.

Orkhan[4] **I** „gazi": 1326.VIII.18—1359 (*726* N.*17—761*), fiul lui Osman I „gazi" n. 1282 (=*680*); + 1359 (=761); t. d. c. 33 a.

Murad[5] **I** „Khudavendekiar'":[6] 1359—1389.VIII—IX (=*761—791*.S), fiul lui Orkhan I „gazi"; n. 1326 (=*726*); † 1389.VIII.9 (=*791*.S.*15*) t. d.: 30 a.

Baiazid[7] **I** „Ildîrîm"[8]: 1389.VIII.10—1402.VIII. (*791*.S.16—805), fiul lui Murad I „khudavendekiar"; n. 1360 (=*761*); † 1403.III.10 (=*805*.S.*15*); t. d.: 13 a.

Interregn

1402—1413 d. Hr.=806—816 d. h.

Fii lui Baiazid I.

Suleiman: 1403—1410 (=*806—813*); Emir de Edirne cu vizirul Ali-paşa.

Mehmed I „Celebi" : 1403—1413 (=*805—816*); Emir în Anatolia.

Musa „Celebi": 1410—1413 (=813—816); fiul Olevirei, fiica lui Lazăr; emir de Edirne cu sprijinul voevodului Ţării-Româneşti, Mircea cel Bătrân.

Mustafa „Celebi": 1419—1422 (=*822—825*).

Mehmed[10] **I**: 1413—1421.VI.17 (*816—824*. G. *15*); n. 1379— 1380

---

schery Samy-bey Ch.: *Dictionnaire Universel d'Histoire et de Géographie*, Constantinopole 1898(=1316) Istanbul, p. 4805 (Alcătuit în caractere arabe şi e intitulat Kamus ul-Alam).

1. cf. Mordtmann, H. J.: Edirne sau Edrene în *E. I.*, 1927, II p. 1-4

2. Inainte de cucerire Turcii îl numiau Islambol, adică loc bogat în islamici. In stil oficial foarte des „dür-i s'adet" (Poarta fericirii).. Se crede că Istanbul provine dintr'o grecească coruptă poate chiar din Constantinopol.

3. cf. Kramers, I. H.: *Othoman* în *E. I.*, 1936, III pp. 1074 - 1075

4. cf. Babinger, Fr.: *Orkhan* în *E. I.*, t. III pp. 1067—1070

5. cf. Kramers, I. H.: *Murad I* în *E. I.*, t. III pp. 776—778

6. Termen persan şi înseamnă robul lui Dumnezeu.

7. cf. Huart, Cl. *Bayazid I* în *E. I.*, t. I pp. 702—703

8. Fulgerul

9. Celebi înseamnă domn şi până în sec. XVI se întrebuinţa în locul cuvântului grecesc efendi; amănunţit cf. Barthold, W.: *Celebi* în *E. I*, t. I pp. 852—853

10. cf. Kramers, I. H.: *Muhammad I* în *E. I.*, t. III, pp. 778—779

(=*781*), † 1421.VI (=*824*. G.) ; t. d. : 8 a.

Murad II[1] „Khudavendekiar" : 1421.VI.17—1444 (*824 G. 15—548*) ; fiul lui Mehmed I ; n. 1403—1404 (806) ; după bătălia dela Varna abdică pentru 5—6 luni.

Mehmed II : 1444-1445 (*848*), fiul lui Murad II ; n. 1430.IV.30 (*833*. **B**. *26*). t. d. : c. 7-8 l.

Murad II ; 1445—1451.II.18 (*849—855. M. 16*), a 2-a oară ; † 1451.II.27 (=*855. M. 25*) t. t. d. : 29 a şi 4—5 l.

Mehmed[2] **II** „Fatih"[3] : 1451.II.18—1481.V.2 (=*855*. M. *16—886*. R*a*. *4*) ; 29.V.1453 (=*10. G. 857*) cuceri Constantinopolul ; † 1481 V.2 (=*886. Ra. 4*) ; t. d. : 30 a., 3 l.

Baiazid II[4] „Veli"[5] : 1481.VI.2—1512.IV.25 (=*886. Ra. 4—918*. S. *8*), fiul lui Mehmed II Cuceritorul ; n. 1447—1448 (=*851*), † 1512. V. 26 (=*918. Ra. 10*). t. d. : 31 a. şi 3—4 luni.

Selim I[6] „Iavuz"[7] : 1512.IV.25—1520.VIII.18 (=*918. S. 8 - 926 L. 4*), fiul lui Baiazid II ; n. 1470—1471 (=*875*)[8] ; † 1520.VIII.*8* (=*926*. L. 9) ; t. d. : 8 a. şi 4 l.

Suleiman I[9] „Legislatorul"[10] : 1520.VIII.18—1566.IX.23[11] (=*926*. **L** *4—974. Za*. 8), fiul lui Selim I şi al prinţesei Aişe, fiica lui Mengli Ghirai khanul Crimeei ; n. 1495.IV.*27* (=*900 S. 1*) ; † 1566 (=*974*), t. d. : 46 a. şi 7 l.

Selim II[12] „Mest" : 1566.IX.23—1574.XII.22 (=*974. Za. 8—982*. N.*8*) fiul lui Suleiman cel Mare şi al polonezei Roxelana ; n. 1524.V.1 (=*930. B. 6*) ; † 1574.XII.26 (=*982. S. 27*) ; t. d., 8 a. şi 3 l.

Murad III[13] : 1574.XII.22—1595.I.27 (=*982 N. 8—1003. Ga. 16*), fiul lui Selim II, n. 1546.VII.3 (=*953. Ga. 5*) ; † 1595.V.17 (=*1003*. *N*. *8*), t. d. : 20 a.

Mehmed III[14] : „Adil"[15] : 1595.I.27—1603.XII.6 (= *1003. Ga. 16—1012. B. 12*), fiul lui Murad III, n. 1567.V.16 (=*974. Za. 7*) ; † 1603.XII.16 (=*1012. B. 12*) ; t. d. : 8 a.

---

1. cf. Kramers, I. H. : *Murad II* în *E. I.*, t. III, pp. 778—779
2. cf. Kramers, I. H. : *Muhammad II* în *E. I.*, t. III, 704—705
3. Termen arab înseamnă cuceritor provine din feth.
4. cf. Huart, Cl. : *Bayazid I* în *E. I.*, t.I p. 703
5. Sfânt, contemplator
6. cf. Kramers, I. H. : *Selim I* în *E. I.*, t. IV. pp. 222—226.
7. Fioros, crud
8. După alte surse e 1467—1468 (=872).
9. cf. Kramers, I. H. : *Sulaiman I* în *E. I.*, t. IV. pp. 543—548.
10. El-kanuni, iar Europenii îl numesc cel Mare.
11. Unele izvoare turce ne dau 1867 (=874).
12. cf. Kramers, I. H : *Selim II* în *E. I.*, t. IV, pp. 779—781.
13. Kramers, I. H. : *Murad III* în *E. I.*, t. IV pp. 226—227.
41. Kramers, I. H. : *Muhammad III* în *E. I.*, t. III, pp. 705—706
15. Cel just

Ahmed I[1] : 1603.XII.16—1617.XII.26 (=*1012.B.12—1026.Z.28*), fiul lui Mehmed III, n. 1590.IV.18 (= *998.G.12*) ; † 1617.XI.21 (=*1026.Za.22*), t. d. : 13 a. şi 10 l.
Mustafa I[2] : 1617.XII.26—1618.II.26 (=*1026.Z.28—1027.Ra.1*), fiul lui Mehmed III ; n. 1592—1593 (=*1001*) ; t. d. 2 l. şi 2 z.
Osman II[3] : 1618.II.26—1622.V.20 (=*1027.Ra.1—1031.B.9*), fiul lui Ahmed I n. 1603.XI.15 (=*1012.Ga.10*) ; ucis de ieniceri la 1622. V.20 (=*1031.B.30*) t. d. : 4 a., 2 l., 22 z.
Mustafa I : 1622.V.20—1623.IX.10 (=*1031.B.9—1032.Za.14*) ; a 2-a oară ; † 1623.IX.6 (=*1032.Za.10*) ; t. d. : 1. a., 4 l.
Murad IV[4] : 1623.IX.10—1640.II.8 (=*1032.Za.14—1049.L.16*), fiul lui Ahmed I, n. 1612.VII.27 (=*1021.Ga.28*) ; † 1640.II.9 (=*1049. L*), † d ; 16 a., 3 l.
Ibrahim I[5] : 1640.II.8—1648.VII.19 (=*1049.L.16 1058.B.28*), fiul lui Ahmed I, n. 1615.XI.4 (=*1024.L.13*) ; † 1648.VIII.28 (=*1058. B.28*) cu 10 zile înainte de moarte a fost detronat. t. d. : 8 a. 5 l., 10 z.
Mehmed IV[6] : 1648.VII.19—1687.XI.XII (=*1058.B.28—1099.M.6*), fiul lui Ibrahim I, n. 1641.XI (=*1051.S.*) ; 1687.XI.12 (=*1099.M.6*) e detronat ; † 1692.XII.17 (1104.*R.27*) ; t. d. : 39 a.
Suleiman II[7] : 1687.XI.12—1691.VII.7 (=*1099.M.6—1102.L.10*) ; fiul lui Ibrahim I, n. 1642.V.25 (=*1052.S.25*) ; † 1691.VII.12 (=*1102. L.15*) t. d. : 3 a., 8 l.
Ahmed II[8] : 1691.VII.7—1695.II.6 (=*1102.L.10—1106.Ga.23*), fiul lui Ibrahim 1, n. 1643.II.25 (=*1052.Z.6*) ; † 1695.II.8 (=*1106.Ga.23*) ; t. d. :' 3 a., 7 l.
Mustafa II[9] : 1695.II.6—1703.VIII.23 (=*1106.Ga.23—1115.Ra.9*), fiul lui Mehmed IV, n. 1663—1664 (=*1076*) ; 1703.XII.23 (=*1115.S.12*) ; t. d. : 8 a., 7 l.
Ahmed III[10] : 1703.VIII.23—1730.XI.I (*1115.R.9—1143.Ra.19*), fiul lui Mehmed IV, n. 1672—1673 (=*1083*) ; abdică în 1705.VI.14 (*1117.Ş.20*) ; t. d. : 27 a., 2 l., 7—8 zile.
Mahmud I[11] : 1730.X.1—1754.XII.12 (=*1143.Ra.19--1168 Ş.27*), fiul lui Mustafa II ; n. 1696.IX.26 (=*1103.M.3*) ; † *1734*.XII.13 (= *1168.S.28*), t. d. : 24 a., 2 l., 12 z.
Osman III[12] : 1754.XII.12—1757.X.30 (=*1168.Ş.27—1171.S.16*) ; fiul

1. cf. Kramers, I. H. : *Ahmad I* în *E. I.*, t. I, pp. 189—190
2. cf. Kramers, I. H. : *Mustafa I* în *E. I.*, t. III pp. 811—812
3. cf. Kramers, I. H. : *Othoman II* în *E. I.*, t. III pp. 1076
4. cf. Kramers, I. H. : *Murad IV* în *E. I.*, t. III, pp. 781—782
5. cf. Mordmann, H. I. : *Ibrahim I* în *E. I.*, t. II, pp. 461—462
6. cf. Kramers, I. H. : *Muhammad IV* în *E. I.*, t. III, pp. 706—707
7. cf. Kramers, I. H.: *Sulaiman II* în *E. I.*, t. IV, p. 548
8. cf. Huart, Cl. : *Ahmad II* în *E. I.*, t. p. 190
9. cf. Kramers, I. H. : *Mustafa II* în *E. I.*, t. III, p. 812
10. cf. Huart, Cl. : *Ahmad III*, ibid.
11. cf. Kramers, H., I. : *Mahmud I* în *E. I.*, t. III, pp. 129—131.
12. cf. Kramers, H., I. : *Othoman III* în *E. I.*, t. III, pp. 1076—1077

lui Musttafa II; n. 1699.I.6 (=*1110.B.4*); † 1757.X.30 (=*1171. S.16*), t. d. 2 a., 11 l.

Mustafa III[6] : 1757.X.30—1774.I.21 (=*1171.S.16—1187.Za.8*), m. 1717. I.28.(=*1129.S.14*); † 1774.I.21 (=*1187.Za.8*); t. d. : 16 a., 9 l.

Abdul Hamid I[7] : 1774.I.21—1789.IV.8 (=*1187. Za. 8—1203. B. 12*), n. 1724—1725 (=*1137*); † 1789.IV.7 (=*1203.B.12*), t. d. : 15 a.

Selim III[8] : 1789.IV.8—1807.V.29 (=*1203.B.12*)[9]; n. 1762.I.22 (=*1175 G.25*), în 1807.V.29 (=*1222.Ra.22*) e detronat şi în 1908.V.30 (=*1223 Ra.4*) e ucis de iencieri pentru încercări de reforme. t. d. : 18 a., c. 1 l.

Mustafa IV[10] : 1807.V.29—1808.VII.28 (=*1222.Ra.22—1223.G.4*) fiul lui Abdul-Hamid I; n. 1779.IX.9 (=*1193.S.26*), în 1908.VII.28 (=*1223.G.4*) e detronat; t. d. : 1 a. şi 1 l.

Mahmud II[11] : 1808.VII.28—1839.VII.3 (=*1223.G.4—1255.R.19*); fiul lui Abdul Hamid I, n. 1785.VII.20 (=*1199.N.13*); † 1839.VII.3 (=*1255.R.19*), t. d. : 31 a.

Abdul-Megid[12] : 1839.VII.3—1861.V.27 (=*1255. R. 19—1277. Za. 17*), fiul lui Mahmud II; n. 1822.V.6 (=*1237.S.14*); † 1861.V.27 (= *1227.Za.17*); t. d. 21. a. şi c. 11 .l

Abdul-Aziz[13] : 1861.V.27—1876.VI.1 (=*1277.Za.17—1293.Ga.7*), fiul lui Mahmud II; n. 1830.II.9 (=*1245.S.15*); † 1876.VI.5 (=*1293.Ga. 12*); t. d. : 15 a., 4—5 z.

Murad V[14] : 1876.VI.1—VIII.31 (=*1293.Ga.7— S. 10*), fiul lui Abdul-Megid, n. 1840.VI.26 (=*1256.R.25*); † 1904.VIII.29 (detronat), t. d., 3 l.

Abdul Hamid II[15] : 1876.VIII.31—1909.IV.27 (=*1293.S.10—1327.Ga.*) fiul lui Abdul Megid; n. 1842,IX.21 (=*1258.S.4*); † 1917—1918, (=*1336*) t. d. : c. 32 a.

Mehmed V „Reşad"[16] : 1909.IV.27—1918.VII.3 (=*1909.Ga.—1336.G.*), fiul lui Abdul Megid; n. 1844.XI.2 (=*1260.Za.25*); † 1918.VII.2. (=*1337*), t. d. : 8 a., 2 l., 7 z.

Mehmed Vahid ed-din VI[17] : 1918.VII.3—1922.X.26 (=*1336.N.23—1341 R.*), fiul lui Abdul-Megid, n. 1861.II.14 (=*1277.B.27*); în 1922. XI.1922, Marea Adunare Naţională Turcă desfiinţă sultanatul t. d. : 4 a., 3 l., 23 z.

---

6. cf. Kramers, H., I. : *Mustafa III* t. III, pp. 813—814
7. cf. Süssheim, K. : *Abd al-Hamid I* în *E. I.*, t. III, pp. 227—231
8. cı. Kramers, I. H. : *Selim III* în *E. I.*, t. III, pp. 227—231
9. cf. *E. I.*, t. IV p. 227 e 11. B. 1203
10. cf. Kramers, I., H. : *Mustafa IV* în *E. I.*, t. III, p. 814
11. cf. Kramers, I., H. : *Mahmud II* în *E. I.*, t. III. pp. 131—133
12. cf. Huart, Cl. : *Abd al-Magid* în *E. I.*, t. I. pp. 48—49
13. cf. Süssheim, K. : *Abd al-Aziz* în *E. I.*, t. I, pp. 36—37
14. cf. Kramers, H, I. : *Murad V* în *E. I.*, t. III, p. 782
15. cf. Huart, Cl. : *Abd al-Hamid II* în *E. I.*, t. I. p. 41
16. cf. Kramers, H. I. : *Muhammad V* „Reşad" în *E. I.*, t. III, p. 707
17. cf. Kramers, H. I. : *Muhammad VI Wahid al-Din* în *E.I.*, t.III, pp. 707-708

II MARELE VIZIR ŞI VIZIRATUL

Cuvântul arab „vazir", ca şi corespondentul său turcesc „vezir", derivă din vechea formă indo-europeană „v[i]cir" care însemna cel care judecă sau decide. Forma turcească este adeverită şi în izvoarele vechi româneşti. Termenul „vizir" e mult mai recent şi se întrebuinţează numai în unele limbi europene.

Marele vizirat ca instituţie, reprezentată de un vizir, nu e o creaţie turcească, dar nici o moştenire pur bizantină a lui megas domesticos „grand domestique", după cum cred unii cercetători europeni. Ea a existat în epoca califatului arab şi mai cu seamă la moştenitorii acestora Turcii-Selgiukizi. La aceştia din urmă apare şi sub numele de „Pervane", denumire ce se întâlneşte şi în vechile texte otomane.

Ne interesează marele vizirat în epoca otomană, care mai ales după cucerirea Constantinopolului (1453=857) a luat o mare desvoltare. Nu este exclus ca în această epocă, elementelor de origine turco-islamică să fie asociate şi elemente bizantine.

Se ştie că până pe timpul lui Mehmed II „Cuceritorul" în fruntea Imperiului se găsea un singur vizir. In această epocă deci nu se putea face distincţie între primul şi marele vizir ca în epoca următoare. Din această cauză se numesc pur şi simplu „vezir". Odată cu marile cuceriri însă din a doua jumătate a sec. XV, complicându-se administraţia şi conducerea vastului Imperiu numărul total al vizirilor atinse cifra şapte. Primul dintre ei se chema „vezir evvel" (primul vizir) şi „vezir-i azim", adică marele vizir. Restul vizirilor recrutaţi din rândurile beilerbeilor (=beiul beiilor—guvernator general) distinşi în războaie şi printr'o administraţie excelentă, erau numiţi în ordine numerică. Numeralul ordinal care însoţeşte numele vizirului e totdeauna de origine arabă. Asfel avem : „vezir-i sani" (=al doilea vizir), „vezir-i salis" (=al 3-lea vizir), vezir-i rabi" (=al 4-lea vizir), „vezir-i hamis" (=al 5-lea vizir), „vezir-i sadis" (=al 6-lea vizir) şi „vezir-i sabi" (=al 7-lea vizir). Aceştia se numesc n general „Kube-i vüzerasî", adică vizirii de boltă, după locul unde se aşezau în divanul împărătesc. In realitate ei împărţeau cu marele vizir numai titlul nu şi puterea. In vreme de războiu însă puteau primi comanda unei armate, devenind „ser-i asker" (cap de oaste). Fiecare , pe rând, bineînţeles începând cu al doilea, putea ocupa prima demnitate a Imperiului la moartea sau mazilirea marelui vizir. In primele decenii ale veacului al XVIII, sub domnia sultanului

Ahmed III (1703–1730), vizirii de boltă au fost desfiinţaţi. Din aceastã epocă alegerea marelui vizir se făcea după bunul plac al padişahului.

Incepând cu epoca suleimanică (1520–1566=926–974) titulatura marilor viziri otomani devine foarte vastă şi pompoasă. Astfel întâlnim: „*Sadr-i azam*" (=cel mai mare dintre demnitari), „*asaf-i azam*" (=marele Asef primul ministru a lui Solomon), „s'*adeti-penah*" (=azilul fericirii), „*Sadr-i Ali*" (=Inaltul demnitar), „*destür-i ekrem*" (=Veneratul ministru), „*Sahib-i devlet*" (=şeful statului), „*vezir-i ekber*" (=marele ministru) şi „*Vekil-i mutlak*" (=vechilul singur, adevărat). Cea mai frecventă dintre toate e denumirea de „Sadrazam". Primul care poartă acest titlu este Ibrahim paşa (1523–1536), marele vizir al lui Suleiman cel Mare.

Primii doi viziri otomani Ala ed-din paşa şi Suleiman paşa (1328–1359=728–760) au fost de origine împărătească. După aceştia, timp de un secol aproape, viziratul a fost acordat cunoscutei familii a Djandarlîi-lor care a dat un număr de cinci viziri (Kara Khalil Khair ed-din paşa)fost kadi-asker şi urmaşii săi: Ali paşa, Ibrahim paşa, Khalil paşa, ucis în vara anului 1453 şi Ibrahim (1497–1499), fiul lui Khalil.
Vizirul Khair ed-din şi fiul său Ali paşa au dotat Imperiul cu o organizaţie administrativă serioasă şi cu o armată puternică de „ieniceri" şi „spahi". Ibrahim paşa, fiul lui Ali-paşa, vizirul lui Mehmed I şi al lui Murad II (1412–1427=815–831) inaugură pentru Imperiul otoman o politică filo-elină. Iar fiul acestuia Khalil paşa (1427–1453=831–857) fiind bănuit de trădare la asediul Constantinopolului, e ucis de Mehmed II. Inlăturarea acestei familii aduse la cârma Imperiului viziri de origine obscură (greci, albanezi, bosnieci, bulgari, georgieni, armeni etc.)

Cele mai proeminente figuri de mari viziri otomani sub Mehmed II au fost: Mahmud paşa şi Kedük Ahmed paşa sub Baiazid II; Ahmed paşa Hersek-zade şi Khadim (=eunucul) Ali paşa; sub Selim I: Khadim Sinan paşa şi Piri paşa; sub domnia lui Suleiman cel Mare cei mai cunoscuţi sunt: Ibrahim paşa cea mai strălucită figură de m. vizir, Lutfi paşa, cunoscut prin cinstea sa ireproşabilă şi Rustem paşa, ginerele sultanului. Pe la sfârşitul domniei suleimanice apare cunoscuta figură a bosniacului Mehmed Sokolli. Toată domnia lui Selim II şi câţiva ani din cea a lui Murad III afacerile Imperiului au fost conduse energic de acesta. Anul 1579 (=986), când a fost asasinat Mehmed Sokolli de un derviş e considerat de unii

istorici otomani începutul decadenţei puterii Turcilor. După strangularea lui Ferhad paşa în închisoarea Iedi-Kule şi moartea crudului albanez Kodja Sinan paşa, ambii foşti ser-askeri împotriva lui Mihai Viteazul, Imperiul turcesc n'a mai avut figuri mari de viziri războinici.

Făcând abstracţie de familia mai sus arătată, a Djandalîilor şi de cea a Köprülii-lor din a doua jumătate a sec. XVII, marele vizirat n'a mai fost ereditar. Se ştie că primii viziri au fost designaţi de marele padişah, iar în epoca vizirilor de boltă urma de obicei cel de al doilea vizir. Au fost şi anumite excepţii. Marele vizir era paşa cu trei tuiuri (cozi de cal) şi după obiceiul arabo-abasid era păstrătorul sigiliului împărătesc „mühür-i humaiun", simbolul puterii pământeşti. Acesta la început era grevat într'un inel pe care m. vizir îl purta pe deget, mai târziu aşezată într'o cutiuţă de aur se purta în buzunar. In caz de deces sau mai ales mazilire, sigiliul se trasmitea urgent noului ales. Mazilirea, adică destituirea, aduce obişnuit cu sine şi exilul la Malgara, Dimotika, Rhodos sau într'altă insulă. Aici, fostul m. vizir ispăşind păcatele aştepta îndurarea padişahului. Dacă însă succesorul celui mazilit se arăta şi mai incapabil, atunci dacă nu se designa un altul era chemat cel mazilit. Aceste cazuri sunt foarte frecvente în decursul istoriei otomane. Asfel Sinan paşa a fost de câteva ori exilat şi apoi iarăşi rechemat la m. vizirat. Orice mazilit şi exilat avea oamenii săi la Istanbul care făcând dificultăţi noului m. vizir se luptau pentru rechemarea sa.

Autoritatea primilor viziri era foarte limitată. Cu timpul însă autoritatea lor crescu până la advăraţi despoţi în dauna marelui padişah. Se ştie că în epoca de decadenţă a Imperiului, sultanul era o păpuşă în mâinile marelui vizir. Abea în 1908 (=1327) el deveni direct răspunzător de actele sale în faţa parlamentului.

Până la cucerirea Constantinopolului vizirul guverna din reşedinţa sa numită konak. Cu timpul însă aceste conace din instituţii semi-oficiale, unde erau adăpostite familia şi haremul marelui vizir, devin instituţii politice bine definite, dotate cu o ierarhie de funcţionari, bine pregătiţi pentru cariera administrativă şi politică. Aici era locul de adunare a demnitarilor Statului, a oamenilor de Litere şi avea loc chiar primirea ambasadorilor străini. Konacul de altă dată acum se chema: „Paşa-kapusu" (=Poarta Paşăi), „Bab-i Ali" (=Sublima Poartă) „Bab-i Asaf" (=Poarta lui Asef) şi „Vezaret-i uzma" (=marele vizirat).

Marele vizir atât în timp de pace cât şi în timp de războiu era ultima instanţă care rezolva afacerile oştirii. Când era însărcinat cu

dirijarea unei expediţii militare lua titlul de „serdar-i ekrem" (=generosul serdar) şi cu 40 zile înainte de părăsirea Istanbulului se prezenta în audienţă la padişah. In ajun de plecare, dacă expediţia era îndreptată spre Rumelia, adunarea trupelor avea loc la „Edirne-Kapus", adică Poarta-Adripolitană. Iar în cazul că expediţia era proectată spre Anatolia adunarea se făcea la Duad-paşa. Imediat după adunare, avea loc inspecţia marelui vizir, care în fruntea unui mare alai trecea în revistă trupele. După rugă pentru dobândirea victoriei împotriva necredincioşilor urmau sacrificiile de animale numite „kurban". Cât timp lipsea marele vizir afacerile imperiului erau conduse de un kaimakan (=locţiitor) de obiceiu ales dintre vizirii de boltă.

Intre Salonic şi Adrianopol sub supravegherea marelui vizir se făcea joncţiunea trupelor rumeliote şi anatoliene cu cele siriace şi egiptene. Inainte de a ajunge la graniţa duşmană şi a intra în luptă avea loc un divan de războiu. In primul rând m. vizir se interesa dacă toate trupele care merg sub steag împărătesc sunt prezente. In caz contrar se aştepta sosirea acestora, care dădeau onorul defilând în faţa marelui vizir. Una din aripile armatei se încredinţa unui alt vizir sau celui mai experimentat bei care se chema „ser--asker". In vreme de luptă de câte ori era nevoie m. vizir convoca divanul de răsboiu, unde participau nu numai capii oştirii, ci şi veteranii cu experienţă, toţi căliţi în răsboaie. Aceste adunări, probabil din spirit de prevedere, se ţineau călări. M. vizir ascultând cu atenţie pe fiecare din subalterni depunea cel ma mare efort pentru câştigarea victoriei, deoarece eşecul nejustificat însemna, dacă nu moartea în mod sigur mazilirea. In timpul luptei alături de Nakîb-i eşref el avea mare grijă pentru paza sfântului drapel al profetului.

In vremea de pace prezida consiliile împărăteşti „Divan-i humaium", avea anumite sedinţe lunare de natură administrativă şi de două ori pe săptămână primia în audienţă pe ofiţerii superiori în frunte cu ieniceri agasî. In orice clipă avea acces pe lângă sultan. Toţi mânuitorii de arme „ehl-i seif" şi de condei „ehl-i kalem" erau sub ascultarea sa directă, pe când tagma oamenilor legii sau ai ulemalelor depindeau de marele muftiu, ales de sultan. Alerga şi lua măsuri contra incendiilor.

Marii viziri au fost în general iubitori de pompă, lacomi de averi, aveau o suită foarte bogată iar în acte se intitulau solemn „fehametli", „sami" şi „ali", adică cel sublim, alteţă etc.

Lipsit de un serios organ de control, mai ales în epoca târzie dispuneau de venituri incalculabile. In această privinţă inventarele avutului unora dintre ei care ni s'au păstrat chiar azi ni se pare aproape fabuloase. Bogăţiile acumulate de Rustem paşa şi Sinan paşa au uimit pe toţi istoricii timpului. Obişnuit sau oficial m. vizir avea dreptul la opt gărzi de onoare (şatir), la 12 cai de mână „idecie" şi la o barcă cu 13 rânduri de vâslaşi. Când apărea în public obişnuit era aplaudat „alkîş".

Până la reforma lui Mahmud II el purta pe cap o bonetă albă numită „kulavi" în forma de piramidă trunchiată pătrată la bază, având înălţimea cca. 35 cm. şi era brăzdată oblic de panglici. Pe umeri purta manta împletită frumos şi căptuşită cu blană de samur şi zibelină. Iar pe şold un khanger (cuţit) încrustat cu pietre preţioase ce era dar din partea padişahului.

Bibliografie: Şevket, g-ral Mahmud: *Osmanlî teşkilatî ve Kesafet-i askeresi* =Organizarea şi uniformele armatei otomane), Istanbul 1325—1897, pp. 43-46; Mouadja d'Ohsson: *Tableau Général de l'Empire Ottoman*, IV 350—352; Babinger Fr.: *Wazir* în *E. I.*, t. IV, pp. 196—197; Deny, J. *Sadrazam* în *E. I.*, IV, 52. Hammer v. Iosif: *Histoire de l'Empire Ottoman* ed. Doccz, 3 vol. Paris 1844. Cantemir, Dimitrie: *Istoria Imperiului Ottoman creşterea şi scăderea lui... Traducere de Dr. Ion Hoda* Buc. 1876 2 vol.

Köprülüzade, prof. Dr. Mehmet Fuat: *Bizans'in Osmanli müesseselerine te siri* (=Influenţa Bizanţului asupra Instituţiilor otomane), Istanbul 1931, pp. 186—187.

MARI VIZIRI OTOMANI [1]

1328—1878 d. Hr.=728—1294 d. Hr.

Sub domnia lui Orkhan I

Ala ed-din paşa: 1328—1338 (=*728—738*), fiul lui Osman „Gazi" şi a lui Malkhatun, fiica şeikhului Edebali din Adana; t. v.: 10 a.; înt.: Biga

Suleiman paşa: 1338—1359 (=*738—760*), fiul lui Orkhan I „Gazi" şi a lui Nilufer, fiica castelanului grec din Iar-Hisar. In 1356 (=*758*) pune baza dominaţiei turceşti în Europa. † 1359 (=*760*) lângă Bulair într'un accident de călărie. t. v.: 21 a.

Sub Murad I

Khair ed-din **Kara Khalil** „Djandarlî": 1368—1387 (=*770—788*)[2] fost kadiu-asker (=judecător de oaste), fondatorul unei familii de viziri. t. v.: 18—19 a.

1. Despre Viziri, marele Vizir şi Vizirat vezi prefaţa pp. 66—70.
2. Intre 1360—1368 (=760—770) există un lapsus

Sub Murad I, Baiazid „Fulgerul" şi emirul Suleiman

Ali paşa : 1387—1410 (=*788—813*), fiul lui Kara Khalil Khair ed-din paşa † 1410—1411 (=*813*) ; t. v. : 23 a.

Sub Mehmed I şi Murad II

Ibrahim paşa : 1412—1427 (=*815—831*), fiul lui Ali paşa ; t. v. : 15 a. şi 3 l.

Sub Murad II şi Mehmed II

Khalil paşa : 1427—1453.VII (=*831—857*), fiul lui Ibrahim paşa ; bănuit de trădare la asediul Constantinopolului e ucis. t. v. : 26 a.
Mahmud paşa : 1453.VII—VIII—1467 (=*857—872*), croat de origine ; t. v., : 14 a.
Rum Mehmed paşa : 1467—1470 (=*872—875*), renegat grec ; t. v. : 3 a. ; înt. : Usküdar
Ishak paşa : 1470—1472 (=*875—877*), epirot. t. v. ; nici 2 a. înt. : Salonic
Kahmud paşa : 1472—1473 (=*877—878*), a 2-a oară ; ucis la Iedi-Kule. t. v. : 1 a
Medük Ahmed paşa : 1473—1477 (=*878—882*), † 1482—1483 (=*887*) ; înt. ; Edirne t. d. 4. a.
Mehmed paşa : „Karamani" : 1477—1481 (=*882—886*), recrutat dintre dervişii „Mevlevi". t. v. ; 4 a. ; † 1481—1482 (=*886*) ucis.

Sub Baiazid II

Ishak paşa : 1481—1483 (=*886—888*), a 2-a oară ; t. v. : 2 a. ; înt. : Salonic.
Daud paşa : 1483—1496 (=*888—902*), arnaut. ; t. v. : 13 a. † 1503—1504 (=*909*)
Hersekzade Ahmed paşa : 1496—1497 (=*902—903*), sârb ; 1-a oară (4 ori), t. v. : 1 a
Ibrahim paşa : 1497—1499 (=*903—905*), fiul lui Khalil paşa. E ultimul m. vizir din fanilia Djandarlîilor. t. v. : 2 a. ; înt. : Inebakht.
Mesih paşa : 1499—1501 (=*905—907*), mort la un incendiu din Galata. t. v. : 2 a
Khadim[1] **Ali** paşa : 1501—1503 (=*907—909*), 1-a oară. t. v. : 2 a.
Ahmed paşa Hersekzade : 1503—1506 (=*909—912*), a 2-a oară ; t. v. : 3 a.
Khadim Ali paşa : 1506—1511 (=*912—917*), a 2-a oară ; t. v. : 5 a.
Ahmed paşa Hersekzade : 1511—1512 (=*917*), a 3-a oară ; t. v. : 5—6 l.
Khodja Mustafa paşa : 1512— (=*917*), t. v. : 10 l.

---

1. Khadim în araba înseamnă servitor, iar în turcă eunuc cf. Fraschery, Samy bei Ch. Dictionnaire Turc-Français, Istanbul 1885, p. 456.

Sub Selim I

Ahmed paşa Hersekzade: 1512—1514 (=*917—920*), a 4-a oară; t. v.: 2 a şi 5 l.
Khadim Sinan paşa: 1514—1517 (=*920—923*), † 1517 (=*922*) în răsboiul egiptean t. v.: 3 a.
Iunius paşa: 1517—1518 (=*923*), ucis în Siria; t. v.: 7—8 l.

Sub Selim I şi Suleiman I

Piri Mehmed paşa „Karamani": 1518—1523 (=*923—929*), din Amassia; t. v.: 5—6 a.

Sub Suleiman cel Mare

Ibrahim paşa: 1523—1536.III (=*929—942 N*), epirot sau grec din Parga se consideră cel mai mare vizir otoman; † 1536.II.23—III.23 (=*942.N*), t. v.: 13 a. strangulat.
Aias paşa: 1536.III—1538.V (=*942.N—944.Z*), albanez; cunoscut şi ca istoriograf [1]; † 1543—1544 (=*950*) la Dimotica; t. v.: 2 a. şi 2 l.
Lütfi paşa: 1538.V—1540 (=*944.Z—947*), albanez; istoriograf [2]. Participă la expediţia din Moldova *945*=1538; † 1543—1544 (=*950*) la Dimotica; t. v.: c. 3 a.
Khadim Ali paşa: 1540—1544 (=*947—951*), t. v.:c. 4 a.
Rustem paşa: 1544—1553 (=*951—960*), soţul prinţesei Mihrmah, fiica sultanului suleiman cel mare,croat de neam. E autor al unei cronici otomane [3]. t.v.: 9 a; 1-a oară.
Kara[4] **Ahmed** paşa: 1553—1555 (=*960—962*), albanez; t. v.: c. 2 a.; înt.: Giamia Top-kapu.
Rustem paşa: 1555—1561 (=*962—968*), a 2-a oară; t. v.: 6 a.
Semiz[5] **Ali** paşa: 1561—1565.VI. (=*968—972.Za*), sârb; t. v.: 4 a.; înt.: Eiub

Sub Suleiman I, Selim II şi Murad III

Sokolli Mehmed paşa: 1565.VI-1579.X. (=*972.Za—987.S*), bosniac; poreclit „Tavil"— cel lung—; † 1579.IX.23—X.22 (=*987.S*) asasinat de un derviş. sub *Murad III* t. v.: 14 a. înt.: Eiub
Ahmed paşa: 1579.X—1580.V (=*987.S—988.Ra*), albanez t. v.: 6 a.; înt.: Edirne (Adrianopol)

1. cf. Babinger, Fr.: G. O. W. pp. 79—80
2. cf. Babinger, Fr. :G. O. W. pp. 80—81
3. cf. Babinger, Fr.: G. O. W. pp. 81—82
4. Cel negru.
5. Cel gras.

Sinan paşa : 1580.V.—1582.XII (=*988.Ra—990.Z*), albanez ; de 5 ori ; 1-a oară t. v. : 1 a. şi 6-7 l.
Siavuş paşa : 1582.XII—1584.XII (=*990.Z—992.Z*), croat ; 3 ori ; 1-a oară t. v. : 2 a.
Osman paşa : 1584.XII—1585.XII (*992.Z—993.Z*), t. d. : 1 a.
Khadim Mesih paşa : 1585.XII—1586.III (=*993.Z—994.Ra*), t. v. : 3—4 l. ; † 1588—1589 (=*997*).
Siavus paşa : 1586.III—1588 (=*994.Ra—997*), a 2-a oară ; t. v. : c. 2 a.
Sinan paşa : 1588—1590 (=*997—999*), a 2-a oară ; t. v. : 2 a.
Ferhad paşa : 1590—1592.IV. (=*999—1000.G*), albanez ; 2 ori ; 1-a oară t. v. : 1 a. şi 8 l.
Siavuş paşa : 1592.IV—1593.II (=*1000.G—1001.R*),a 3-a oară ; t. v. : c. 1 a.

Sub Mehmed III

Sinan paşa : 1593.II—1595.II (=*1001.R—1003.Ga*), a 3-a oară ; t. v. : 2 a. şi 1 l.
Ferhad paşa : 1595.II—1596.VII (=*1033.Ga—L*), a 2-a oară ; serrasker în Valahia (Eflak) † 1595—1596 (=*1004*) strangulat la Iedi-kule., t. v. : 1 a, c. 5 l.
Sinan paşa : 1595.VI—XI.4 (=*1003.L—1004.Ra.1*), a 4-a oară ; t.v. : c. 5 l.
Lala Mehmed paşa : 1595.XI.4—XI.14 (=*1004.Ra.1—1004.Ra.10*), bosniac din Magniza e ruda lui Mehmed Sokolli. t. v. : 10 z.
Sinan paşa : 1595.XI.14—1596.IV (=*1004.Ra.10—1004.S*) a 5-a oară t. v. : c. 5 l. † 1596.IV.3 (=*1004.S.4*) ; t. t. v. : 6 a. şi 10 l.
Ibrahim paşa : 1596.IV.3—.XI. (=*1004.S—1005.Ra*), bosniac ; 3 ori ; 1-a oară, t. v. : c. 7 l.
Sinan paşa „Gigalazade" : 1596.XI.—XII(=*1005.Ra—1005.R*), t. v. : 1 l. şi 10 z. ; † 1605 (=*1014*) la Diarbekir
Damad Ibrahim paşa : 1596.XII—1597.X (=*1005.R—1006.Ra*), a 2-a oară ; t. v. : 10 l.
Khadim Hasan paşa : 1597.X—1598.IV (=*1006.Ra—1006.N*), t. v. : 6 l.
Djerrah Mehmed paşa : 1598.IV—.XII (=*1006.N—1007.G*), t. v. : 8 l., † 1603 (=1011)
Damad Ibrahim paşa : 1598.XII—1601.VII (=*1007.G—1010.M*), t. v. : 2 a. şi 9 l. † 1601—1602 (=*1010*) la Belgrad, a 2-a oară.
Iemişci Hasan paşa : 1601.VIII.1—1603.XII (=*1010.M—1012.B*), albanez ; † 1603.X.7—XI.6 (=*1012.Ga*) ; înt. : la Usküdar. t. v. : 2 a. şi 3—4 l.

Sub Ahmed I

Iavuz Ali paşa : 1603.XII—1064. VII (=*1012.B—1013.S*), bosniac ; † 1605 (=*1013*) la Belgrad. t. v. : c. 7—8 l.
Lala Mehmed paşa : 1604.VII—1606.VI (=*1013.S—1015.M*), bosniac ; t. v. : 1 a. şi 11 l. înt. : lângă Sokolli Mehmed paşa.

Derviş paşa: 1606.V—1606.XII (=*1015.M—S*), t. v.: 6—7 l.; înt. Usküdar

Kuiuglu Murad paşa: 1606.XII—1611.IX (=*1015.S—1020.G*), t. v. 4 a. şi 1—2 l.

Nasuh paşa: 1611.IX—1614.XI (=*1020.G—1023.N*), t. v.: 3 a. şi 3 l. înt.: Okmeidan. † 1614—1615 (=*1023*)

Damad Mehmed paşa: 1614.XI—1617.II (=*1023.N—1026.M*), 2 ori; 1-a oară: t. v.: 2 a. şi 4 l.

Sub Ahmed I, Mustafa I şi Osman II.

Khalil paşa: 1617.II—1619.II (=*1026.M—1018.S*), 1-a oară t. v.: 2 a. (2 ori)

Damad Mehmed paşa: 1619.II—XII (=*1028.Ş—1029.M*), t. v.: 10—11 l. înt. Sebektaş în mausoleul Iahia efendi

Celebi Ali paşa: 1619.XII—1621.III (=*1029.M—1030.R*), t. v.: 1 a. şi 2—3 l.

Husein paşa „Ohrili"[1]: 1621.III—.VIII (=*1030.R—N*), t. v.: 5 l.

Dilaver paşa: 1621.VIII—1622.VI (=*1030.N—1031.B*), croat; t. v.: 10 l.

Sub Mustafa I

Daud paşa: 1622.VI—VII (=*1031.B—S*), t. v.: 26 z.; ucis la Iedi-Kule şi înt. giamia Murad paşa.

Merre Husein paşa: 1622.VII (=*1031.S*), albanez; 2 ori; 1-a oară t. v.: 24 z.

Lefkeli Mustafa paşa: 1622.VII—X (=*1031.Za*), t. v.: 3 l.; înt.: Sadefciler

Gürgi Mehmed paşa: 1622.X—1623.II (=*1031.Za—1032.R*), georgean, t. v.: 4 l. înt.: Eiub lângă Sînîr paşa.

Merre Husein paşa: 1623.III—1623.IX (=*1032.R—Z*), a 2-a oară; t. v.: c. 7 l. † 1625—1626 (=*1035*) înt.: Meskinler

Sub Murad IV

Kemankeş Kara Ali paşa: 1623.IX—1624.IV (=*1032.Za—1033.G*), t. v.: 7 l. ucis înt.: giamia Hamidi Ali paşa.

Cerkes Mehmed paşa: 1624.IV—1625.II (=*1033.G—1034.R*), † la Tokat şi înt.: Istanbul lângă Baiazid II, t. v.: c. 8—9 l.

Hafiz Ahmed paşa: 1625.II—1627.I (=*1034.R—1036.Ra*), din Filipopol; 2 ori, 1-a oară t. v.: c. 11 l.

Khalil paşa: 1627.I—1628.IV (=*1036.Ra—1037.B*), a 2-a oară; t. v.: 1 a. şi 5 l. † 1630—1631 (=*1040*) şi înt.: Usküdar. t. t. v.: 3 a. şi 5 l.

Husrev paşa: 1628.IV—1630.XII (=*1037.B—1040Ra*), bosniac; t. v.: 2 a. şi 8 l.; ucis la Tokat şi capul i-a fost adus la Istanbul.

---

1. din Ohrida

Hafiz Ahmed paşa: 1630.XII—1631.III (=*1040.Ra—B*), a 2-a oară; t. v.: c. 3 l.; † 1631—1632 (=*1041*) ucis în divan; înt.: Uskudar. t. t. v.: 1 a., 3 l.
Regeb paşa: 1631.III—1632.V (=*1040.B—1041.L*), bosniac; t. v.: 1 a. şi 3 l. ucis pe mare.
Tabani Mehmed paşa: 1632.V—1637.II (=*1041.L—1046.N*), albanez; t. v.: 3 a., 9 l., † 1639—1640 (=*1049*); înt.: Meskinler
Bairam paşa: 1637.II—1638.IX (=*1046.N—1048.Ra*), t. v.: 1 a. şi 7—6 l. † la Adrianopol; înt.: Istanbul.
Tiiar Mehmed paşa: 1638.IX—1639.I (=*1048.Ra—1048.S*), fiul lui Mustafa paşa; † în răsboiul dela Bagdat. t. v.: c. 4 l.

Sub Murad IV şi Ibrahim I

Kara Mustafa paşa: 1639.I—1644.II (=*1048.S—1053.Za*), albanez, t. v.: 4 a, 1 l. ucis în 1642—1643 (=*1052*), înt.: Parmakkapu.
Mehmed paşa: 1644.II—1645.XII (=*1053.Za—1055.L*), fiul sultanului t. v.: 1 a. şi 10 l., † 1646—1647 (=*1056*), înt. lângă mama sa Aişe sultan la Uskudar.
Salih paşa: 1645.XII—1647.IX (=*1055.L—1057.S*), t. v.: 1 a. şi 9 l.
Ahmed paşa Hezar Para: 1647.IX—1648.VIII (=*1057.S—1058.B*), t. v.: 10 l. înt.: Atmeidani.

Sub Mehmed IV.

Suphi Mehmed paşa; 1648.VIII—1649.V.29 (=*1058.B—1059.Ga.7*), aparţinea sectei Mevlevi, t. v.: 10 l.; înt.: Istanbul
Murad paşa: 1649.V.29—1650.VII.5 (=*1059.Ga.7—1060.S.7*), albanez, 2 ori, 1-a oară t. v.: 1 a. 2l. şi 7 8 z.
Ahmed Melek paşa: 1650.VIII.5—1651.IX (*1060.S7—1061.N*), abasid, e unchiul călătorului Ev. Celebi. t. v.: 2 l., † 1662—1663 (=*1073*), înt. Eiub.
Siavus paşa: 1651.IX—XI (=*1061.N—.Za*), abasid, t. v.: 1 l. şi 5 z.
Mehmed paşa: 1651.XI—1652.VII (=*1061.Za—1062.B*), georgean,, t. v.: 8 l. † 1665—1666 (=*1076*)
Ahmed paşa: 1652.VII—1653.III.23 (=*1062.B—1063.R.23*), albanez, t. v.: 9 l.
Derviş Mehmed paşa: 1653.III.23—1654.IX.28 (=*1063.R.23—1064.Z.16*), cerchez t. v.: 1 a. şi 8—9 l.
Ebsir Mustafa paşa: 1654.IX.28—1655.V.10 (=*1064.Z.16—1065.B.4*), t. v.: 7 l. şi 12 z. înt.: Mustafa paşa.
Murad paşa: 1655.V.10—VIII.19 (=*1065.B.4—L.16*), a 2-a oară t. v.: 3 l. şi 9 z.; înt.: Hamad; t. t. v.: 1 a. şi 4—5 l.
Suleiman paşa: 1655.VIII.19—1656.II.27 (=*1065.L.16—1066.Ga.2*), din Malatia t. v.: 6 l. şi 10 z., înt.: Usküdar

Husein paşa: 1656.II.27 — III (=*1066. Ga. 2 — Ga*), înainte de primirea sigiliului împărătesc e aruncat şi ucis la Iedi-kule la 1660—1661 (=*1071*)
Mustafa paşa Surnazen: 1656.III (=*1066.Ga*), t. v.: 4 ore,: din Erzerum
Siavuş paşa: 1656.III.5—.IV.30 (=.*Ga.8—1066.B.6*), a 2-a oară t. v.: 1 l. şi 25 z., înt.: Sadefgiler. t. t. v.: 3 l., 10 z.
Mehmed paşa „Boinu-eyeri": 1656.IV.30—IX.25 (=*1066.B.6—Za. 25.*), t. v.: c. 5 l.
Köprülü Mehmed paşa: 1656.IX.26—1661.X.30 (=*1066.Za.25—1072 Ra. 6*), t. v.: 5 a. şi 2 l., înt. Istanbul
Köprülü Fazîl Ahmed paşa: 1661.X.30—1676.XI.5 (=*1072.Ra.6—1087. S. 27*), fiul Köprülü, t. v.: 15 a. şi 6 z.; înt.: Istanbul
Maktul Mustafa paşa: 1676.XI.9—1683.XII (=*1087.S.27—1095.M*), din Merzifun. t.v.: 7 a. şi c. 2 l. ucis la Belgrad şi capul înt.: giamia Sarî paşa din Adrianopol.
Kara Ibrahim paşa: 1683.XII—1686.I (=*1095.M—1098.Za.28*), din Baiburt, t. v.: 2 a., şi 2—3 l. ucis la Rodos.
Suleiman paşa: 1686.I—1687.X (=*1097.M—1098 Za.28*), bosniac, t.v.: 1 a şi c. 9 l.

Sub Mehmed IV şi Suleiman II

Abaza Siavuş paşa: 1687.X.5—1688.I.24 (=*1098.Za.28—1099.Ra.20*), 3 l. şi 19 z. t. v.:
Nişangi Ismail paşa: 1688.I.24—V.2 (=*1099.Ra.20—1099.B.1*), t. v.: 3 l. şi 8 z. înt.: Rodos
Mustafa paşa: 1688.V.2—1689.XI.12 (=*1099.B.1—1101.M.27*), t. v.: 1 a. 10 l. şi 12 z., înt. Malgara Tekir-Dagî

Sub Suleiman II şi Ahmed II

Mustafa paşa Koprülüzade: 1689.XI.12—1691.IX.20 (=*1101.M.27—1102.Z.22*), albanez, t v.: 1 a., 7 l. ucis în Austria
Arabadji Ali paşa: 1691.IX.20—1692.III.25 (=*1102.Z.22—1103.B.7*), t. v.: 6 l. ucis la Rodos 1692—1693 (=*1102*)
Hagi Ali paşa: 1692.III.25—1693.III.14 (=*1103.B.7—1104.B.7*), din Merzifun, t. v.: 11 l. şi 19 zi, † 1698—1699 (=*1110*), înt.: Adrianopol
Mustafa paşa: 1693.III.14—1694.III.13 (=*1104.B.7—1105.B.16*), t. v.: 1 a. † 1698—1699 (=*1110*), înt.: Adrianopol. Poreclit Bîiklî(=mustăciosul)

Sub Ahmed II şi Mustafa II.

Sürmeli Ali paşa: 1694.III 13—1695.V.2 (=*1105.B.16—1106.N.18*), din Dimitoca, t. v.: 1 a. şi 2 l., înt.: Giamia Kasîm paşa din Adrianopol.
Elmas Mehmed paşa: 1695.V.2—1697.IX.11 (=*1106.N.18—1109.Ş.24*), din Sinope, t. v.: 2 a. ucis în Austria

Amudja Husein paşa : 1697.IX.11—1702.X (=*1109.Ş.24—1114.G*), t. v. : 4 a. şi c. 10 l. ; ucis la Monastîr şi înt. : Sarîkmeidan din Adrianopol,
Rami Mehmed paşa : 1703.I.25—VII.23 (=*1114.N.7—1115.Ra.9*), t. v. : 6 l. † *1708—1709* (=*1120*) la Rodos.

Sub Ahmed III

Kavanus Ahmed paşa : 1703.VII.23—XI.18 (=*1115.Ra.9—B.9*), din Trapezunt, t. v. : 3 l., 25 z. † Inebakht.
Damad Husein paşa : 1703.XI.18—1704. X.3(=*1115.B.9—1116.G.3*), moreian t. v. : 10 l., 21 z. † 1713 (=*1125*) Roka.
Ahmed paşa „Kalailî koz" : 1704.X.3—XII.14 (=*1116.G.3—S.23*),din Kaiseria, t. v. : 2 l. şi 11 I. † 1714 (=*1126*) la Agrîboz
Teberdar Mehmed paşa : 1704.XII.14—1706.V.3(=*1116.Ş.23—1118.M.19*), din Kastamuni, t. v. : 1 a., 4 l., 19 z. ; † 1712 (=*1124*) la Lemni. — 1-a oară
Ciorlu Ali paşa : 1706.V.3—1710.VI.15(=*1118.M.19—1122.R.17*), t. v. : 4 a. şi 1 l., 12 z.
Numan paşa Koprülüzade : 1710.VI.15—1710.VIII.17 (=*1122.R.—.G.22*), din Istanbul, t. v. : 2 l. şi 2 z.
Teberdar Mehmed paşa : 1710.VIII.17—1711.XI.13 (=*1122.G.22—1123.L.2*), t. v. : 1 a. 2 l. şi 26 z—a 2-a oară—† 1712 (=*1124*) la Lemnos ; t. t. v. : 2 a., 8 l.
Iusuf paşa : 1711.XI.13—1712.XI.12 (=*1123.L.2—1124.L.12*), georgean t. v. : 1 a.
Suleiman paşa Abaza : 1712.XI.12—1713.IV.6 (=*1124.L.12—1125.R .10*), t. v. : 9 l., 24 z. ; † 1715 (=*1127*) ucis la Rodos
Khodja Ibrahim paşa : 1713.IV.6—IV.27 (=*1125.R.* a *10—R.1*), din Adrianopol. t. v. : 21 z. ucis şi înt. grădina seraiului din Adrianopol
Damad Ali paşa : 1713.IV.27—1716.VIII.31 (=*1125.R.1—1128.N.13*) . din Niceia, t. v. : 3 a., 4 l. şi 4—5 zi. Participă la cucerirea Moreei † la Varadin şi înt. : Belgrad.
Khalil paşa : 1716.VIII.31—1717.VIII.24 (=*1128.N.13—1129.N.18*), albanez t. v. : c. 1 a. înt. : Creta
Mehmed paşa : 1717.VIII.24—1718.V.9 (=*1129.N.18—1130.G.8*), din Kaiserea t. v. : 7 l., 15 z. † 1119 (=*1131*)
Damad Ibrahim paşa : 1718.V.9—1730.X.16 (=*1130.G.8—1143.R.3*), din Ienişehir, t. v. : 12 a., 6 l., 7 z.

Sub Mahmud I

Silahdar Seid Mehmed paşa : 1730.X.16—1731.I.21 (=*1143.R.3—B.12*), t. v. : 3 l. şi 5 z., † 1737—1738 (=*1150*) ucis la Erzerum din Kara-Hissar
Topal Osman paşa : 1731.IX.21—1732.III.13 (=*1144.Ra.19—.N. 15*), moreian, t. v. : 5 l., 20 z. † 1733 (=*1145*) în răsboiul cu Nadir şah.

Ali pașa Hekimoglu : 1732.III.13—1735.VI.30 (=*1144.N.15—1148.S.8*), 1-a oară ; t. v. : 3 a., 3 l., 17 z.
Gürgiu Ismail pașa : 1735.VI.30—1736.I.10 (=*1148.S.8—S.25*), georgean, t. v. : 6 l., 10 z ; † 1738—1739 (=*1151*) în Creta.
Silahdar Seid Mehmed pașa : 1736.I.10—1737.VIII.23 (=*1148.S.25—1150.R.23*), din Dimotika, t. v. : 1 a., 7 l. și 13 z.
Abdullah pașa Celebi Muhsinzade : 1737.VIII.23—X.25(=*1150. Ra. 23* Ș. 20 •
Ieken Mehmed pașa : 1737.XI.25—1739.III.17 (*1150.R.25—1151. 6*), din Antalia, t. v. : 1 a. 3 l., 20 z.
Avaz pașa : 1739.III.17—1740.VI.22 (=*1151.Z.6—1153.Ra.27*), georgean, t, v. : 1 a., 3 l., 5 z. înt. : Inebakht.
Elhadj Ahmed pașa : 1740.VI.22—1742.IV.21 (=*1153.Ra.27—1155.S· 15*), din Antalia, t. v. : 1 a., 10 l.
Ali pașa Hekimoglu : 1742.IV.21—1743.IX.23 (=*1155.S.15—1156.S.4*) a 2-a oară t., v. : 1 a, 5 l., 2 z. ; t. t. v. : 1 a., 8 l., 19 z.
Seid Hasan pașa : 1743.IX.23—1746.VIII.13 (=*1156.S.4—1159.B.22*) t. v. : 2 a., 10 l. și 20 z. Kara-Hisar-Dirabekir
Teriaki Mehmed pașa : 1746.VIII.13—1747.II.28 (=*1159.B.22—1160.S 17*), t. v. : 6 l., 15 z.
Seid Abdullah pașa : 1747.II.28—1750.I.11 (=*1160.*S.*17—1163.S.2*), t. v. : 2 a , 10 l., 15 z. la Halep.
Divitdar Mehmed pașa : 1750.I.11—1752.VII.1 (=*1163.S.2—1165.S.18*), din Istanbul, t. v. : 2 a., 6 l., 19 z. înt. : Egipt.

Sub Mahmud I și Osman III

Mustafa pașa Bahirköse : 1752.VII.1—1755.X (=*1165.S.18—1168*), din Ciorlu, t. v. : 3 a., 3 l. 1-a oară — 3 ori
Ali pașa Hekim-oglu : 1755.V.19 (=*1168—.S.7*), a 3-a oară, t. v. 3 l., † 1757—1758 (=*1171*) la Kütahia
Naili Abdullah pașa : 1755.V.19—1755.VIII.24 (=*1168.S.7—1168.Za. 18*). t. v. : 3 l., 5 z. înt. : Meka.
Ali pașa Bîiklî : 1755.VIII.24—X.25 (=*1168.Za.16—1169.M.19*), din Istanbul, t. v. : 2 l., 1 z. ucis și înt., Uskudar
Mehmed S'aid pașa : 1755.X.25—1756 IV.1 (=*1169.M.19—B.1*), din Istanbul t. v. : 5 l. și 5 z. † la Meraaș.
Mustafa pașa Bahirköse : 1756.IV.1—1757.I.12 (=*1169.B.1—1170.R. 20*), a 2-a oară, t. v. : 7 l., 12 z.

Sub Osman III și Mustafa III

Mehmed Ragib pașa : 1757.XII.12—1763.IV.12 (=*1170.R.20—1176.N. 27*), din Istanbul, t. v. : 5 a., 4 l.
Tevki Hamza Hamid pașa : 1763.IV.12—X.2 (=*1176.N.27—1177.R.24*), t. v. : 6 l., 20 z.
Mustafa pașa Bahirköse : 1763.X.2—1765.III.30 (=*1177.R.24—1178.L. 7*), a 3-a oară : t. v. : 1 a., 6 l. ucis la Mitelene, t. t. v. : 4 a., 6 l. și 15 z.

Mehmed paşa Musinzade: 1765.III.30—1768.VIII.5 (=*1178.L.7—1182. R.20*), din Istanbul, t. v.: 3 a., 4 l., 5 z.; 1-a oară
Silahdar Maher Hamza paşa: 1768.VIII.5—IX (=*1182.R.20—1182.Ga*), din Kara-Hisar, t. v.: 28 z., † la Galipole
Mehmed Emin paşa Iaglîkgizade: 1768.X—1769.VII.13 (=*1182.Ga—1183.R.9*), t. v.: c. 10 l., † la Edirne.
Ali paşa Moldovangi: 1769.VII.13—XII.12 (=*1183.R.9——S.14*), t. v.: 5 l., cuceritorul Hotinului din Moldova şi de aci „Moldovangi" † Tekfurdagî
Khalil paşa Avaz-zade: 1769.XII.12—1770.XII.20 (=*1183.S.14—1184. N.2*), din Istanbul, t. v.: 1 a., 8 z.
Silahdar Mehmed paşa: 1770.XII.20—1771.XI.28 (=*1184.N.2—1185.S. 20*), din Istanbul, t. v.: 11 l., 22 z.

Sub Mustafa III şi Abdul-Hamid I

Mehmed paşa Musinzade: 1771.XI.28—1774.VIII.11 (=*1185.S.20—1188. G.3*), a 2-a oară; t. v.: 2 a., 8 l., 14 z. † la Edirne, înt.: Eiub
Izzet Mehmed paşa: 1774.VIII.11—1775.VIII.5 (=*1188.G.3—1189.G.8*), din Boli, t. v.: 11 l., 20 z.
Mehmed Derviş paşa: 1775.VIII.5—1777.I.2 (=*1189.G.8—1190.Za.25*), t. v.: 1 a., 4 l., 28 z.
Mehmed paşa: 1777.I.2—1778.IX.1 (=*1190.Za.25—1192.S.8*), din Darenda, t. v.: 1 a., 8 l.
Kalafat Mehmed paşa: 1778.IX.1—1779.VIII.22 (=*1192.S.8—1193.S. 9*), bulgar, t. v.: 11 l., 22 z.
Silahdar Seid Mehmed paşa: 1779.VIII.22—1781.II.20 (=*1193.S.9—1195.S.25*), din Nikide, poreclit vizirul negru, t. v.: 1 a., c. 6 l., 5 z.
Izzet Mehmed paşa: 1781.II.20—1782.VIII.25 (=*1195.S.25—1196.N.16*), a 2-a oară, t. v.: 1 a., 6 l.; 5 z.; t. t. v.: 2 a., 3 l., 16 z.
Ieken Elhadj Mehmed paşa: 1782.VIII.25—X.31 (=*1196.N.16—1197. M.25*), din Alae, t. v.: 2 l. şi 7 z.
Gürgiu Khalil Hamid paşa: 1782.X.31—1785.III.31 (=*1197.M.25—1199 G.20*), t. v.: 2 a., 5 l. (georgean)
Şahin Ali paşa: 1785.III.31—1786.I.25 (=*1199.Ga.20—1200.Ra.24*), t. v.: 8 l., 25 z.; georgean

Sub Adbul Hamid I şi Selim III

Iusuf paşa: 1786.I.25—1789.V.28 (=*1200.Ra.24—1203.N.3*), 2 ori, 1-a oară t. v.: 3 a., 4 l. şi 3 z.
Kethuda Hasan paşa: 1789.V.28—XI.23 (=*1203.N.3—1204.Ra.5*), cerchez, t. v.: 5 l., 25 z. numit şi Genaze Hasan paşa.
Gazi Hasan paşa: 1789.XI.23—1790.IV.16 (=*1204.Ra.5—.S.1*), t. v.: 4 l., 23 z.
Hasan paşa: 1790.IV.16—VIII (=*1204.S.1—1205*), din Rusciuk, t. v.: c. 4 l., ucis la Semin şi capul înt.: Istanbul

Iusuf pașa : 1790.VIII—1791 VIII (=*1205—1206*), a 2-a oară, t. v. : 1 a.
Melek Mehmed pașa : 1791.VIII—1794.X.19 (=*1206—1209.R .25*), fiul lui Suleiman pașa, t. v. : 3 a., c. 2 l. † 1812 (=*1227*) Magnezia
Izzet Mehmed pașa : 1794.X.19—1798.X.23 (=*1209.Ra.25—1213.Ga.13*), t. v. : 4 a., 4 z.
Iusuf Zia pașa : 1798.X.23—1805.IV.24 (=*1213.Ga.13—1220.M.20*), georgean 2 ori, 1-a oară t. v. : 6 a., 6 l. și 13 z.
Khafiz Ismail pașa : 1805.IV.24—1806.XI.14 (=*1220.M.20—1221.B. 1*), din Istanbul, t. v. : 1 a., 6 l., 20 z. înt. la Sultanie
Hilmi Ibrahim pașa : 1806.XI.14—1807.VI.4 (=*1221.B.1—1222.Ra.26*), 6 l. și 20 z.

Sub Mustafa IV

Mustafa Celebi pașa : 1807.VI.4—1808.VII.29 (=*1222.Ra.26—1223.G.5*), din Istanbul, t. v. : 1 a., 1 l., 25 z. ; † 1808.VI.25—VII.24(=*1223.G*), înt. : Güzelge-Hisar.

Sub Mahmud II

Mustafa pașa Alemdar : 1808.VII.29—XI.21 (=*1223.G.5—.L 2*), din Rusciuk, t. v. : 3 l., 22 z. ; † 1808.XI(=*1223.N.*) ucis
Memeș pașa : 1808.XI.21—1809.V.4 (=*1223.L.2—1224.Ra.19*), t. v. : 5 l., 15 z. albanez.
Iusuf Zia pașa : 1809.V.4—1811.IV.11 (=*1224.Ra.19—1226.Ra.16*), a 2-a oară ; t. v. : 11 l., 7 z. † 1817—1818 (=*1233*), înt. : sakîz, t. t. v. : 8 a., 6 l.
Ahmed pașa : 1811.IV.11—1812.IX.8 (=*1226.Ra.16—1227.N.1*), din Trapezunt, t. v. : 1 a., 4 l., 28 z. înt. : Erzerum
Khurșid Ahmed pașa : 1812.IX.8—1815.III.30 (=*1227.N.1—1230.R. 18*), georgean, t. v. : 2 a., 7 l. și 22 z., înt. : Ieni-șehir
Mehmed Emin Reuf pașa : 1815.III.30—1818.I.6 (=*1230.R.18—1233. Ș.27*), t. v. : 2 a., 7 l., 6 z.
Seid Ali pașa : 1820.I.4—1821.IV.21 (=*1235.Ra.18—1236.B.18*), din Izbaret, t. v. : 1 a., 4 l. și 17 z., înt. : Üskudar
Ali pașa Benderli : 1821.IV.21—29 (=*1236.B.18—27*), din Bender, t v. : 8—9 z., † 1821.VI.4 (=*1236.N.3*) ucis, înt. : Kibris (Cypru.
Elhadj Salih pașa : 1821.IV.29—1822.XI.12 (=*1236.B.27—1238.Ș.*) *25*), t. v. : 1 a., 5 l., 14 z. † înt. : Adana
Abdullah pașa : 1822.XI.12—1823.II.2 (=*1238.S.25—1238.G.20*), t. v. : 2 l. -și 20 z.
Silahdar Ali pașa : 1823.II.2—XII. (=*1238.G.20—1239.R*), din Istanbul, t. v. : 10 l. † Sultanie
Mehmed Said Galib pașa : 1823.XII—1824.IX.14 (=*1239.R.—1240.M. 20*), înt. : Balikesari. stambulean., t. v., c. 10 l.
Selim Mehmed pașa : 1824.IX.14—1828.X.9 (=*1240.M.20—1244.R.16*), t. v. : 4 a., 25 z. † înt. : Siria. mormântul e dispărut.

Izzet Mehmed paşa : 1828.X.9—1830.I (=*1244.R.16—1246.B*), din Dar renda, t. v. : 1 a., c. 3 l. 1-a oară.
Reşid Mehmed paşa : 1830.I—1833.I.17 (=*1246.B—1248.N.27*), georgean, t. v. : 3 a., c. 1 l. 3 l. înt. Diarbekir.
Mehmed Emin Reuf paşa : 1833.I.17—1839.VI.2 (=*1248.N.27—1255. R.19*), a 2-a oară t. v. : 6 a., 4 l. şi 19 z.

Sub Abdul-Megid

Khusrev Mehmed paşa Abaza : 1839.VI.2—1840.VI.8 (=*1255.R.19—1256.R.7*), t. v. : 11 l., 22 z., † 1854- 1855 (=*1271*), înt. : Eiub
Mehmed Emin Reuf paşa : 1840.VI.8—1841.XII.10 (=*1256.R.7—1257. L.25*), a 3-a oară, t. v. : 1 a., 7 l., 2 z.
Izzet Mehmed paşa : 1841.XII.10—1842.IX.28 (=*1257.L.25—1258.R. 28*), a 2-a oară, t. v. : 9 l., 18 z. † 1855.I.23 (=*1271.G.4*), t t. v. : 1 a., 11 l.
Mehmed Emin Reuf paşa : 1842.IX.28—1846.IX.28 (=*1256.B.28—1262. L.7*), a 4-a oară, t. v. : 4 a.,
Mustafa Reşid paşa : 1846.IX.28—1848.IV.28 (=*1262.L.7—1264.Ga.24*), din Istanbul, 6 ori, 1-a oară t. v. : 1 a., 7 l. Cunoscut ca mare reformator.
Ibrahim Sarim paşa : 1848.IV.28—18—VIII.13 (=*1264.Ga.24—N.13*), t. v. : 3 l., 15 z. † 1854—1855 (=*1271*), înt. : Haidar paşa-Scutari.
Mustafa Reşid paşa : 1848.VIII.13—1851.XII.28 (=*1264.N.13—R.4*), a 2-a oară, t. v. : 3 a., 4 l., 15 z.
Mehmed Emin Reuf paşa : 1851.XII.28—1852.III.8 (=*1268.R.4—1268. Ga.15*), a 5-a oară t. v. : 2 l., 8 z., înt. Halid, t. t. v. : c. 15 a.
Mustafa Reşid paşa : 1852.III.8—VI.8 (=*1268.Ga.15—L.19*), a 3-a oară t. v. : 3 l.
Mehmed Emin Ali paşa : 1852.VI.8—X.5 (=*1268.L.19—Z.19*), 5 ori, 1-a oară t. v. : 3 l., 27 z. (Stambulean)
Mehmed Ali paşa : 1852.X.5—1853.V.14 (=*1268.Z.19—1269.S.5*), t. v. : 7 l., 9 z. înt. : Eiub
Mustafa Naili paşa : 1853.V.14—1854.V.30 (=*1269.S.5—1270.N.3*), 2 ori, 1-a oară t. v. : 1 a., 16 z.
Kibrizli Mehmed paşa : 1854.V.30—XI.13 (=*1270.N.3—1271.Ra.3*), 3 ori, 1-a oară t. v. : 5 l., 14 z.
Mustafa Reşid paşa : 1854.XI.13—1855.V.3 (=*1271.Ra.3—S.16*), a 4-a oară t. v. : 5 l., 20 z.
Mehmed Emin Ali paşa : 1855.V.3—1856.XI.2 (=*1271.S.16—1273.Ra. 3*), t. v. : 1 a., 6 l. ; a 2-a oară.
Mustafa Reşid paşa : 1856.XI.2—1857.VIII.23 (=*1273.Ra.3—1273.Z. 11*), a 5-a oară t. v. : 9 l., 21 z.
Mustafa Naili paşa : 1857.VIII.23—XII.21 (=*1273.Z.11—1274.Ga.4*), a 2-a oară t. v. : 3 l. şi 22 z., înt. lângă giamia Sultan Fatih.
Mustafa Reşid paşa : 1857.XII.21—1858.I.12 (=*1274.Ga.4—Ga.25*), a 6-a oară t. v. : 21 z., înt. lângă giamia sultan Baiazid

Mehemd Emin Ali paşa: 1858.I.12–1859.XI.17 (=*1274.Ga.25–1276.R.21*), a 3-a oară t. v.: c. 1 a., 5 z.
Kibrizli Mehmed paşa: 1859.XI.17–XII.23 (=*1276.R.21–Ga.29*), a 2-a oară t. v.: 1 l. şi 6 z.
Mütergim Mehmed Reşid paşa: 1859.XII.23–1860.V.27 (=*1276.Ga.29–Za.7*), t. v.: 5 l., 4 z.

Sub Abdul-Megid şi Abdul-Aziz

Kibrizli Mehmed paşa: 1860.V.27–1861.IX.6 (=*1276.Za.7–1278.M.29*), a 3-a oară t. v.: 1 a., 3 l., 11 z. înt. grădina mausoleului sultan Mahmud t. t. v.: 1 a., 10 l., 20 z.
Mehmed Emin Ali paşa: 1861.IX.6–XI.22 (=*1278.M.29–Ga.19*), a 4-a oară, t. v.: 2 l., 16 z.
Mehmed Fuad paşa: 1861.XI.22–1862.X.9 (=*1278.Ga.19–1279.R.15*), fiul lui Kecegizade Melek Izzet, 2 ori, 1-a oară t .v.: 10 l., 17 z.
Iusuf Kiamil paşa: 1862.X.9–VI.4 (=*R.15–1279. L. 15*), t. v.: 7 l., 25 z., † 1876 (=*1293*), înt. Uskudar.
Mehmed Fuad paşa: 1863.VI.4–1866.VI.6 (=*1279.Z.15–1283.M.21*), a 2-a oară; t. v.: 3 a., 2 z., † 1868–1869 (=*1285*) în Italia, înt. Istanbul
Mehmed Reşdi paşa: 1866.VI.6–1867.II.11 (= *1283. N.21 – L. 6*), a 2-a oară t. v.: 8 l., 5 z.
Mehmed Emin Ali paşa: 1867.II.11–1871.IX.8 (=*1283.L.6–1288.G.22*), a 5-a oară t. v.: 4 a., 6 l. şi 26 z. † 1271–1272 (=*1288*), înt. lângă geamia Suleimanie.
Mahmud Nedim paşa: 1871.IX.8–1872.VII.31 (=*1288.G.22–1289.Ga.25*), din Istanbul, t. v.: 10 l., 22 z.; 1-a oară
Midhat paşa: 1872.VII.31–X.19 (=*1289.Ga.25–S.16*), t. v.: 1 l. şi 20 z.
Mehmed Reşdi paşa: 1872.X.19–1873.II.15 (=*1289.S.16–L.17*), a 3-a oară t. v.: 3 l., 26 z.
Ahmed Es'ad paşa: 1873.II.15–IV.16 (=*1289.Z.17–1290.Ş.17*), din Sakîz, 2 ori, 1-a oară t. v.: 2 l., 1 z.
Mehmed Reşdi paşa Şirvanzade: 1873.IV.16–1874.II.14 (=*1290.Ş.17–1290.Z.26*), t. v.: c. 10 l., înt. Taif
Husein Havani paşa: 1874.II.14–1875.IV.26 (=*1290.Z.26–1292.Ra.4*), t. v.: 1 a., 2 l. şi 10 z., † 1896 (=*1293*), înt. Suleimanie.
Ahmed Es'ad paşa: 1875.IV.26–VIII.26 (=*1292.Ra.4*–B.*24*), a 2-a oară t. v.: 4 l., înt.: Izmir
Mahmud Nedim paşa: 1875.VIII.26–1876.IV.13 (=*1292.B.24–1293.Ra 18*), a 2-a oară t. v.: 7 l., 18 z.

Sub Abdul-Aziz, Murad V şi Abdul-Hamid II

Mehmed Reşdi paşa: 1876.IV.13–.XII.20(=*1293.Ra.18*–.L. *3*), a 4-a oară t. v.: 8 l., 7 z.
Midhat paşa: 1876.XII.20–1877.II.5 (=*1293.Z.3–1294.M.21*), a 2-a oară t. v.: 1 l., 16 z.
Edhem paşa: 1877.II.5–XII (=*1294.M.21*), t. v.: 11 l., 10 z.

III. ŞEIKH ul-ISLAM ŞI MARELE MUFTIAT.

Termenul arab „şaikh" care a dat în turceşte „şeikh" în epoca pre--islamică însemna maturitatea desăvârşită, iar mai târziu tot ceeace era în legătură cu o vârstă înaintată. In epoca califatului arab orice musulman care avea o brumă de cultură şi depăşea vârsta de 50 de ani putea purta titulul de „şaikh".

Şeikh ul-Islam ca titlu onorific, acordat membrilor tagmei ulemalelor (=doctori ai legii islamice), se întâlneşte pentru prima oară pe la mjilocul sec. X d. Hr. sau în a doua jumătate a sec. IV al hegirei.

In orientul islamic şi mai cu seamă în Persia orice muftiu care se bucura de oarecare autoritate juridică se intitula „şeikh ul islam", adică şeful sau cel mai bătrân islamic.

Abea în epoca otomană sub domnia lui Mehmed II — Cuceritorul — când muftiul din Istanbul căpătă un fel de întâietate faţă de alţi muftii ai ţărilor islamice, termenul de şeikh ul-islam începu să aibă o mare importanţă şi o strălucire deosebită. Inceputurile muftiatului otoman se cunosc foarte vag. In orice caz n'a luat naştere din iniţiativa sultanului sau a vizirului, ci s'a desvoltat spontan, probabil din necesitatea de organizare a tagmei ulemalelor şi kadiilor din rândurile cărora au răsărit marii muftii. Interesul istoriografilor otomani se trezeşte faţă de şeikh ul-islamat abea în epoca suleimanică. Din această vreme şi până la prăbuşirea imperiului s'a scris un număr bogat de tratate şi schiţe biografice în legătură cu şeikhi.

Tradiţia ne arată că primul şeikh al Osmanlîi-lor a fost chiar socrul lui Osman I, adică şeikhul Edebali din Adana, (+1326=726). acesta avu ca urmaş pe discipolul şi ginerele său Torsun-Fakih, probabil tatăl primului istoriograf otoman Iakşi Fakih. In preajma anului 1400 (=803) se ivi puternica personalitate a marelui şeikh revoluţionar Mahmud Bedr ed-din, fiul kadiului din Simav. Acesta avu legături serioase cu voevodul Ţării-Româneşti Mircea cel Bătrân cu care intenţiona a schimba conducerea otomană a vremei. In 1417 a fost prins şi spânzurat de sultanul Mehmed I la o vârstă de 126 ani.

Incepând cu epoca muradiană 1421—1451 (=824—855 h.) muftiul poartă titlul de „mufti ul-enam" şi se bucura de o autoritate considerabilă. După cucerirea Istanbulului când muftiul otoman oficial începu să se intituleze Şeikh ul-Islam, el avea deja o influenţă destul de puternică asupra ulemalelor şi kadiilor.

Până la mijlocul jumătății a doua a sec. al VI-lea șeichul islamat era o funcție foarte stabilă, adică de durată. Astfel Ebu S'ud 1545—1575 (=952—982) avu un muftiat de 30 de ani. Urmașii acestuia au început să se schimbe la 2—3 ani. E drept că unii au depășit acest timp, în schimb alții au fost numai câteva luni sau chiar câteva zile. Cu timpul acelaș personaj putea să fie de mai multe ori.

Cu decadența imperiului alegerea marilor muftii era în funcție de intrigile haremului imperial, capriciul marilor padișahi, politica marilor viziri, dorința ienicerilor și alte elemente care de multe ori scoteau un șeikh ul-islam compromis. In această situație nu poate să fie vorba de o independență politică a marilor muftii. Până în ajunul sec. al XVII-lea în rândurile muftiilor turci se întâlnesc și străini. Cazuri tipice avem pe vremea lui Murad II și Medmed II pe Fahr ed-din ul-Agemi, adică persanul și pe vremea lui Baiazid II pe Ala ed-din ul-Arabi, adică arabul.

După anul 1600 M. Muftiu ca și orice ulema, neapărat trebuia să fie turc și totodată să aparțină unei familii de musulmani Nu putea ocupa această demnitate cineva care nu trecuse prin toate treptele judecătorești, inclusiv cel de kadiu-asker. Din acest punct de vedere se deosebesc radical de ceilalți demnitari ai statului și comandanții de oaste care se ridicau aproape fără nici o pregătire din rândurile renegaților sau copiilor de creștini, crescuți în legea islamului.

Din punct de vedere social și mai ales politic, după marele vizir, șeich ul-islam era cel mai mare dregător al imperiului. El juca un rol hotărîtor în cele mai importante acte din viața statului. La mari solemnități și ceremonii, urcarea pe tron a sultanilor, prestarea jurământului de credință, detronarea și omorîrea, declararea de răsboiu sau primirea soliilor străine, misiunea sa era reglementată cu cea mai mare minuțiozitate. Unii dintre ei se opuneau voinței împărătești dar plăteau îndrăzneala cu capul. Astfel Husein efendi Akhîzade în 1632 (1042) a fos ucis de sultanul Murad IV. Inainte de anul 1650 (=1060) muftiul Abdul-Rahim efendi cu riscul vieții sale participă la detronarea și uciderea sultanului Ibrahim II.

După șeikh ul-islam cel mai vechiu titlu care se obișnuia era cel de „mufti ul-enam" (=muftiul neamului omenesc). Mult mai puțin obișnuite erau titlutile ca: „Alam ul-ulama" (Invățatul învățaților), „Bahr-i ulum Satta, Asas s. afdal al-Fudala, „Sadr al-sudur" și „Mesned Neșin-i Fetva".

Portul acestora, mai ales pentru vremea veche, se caracterizează printr'o mare simplicitate. In epoca mai târzie m. muftiu purta un caftan alb şi un turban cu o bandă aurită.

Prima şi cea mai importantă atribuţie politică a marilor muftii era interpretarea legii islamice şi pe baza căreia eliberau aşa zis „fetva". Pentru acte de o importanţă mai mică sau din viaţa particulară a musulmanilor ca reglementarea consumului de cafea, oprirea vinului etc. se ocupa un anume dregător special numit Fetva-emeni. Mulţi dintre muftii au fost elemente de revoltă, deoarece nu s'au conformat tradiţiei şi mai ales legilor imperiului. Unii istorici privesc marele muftiat drept una din cauzele decadenţei puterii turceşti. In orice caz muftii n'au fost elemente de progres, deşi uni dintre ei se opuneau legilor absurde. Astfel pe la anul 1620 (=1029) m. mufti Es'ad efendi refuză categoric semnarea obişnuitei fetvale pentru fratricidere, care inaugurată de Baiazid I a fost apoi ridicat de Mehmed II la rangul de kanun-name (lege).

Astăzi se găsesc colecţii întregi de fetvale. Câteva colecţii importante avem şi între manuscrisele B. Ac. Rom.

In calitatea de şef al ulemalelor şeikhul islam hotăra cele şase ranguri mari judecătoreşti care erau apoi confirmate de marele vizir şi sultan. In funcţia sa de judecător islamic nu apărea decât foarte rar.

Pe la sfârşitul sec. XVIII-lea când sub influenţa ideilor revoluţiei franceze, administraţia otomană începu să se modernizeze, se formă şi un mare departament al muftiatului, al cărui şef suprem era şeikh ul-islam. Incepând din această epocă pe lângă cunoscutul subaltern fetva-emeni mai apar încă câţiva cu atribuţii bine definite, care ar corespunde astăzi unor directori de minister. Astfel unul era Kiaja şah kethoda, care putea reprezenta şi înlocui pe şeikh ul-islam în anumite cazuri, altul era „telkisgi" un fel de agent administrativ şi al treilea „mektupciu" (=mektup—scrisoare) sau secretarul general.

După anul 1839 (=1255), la începutul epocii tanzimatului, marele muftiat se consolidă şi mai mult. Cu acest prilej luă ca reşedinţă pe cea a lui ieniceri-agasî, care a fost desfinţată în 1826 (=1241) şi se chema „Şeikh ul-Islam Kapusu", adică poarta lui şeikh ul-islam, sau „Bab-i Fetva". Intre altele acest minister se ocupa şi cu administraţia fundaţiilor pioase „vakîf".

Prin constituţia lui Midḥad paşa din 1876 (=1294) Şeikh ul-islam devenea un adevărat ministru cu oarecare prioritate asupra co

legilor săi care erau numiţi de marele vizir, în timp ce acesta, ca şi m. vizir era numit direct de padişah, durata funcţiei sale era pe viaţă.

Odată cu modernizarea instituţiilor turceşti însă, m. muftiat în cepu să slăbească foarte mult. Astfel înfiinţarea unui Minister de justiţie „Adilie Nazareti" şi apoi a unui minister al Instrucţiunii Publice ştirbiră mult din autoritatea marelui şeikh ul-islam.

Inlocuirea acestei instituţii prin „şerie vekialeti" nu putea să aibă o durată prea mare. Marea Adunare Naţională o desfiinţează prin legea din 3 Martie 1924, odată cu califatul, înlocuind-o printr'un modest serviciu numit: „Dianet işleri".

MARI MUFTII SAU ŞEIKH ul-ISLAM

1424—1878 d. Hr. = 828—1294 d. h.

Sub Murad II.

Mehmed Şems ed-Din „El-fenari": 1424—1430 (=*828—834*), t. m.: 6 a.: înt.: la Brusa.

Sub Murad II şi Mehmed II.

Fahr ed-Din „Agemi" celebi: 1430—1460 (=*834—865*); t. m.: 30 a.; înt.: Edirne.

Sub Mehmed II.

Molla Khusrev Mehmed celebi: 1460—1480 (=865—*885.M*); t. m.: 20 a.; înt. Brusa.

Sub Mehmed II şi Baiazid II.

Molla Kurani Ahmed şems ed-Din čelebi: 1480—1487 (=*885—893*); t. m. 7 a.

Ala ed-Din ül-Arabi Celebi: 1487—1495 (=*893—901*); t. m.: 8 a.; înt.: Idrisköşkü.

Hamid ul-Haini Fazîlzade: 1495—1502.XII (=*901—908.G*); t.; m. 7 a.; înt.: Eiub.

Sub Baiazid II, Selim I şi Suleiman I.

Ala ed-Din Ali ul-Gemal: 1502.XII—1525.III (=*908.G.—932.Ga*), t. m.: 23 a.; înt.: Zeirek.

Bibliografie: Şevket, G-ral Mahmud: op., cit. p... Hammer, op. cit. Iorga Nic., Gesch. Osm. Reches şi mai cu seamă I. E., t. v, 1934, pp. 284-288.

Sub Suleiman cel Mare

Ahmed Şems ed-Din: 1525.III—1533.V. (=*932.Ga—940.L*), fiul lui Kemal paşa; t. m.: 8 a. şi 2 l.; înt.: Kharidj-Sürü.
S'adullah S'adi: 1533.V—1539.II.21 (=*940.L.—945.L.2*); t. m.: 5 a., c. 6—7 l.; înt.: Eiub.
Muhi ed-Din Čivizade: 1539.II.21—1541.XI (=*945.L.2—948.B*), t. m.: 2 a., c. 9 l.; † 1548—1549 (=*955*), înt.: Brusa.
Abdul Kadir ul-Hamid čelebi: 1541.XI—1542.II (=*948.B.—948.L*); t. m.: 3 l.; † 1548—1549 (=*955*); înt.: Brusa.
Muhi ed-Din Fenarizade: 1542.II—1545.VIII (=*948.L—952.Ga*); 3 a. şi 6 l.; înt.: Eiub.

Sub Suleiman cel Mare şi Selim II.

Ebu es-S'ud čelebi: 1545.VIII—1574.VIII.23 (=*952.Ga—982.Ga.5*); t. m.: 29 a.; înt.: Eiub.

Sub Murad III.

Hamdi efendi: 1574.VIII.24—1577.X.18 (*982.Ga.5—885.S.8*); t. m.: 3 a., 1 l., 25 z.; înt.: Eiub. Ginerele lui Civizade.
Mehmed Sems ed-Din efendi Kadizade: 1577.X.18—1580.V.26 (=*985 S.5—988.R.11*); t. m.: 2 a., 7 l., 8 z. † 1589—1590 (=*998*); înt.: Ieni-Nişangi.
Mehmed efendi: 1580.V.26—1582.I.20 (=*988.R.11—989.Z.26*), fiul lui Melul; t. m.: 1 a., 7 l., 26 z. † 1585 (=*993*); înt.: Zingirili-Köi.
Mehmed efendi Civizade: 1582.I.20—1587.V.7 (*989.Z.26—995.Ga.25*,) t. m.: 5 a, 3 l, 17 z.; înt.Eiub.
Ebu S'ud efendi: 1587.V. 3—1589.IV.3 (=*995.Ga.25—997.Ga.17*), t. m.: 1 a. şi 11 l.; 1593—1594 (=*1002*); înt.: Eiub.
Mehmed efendi Bostanzade: 1589.IV.3—1592.V.10 (=*997.Ga.17—1000 B.28*); 2 ori; 1-a oară t. m.: 2 a. şi c. 9 l.
Mehmed Zekria efendi Bairamzade: 1592.V.10—1593.VII.12 (=*1000. B.28—1001.L.12*), t. m.: 1 a.; 1 l., 7 z. înt.: Kodjadedeler.

Sub Murad III şi Mehmed III.

Mehmed efendi Bostanzade: 1593.VII.12—1598.IV.3 (=*1001.L.12—1006.S.24*), a 2-a oară t. m.: 4.a. şi c. 9 l.; înt.: giamia Şehzade.
Kodja Mehmed S'ad ed-Din efendi: 1598.IV.3—1599.XI.1 (*1006.S. 24—1008.Ra.12*), t. m.: 1 a. şi 6 l.; înt. Eiub.
Sanuullah efendi: 1599.XI.1—1602.VIII.3 (=*1008.Ra.12—1010.Ş.12*), fiul lui Djafer efendi; 4 ori, 1-a oară t. m.: 1 a. şi 10 l.
Mehmed Celebi eferdi: 1602.VIII.3—1603.I.15 (=*1010.Ş.2—1011.B. 22*), fiul lui Khodja S'ad ed-din efendi. 2 ori; 1-a oară t. m.: 5 l., 12 z.
Sanuullah efendi: 1603.I.15—II.18 (=*1011.B.22.—S.26*), a 2-a oară t. m.: 1 l. şi 4 z.

Sub Mehmed III și Ahmed I.

Mustafa Ebu-l Mumein efendi: 1603.II.8—1604.VI.9 (=*1011.S.26—1013 M.11*), 2 ori; 1-a oară t. m.: 1 a. și 4 l.
Sanuulah efendi: 1604.VI.9—1607.VIII.26 (=*1013.M.11—1015.Ra.21*), a 3-a oară t. m.: 3 a. c. 2 l. și 17 z.
Mustafa Ebu-l Mumein efendi: 1607.VIII.26—XI.21 (=*1015.Ra. 21—B.25*), a doua oară, t. m.: 2 l. și 26 z.
Sanuullah efendi: 1607.XI.21—1608.VI.15 (=*1015.B.25— 1017.Ș.20*), a 4-a oară, t. m.: 1 a. și c. 7 l.; † 1612—1613 (=*1021*).
Mehmed celebi efendi: 1608.VI.15—1616.VII (=*1017.S.20—1024.G*), a 2-a oară t. m.: 7 a. și c. 1 l.; Tekeaua (mânăstire) Iahia Efendi

Sub Ahmed I, Mustafa I și Osman II.

Mehmed Es'ad efendi: 1916.VII—1622.V.20 (=*1024.G—1031.B.9*), fiul lui Khodja S'ad ed-din efendi; 2 ori; 1-a oară t. m.: 5 a și c. 10 l.

Sub Mustafa IV și Murad IV.

Iahia efendi: 1622.V.20—1623.IX (=*1031,B.9—1032.Za*), fiul lui Zekria efendi; 3 ori; 1-a oară t. m.: 1 a. și 4—5 l.
Mehmed Es'ad efendi: 1623.IX—1625.V.22 (=*1031.B.9—1032.Za*), a doua oară t. m.: 1 a. și 9 l.; înt.: lângă tatăl său.
Iahia efendi: 1625.V.22—1632.II.11 (=*1034.Z.14—1041.B.20*), a 2-a oară; t. m.: 6 a. și c. 9 l.
Husein efendi Akhîzade: 1632.II.11—1634.I (=*1041.B.20—1043.B*), t. m.: c. 2 a., ucis la Florența; înt.: lângă Mare.

Sub Murad IV și Ibrahim I.

Iahia efendi: 1634.I.—1644.III (=*1043.B—1053.Z.18*), a 3-a oară t. m.: 10 a., c. 2 l.; înt.: mausoleul Zekria efendi.
Ebu Sa'id efendi: 1644.III–1646.II.15 (=*1058.Z.18—1055.L.29*), fiul lui Es'ad efendi; 3 ori; 1-a oară t. m.: c. 2 a.
Ma'id Ahmed efendi: 1646.II.15—1647.III.27 (=*1055.Z.29—1057.M.20*) din Kazabad; t. m.: 1 a., 1 l., 12 z.

Sub Ibrahim și Mehmed IV.

Abdurrahim efendi: 1647.III.27—1649.VII.18 (=*1057.M.20—1059.B.8*) t. m.: 2 a., 3 l., 21 z.
Behai Mehmed efendi: 1649.VIII.18—1651.V.1 (=*1059.B.8—1061.Ga. 10*), 2 ori; 1-a oară t. m.: 1 a., 9 l., 12 z.
Abdul-Aziz Kara-Celebizade efendi: 1651.V.1— VIII.18 (=*1061. Ga. 10—N.1*), t. m.: 3 l. și 18 z.; † 1668—1669 (=*1079*); înt.: Brusa. E cunoscut ca istoriograf.
Ebu Sa'id efendi: 1651.VIII.18—1652.IX (=*1061.N 1—1062.N*), a 2-a oară; t. m.: 1 a., c. 1 l.

Behai Mehmed efendi : 1652.IX—1654.I.1 (=*1062.N.—1064.Ş.12*), t. m. : 1 a., 4 l., a 2-a oară ; t. m. : 3 a., c. 3 l., înt. : tekeaua Diran.
Ebu S'aid efendi : 1654.I.1—1655 X.5 (=*1064.Ş.12—1065.B.4*), a 3-a oară t. m. : 1 a., 10 l., 5 z., † 1656—1657 (=*1067*), t. t. m. : 4 a., 2-3 l.
Abdurrahim efendi Hisamzade : 1655.X.5—1656.III.5 (=*1065.B.4—1066.Ga.8*). t. m. : 5 l., înt. : Ierusalim.
Mustafa efendi Memekzade : 1656.III.5—III.6 (=*1066.Ga.8—9*), t. m. : 4 ore ; înt. Alep.
Mesud efendi Khodjazade : 1656.III.6—VII.16 (=*1066.Ga.9—N. 25*), t. m. : 4 l., 10 z., † Brusa.
Khanefi Mehmed efendi : 1656.VII.16—XI.20 (=*1066. N. 25—1067.Ş.2*) t. m. : 4 l., 4 c., † 1658—1659 (=*1069*), înt. Eiub.
Mustafa efendi : 1656.XI.20—1657.V.23 (=*1067.S.2—S.9*), fiul lui Ba t. m. : 6 l., 3 z., † 1658—1659 (=*1069*), înt. : Sütlüge.
Brusali Mehmed efendi Esiri : 1659.III.20—1662.II.1 (=*1069.G.26—1072.G.12*), t. m. : 2 a., 11. l. ; † 1681 (=*1092*), înt. : Brusa
Es-Seid efendi Sana-i zade : 1662 II.1—XI.21 (=*1072.G.12—1073.B.9*) t. m. : 9 l., 21 z., † 1665—1666 (=*1067*), înt. : Usküdar.
Iahia efendi Munkaizade : 1662.XI.21—1674.II.20 (=*1073.R.9—1084.Za.14*). t. m., 11 a., 3 l., 11 z., † 1677—1678 (=*1088*), înt. : Usküdar.
Ali efendi : 1674.II.20—1688.IX.26 (=*1084.Za.14—1097*), 2 ori, 1—a oară t. m. 14 a., 8 l, 6. z.
Mehmed efendi : 1686.IX.26—1687.XI.21 (*1097.Za.8—1098.Za.29*), din Ankara, t. m. : 1 a., 1 l., 25 z., înt. : la Konakcea.

Sub Mehmed IV şi Suleiman II.

Mehmed efendi Dibagzade : 1687.XI.21—1688.II.15 (=*1098.Za.29—1099.R.12*), 2 ori. ; 1-a oară t. m. : 2 l., 26 z.
Feizullah efendi Djami ur-riasetin es-Seid : 1688.II.15—III.4 (=*1099 R.12—R.29*), 1-a oară t. m. : 18 z.

Sub Suleiman II şi Ahmed II.

Mehmed efendi Dibagzade : 1688.III.4—1690.VI.21 (=*1099.R.29—1101 N.14*), a 2-a oară t. m. : 2 a., 3 l., 17 z.
Feizullah efendi Ebu Saidzade : 1680.VI.21—1692.III.15 (=*1101.N. 14—1103.G.23*), 4 ori, 1-a oară t. m. : 1 a., 8 l., 22 z.
Ali efendi : 1692.III.15—IV.19 (=*1103.G—S.2*), a 2-a oară t. m. : 1 l., 4 z., înt. Adrianopol. t.t. m. : 12 a., 9 l., 10 z.
Feizullah efendi Ebu Saidzade : 1692.IV.19—1694.VI.20 (=*1103.S.2—1105.L.26*), a 2-a oară t.m. : 2 a., 2 l., 1 z. ; † 1698—1699 (=*1110*), t.t.m. : 3 a.,

Sub Ahmed II şi Mustafa II.

Mehmed Sadik efendi : 1694.VI.20—1695.III.20 (=*1105.L.26—1106.S.4*), 2 ori, 1-a oară t. m. : 9 l.

Mehmed efendi: 1695.III.20—V.25 (=*1106.S.4—L.11*), 2 ori, 1-a oară t. m.: 2 l., 5 z.
Feizullah efendi Es-Seid: 1695.V.25—1703.VIII. 20 (=*1106.L.11—1115 R. 7*), t. m. 8 a., 2 l., 25 z., † într'o răscoală din Adrianopol.

Sub Ahmed III.

Husein efendi Iekceşm: 1703.VIII.20—VIII.23(=*1115.R.7—R.11*), t. m., 3 z.
Mehmed efendi: 1703.VIII.23—1704.I.25 (=*1115.R.11—N.18*), a 2-a oară t. m.: 5 l., 2 z., 1728—1729 (=*1141*), înt.: Brusa.
Ali efendi Başmakcizade: 1704.I.25—1707.II.1 (=*1115.N.18—1118.L. 27*), 2 ori, 1-a oară t. m.: 3 a., 6 z.
Mehmed Sadik efendi: 1707.II 1—1708.I.25 (=*1118.L.27—1119.Za.2*), fiul lui Sadr ed-Din efendi, a 2-a oară, t. m.: 11 l., 25 z., înt. geamia Fîndiklî; t. t. m.: 1 a., 10 l., 25 z.
Abdullah efendi Abazade: 1708.I.25—1710.VIII.2 (=*1119.Za.2—1122 G.6*), 2 ori, 1-a oară t. m.: 2 a., 7 l.
Ali efendi Başmakcizade: 1710.VIII.2—1712.II.13 (=*1122.G.6—1124 M.5*), a 2-a oară t. m.: 1 a., 6 l., 12 z., înt.: Edirne-Kapusu (Poarta adrianopolitană), t. t. m., 4 a, 6 l., şi 18 z.
Abdullah efendi Aba-zade: 1712.II.13—1713.III.10 (=*1124*.M.5—*1125 S.12*), a 2-a oară, t. m.: 1 a., 23 z., înecat în Marea Neagră; t. t. m.: 3 a., 7 l.
Mehmed Ataullah efendi: 1713.III.10—V.19 (=*1125. Ş. 12—R.24*), t. m.: 2 l., 9 z., înt. Adrianopol.
Mahmud efendi: 1713.V.19—1714.XII.15 (=*1125.R.24—1126.Z.8*), imamul sultanului, t. m.: 1 a., 6 l., 27 z. înt.: lângă Bahai efendi.
Mirza Mustafa efendi: 1714.XII.15—1715.VI.26 (=*1126.Z.8—1127 G. 23*), t. m.: 7 l., 10 z., înt.: Kalenderkhane-Istanbul.
Abdurrahim efendi Münteşzade: 1715.VI.26—1716.XII.11 (=*1127.G. 23—1128.Z.25*), : t. m.: 1 a, 5 l., 16 z.
Ebu Ishak Ismail efendi: 1716.XII.11—1718.V.5 (=*1129.Z.26—1130. G.4*), t. m.: 1 a., 4 l., 27 z., † 1725—1726 (=*1138*), înt.: giamia sultan Selim
Abdullah efendi: 1718.V.5—1730.IX.30 (=*1130.G.4—1143.Ra.17*) din oraşul Ienişehir, t. m.: 12 a., 4 l., 25 z.

Sub Mahmud I.

Şeikh Mehmed efendi Mîrzazade: 1730.IX.30—1731.V.17 (=*1143.Ra. 17—Za.10,*) t. m.: 7 l., 18 z.; înt. Usküdar lângă părintele său.
Abdullah efendi Başmakčîzade: 1731.V.17—1732.II.24 (=*1743.Za.10—1144.S.27*), t. m.: 9 l., 13 z.; † 1733 (=*1145*), înt. Konia.
Ebu-l Khair Ahmed efendi Damadzade: 1732.II.24—1733.X.21 (=*1144 S.87—1146.Ga.12*), t. m.: 1 a., 7 l.; 17 z., † 1741—1742 (=*1154*), înt.: tekeaua şeikh Murad.

Ishak efendi: 1733.X.21—1734. X. 31 (=*1146.Ga.12—1147*. G. *3*), fiul lui Ebu Ishak efendi, t. m.: 1 a., 10 z., înt. lângă părintele său.
Dirri Mehmed efendi: 1734.X.31—1736.IV.13 (=*1147.G.13—1148.Z.1*), t. m.: 1 a., 5 l., 13 z., † 1736—1737 (=*1149*), înt.: Usküdar Karagea-Ahmed.
Es-Seid Mustafa efendi: 1736.IV.13—1744.III.15 (=*1148.Z.1—1157.M.30*), fiul lui Seid Feizullah efendi, t. m.: 7 a., 11 l., 2 z., înt. Usküdar.
Mehmed Sahib efendi: 1744.III.15 —1746.IV.4 (=*1157.M.30—1159.Ra. 13*), imamul sultanului, fiul lui Piri. Cunoscut ca cel mai vechiu traducător al lui Ibn Khaldun., t. m.: 1 a., 11 l., 19 z., † 1748—1749 (=*1162*), înt.: Usküdar.
Mehmed Emin efendi: 1746.IV.4—X.26 (=*1159.Ra.13—L.10*), t. m. 6 l, 22 z. înt.: Alep.
Mehmed Zini efendi: 1746.X.26—1748.XII.20 (=*1159.L.10—1161.B.24*) fiul lui Ak Mahmud, t. m.: 2 a., 1 l., 24 z., † 1750—1751 (=*1146*), înt.: Eiub.
Mehmed Es'ad efendi: 1748.VII.20—1749.VIII.12 (=*1161.B.24—1162 S.27*). fiul lui Ebu Ishak efendi, t. m.: 1 a., 22 z., † 1752—1753 (=*1166*), înt. lângă părintele său.
Mehmed Said efendi: 1749.VIII.12—1750.VI.5 (=*1162.S.27—1163.G.28*) fiul lui Khalil efendi, t. m.: 11 l., 17 z., † 1754—1755(=*1168*), înt.: Brusa.

Sub Mahmud I și Osman III.

Es-seid Murteza efendi: 1750.VI.5—1755.I.12 (=*1163.G.28—1168.Ra. 28*), t. m: 4 a., 6 l., 7 z.; † 1757—1758 (=*1171*), înt. Eiub.
Vasaf Abdullah efendi; 1755.I.12—VI.9(=*1168.Ra.28* L. *27*), t. m.: 5 l., 27 z., † 1760—1761 (=*1174*), înt. Eiub
Feizullah efendi, Damadzade: 1755.VI.9—1756.VII.26 (=*1168.S.27—1169.L.28*), 2 ori 1-a oară t. m.: 1 a., 1 l., 17 z.
Mustafa efendi Dirrizade: 1756.VII.26—1757.II.18 (=*1169.L.28—1170. Ga.27*), 3 ori; 1-a oară t. m.: 6 l., 23 z.

Sub Osman III și Mustafa III.

Feizullah efendi Damadzade: 1757.II.18—1758.I.26 (=*1170.Ga.27—1171.Ga.16*), a 2-a oară t. m.: 11 l., 13 z.
Mehmed Salih efendi: 1758.I.26—1759.VI.31 (=*1171.Ga.16—1172.Za. 5*), t. m.: 1 a., 5 l.; 5 z., † 1762.IV.25.V.24 (=*1175.L.*), înt.: Kanilge
Ismail Asim efendi Čelebizade: 1759.VI.31—1760.II.18 (=*1172.Za.5—1173.G.28*), t. m.: 7 l., 19 z.; † 1760.I.20—II.18 (=*1173.G.*), înt. la seminarul Molla-Kör. A fost istoric oficial al curții otomane.
Elhadj Veli ed-din efendi: 1760.II.18—1761.IX.5 (=*1173.G.21—1175.Ș. 5*), 1-a oară t. m.: 1 a., 5 l., 15 z.

Ahmed efendi: 1761.IX.5—1762.IV.29 (=*1175.S.5—L.5*), fiul lui Ebu Bekr efendi din Tîrnava, t. m.: 7 l., 25 z., înt.: cimitirul Behai efendi-zade.
Mustafa efendi Dirrizade: 1762.IV.29—1767.IV.23 (=*1175.L—1180.Za. 24*), a 2-a oară, t. m.: 4 a., 11 l.
El-hadj Veli ed-din efendi: 1767.IV.23—1768.X.25 (=*1180.Za.24—1182 G.13*), a 2-a oară t. m.: 1 a., 6 l., 2 z., înt.: Tekea şeikh Murad., t. t. m.: 3 a., 22 z.
Osman Sahib efendi Pirrizade: 1768.X.25—1770.III.3 (=*1182.G.13—1183.Za.6*), t. m. 1 a., 4 l., 7 z., înt. giamia Akserai a lui Murad paşa.
Es-seid Mehmed S'aid efendi Mîrzazade: 1770.III.3—1773.VIII.20 (=*1183.Za.6—1187.G.29*), t. m.: 3 a., 5 l., 17 z.; † 1775.II.—III (=*1188.Z.*) înt. lângă părintele său Karadja Ahmed.

Sub Mustafa III şi Abdul-Hamid I

Es-seid Mehmed efendi Şerifzade: 1773.IX.*19*—1774.II.15 (=*1187, G.29—1183.Z.14*), t. m.: 6 l., 7—8 z., † 1779 (=*1193*), înt.: Ebu—Eiub.

Sub Abdul-Hamid I

Mustafa efendi Dirrizade: 1774.II.15—IX. 29(=*1187.Z.14—1188. B 23*, a 3-a oară t. m.: 7 l., 14 z., înt.: Harige Sürü lângă Baş makcizade Seid Ali efendi.
Ibrahim Bei efendi: 1774.IX.29—1775.VII.28 (=*1188.B.23.—1189.Ga.* fiul lui Avaz paşa, 2 ori, 1-a oară t. m.: c. 10 l.
Emin efendi: 1775.VII.28—1776.XII.1 (=*1189.Ga.28—1190.L.19*), fiul lui Topkapulu Salif, t. m.: 1 a., 4 l., † 1777 (=*1191*), înt. Brusa.
Mehmed Es'ad efendi: 1776.XII.1—1778.VII.21 (=*1190.L.19—1192.G. 25*), fiul lui Vasaf efendi, t. m.: 1 a., 8 l., 21 z., † 1778.VIII (=*1192.B*)
Mehmed Şerif efendi: 1778.VII.21—1782.IX.13 (=*1192.G.25—1196.L. 5*), fiul lui Es'ad, 2 ori, 1-a oară t. m.: 4 a., 1 l., 10 z.
Ibrahim efendi: 1782.IX.13—1783.V.20 (=*1196.L.5—1197.G.17*), din Kara Hisar, t. m.: 8 l., 7 z.
Es-seid Mehmed Ataulah efendi: 1783.V.20—1785.III.31 (=*1197.G.17—1199.Ga.20*), fiul lui Dirri, t. m.: 1 a., 10 l., 20 z., înt. Galipole
Ibrahim efendi: 1785.III.31—VI.22 (=*1199.Ga.20—S.14*), fiul lui Avaz paşa; t. m. 2 l., 23 z., 1797—1798 (=*1197*)
Atullah efendi Arabzade: 1785.VI.22—VIII.24 (=*1199.S.14—L.18*), t. m.: 2 l., 2 z.; † 1785.VIII.7—IX.6 (=*1199.L*), înt.: Sadefgiler.
Es-seid Mehmed Arif efendi: 1785.VIII.24—1786.II.10 (=*1199.L.18—1200.R.10*), fiul lui Dirri, 2 ori, t. m.: 5 l. 17 z., 1-a oară
Ahmed efendi Muftizade: 1786.II.10—1787.XI.13 (=*1200.R.10—1202. Ş.2*), t. m.: 1 a., 9 l, 2—3 z,; † 1787 XII.11—1788.I.10(=*1202. Ra*), înt. Uskudar
Mehmed Meki efendi: 1787.XI.13—1788.II.23 (=*1202.S.2—G . 0*), oii, 1-a oară t. m.: 3 l., 10 z.

Sub Abdul-Hamid și Selim III

Es-seid Mehmed Kiamil efendi : 1788.II.23—1789.VIII.22 (=*1202.Ga.16 — 1203.Za.27*), t. m. : 1 a., 6 l., † 1803—1804 (=*1215*), înt. Uskudar

Mehmed Şeref efendi : 1789.VIII.22—X.18 (=*1203.Za.27—1204.M.28*), 2-a oară ; t. m. : 1 l., 26 z.

Mustafa efendi Ḥamdizade : 1789.X.18—1791.III.14 (=*1204.M.28—1205.B.7*), t. m. : 1 a., 4 l., 24 z., înt. : Magniza.

Es-seid Iahia Tevfik efendi : 1791.III.14—28 (=*1205.B.7—23*), t. m. : 13 z., înt. Kuciuk Karaman.

Mehmed Meki efendi : 1791.III.28—1792.VII.13 (=*1205.B.23—1206.Za. 23*), a 2-a oară t. m. : 1 a., 3 l., 17 z., † 1797.X.22—XI.21 (=*1212.Ga*) înt. : cimitirul Behai.

Es-seid Mehmed Arif efendi : 1792.VII.13—1798.VIII.30 (=*1206.Za. 23—1213.Ra.18*), a 2-a oară t. m. : 6 a., 1 l., 17 z., † 1800—1801 (=*1215*) înt. Uskudar, t. t. m. : 6 a., 6 l., 3—4 z.

Mustafa Asir efendi : 1798.VIII.30—1800.VII.11 (=*1213.Ra.18—1215. Ş.18*), t. m. : 1 a., 10 l., 11 z., † 1804.XI.22—XI.21 (=*1219.S*), înt. Bakce Kapusu.

Omer Khulusi efendi : Samanîzade : 1800.VII.11—1803.IV.26 (=*1215. Ş.18—1218.M.4*), 3 ori, 1-a oară t. m. : 2 a., 9 l., 15 z.

Ahmed Es-seid efendi Salihzade : 1803.IV.26—1806.IX.14 (=*1218. M.4—1221.B.1*), t. m. : 3 a., 4 l., 10 z.

Sub Selim III și Mustafa IV

Es-seid Mehmed Ataullah efendi : 1806.IX.14—1807.VII.13 (=*1221.B.1 —1222.Ga.7*), 2 ori, t. m. : 10 l.

Omer Khulusi efendi : 1807.VII.13—14 (=*1222.Ga.7—8*), t m. : 1 z. a 2-a oară.

Es-seid Mehmed Ataullah efendi : 1807.VII.14—1808.VII.21 (=*1222. Ga.8—1223.Ga.27*), a 2-a oară, t. m. : 1 a., 7 z., † 1820—1821 (=*1236*), înt. : Aidin Güzel-Hisar.

Sub Mustafa IV și Mahmud II

Mehmed Arif efendi Arabzade : 1808.VII.21—VIII.15 (=*1223.Ga.27—23.G*), † 1826.V.9—VI.7 (=*1241.L.*), înt. Sadefler, t. m. : 24 z.

Mehmed Esad efendi Salihzade : 1808.VIII.15—XI.21 (=*1223.G.2—3 L.2*), 3 l., 6 z., a 2-a oară, † 1814—1815 (=*1230*)

Es-seid Abdullah efendi Dirrizade : 1808.XI.21—1810.IX.22 (=*1223.L. 2—1225.S.22*), 1-a oară t. m. : 1 a., 10 l.

Omer Khulusi efendi Samanîzade : 1810.IX.22—1812.VI.12 (=*1225. S.22—1227.G.1*), a 3-a oară t. m. : 1 a., 8 l., 20 z., înt. : Otlukğiu-Iokuş t. t. m. : 4 a., 7 l., 15 z.

Es-seid Abdullah efendi Dirrizade : 1812.VI.21—1815.III.22 (=*1227.G. 1—1230.R.10*), a 3-a oară t. m. : 2 a., 9 l., 10 z., † 1828—1829 (=*1244*), înt. Usküdar. t. t. m. : 4 a., 7 l., 18 z.

Es-seid Zin ul-abidin efendi: 1815.III.22—1818.I.27 (=*1230.R.10—1233.Ra.19*), t. m.: 2 a., 10 l., 5 z., † 1823.III.2—1824.IV.1 (=*1239.B*), înt.: Molakör lângă părintele său.

Mustafa Asim efendi Mekizade: 1818.I.27—1819.XII.5 (=*1233.Ra.19—1234.Ra.8*), 1-a oară, 3 ori, t. m.: 10 l., 10 z.

El-Hadj Khalil efendi: 1819.XII.5—1821.III.29 (=*1234.Ra.8—1236.G.24*), t. m.: 1 a., 3 l., 24 z., înt. Kara-Hisar Sahib.

Es-Seid Abdul-Vehab efendi Iesingizade: 1821.III.29—1822.XI.11 (=*1236.G.24—1238.S.25*), 2 ori, 1-a oară t. m.: 1 a., 7 l., 10 z.

Ahmed Reşid efendi Sadîkizade: 1822.XI.11—1823.IX.25 (=*1238.Ş 25—1239.M.19*), t. m.: 10 l., 14 z., † 1834.IX.5—X.5 (=*1250.Ga*, înt. Toklud.

Mustafa Asim efendi Mekizade: 1823.IX.25—1825.X.26 (=*1239.M.19—1241.R.13*), a 2-a oară, t. m.: 2 a., 1 l., 1 z.

Mehmed Tahir efendi Kadizade: 1825.X.26—1828.V.7 (=*1241.R.13—1243.L.22*), t. m.: 2 a., 6 l., 11 z., † 1838.IX.20—X.20 (=*1254.B*), înt.: Ebu-Eiub Bostan-Iskelesi.

Es-Seid Abdul-Vehab efendi Iesingizade: 1828.V.7—1833.II.8 (=*1243*) *L.22—1248.N.18*), a 2-a oară, t. m.: 4 a., 7 l., † 1833—1834 (=. *1239*), înt.: Topkapu, t. t. m.: 6 a., 4 l., 20 z.

Sub Mahmud II şi Abdul Megid I

Mustafa Asim efendi Mekizade: 1833.II.8—1846.XI.22 (=*1248.N.18—1262.Z.2*), a 3-a oară t. m.: 13 a., 8 l., 14 z., înt.: lângă părintele său Meki efendi, t. t. m.: 17 a., 9 l.

Es-Seid El-Hadj Ahmed Arif Hikmet bei efendi: 1846.XI.22—1854.II.19 (=*1262.Z.2—1270.G.21*), fiul lui Asmet bei, t. m.: 7 a., 3 l., † 1859.III.6—IV.4 (=*1275.S*), înt.: Nuhkapusu.

Mehmed Arif efendi: 1854.II.19—1858.XII.27 (=*1270.G.21—1275.Ga.21*), fiul lui Meşreb efendi Hafidi, t. m.: 4 a., 10 l., 8 z., † 1858.XII.7—1859.I.6 (=*1275.Ga*), înt.: Harigi Sürü.

Sub Abdul-Megid şi Abdul-Aziz

Es-Seid Mehmed S'ad ed-din efendi: 1858.XII.27—1863.X.24 (=*1275.Ga.21—1280.G.11*), t. m.: 4 a., 10 z., † 1866—1867 (=*1283*),

Gelal Hafidi Omer efendi: 1863.X.23—1866.VIII.10 (=*1280.G.11—1283, Ra.27*), fiul lui Hüsam ed-din efendi, t. m.: 2 a., 8 l., 18 z.

El-Hadj Mehmed Refik efendi: 1866.VIII.10—1868.IV.30 (=*1283.Ra.27—1285.M.7*), t. m.: 1 a., 8 l., 21 z., † 1871.IV.20 (=*1288.M.29*), înt.: giamia Fatih.

Hasan Fehmi efendi Djami er-riasetein: 1868.IV.30—1871.IX.17 (=*1285.M.7—1288.B.2*), t. m.: 3 a., 4 l., 17 z.

Iusuf paşa **Mukhtar** bei efendi: 1871.IX.17—1872.XI.6 (=*1288.B.2—1289.N 5*), t. m.: 1 a., 1 l., 20

Ahmed El-Hadj Mukhtar efendi: 1872.XI.6—1874.V.12 (=*1289.N.5—1291.Ra.25*), t. m. 1 a., 6 l., 6 z., † 1874.X.12—XI.11 (=*1291.N.*), înt.: Usküdar

Es-Seid Hasan Hairullah efendi: 1874.V.12—VII.19 (=*1291.Ra.25—G. 4*), fost prim imam al sultanului, t. m.: 2 l., 7 z.
Hasan Fehmi efendi: 1874.VII.19—1876.V.13 (=*1291.G.4—1293.R.18*) a 2-a oară t. m.: 1 a., 9 l., 24 z.
Es-Seid Hasan Hairullah efendi: 1876.V.13—1877.VIII (=*1293.R.18—1294.B*), a 2-a oară t. m.: 1 a., c. 3 l.
Şemi Mujde-i Khalil efendi Gevher: 1877.VIII (=*1294.B*).....

IV. KAPUDAN PAŞA ŞI KAPUDANATUL.

Kaptan-paşalîk spre deosebire de „vezir-i azamlîk — marele vizirat şi de „şeikh ul-islamlîk" — şeikh ul-islamat sau marele muftiat — cel puţin ca denumire e de origine grecească sau bizantină. După cum se vede vine din „κατεπάνης". Nu este exclus să fi pătruns în lexicul administraţiei turceşti pe calea Raguzei sau Veneţiei cu care Turcii au avut relaţii foarte vechi.

Rambaud şi discipolii săi susţin că această instituţie ca şi altele e de origină bizantină. In această privinţă codul legislativ sau „kanun-name" al lui Mehmed al II nu ne spune nimic precis. In schimb izvoarele orientale ne arată că atât Selgiukizii cât şi principatele turceşti din Asia-Mică (Aidîn, Sarukhan, Denizli) dispuneau de o mică flotă. Comandantul acesteia se intitula: „Emir ul-sevahil" (=Emirul ţărmurilor), „Melek-i sevahil" (stăpânul litoralului) „Sultan es-vahil" şi „Reis ul-bahr" (=Comandantul mării). Este foarte posibil că nucleul kapudanatului turcesc să fie de provenienţă selgiuko-asiatică, iar elementele de perfecţionare sau complectare de nuanţă bizantină. Un alt fapt important trecut cu vederea de cercetătorii europeni este că până la cucerirea Constantinopolului Turcii au dispus de flotă destul de puternică pe care o ţineau la Galipole. Sandjak-beiul de aici era în acelaş timp şi „deria beyi", adică beiul de mare.

Puterea navală a Turcilor luă un mare avânt după cucerirea Constantinopolului, când luară în moştenire şi flota bizantină. Primul amiral sau kapudan otoman în stil mare e Suleiman paşa Balta-oglu, bulgar de origine, care s'a distins la cucerirea Istanbulului. Mulţi dintre marii viziri la mazilire ocupau această demnitate.

Epoca cea mai glorioasă a marilor kapudani e vremea lui Suleiman cel mare. Acum trăiesc Khair ed-din Barba-rossa, cunoscutul pirat al mărilor. Până pe timpul acestuia amiralii turci se întitulau: „deria bey", „Kapudan-i deria" sau „deniz beiler-bey". Acum, începând cu vestitul Khairedin, cuceritorul Africei septentrionale, se întitulează Kapudan-paşa şi ca semne distinctive avea trei tuiuri. El stăpânea

toată Marea Mediterană, controlând chiar şi ţărmurile Spaniei. Ca succesori în 1543 (=950) avu pe viitorul mare vizir Sokolli Mehmed paşa şi mai ales pe Piale paşa.

Suleiman cel Mare conştient de puterea sa navală zicea într'o inscripţie din 1538 (=945) : „Sunt cel care mân navele în mările Europei, Africei şi ale Indiei".

Reşedinţa Kapudanatului a fost la Galipole şi după cucerirea Istanbulului până în vremea lui Khair ed-din Paşa, când se mută la Istanbul, la Galata, unde mai era arsenal maritim, pe ţărmul nordic al Cornului de aur.

Incepând din sec. XVI Kapudan-paşa, după marele vizir şi şeikh ul-islam, e cel mai mare demnitar al imperiului. In această calitate participa la toate şedinţele divanului împărătesc, unde avea un cuvânt hotărîtor ca unul din „erkian-i devlet" (stâlpii imperiului). In anumite perioade kapudan-paşa mai deţinea titlul de sandjak-bei al insulelor şi în acelaş timp era Beiler-beiul Tripolitaniei. O bună parte din coasta asiatică era sub supravegherea sa. In caz dacă nu se ocupa direct cu administrarea insulelor şi Africei septentrionale, atunci cel puţin Sandjak-beiul insular şi Beiler-beiul nord-african erau subalternii săi direcţi. Aceştia îl ţineau în curent cu situaţia maritimă. La fel avea un „vekil" (=locţiitor) la Istanbul, care îl înlocuia când eşia în largul mării sau pleca în expediţie.

Trupele expediţionare, care nu aparţineau kapudanatului şi totuşi se transportau cu ajutorul flotei, erau sub comanda unui vizir, care în acest caz era egal în grad cu kapudan-paşa. Ambii, pentru toată durata războiului, se găsiau sub directă supraveghere sau comanda marelui serdar. Inainte de părăsirea reşedinţei dela Istanbul, kapudan-paşa primia vizita marelui vizir, care însoţit de marii demnitari, se interesa de situaţia flotei de răsboi. Cu această ocazie vorbia cu fiecare şef de vas, acordându-le halaturi. După terminarea inspecţiei prezenta pe kapudan-paşa marelui padişah. Aici, închinându-se până la pământ, săruta mâna monarchului dela care primia o serie de cadouri. Flota, înainte de părăsirea portului, trăgea din salve. Adunarea tuturor pentru plecare pe apă era la Beşik-taş. Ultimul convoi de vase erau ale kapudanului. Acestea aveau câte 24 de lopeţi. Dacă vântul sau vremea nu erau favorabile, mai aşteptau câteva zile. Cu această ocazie între marele vizir şi kapudan paşa şi alţi demnitari se încingea un „ziafet" (banchet).

Epoca cea mai glorioasă a kapudanului e până la anul 1571 (978), când flota otomană primi o mare lovitură prin dezastrul dela Le-

panto. La 1780 (=1194) autoritata marelui kapudan-paşa a fost diminuată prin desărcinare de unele atribuţiuni.

Sub domnia Sultanului Abdul-Aziz (1861—1876=1277—1293) pentru scurtă vreme numirea de „kaptanpaşalîk" a fost înlocuită prin cea „bahrie-i nezareti" (Ministerul Marinei). Incepând din această epocă kapudanul sau Bahrie nazîrî era ajutat de un consiliu numit: „şura-i bahrie" sau „medjlis-i bahrie", compus de un preşedinte, 11 membri şi 2 secretari.

Portul. Pe cap purta o bonetă de forma unui trunchiu de piramidă numită „kîlavi". In lungime de peste 30 cm. avea baza de forma pătrată subţiindu-se spre vârf, iar pe partea dreaptă era împodobită cu nişte fire de aur. Pe spate avea o haină lungă de mătasă verde, căptuşită cu blană de samur, iar la şold un hanger încrustat cu pietre preţioase.

Şevket, g-ral Mahmud: op. cit., pp. 46—48. Babinger, Fr.: *Kapudan Pasha.* în *E. I.*, t. II 669—670; Köprülüzade prof. Dr. Mehmet *Fuat*, op. cit., cap. VI, Kaptanpaşalîk pp. 205—207; Ubcini M., A.: *Lettres sur la Turquie*, Paris 1853, pp. 38 şi 42; Lutfi paşa: *Tevarikh-i Al-i Osman* (=Istoriile dinastiei osmane); Kurtoglu, Fevzi: *Türklerin Deniz Muharebeleri* (=Răsboaiele maritime ale Turcilor), Istanbul; Izzet, Mehmed: *Harita-i Kapudan-i deria* (=Biografiile marilor amirali), 1249 (=1834).

KAPUDANI SAU AMIRALI OTOMANI.

1451—1878 d. Hr. = 855—1294 d. h.

Sub Mehmed II „El-Fatih".

Suleiman paşa: 1451—1458 (=*855—862*), fiul lui Baltagi, bulgar de origine s'a distins la cucerirea Constantinopolului; t. k.: 7 a.
Khas Iunis paşa: 1458—1468 (=*862—872*), s'a distins la cucerirea Ainoz. t. k.: 10 a.
Mahmud paşa: 1468—1476 (=*872—880*), fost m. vizir şi sandjak bei de Galipole, t. k.: 8 a.
Keduk Ahmed paşa: 1476—1480 (=*880—884*), cuceritorul Kaffei şi Azovului, t. k.: 4 a.
Mesih Ahmed paşa: 1480—1492 (=*884—897*), t. k.: 12 a.
Goicu Sinan paşa: 1492—1493 (*897—898*), t. k.: 1 a.

Sub Baiazid II.

Daud paşa: 1493—1507 (=*898—912*), fost m. vizir, t. k.: 14 a.
Hersekzade Ahmed paşa: 1507—1512 (=*912—917*), bosniac de neam câteva ori m. vizir, t. k.: 5 a.

Sub Selim I.

Djafer Bei paşa : 1512—1520 (=917—*926*), t. k : 8 a., ştrangulat.
Djablak Mustafa paşa : 1520—1534 (*926*—*940*), mazilit la asedierea Rodosului, t. k. : 14 a.

Sub Suleiman cel Mare.

Kemankeş Ahmed paşa : 1534—1535 (=*940*—*941*), Ferdi, biograful lui Suleiman cel Mare, afirmă că a fost mazilit în 1536—1537 (=943), t. k. : 1 a.
Khair ed-Din paşa : „Barba rossa" : 1535—1544 (=941—950), cel mai vestit amiral otoman, t. k. : 9 a., † 1546.VII.5 (=*953.Ga.6*).
Sokolli Mehmed paşa : 1544—1550 (=*970*—*957*), beilerbei de Rumeli şi apoi m. vizir, t. k. : 6—7 ani.
Sinan paşa : 1550—1554 (=957—961), fratele marelui vizir Rustem paşa, t. k. : 4 a.
Piale paşa : 1554—1568 (=*961*—*975*), ginerele lui Selim I, sandjakbei de Galipole şi apoi beilerbei de Alger ; după cucerirea insulei Chios deveni paşa cu trei tuiuri, t. k. : 14 a., 1568—1569 (=*679*) e al 3-lea vizir, † 21.I.1578 (=*985.Za.12*).

Sub Selim II.

Şehid Ali paşa : 1568—1572 (*975*—*979*), fiul lui Muesin, t. k. : 4 a. † 1561.X.5 (=*979.G.25*) în bătălia dela Lepanto.
Kilidj Ali paşa : 1572—1587 (=*979*—*995*), cunoscut şi sub numele de Muzinzade, t. k. : 16 a.

Sub Murad III.

Ibrahim paşa : 1587—1588 (=*955*—*996*), t. k. : 1 a.
Uludj Hasan paşa : 1588—1590 (=*996*—*998*), bosniac, t. k. : 2 a.
Sinan paşa Gigalazade : 1590—1595 (=*998*—*1003*), 2 ori, 1-a oară, t. k. : 5 a.

Sub Mehmed III.

Khalil paşa : 1595.IX—1598.V.15(=*1003*—*1006.L.9*), bosnaic, t. k. : 2. a., c 9 l.
Sinan paşa - Gigalazade : 1598.V.15—1602.II.5 (=*1006.L.9*—*1010.S.12*), a 2-a oră, t. k. : 3 a., Sub Ahmed I 7 l. şi 20 z. ; t. t. k. : c. 9 a.
Mustafa paşa : 1602.II.5—15605.XII.23 (=*1010.S.12*—*1014.S.12*), t. k. 3 a. 11 b., 18 z.
Derviş Mehmed paşa : 1605.XII.23—1607 (=*1014.S.12*—*1015*), fost m. vizir, t. k. : c. 1 a.
Djafer paşa : 1607—1608 (=*1015*—*1016*), t. k. : 1 a.
Khafiz Ahmed paşa 1608—1609 (=*1016*—*1017*), t. k. : c. 1 a.
Khalil paşa : 1609—1611 (=*1017*—*1019*), din Filipopol Ahmed I armean, de 4 ori, t. k. c. 2. a.
Oküz[1] **Mehmed** paşa : 1611—1613 (=*1019*—*1022*), t. k. : 2 a.

1. oküz =bou.

Khalil paşa : 1613—1617 (*1022—1026*), a 2-a oară, t. k. : 4 a.
Celebi Ali paşa : 1617.I.9—XII.28 (=*1026*), 2 ori, 1-a oară, t. k. : 11 l., 25 z.

Sub Mustafa I.

Daud paşa : 1617.XII.—1618.XII (=*1026—1027*), bosniac, t. v. : 1 a.
Celebi Ali paşa : 1618.XII—1619.XII.24 (=*1027—1029.M.17*), a 2-a oară, t. k. : c. 1 a.

Sub Osman II.

Khalil paşa : 1619.XII.24—1620 (=*1029.M.17—1030*), a 3-a oară, t. k. : c. 1 a.
Defterdar Mustafa paşa : 1620 (=*1030*), din Nikde, t. v. : c. 6 l.
Khalil paşa : 1620—1621 (=*1030*), a 4-a oară, t. k. : 1 a., 5 l. ; t. t. k. : 8 a., 3 l.
Regeb paşa : 1622—1626.III.16 (=*1032—1035.G.18*), învingătorul cazacilor, mai târziu m. vizir, t. k. : c. 3 a.

Sub a 2-a domnie a lui Mustafa I şi Murad IV.

Hasan paşa : 1626.III.16—1632.III (=*1035.G.18—1041*), „Firari", fugarul, t. k. : c. 6 a.
Mustafa paşa : 1632.III—VII.1 (=*1041—1041.Z.13*), din Ceatalgea, t. k. : c. 4—5 l.
Djafer paşa : 1632.VII.1—22 (=*1041.Z.13—1042.M.4*), fiul lui Djanbulat, t. k. : 22 z.
Deli Husein paşa : 1632.VII.22—1635 (=*1042.M.4—1045*), 3 ori, 1-a oară, t. k. : 3 a.
Kara Mustafa paşa : 1635—1637 (=*1045—1047*), t. k. : 2 a.
Silihdar Mustafa paşa : 1637—1639 (=*1047—1049*), t. k. : c. 2 a. Conduce expediţia maritimă spre Bagdad.
Deli Husein paşa : 1639—1642 (=*1049—1052*), a 2-a oară, t. k. : 2 a., 11 l., 10 z.

Sub Ibrahim I.

Siavuş paşa : 1641—1642 (=*1051—1052*), mazilit la eşecul dela Azov, deveni apoi m. vizir, t. k. : 1 a.
Uzun Piali paşa : 1642—1643.III.26 (=*1052—1053.M.4*), t. k. : c. 1 a., executat în 1643.III.25 (=*1053.M.4*).
Ebu-Bekr paşa : 1643.III.26—1644.III.10 (=*1053.M.5—1054.M.1*), t. k. : 11 l., 16 z.
Iusuf paşa : 1644.III.10—1646.I—II (=*1054.M.1—1055.Z*). t. k. : 1 a.
Musa paşa : 1646.I—II—1647 (=*1055.Z—1057*), t. k. : peste 1 a., ucis în lupta dela Negroponte 1647.I.22 (=*1057.Za.28*)
Fazlî paşa : 1647.I.22—1647.XII (=*1056.Za.28—1058.Za*), t. k. : c. 1 a., a fost mazilit.

Mehmed paşa Ammarzade: 1648.II.24—1649.V.28 (=*1058.Za.28—1059 B.18*), t. k.: 1 a., 3 l., † 1048.VI.23—VII.22 (=*1048.G*) ucis.
Bîiklî Mustafa paşa: 1649.V.28—X.10 (=*1059.B.18—L 3*), t k : 4. l., 12 z.

Sub Mehmed IV.

Mehmed paşa: 1649.X.10—1650.X.7 (=*1059.L.3—1060.L.11*), fiul lui Haidaraga, t. k.: c. 1 a.;
Ali paşa: 1650.X.7—1052.X.13 (*1060.L.11—1062.L.29*), fiul lui Hüsam bei, 2 ori, 1-a oară, t. k.: 2 a., 6 z.
Derviş Mehmed paşa: 1652.X.13—1653.V.18(=*1062.L.29—1063.G.20*), t. k.: 7 l., 5 z., apoi deveni m. vizir.
Mehmed paşa: 1653.V.18—XI—XII (=*1063.G.20—1064.M*), fiul unui Ceauş, 2 ori, 1-a oară, t. k.: 6 l., c. 10 z.
Murad paşa: 1653.XI—XII—1655.V.21 (=1064.*M—1065.B.15*), fost m. vizir şi beilerbei de Buda, t. k.: 6—7 l.
Surnazen Mustafa paşa: 1655.V.21—1656.IV.25 (=*1065.B.15—1066.B. 1*), t. k.: 11 l., 4—5 z., apoi deveni m. vizir timp de 4 ore.
Damad Mustafa paşa: 1656.IV.25—VI-VII (=*1066.B.1*—N.), fiul lui Khaligi, t. k.: c. 2 l.
K'enan paşa: 1656.VI—VIII (=*1066.N-L*), beilerbei de Buda, t. k.: c. 1 l.
Seid Ahmed paşa: 1656. VIII.1657.IV. (=*1066.L—1067.Ş*), cerchez, t. k.: c. c. 9. l., în 1656.XII.12 (=*1067.Ş.27*) e numit beilerbei de Bosnia.
Topal Mehmed paşa: 1656.XII.12—1657.I.30 (=*1067.Ş.27—1067.Ra.*11), t. k.: 1 l., 18 z.
Mehmed paşa: 1657.I.30—1658.VII.16 (=*1067.Ra.14—1068.L.14*), a 2-a oară, t. k.: 1 a., 5 l., 15 z.
Deli Husein paşa: 1658.VII.15—1659.I.2 (=*1068.L.14—1070.Ra.7*), a 2-a oară, t. k.: 5 l. şi 17 z.
Ali paşa: 1659.I.2—1660.I.18 (=*1068.Ra.7—1070.Ş.5*), t. k.: 1 a., 16 z.
Ali paşa Hüsamzade: 1660.I.18—1662.II.11 (=*1070.Ş.5—1072.G.22*), a 2-a oară, t. k.: 1 a., 23 z.
Abdul Kadir paşa: 1662.II.11—1662.III.7 (=*1072.G.22—B.15*), fiul lui Ali paşa, t. k.: 26 z.
Kara Mustafa paşa: 1662.III. 7—1666.III.27 (=*1072.B.15—1067.Z.21*), fiul lui Ali paşa, t. k.: 4 a., 20 z.
Kaplan Mustafa paşa: 1667.III.27—1672.IV (=*1067.N.21—1082.Z*), 1-a oară, t. k.: 5 a., c. 1 l.
Ali paşa: 1672.IV—1676.VI.13 (=*1082.Z—1087.Ra.1*), a 2-a oară, t. k.: 4 a., c. 2 l.
Mehmed paşa: 1676.VI.13—1677.XI.13 (=*1087.Ra.1—1088.N.17*), fiul lui Seid paşa, t. k.: 1 a., 5 l.
Kara Ibrahim paşa: 1077.XI.13—1679.IV.23 (=*1088.N.17—1090.Ra. 12*), t. k.: 1 a., 6 l., 10 z.
Kaplan Mustafa paşa: 1679.IV.23—1680.VI.4 (*1090.Ra.12—1091.Ra.13*), a 2-a oară, t. k.: 1 a., 1 l., 11 z.

Silihdar Mustafa paşa : 1680.VI.4—1683.XII (=*1091.Ra.13—1095.M.*), t. k. : 3 a., c. 3 l.
Mesahib Mustafa paşa : 1684.I—1685.X (=*1095.M—1097.Za*), t. k. : c. 1 a.
Mustafa paşa Mîsîrlî : 1686.X—1688.X (=*1097.Za—1099.L*), din Egipt, 1-a oară t. k. : 1 a., c. 11 l.
Kalaili Ahmed paşa : 1688.X—1690.III.15 (=*1099.L—1101.Ga.4*), t. k. : 1 a., c. 3—4 l.

Sub Suleiman II.

Mustafa paşa Mîsîrlî : 1690.III.15—1692.IV.14 (=*1101.Ga.4—1103.B 27*), a 2-a oară, t. k. : 2 a., 1 l.

Sub Ahmed II.

Iusuf paşa : 1692.IV.14—1694.IX (=*1103.B.27—1106.M*), t. k. : 2 a., c. 5 l.

Sub Mustafa II.

Husein paşa : 1694.IX—1695.IX (=*1106.M—1107.M*), t. k. : c. 1 a.
Mezo-Mirto Husein paşa : 1695.IX—1703.I.20 (=*1107.M—1114.S.13*), 7 a., c. 4—5 l.
Asgi Mehmed paşa : 1703.I.20—XII.13 (=*1114.S.13—1115.S.4*), 2 ori, 1-a oară, t. k. : 11 l., 2—3 z.

Sub Ahmed III.

Osman paşa : 1703.XII.13—1704.X.16 (=*1115.S.4—1116.G.16*), t. k. : c. 10 l.
Baltagi Mehmed paşa : 1704.X.16—XII.7 (=*1115.G.16—S.28*), t. k. : 1 l., 23 z.
Abdurrahman paşa : 1704.XII.7—1705.I.16 (=*1116.S.28—N.18*, t. k. : 1 l., 10 z.
Veli paşa : 1705.I.16—1706.XII (*1116.N.18—1118.N*), t. k. : c. 2 a.
Ibrahim paşa Čelebi Kethudasî : 1706.XII-1709.X.28 (=*1118.N—1121.S.21*), 1-a oară, t. k. : 2 a., c. 10 l.
Mehmed paşa : 1709.X.28—1711.XII (=*1121.S.23—1123.Za*), fiul lui Kesegi Ali paşa din Negroponte, t. k. : 2 a., c. 2 l.
Elhadj Ahmed paşa : 1712.I—VII .27 (=*1123.Za—G.22*), t. k. : 7 l.
Ibrahim paşa : 1712.VII 27—1713 IV.3 (=*1124.G.22—1125.Ra.7*) t. k. :, 8 l.
Suleiman paşa : 1713.IV.3—XI.11 (=*1125.Ra.7—L.22*), t. k. : 7 l., 8 z.
Asgi Mehmed paşa : 1713.XI.11—1714.I.8 (=*1125.L.22—Z.21*), a 2-a oară, t. k. : 1 l., 28 z.
Khodja Suleiman paşa : 1714.I.8—XII.24 (=*1125.Z.21—1126.Za.16*), 2 ori, 1-a oară, t. k. : c. 11 l., 2 z.
Djanîm Khodja Mehmed paşa : 1714.XII.24—1717.XII.24 (=*1126.Z.16—1129.Ra.2*), 3 ori, 1-a oară, t. k. : 2 a., 21 z.

Ibrahim paşa : Kethuda 1717.II.14—1719.III.25 (=*1129.Ra.2—1131.Ga.4*), a 2-a oară, t. k. : 2 a., 1 l., 11 z.
Khodja Suleiman paşa : 1719.III.25—1720.X (=*1131.Ga.4—1132.Za*), a 2-a oară, t. k. : 1 a., c. 7 l.
Atligi Mustafa paşa : 1720.IX.10—1730.X (=*1132.Za—1143.Ra*), t. k. : c. 10 a.
Abdi paşa : 1730 X.—1731.VI (=*1143.Ra—1143.*), 2 ori, t. k. : c. 8 l.

Sub Mahmud I

Damad Ahmed paşa : 1731.VI—VII (=*1143.Ra—R*), t. k. : c. 1 l.
Djanîm Khodja Mehmed paşa : 1731.VII—1732.VI (=*1143.R—1144*), a 2-a oară, t. k. : c. 10 l.
Mehmed Şahin paşa : 1732.VI—IX (=*1144*), t. k. : c. 3 l.
Abdi paşa : 1732.IX—XI.29 (=*1144—Ga.29*), a 2-a cară, t. k. : c. 3 l.
Silihdar Ebu-Bekr paşa : 1732.VI—1733.VI (=*1144.Za.18—1145.Z*), t. k. : c. 1 a.
Djanîm Mehmed paşa : 1733.VI—1737.IV (=*1145.Z—1149*), a 3-a oară, t. k. : 3 l., c. 11 l.
Laz Ali paşa : 1737.IV—X (=*1149*), t. k. : 6 l.
Suleiman paşa : 1737.X—1741.I (=*1149—1153.L*), t. k. : 3 a., c. 3 l.
Sarî Mustafa paşa : 1741.I—1742.VIII (=*1153.L—1155.Ga*), t. k. : 1 a. 7 l.
Mustafa paşa : 1742.VIII—1743.VII (=*1155.Ga—1156.Ga*), fiul lui Şeh süvar, t. k. : c. 1 a.
Ahmed paşa : 1743.VII—1746.X (=*1156.Ga—1159.R*), fiul lui Osman paşa t. k. : 3 a., c. 3 l.
Sogan-Iemez Mahmud paşa : 1746.IV—XII (=*1159.R—Za*), t. k. : 5—6 l.
Turak Mehmed paşa : 1746.XII—1752.XII (=*1159.Za—1166.M*), t. k. : 6 a.
Melek Mehmed paşa : 1752.XII—1754.XI (=*1166.M—1168.Ş*), t. k. : 1 a., c. 11 l.

Sub Osman III

Kara Bagli Suleiman paşa : 1754.XII—1760.VI (=*1168.S—1173.L*), t. k. : 5 a., c. 7 l.
Abdul Kerim paşa : 1760.VI—X (=*1173.L—1174.Ra.1*), t. k. : c. 4 l.
Mirakhor Mustafa paşa : 1760.X.1—XII (=*1174.Ra.1—R*), t. k. : c. 3 l.
Hasan paşa : 1760.XII—1762.I (=*1174.Ra—1175.G*), t. k. : c. 1 a., 1 l.
Mehmed paşa Kethuda : 1762.I—XII (=*1175.G—1176.G*), t. k. : c. 1 a.
Sinek Mustafa paşa : 1763.I-1764.I (=*1176.G—1177.G*), t. k. : c. 1 a.
Melek Mehmed paşa : 1764.I—VI (=*1177.G—1177*), t. k. : c. 6 l.
Aga Mehmed paşa : 1764.VI—1765.I—II (=*1177—1178.S*), t. k. : c. 6 l.
Aga Husein paşa : 1765.II-1766.VIII—IX (=*1178.S—1180.R*), t. k. : 1 a., c. 6—7 l.
Tosun paşa : 1766.VIII—IX—1767.I (=*1180.R—S*), t. k. : c. 4—5 l.
Mehmed paşa : 1767.I—1769.I—II (=*1180.S—1182.N*), fiul lui Suleiman paşa, t. k. : c. 2 a.

Ibrahim paşa : 1769.II—1770.IV (=*1182.N—1183.Z*), din Egribos, t. k. : 1 a., c. 3 l.
Husam ed-din paşa : 1770.IV—1771.II-III (=*1183.Z—1184*), t. k. : c. 11 l.
Djafer paşa : 1771.III—IX (=*1184*), t. k. : c. 6 l.
Gazi Osman paşa : 1771.IX—1788.IV.30 (=*1184.—1202.B.24*), „Gezairli" insular, t. k. : 17 a., c. 9 l.
Husein paşa Kiridli : 1788.IV.30—1792.II—III (=*1202.B.24—1206.B*), t. k. : 3 a., c. 10 l., din Creta.

Sub Selim III

Küciük Husein paşa : 1792.III—1803.XII.12 (=*1206.B—1218.S.27*), t. k. : 11 a., c. 8—9 l.
Mehmed Kadri paşa : 1803.XII.12—1804.XI.24 (=*1218.S.27—1219.S.20*), t. k. : c. 11 l.
Hafiz Ismail paşa Bostangi-başî : 1804.XI.24—1805.IV.22 (=*1219.S.20—1220.M.22*), t. k. : 6 l.
Hadji Mehmed paşa Bostangibaşî : 1805.IV.22—1806.XI.21 (=*1220.M.22—1221.N.10*), t. k. : 1 a., 7 l.
Hadji Salih paşa : 1806.XI.21—1807.II.24 (=*1221.N.10—1221.Z.16*), t. k. : 3 l, 21 z.
Seid Ali paşa : 1807.II.24—1808.VIII (=*1221.Z.16—1223.G*), din Zofran Boli, t. k. : 1 a., c. 6 l.

Sub Selim III şi Mustafa IV

Seid Abdullah Remiz paşa : 1808.VIII—1809.III (=*1223.G—1224.M*), t. k. : 7—8 l.

Sub Mahmud II

Cerhagi Ali paşa : 1809.III—1810.VIII (=*1224.M—1225.G*), t. k. : 1 a şi 5—6 l.
Hafiz Ali paşa : 1810.VIII—XI. (=*1225.G—L*), t. k. : 4 l.
Kara Mehmed paşa : 1810.XI—1811.III—IV (=*1225.L—1226.Ra*), t. k. : 5 l.
Gürgi Mehmed Khusrev paşa : 1811.IV—1816.II.21 (=*1226.Ra—1232.R.22*), 2 ori, 1-a oară t. k. : c. 6 a.
Ahmed paşa : 1816.II.21—1818.VIII.15 (=*1232.R.22—1233.L.12*), din Igili, t. k. : 2 a., c. 4—5 l.
Hasan paşa : 1818.VIII.15—1819.VIII.12 (=*1223.L.12—1234.L.22*), t. k. : 11 l., 27 z.
Deli Abdullah paşa : 1819.VIII.12—1821.XI.4 (=*1234.L.22—1237.S.7*), t. k. : 2 a., 2 l., 16 z.
Ali paşa Nasuhzade : 1821.XI.4—VI.26 (=*1237.S—L*), t. k. : 7 l., 22 z.
Kara Mehmed paşa Topciubaşî : 1821.VI.26—1822.XII.9 (=*1237.L.6—1238.Ra.24*), t. k. : 6 l., 5 z.
Mehmed Khusrev paşa : 1822.XII.9—1827.II.9 (=*1238.Ra.24—1242.B.12*), t. k. : 4 a., 2 l.; a 2-a oară

Izzet Mehmed paşa: 1827.II.9—1828.X.29 (=*1242.B.12—1244.R.19*), din Darenda. t. k.: 1 a., 8 l., 20 z.
Ahmed paşa Papugiu: 1828.X.29—1833.IV.5 (=*1244.R.19—1248.Za 15*), din Riza, t. k.: 4 a., 6 l., 6 z.
Khalil Rif'at paşa: 1833.IV.5—XI.8 (=*1248.Za.15—1249.G.23*), 4 ori, 1-a oară t. k.: 7 l., 3 z.
Tahir paşa Čenghialoglu: 1833.XI.8—1840.I.8 (=*1249.G.23—1255.Za 3*), 6 a., 2 l.
S'aid paşa: 1840.I.8—1841.III.30 (=*1255.Za.3—1257 Ş. 6*) t. k. 1 a. 2 l., 22 z.

Sub Abdul-Megid.

Tahir paşa Čenghialoglu: 1841.III.30—1843.II.10 (=*1257.Ş.6-1259.M. 15*), a 2-a oară, t. k.: 1 a., 8 l., 10 z.
Khalil Rif'at paşa: 1843.II.10—1845.VIII.9 (=*1259.M.15—1261.S.5*), a 2-a oară, t. k.: 1 a., 6 l.
Damad Mehmed Ali paşa: 1845.VIII.9—1847.VII.22 (=*1261.S.5—1263. S.8*), a 1-a oară, t. k.: 1 a., 11 l., 12 z.
Khalil Rif'at paşa: 1847.VII.22—1848.IV.27 (=*1263.S.8—1264.Ga.23*), a 3-a oaiă, t. k.: 9 l., 5 z.
Damad Mehmed Ali paşa: 1848.IV.27—1849.II—III (=*1264.Ga.23—1265.R*), a 2-a oară t. k.: c. 10 l.
Suleiman paşa: 1849.III—1851.VIII.25 (=*1265.R—1267.L.27*), t. k.: 2 a., c. 5—6 l.
Damad Mehmed Ali paşa: 1851.VIII.25—1852.X.5 (=*1267.L.27—1268. Z.20*), a 3-a oară, t. k.: 1 a., 1 l., 10 z.
Mahmud paşa: 1852.X.5—1854.I.1 (=*1268.Z.20—1270.Ra*), fiul lui Topciubaşî, t. k.: 1 a., 2 l., c. 25 z.
Hasan Riza paşa: 1854.I.1—29 (=*1270.Ra*), t. k.: 29 z.
Kibrisli Mehmed paşa: 1854.I.29—II.29 (=*1270.R—Ga*), 1-a oară t. k.: 1 l.
Khalil Rif'at paşa 1854.II.29—1855.VIII-IX (=*1270.Ga—1271.Z*) a 4-a oară, t. k.: 1 a., c. 6—7 l.
Damad Mehmed Ali paşa: 1855.IX—1858.II-III (=*1281.Z.—1274.B*), a 4-a oară, t. k.: 2 a., c. 5—6 l.
Kibrisli Mehmed paşa: 1858.III.—X.21 (=*1274.B—1275.Ra.13*), a 2-a oară, t. k.: c. 7 l.
Damad Mehmed Ali paşa: 1858.X.21—1863.II (=*1275.Ra.13—1279*), t. k.: 4 a.; 3—4 l.

Sub Abdul-Megid şi Abdul-Aziz.

Ateş Mehmed paşa: 1863.II—1865.I.21 (=*1279—1281.S.23*), t. k.: c. 2 a.
Hagi Resim paşa: 1865.I.51—VI.18 (=*1281.S.23—1282.M.23*), 4 l., 27 z.
Khalil paşa: 1865.VI.18—1866.IV.22 (=*1282.M.23—Z.6*), t. k.: 10 l., 4 z.
Damad Mehmed Ali paşa: 1866.IV.22—1868.III.14 (=*1282.Z.6—1284. Za.19*), a 6-a oară, t. k.: 1 a., 11 l.

Mahmud Nedim paşa : 1868.III.14—1871.IX.10 (=*1284.Za.19—1288.G. 24*), t. k. : 3 a., 5 l., 24 z.
Ferid paşa : 1871.XI.10—XII.7 (=*1288.G.24—N*), t. k. : 2 l., 27 z.
Mustafa paşa : 1871.XII.7—1872.I.29 (=*1288N.—Za.18*), 1 l., 22 z.
Samih paşa : 1872.I.29—31 (=*1288.Za.21*), t. k. : 3 z.
Ibrahim paşa : 1872.I.31— VIII.1 (=*1288.Za.21— 1289.Ga.26*), t. k. : 6 l.
Ahmed Es'ad paşa : 1872.VIII.1—X.12 (=*1289.Ga.26—S.9*), 2 ori, 1-a oară t. k. : 2 l., 12 z.
Mustafa paşa : 1872.X.12—XI.6 (=*1289.S.—9.N.5*), a 2-a oară t. k. : 24 z.
Mehmed Namîk paşa : 1782.XI.6—1873.I.25 (=*1289.N.5—Za.26*), t. k. : 2 l., 19 z.
Husein Havani paşa : 1873.I.25—II.16 (=*1289.Za.26—Z.18*), t. k. : 21 z.
Hasan Riza paşa : 1873.II.16—V.15 (=*1289.Z.18—1290.Ra.18*), t. k. : 3 l.
Ahmed paşa Kaisereli : 1873.V.15—1875.I.28 (=*1290.Ra.18—1291.Z. 20*), din Cezareia, t. k. : 1 a., 9 l., 13 z.
Ahmed Es'ad paşa : 1875.I.28—IV.26 (=*1291.Z.20—1292.Ra.20*), t. k. 2 l., 28 z.
Reuf paşa : 1875.IV.26—IX.20 (=*1292.Ra.20—1292.S.19*), t. k. : 4 l., 25 z.
Hasan Riza paşa : 1875.IX.20—X.3 (=*1292.S.19—N.3*), a 3-a oară, t. k. : 13 z.
Mehmed Namîk paşa : 1875.X.3—XI.22 (=*1292.N.3—1292.L.23*), a 2-a oară t. k. : 1 l., 19 z.
Hasan Riza paşa : 1875.XI.22—1876.I.13 (=*1292.L.23—1292.Z.16*), a 4-a oară, t. k. : 1 l., 23 z.
Derviş paşa : 1876.I.13—IV.20 (=*1292.Z.16—1293.Ra.25*), t. k. : 3 l.,7 z.
Abdul-Kerim Nadir paşa : 1876.IV.20—V.5 (=*1293.Ra.25—R.11*), t. k. : 15 z.

Sub Abdul-Aziz, Murad V şi Abdul-Hamid II

Ahmed paşa Kaisereli : 1876.V.5—1877.I.1 (=*1293.R.11—Z.15*), t. k. : 7 l., 25 z., a 2-a oară
Reuf paşa : 1877.I.1—XII.26 (=*1293.Z.15—1294.Z.20*), t. k. : 11 l., 26 z.
Ferikandan Sa'id paşa : 1877.XII— (=*1294.Z.20*), t. k. :

V. KADI-ASKERUL ŞI KADI-ASKERLIKUL

In jurisdicţia islamică, după cum se ştie, kadiul în general înseamnă „judecătorul" care hotăreşte în orice proces de materie civilă sau penală — în cea religioasă intervenea şeikhul-islam, muftii şi kadiaskerii. Această administraţie juridică dublată (laică şi eclesiastică) există din vechime în orientul islamic.

Orice kadiu ca persoană juridică trebuia să fie cinstit, sobru şi bine versat în legislaţia şeriatului. Unul dintre cei mai vechi kadii otomani se poate socoti şi tatăl cunoscutului şeikh rebel Bedr ed-din Mahmud care a fost kadiu de Simavna.

Ne interesează direct kadiul-asker, care înseamnă textual „Judecător de oaste" şi kadi-askerlikul, adică instituţia pe care o reprezenta.

Se ştie că aceasta era una din demnităţile cele mai înalte ale oficialităţii juridice otomane. Despre originea acestei instituţii nu putem să ne pronunţăm cu precizie. Ipoteza şcoalei lui Rambaud că ar fi bizantină, titularul provenind din „Juge de camp", credem că e departe de adevăr.

Funcţia de kadi-asker a existat în statele turco-islamice cu mult înainte de fondarea imperiului otoman. Izvoarele arabo-egiptene ne arată că vestitul Salah ed-din de pe la începutul cruciadelor avea un kadi asker. Cronicarul Ibn-Bibi ne arată că în slujba Turcilor-selgiukizi să găsea un „kadi-leşker" (leşker în lb. persană înseamnă oaste). Sub sultanul Baipars era un „kadi ul-kadiat" -kadiul kadiilor, care avea autoritate asupra kadiilor-askeri. O bună parte dintre moştenirile selgiukide din Anatolia au cunoscut această dregătorie. Locul de frunte între acestea îl ocupă Karaman-oglîi şi mai cu seamă Turcii otomani. La ambele popoare această instituţie trebuie să aibă o origine comună. Astfel după părerea cunoscutului profesor Köprülüzade Mehmed Fuad ar fi dacă nu de origine arabo-egipteană, atunci aproape sigur de origine selgiukidă împrumutată probabil dela şahii din Khavarezm.

Cele mai vechi izvoare narative ale imperiului otoman ne arată că pe la începutul domniei lui Murad I această instituţie era deja o realitate. Astfel în anul hegirei 770 (=1368—1369) Kara Khalil, fost kadiu de Niceea (Iznic) şi Bilegik, din kadiu-asker deveni mare vizir.

Cronicile turceşti ne dau relatări slabe cu privire la această dregătorie. In schimb în codul legislativ al lui Mehmed II— kanun-name— se vorbeşte destul de amănunţit. De aci aflăm că în a doua jumătate a sec. XV, k. askerul ca rang ierarhic urma imediat după marele vizir. Se ştie însă că pe timpul lui Suleiman cel Mare cedă acest rang marelui şeichul-islam. Tot acum, datorită marilor fapte vitejeşti ale lui Khair ed-din paşa, a fost înălţat la acelaş rang de al treilea demnitar şi kapudanul. In timpul şedinţelor de divan era servit la o masă specială care se oferia apoi kehaiei de kapugii. Oamenii din serviciul său ca şi la marii viziri aveau o îmbrăcăminte aparte şi o coafură specială. Toate

procesele de natură religioasă se găseau sub autoritatea acestora. Cu ocazia înmormântării principilor otomani se găseau totdeauna alături de m. viziri şi defterdari. Veniturile lor atingeau uneori cifra de 500 akce „aşpri". In caz dacă săvârşia un act nepotrivit stăpânirii atunci i se reţinea din salar câte 2 akce. Când se prezentau la cermoniile bairamului însuşi padişahul se scula în picioare lângă care stăteau tot timpul cât dura solemnitatea. In expediţii militare aveau oricând acces pe lângă padişah.

Kanun-name nu ne spune nimic despre dublarea acestei institutuţii. Numai analistica otomană arată că pe la anul 885 (=1486) m. vizir Mohamet paşa Karamani, gelos de reputaţia lui Manisa-celebisi, convinse pe sultanul Mehmet II să împartă kadiatul-asker în cel de Rumeli şi Anatoli. Ca noui titulari au fost numiţi pentru Rumelia molla Kastelani-celebi şi pentru Anatolia Hadji Hasan-zade.

Până în vremea suleimanică sec. XVI aveau dreptul de a numi kadii şi muderris (profesor de teologie), exceptând kadii de Istanbul Brusa şi Adrianopol (=Edirne). Acest drept era rezervat marelui vizir.

K. de Rumelia sau Turcia europeană era îndreptăţit să judece procese şi cauze musulmane, pe când cel de Anatolia numai străine. Acest fapt ne arată clar importanţa celui dintâiu faţă de cel din urmă. Competinţa acestuia se întindea şi asupra creanţelor de stat, administraţia fiscului şi a fundaţiilor pioase „vakîfuri", exceptând cele două oraşe sfinte Meka şi Medina. Acestea aveau un administrator special numit „mutevalli". Numai la moartea acestuia, când postu era vacant, atribuţiile acestuia erau îndeplinite de k.-asker. Această atribuţie după Tanzimat (1840=1255) trecu asupra ministrului de vakîfuri.

Până pe timpul lui Mahmud I (1730—1754) jurisdicţia acestora se întindea şi asupra ţinuturilor Nord-africane.

In urma păcii dela Küciuk-Kainargi (1775=1189) şi Ainalî-Kavak (21 Martie 1779) autoriratea acestor kadii asker otomani a fost întinsă şi asupra kadiilor din Crimeia.

Ca încheiere mai amintim că protocolul oficial îi rezerva titulatura de „Sehametlu", adică „bună-voinţă voastră".

Bibliografia : Aşîkpaşa-zade tarikhi; Köpruluzade, prof. Dr. Mehmed Fuat, *op. cit.*, cap. III pp. 159—198 Kadiaskerlik, Huart-Cl. : Kazi-Askar în *E. I.*, t. II pp. 888—889, Juyboll, Th. W. : Kadi în *E. I.*, t. II 645—646, Tiktin, Dr. H., *op. cit.*, v. I pp. 254—255, Urudj C. Aadil : *Tevarikh-i Al-i Osman, ed. Fr. Babinger*, Hammer v. J. : *Histoire de l'Empire Otman*, Paris 1844, t. III.

KADI-ASKERI SAU JUZI DE OASTE

1360 c.—1878 d. Hr. = 761—1294 d. h.

Sub Murad I.

Kara Khalil Djandarli: 1360—1369 (=*761—770*), în 1368—1369 (=*770*) deveni vizir, luând titlul de Khair ed-Din, t. k. ask.: 8—9 a.
Arif Mahmud: 1386—1391 (=*788—794*), fiul lui Mehmed numit „khodja celebi", t. k.: ask.: c. 5 a.
Ali: 1369—1386 (=*770—788*), fiul lui Khair ed-Din în 1386 e m. vizir t. k. ask.: c. 17 a.

Sub Baiazid I. Suleiman și Musa.

Șeikh Ramazan Celebi: 1391—1394 (=*794—796*), t. k. ask.: 2—3 a.
Suleiman Celebi: ? fiul lui Khalil.
Seich Bedr eddin Mahmud.

Sub Mehmet I și Murad II.

Ibrahim Celebi: 1417—1428 (=*832*), deveni vizir. t. k. ask.: c. 11 a. E fiul lui Ali pașa.
Khalil celebi: 1428—1429 (=*832*), fiul lui Ibrahim celebi și acesta deveni m. v. t. k. ask.: c. 1 a.
Es - Seid Veli ed-Din: 1429—1437 (=*832—841*), t. k. ask.: c. 8 a.
Mevlana Khusrev: 1437—1446 (=*841—849*), fiul lui Kara Mizar, 1-a oară, t. k. ask.: 8—9 a.
Isa celebi: 1445—1451.II.18 (=*849—855.M.16*), fiul lui Mehmed arabul, mazilit la urcarea pe tron al lui Mehmed II, t. k. ask.: c. 5 a.

Sub Mehmed II.

Ahmed celebi: 1451.II.18—1452. I. 22 (=*855. M.16—5.Z.28*), fiul lui Veli ed-Din, t. k. ask.: 11 l., 4 z.
Molla Kurani Ahmed Șems ed-Din: 1452.I.—1453.XII (=*855—857*) t. k. ask.: 1 a., c. 11 l.
Molla Medjd ed-Din celebi: 1453.XII -1457.XI (=*857—862*), t. k. ask.: 3 a., 10—11 l.
Mustafa celebi: 1457.XI—1458.XI (=*862—863*), fiul khodjei din Brusa a fost transferat la seminarul împărătesc, t. k.: c. 1 a.
Mevlana Kuserev čelebi: 1458.XI—1467.VIII (=*863—871*), a 2-a oară t. k. ask.: 8—9 a.
Mevlana Abdul Kerim celebi: 1467.VIII—1468.VII (=*871—872*), t. k.: 11 l., c. 20 z.
Mahmud celebi Köprülüzade: 1468.VII (=*872*), t. k. ask.: 2—3 l.
Mevlana Deli ed-Din Dildan celebi: 1468—1469.VII (=*872—873*), t. k. ask.: c. 1 a.
Hasan celebi: 1469.VII—1474.IV (=*873—878*), din Samsun, t. k. ask.: 4 a., c. 9. l.

Mevlana Ali el-Fenari celebi : 1474.IV—1477.IV (*878—881*), t. k. ask. : c. 3. a.
Mevlana Muhi ed-Din celebi : 1477.IV—1478.IV (=*881—882*), t. k. ask. : c. 1 a., filul celebiului din Magnezia.
Molla Kastelani celebi : 1478.IV— (=*882—*). Marele vizir Mehmed paşa Karamani îngrijorat de reputaţia unui kadiu într'o şedinţă de divan (1481) convinge pe sultanul Mehmed II că să împarte acest înalt post. Această măsură trebue privită şi ca o necesitate administrativă. Incepând din această vreme avem Kadiu asker de Rumeli şi Anadolî. Iar renumitul Kastelani celebi trebuia să-şi împartă puterea cu Hagi Hasanzade celebi.

A) KADI-ASKERI DE RUMELI (=TURCIA EUROPEANĂ)

1481—1878 d. Hr. = 886—1295 h.

Sub Mehmed II şi Baiazid II.

Molla Kastelani celebi : m. 1481.III.2—1482.II.19 (=*886*), t. k. ask. : 4—5 l. ; † 1495—1496 (=*901*).
Ibrahim čelebi : 1482.II20—1484.I (=*887—888*), fiul lui Khalil čelebi, t. k. ask. : c. 2 a.
Muhi ed-Din čelebi : 1484.I-1486.XII (=*888—891*), t. k. ask. : c. 3 a.
Mevlana Mehmed Dildan čelebi : 1486.XII—1488.XII (=*891—893*), t. k. ask. : c. 2 a.
Hasanzade čelebi : 1496.IX—1506.V (=*900—911*), t. k. ask. : 10 a., c. 9 l.
Abdurrahman čelebi Müied-zade : 1506.V—1512.III (=*911—917*), t. k. ask. : 5 a., c. 10 l.

Sub Selim I

Molla Khalil celebi : 1512.III-1513.III (=*917—918*), fiul lui Mahmud, t. k. ask. : c. 1 a.
Kirez Sidi čelebi : 1513.III—1514.II (=*918—919*), fiul lui Ahmed, t. k. ask. : c. 1 a.
Abdurrahman čelebi Müiedzade : 1514.II-1515.II (=*919—920*), a 2-a oară, t. k. ask. : c. 1 a.
Zeirek Rukn ed-Din čelebi : 1515.II—1516.II (=*920—921*), t. k. ask. : c. 1 a.
Sarî Kirez čelebi : 1516.II—1517.I (=*921—922*), t. k. ask. : 1 a.
Zeirek Rukn ed-Din čelebi : 1517.I-1519.XII (=*922—925*), a 2-a oară, t. k. ask. : 2 a., 11 l.

Sub Selim I şi Suleiman cel Mare.

Mehmed Şah čelebi : 1519.XII-1422.XI (=*925—929*), t. k. ask. : 3 a.' c. 11 l.

Sub Suleiman cel Mare.

Abdul Vasi čelebi : 1522.XI—1523.XI (=*929*), t. k. ask. : 7—8 l.
Muhi ed-Din Mehmed čelebi : 1523.XI–1538.V (=*929—944*), t. k. ask. : 14 a., c. 3 l.
Ebu es S'ud čelebi : 1538.V.—1546.III (=*944—952*), t. k. ask. : 7 a., c. 10 l.
Mehmed čelebi Čivizade : 1546.III–1548.II (=*952—954*), t. k. ask. : c. 2 a.
Mustafa čelebi Bostanzade : 1548.II–1551.XI (=*954—958*), t. k. ask. : 3 a., 10 l.
Abdurrahman čelebi : 1551.XII—1557.X (=*958—964*), t. k. ask. : 5 a., 10 l.
Hamid čelebi : 1557.X—1568.VII (*964—974*), t. k. ask. : 8 a., c. 8 l.

Sub Selim II.

Ahmed čelebi Kadizade : 1566.VII—1567.VI (=*974*), t. k. ask. : nici 1 a.
Ahmed čelebi Mualimzade : 1567.VII—1562.V (=*974—979*), t. k. ask. : 4 a., c. 10 l.
Abdul Kadir Şeikhi čelebi : 1572.V—1573.V (=*939—981*), t. k. ask. : c. 1 a.

Sub Murad III.

Abdurrahman čelebi : 1573.V—1574.IV (=*981*), t. k. ask. : nici 1 a. a 2-a oară.
Ahmed čelebi Kadizade : 1574 V—1578.III (=*981—985*), a 2-a oară, t. k. ask. : 3 a., c. 10 l.
Mehmed čelebi Čivizade : 1578.III—1579.II (*985—986*), a 2-a oară, t. k. ask. : c. 1 a.
Seid Mehmed efendi Melulzade : 1579.II—1581.II (=*986—988*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mehmed efendi Bostanzade : 1580.II—1581.II (=*988—989*), t. k. ask. : 1 a.
Mehmed efendi Čivizade : 1581.II—1582.I (=*989*), t. k. ask. : nici 1 a.
Avaz efendi : 1582.I—1584.I (=*989—991*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Abdul Kerim efendi molla čelebi : 1584.I—1585.XII (=*991—992*), t. k. ask. c. 1 a. ; t. t. k. ask. : 1 a., 11 l., 19 z.
Avaz efendi : 1585.XII—1586.XII (=*992—994*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Abdullah efendi : 1586.XII—1587.XI (=*994—995*), fiul lui Beha ed-Din, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Bostanzade : 1587.XII—1589.XI (=*995—997*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Zekria efendi : 1589.XI–1590.X (=*997—998*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Husein efendi Kara-čelebizade : 1590.X—1591.X (=*998—999*), t. k. ask. : c. 1 a.

Zekria efendi : 1591.X—1592.V (=*999—1000.B*), a *2*-a cară, t. k. ask. : c. *7—8* l.
Baki efendi : 1592 V—VIII (=*1000.B—L*), cel mai mare poet liric al otomanilor, t. k. ask. : c. 3 l.
Molla Ahmed efendi : 1592.VIII-1592.X (=*1000.L—1001*), t. k. ask. : c. 3 l.
Mehmed efendi Bostanzade : 1592.X—1593.IX (=*1001*), a 2-a oară, t. k. ask. : c. 8—9 l.
Sanullah efendi : 1593.IX—1595.IX (=*1001—1003*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.

Sub Mehmed III.

Mustafa efendi Bostanzade : 1593.IX—1596.VIII (=*1003—1004*), a 2-a oară, t. k. 11 l., 20 z.
Ali efendi Bostanzde : 1596.VIII—(=*1004*), t. k. ask. : 1—2 l.
Mehmed efendi : 1596 (=*1004*), t. k ask : 2—3 l.
Kuş Iahia efendi : 1596—1598.VIII (=*1004—1006*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Baki efendi : 1598.VIII—IX (=*1007.M*), t k. ask. : c. 2 l., a 2-a oară.
Mustafa efendi Ebu es-S'udzade : 1598.IX—1599.VII (=*1007.M—1007*), t. k. ask. : c. 10 l.
Mehmed efendi Khodjazade : 1599.VII—1601.VII (=*1007—1009*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mustafa efendi Bostanzade : 1601.VII—1602.VI (=*1009—1010*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 3-a oară.
Abdal Khalim efendi Akhîzade : 1602.VI—1603.VI (=*1010—1011*). t. k., ask. : c. 11 l., 20 z.

Sub Ahmed I.

Damad Mehméd efendi : 1603.VI—1604.V (=*1011—1012*), t. k. ask. : c. 11 l,.
Es'ad efendi : 1604.V—1605.V (=*1012—1013*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Feizullah efendi Kafzade : 1605.V (=*1013*), t. k. ask. : 2—3 l.
Iahia efendi : 1605—1607.IV (=*1013—1015*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Es'ad efendi : 1607.IV—1609.IV (=*1015—1017*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z., a 2-a oară.
Damad Mehmed efendi : 1609—1610 (=*1017—1019*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Iahia efendi : 1610.III (=*1018*), a 2-a oară, t. k. ask. : 1—2 l.
Mustafa efendi Kethuda : 1610.IV—1612.III (=*1018—1020*), t. k. ask. : 10 l.
ehmed Kemal efendi : 1612 (=*1020*) t. k. ask. : câteva l.
Abdul-Aziz efendi : 1612—1614.II (=*1020—1023*), t. k. : 2 a., 11 l.,
Mehmed efendi Bostanzade : 1614.I—1615.I (=*1023*), t. k. ask. : 8—9 l.
Mehmed Kemal efendi : 1615.I—1617.XII (=*1023—1026*), a 2-a oară, t. k. ask., 2 a., 9 l

Sub Mustafa I și Osman II.

Iahia efendi : 1617.XII–1619.XII (=*1026–1028*), a 3-a oară, t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mehmed efendi Osmanzade : 1619.XII–1620.XI (=*1028–1029*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Kara čelebizade : 1620.XI–1621 (=*1029–1039*), t. k. ask. : 4–5 l.
Mehmed Kemal efendi : 1621 (=*1030*), t. k. ask., 5–6 l., a 2-a oară.
Molla Ali efendi : 1621.XII–1622.XI (=*1030–1031*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa efendi : 1622.XI–1623.X (=*1031–1032*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l, 20 z.

Sub Murad IV.

Husein efendi Akhîzade : 1623 (=*1032*), t. k. ask. : 3–4 l.
Mehmed efendi : Bostanzade : 1623.XII–1624.X (=*1032–1033*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ganîzade efendi : 1624.X–1625.X (=1033–1034), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Şerif efendi : 1625.X–1626.X (=*1034–1035*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Kara Čelebizade : 1626.IX (=*1035*), a 2-a oară, t. k. ask. : 3–4 l.
Husein efendi : 1626.IX–1628.VIII (=*1035–1037*), a 2-a oară, t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mustafa efendi : 1628.VIII–1629.VIII (=*1037–1038*), fiul lui Azmi, t. k. ask. : c. 1 a,.
Hasan efendi : 1629.VIII–1630.II (=*1038–1039*), t. k. ask. : c. 7 l.
Iahia efendi Bostanzade : 1630.II–VIII (=*1039*), t. k. ask. : 6–7 l.
Ebu S'aid efendi : 1630.VIII–1631.VII (=*1039–1040*), t. k. ask. : 11 .l
Husein efendi : 1631.VII–X (=*1040–1041*), t. k. ask. : 2–4 l.
Ceşmi efendi : 1631.XI–II.1632 (=*1041*), t. k. ask. : 4–5 l.
Husein efendi : 1632.III–V (=*1041*), a 4-a oară, t. k. ask. : 2–3 l.
Ceşmi Mehmed efendi : 1632.V–VII (=*1041*), a 2-a oară, t. k. ask. : 2–3 l.
Mehmed efendi Kara Čelebizade : 1632.VII–1633.VII (=*1041–1042*), a 3-a oară, t. k. ask. : 11 l., c. 20 z.
Abdullah efendi : 1633.VII–1636.VI (=*1042–1045*), t. k. ask.: 2 a.,11 l.
Nuh (=Noe) efendi : 1636.VI–1637.V (=*1045–1046*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Ebu es-S'udzade : 1637.V–1638.V (=*1046–1047*), t. k. ask. : 11 l., 20.
Isa efendi : 1638.V–1640.IV (=*1047–1049*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Ebu S'aid efendi : 1640.IV–1642.III (=*1049–1052*), a 2-a oară t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
M'aid Ahmed efendi : 1642.III–1645.II (=*1051–1054*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.,

Mehmed efendi Ebu-l Fasl : 1645.II–1646.II (=*1054–1055*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., fiul lui Kara celebi
Abdurrahman efendi : 1646.II–X (=*1055–1056*), t. k. ask. : 7–8 l.
Behai efendi : 1646.X–1647.II (=*1056*), t. k. ask. : c. 3–4 l.
Mahmud efendi Kara Čelebi-zade : 1647.II–V (=*1056–1057*), t. k. ask. : 3 l.
Behai efendi : 1647.V–X (=*1057*), t. k. ask. : 5–6 l., a 2-a oară
Mehmed efendi Čivizade : 1647.X–1648.I (=*1057*), t. k. : 3–4 l.
Mustafa efendi Balizade : 1648.I–VIII (=*1057–1058*), t. k. ask. : 7–8 l.
Mellakab Mustafa efendi: 1648.VIII–1649.I (=*1058*), t. k. ask. : 5–6 l.
Abdul-Aziz efendi Kara Čelbizade : 1649.I–XII (=*1058–1059*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa efendi Memekzade : 1649.XII–1650.XII (=*1059–1060*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Kaba Kulakzade : 1650.XII–1651.VII (=*1060–1061*), t. k. ask. : c. 7–8 l.
Mehmed efendi Kudsizade : 1651.VII–XII (=*1061*), t. k. ask. : c.. 4–5 l.
Hanfi Mehmed efendi : 1651.XII–1652.XI (=*1061–1062*), t. k. ask. : 11 l.
Abdurrahman efendi Hüsamzade : 1652.XI–1653.XI (=*1062–1063*), t. k. ask. : 11 l., c. 20 z.
Mustafa efendi Memekzade : 1653.XI–1654.XI (=*1063–1064*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Kudsizade : 1654.XI–1655.X (=*1604–1605*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ibrahim efendi Kemalzade : 1655.X–1656.X (=*1065–1066*), t. k. : 11 l., 20 z.
Ş'aban efendi : 1656.X–1657.IX (=*1066–1067*), t. k. ask. : 11 l., 20 z. bosniacul.
Mustafa efendi : 1657.IX–1658.II (=*1067–1068*), din Boli, t. k. ask. : c. 5 l.
Es-Seid Mehmed Emin efendi : 1658.II–IX (=*1068*), fiul lui Sana, t. k. ask. : 6–7 l.
Abdul Kerim efendi : 1658.IX–1659.X (=*1068–1069*), t. k. ask : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Asmeti : 1659.XI–1661.VIII (=*1069–1071*), t. k.ask. : 11 l. 20 z.
Es-Seid Mehmed Emin efendi : 1661.VIII–1662.VII (=*1071–1072*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Iahia efendi Menkarîzade : 1662.VII–1663.VIII (=*1072–1073*), t. k. ask : 11 l , 20 z.
Abdul Kadir efendi : 1663.VIII–1664.VII (=*1073–1074*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Asmeti : 1664.VIII–1665.VII (=*1074–1075*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20–21 z.

Mehmed efendi Abdurrahimzade : 1665.VII-1667.IV (=*1075-1077*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Abdurrahmin efendi Şeikhizade : 1667.IV-VII (=*1077*), t. k. ask. : 2-3 l.
Abdul Kadir efendi : 1667.VII-1669.V (=*1077-1080*), a 3-a oară t. k. ask. : 1 a., 9 l.
Izzet Şeikh Mehmed efendi : 1669.V-VIII (=*1080*), t. k. ask. : 2-3 l.
Mehmed efendi Abdurrahimzade : 1669.IX-1670.V (=*1080*), t. k. ask. : 8 l.
Zahki Mustafa efendi : 1670.V-XII (=*1080-1081*), t. k. ask. : c. 7 l.
Abdul-Kadir efendi : 1670.XII-1671.V (=*1081*), a 4-a oară t. k. ask. : 5-6 l.
Ali efendi : 1671.V-1674.IV (=*1081-1084*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Mehmed Emin efendi : 1674.IV-1677.III (=*1084-1087*), t. k. ask : 2 a , 11 l.
Izzet Mehmed efendi : 1677.III-1678.II (=*1087-1088*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Hamid efendi : 1678.II-1681.I (=*1088-1091*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Ahmed efendi Beiaz-zade : 1681.I-1683.XII (=*1091-1094*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Mustafa efendi Esir Biraderi : 1683.XII-1685.XI (=*1094-1096*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mehmed efendi : 1685.XI-1686.XI (=*1096-1097*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Feizullah efendi : 1686.XI-1687.I (=*1097-1098*), t. k. ask. : 2-4 l.
Ibrahim efendi : 1687.I-XI (=*1098*), t. k. ask. : c. 10 l.
Mehmed efendi Dibagzade : 1687.XI-1688.IV (=*1098-1099*), t. k. ask. : c. 6 l.
Feizullah efendi : 1688.IV-X (=*1099*), t. k. ask. : c. 7 l., a 2-a oară.
Mehmed efendi : 1688.X-1690.X (=*1099-1101*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Iahia efendi : 1690.X-1692.I (=*1101-1103*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Seid Ali efendi : 1692.II-IX (=*1103*), t. k. ask. : 6-7 l.
Es-Seid Ali efendi Başmakcizade : 1692.IX-1693.I (=*1103-1105*), t. k. ask. : 4-5 l.
Iahia efendi : 1694.I-IV (=*1105*), a 2-a oară t. k. ask. : c. 4 l.
Mehmed Sadîk efendi : 1694.IV-VIII (=*1105*), t. k. ask. : c. 3-4 l.
Mehmed efendi : 1694.VIII-1695.VIII (=*1105-1106*), t. k. ask. : 11 l., a 2-a oară.
Mîrza Mustafa efendi : 1695.VIII-1696.V (=*1106-1107*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ali efendi : 1697.V-VII (=*1107*), a 2-a oară, t. k. ask. : c. 3 l.
Abdullah efendi Abazade : 1697.VII-1698.VI (=*1107-1109*), t. k. ask. : c. 1 a., 11 l., 10 z.
Mîrza Mustafa efendi : 1698.VI-1699.VI (=*1109-1110*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ali efendi Erzingiani : 1699.VI-1701.VI (=*1110-1112*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Ali efendi Başmacizade : 1701.VI–1702.VI (=*1112–1113*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed efendi : 1702.V–1703.VII (=*1113–1115*), t. k. ask. : 1 a., c. 2–3 l.
Mahmud efendi : 1703.VII–1704.V (=*1115*), t. k. ask. : c. 10 l.
Mehmed Emin efendi : 1704.IV–V (=*1115*), t. k. ask. : c. 2–3 l.
Iahia efendi : 1704.VI–1706.IV (=*1115–1117*), t. k. ask. : 1 a., 11 l.
Abdullah efendi Abazade : 1706.IV–1707.I (=*1117–1118*), t. k. ask. : 11 l.
Arif Abdul-Baki efendi : 1707.I–IV (=*1118*), t. k. ask. : c. 3–4 l.
Ata-i Ullah efendi : 1707.IV–1708.III (=*1118–1119*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mahmud efendi : 1708.III–1709.III (=*1119–1120*), a 2-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mîrza Mustafa efendi : 1709 III–1711 II (=*1120–1122*), a 2-a oară t k. ask. : 1 a., 11 l., c. 10 z.
Arif efendi : 1711.II–X (=*1122–1123*), a 2-a oară, t. k. ask. : c. 7–8 l.
Kara-Ismail efendi : 1712.II–1713.I (=*1123–1124*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ata-i Ullah efendi : 1713.I–1714.I (=*1124–1125*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., c. 20 z.
Abdurrahim efendi : 1714.I–1715.I (=*1125–1126*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ebu-l Khair Ahmed efendi : 1715.I–IX (=*1126–1127*), t. k. ask. : 7–8 l.
Abdurrahim efendi : 1715.IX–XII (=*1127*), t. k. ask. : 3–4 l., a 3-a oară.
Kara Ismail efendi : 1715.XII–1716.XII (=*1127–1128*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Seid Mehmed efendi : 1716.XII–1717.XII (=*1128–1129*), fiul lui Şahaf şeikh, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Şeikh Mehmed efendi : 1717.XII–1718.XI (=*1129–1130*), fiul lui Mîrza, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ebul-l Khair Ahmed efendi : 1718.XI–1719.XI (=*1130–1131*), a 2-a oară t. k. ask. 11 l., 20 z.
Es-Seid Abdullah efendi : 1719.XI–1720.X (=*1131–1132*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Şeikh Mehmed efendi : 1720.X–1722.X (=*1132–1134*), a 2-a oară t. k. : 1 a., 11 l., 10 z.
Veli ed-din efendi : 1722.X–1723.IX (=*1134–1135*), fiul lui Kavaki t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Asim efendi : 1723.IX–1724.IX (=*1135–1136*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ebu-l Khair efendi : 1724.IX–1725.IX (=*1136–1137*), a 3-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdullah efendi Başmakcizade : 1725.IX–1726.VIII (=*1137–1138*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdullah efendi Aşîkizade : 1726.VIII–1727.VIII (=*1138–1139*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Feizullah Molla efendi: 1727.VIII-1728.VIII (=*1139-1140*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Zeini efendi: 1728.VIII-1729.VII (=*1140-1141*), fiul lui Ak-Mahmud, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Abdullah efendi Başmakcizade: 1729.VII-1731.I (=*1141-1143*), a 2-a oară, t. k. ask.: 5-6 l.

Sub Mahmud I

Es-Şeikh Mehmed efendi: 1731.I-VII (=*1143*), t. k. ask.: 6-7 l.
Es-Şeikh Mehmed Zeini efendi: 1731.VII-1733.VI (=*1143-1145*), a 2-a oară, t. k. ask.: 1 a., 11 l., 10 z.
Es-Seid Mustafa efendi Feizullahzade: 1733.VI-1734.VI (=*1145-1146*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Dirri Mehmed efendi: 1734.VI-1735.V (=*1146-1147*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Mahmud efendi: 1735.V-1736.V (=*1147-1148*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Salim efendi Mîrzazade: 1736.V-1737.IV (=*1148-1149*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid ul-**Abidin Zein** efendi: 1737.IV-1738.IV (=*1149-1150*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Sahib efendi Pirizade: 1738.V-1739.IV (=*1150-1151*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Zein efendi Mahmudzade: 1739.IV-1740.III (=*1151-1152*), a 2-a oară, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Emin efendi Haiatizade: 1740.III-1742.III (=*1152-1154*), t. k. ask.: 1 a., 11 l., 10 z.
Ahmed Milli efendi Mîrzazade: 1742.III-1743.II (=*1154-1155*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid ul-Abidin Zein efendi: 1743.II-1744.II (=*1155-1156*), t. k. ask.: 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Mehmed Sahib efendi Pirizade: 1744.II-1745.II (=*1156-1157*), a 2-a oară, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Es'ad efendi: 1745.II-1746.I (=*1157-1158*), fiul lui Ismail efendi, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Abdurrahman efendi: 1746.I-XI (=*1158-1159*), t. k. ask.: 10 l.
Es-Seid ul-Abidin Zein efendi: 1746.I-1747.I (=*1159*), t. k. ask.: 3 l., a 3-a oară.
Ismail Es'ad efendi: 1747.I—1748.I (=*1159—1160*), a 2-a oară t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ahmed Neili efendi Mîrzazade: 1748/I.—XII =(*1161*), t. k. ask.: 11 l.
S'aid efendi: 1748.XII—1749.X (=*1161—1162*), fiul lui Khalil efendi, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Vasaf Abdullah efendi: 1749.X—XII (=*1162*), t. k. ask.: c. 3 l.
Feizullah efendi: 1750.I—1751.XII (=*1162—1164*), t. k. ask.: 1 a., 11 l.
Mustafa efendi Dirrizade: 1751.XII—1752.XII (=*1164—1165*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.

Vasaf Abdullah efendi : 1752.XI—1753.X (=*1165—1166*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Mehmed S'aid efendi : 1753.X—1754.X—(=*1166—1167*), t. k. ask. : 111
Feizullah efendi : 1754.X—1755.X (=*1167—1168*), t. k. ask. : 11 l., 20 z. a 2-a oară.
Abdurrahim efendi : 1755.X—1756.V (=*1168—1169*), t. k. ask. : c. 8 l.
Mustafa efendi Dirrizade : 1756.V—IX (=*1169*), a 2-a oară t. k. ask. : c. 4 l.
Osman Sahib efendi Pirizade : 1756.IX—1757.IX (=*1169—1170*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ahmed efendi : 1757.IX—1758.I (=*1170—1171*), fiul lui Ebu-Bekr efendi, t. k. ask. : 4—5 l.
Mehmed Seid efendi : 1758.I—IV (=*1171*), t. k. ask. : c. 3—4 l.
Abdurrahim efendi : 1758.IV—VI (=*1171*), t. k. ask. : c. 2—3 l.
Abdurrahim efendi : 1758.IV—VI (=*1171*), a 2-a oară, t. k. ask. : 2—3 l.
Veli ed-din efendi : 1758.VI—IX (=*1171*), t. k. ask. : c 3—4 l.
Ahmed efendi : 1758.IX—1759.VIII (=*1171—1172*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Seid efendi : 1759.VIII—1760.VIII (=*1172—1173*), fiul lui Ismail efendi, t. k. ask. : c. 11 l., 20 z.
S'aid efendi : 1760.VIII-1761.VIII (=*1173-1174*), fiul lui Mîrza, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Osman efendi : 1761.VIII-1762.VII (=*1174-1175*), fiul lui Bejkr efendi : t. k. ask. · 11 l., 20 z.
Osman Sahib efendi : 1762.VII-1763.VII (=*1175-1176*), fiul lui Pirri t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Refi efendi : 1763.VII-1764.VI (=*1176-1177*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed S'aid efendi : 1764.VI-1765.VI (=*1177-1178*), fiul lui Mîrza es-Seid, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Osman efendi : 1765.VI.-1766.VI (=*1178-1179*), t. k. ask. : 11 l., 20 z. a 2-a oară.
Osman Sahib efendi : 1766.VI-1767.V.29 (=*1179-1180*), fiul lui Pirri, a 3-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ibrahim Bei efendi : 1767.V-1768.V (=*1180-1181*), t. k. ask. : 6-7 l., 20 z.
Feizullah efendi : 1768.IV (=*1181*), t. k. ask. : 4-5 l.
Es-Seid Abdullah efendi : 1768.V-1769.V (=*1181-1182*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed S'aid efendi : 1769.V-1770.I (=*1182-1183*), a 3-a oară, t. k. ask. : 6-7 l.
Es-Seid Mehmed efendi : 1770.I-IV (=*1183*), fiul lui Başmakci, t. k. ask. : 3-4 l.
Mehmed Şerif efendi : 1170.IV-1171.IV (=*1183-1184*), fiul lui Ṡetif, t. k. : 11 l., 20 z.
Mehmed Emin efendi : 1771.IV-1772.I (=*1184-1185*), fiul lui Salih, t. k. ask. : 6-7 l.

Ibrahim Bei efendi : 1772.I–IV (=*1185*), a 2-a oară, t. k. ask. : 3–4 l.
Mehmed Es'ad efendi : 1772.IV–1774.III (=*1185–1187*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mehmed Murad efendi : 1774.III–1775.III (=*1187–1188*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., fiul lui Mamad.
Mehmed Emin efendi : 1775.XII–1776.II (=*1188–Ş1189*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Şeref efendi : 1776.II–1777.II (=*1189–1190*), fiul lui Es'ad efendi, t. k. ask. : 11 l., 20 z., 1-a oară.
Es-Seid Ibrahim efendi : 1777.II–1778.I (=*1190–1191*), t. k. ask. : 11 a., 20 z.
Mehmed Murad efendi :1778.I–1779.I (=*1191–1192*) t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Mehmed Nurullah efendi : 1779.I–VII (=*1192–1193*), fiul lui Dirri, t. k. ask. : 6–7 l.
Mehmed Şeref efendi : 1779.VII–X (=*1193*), a 2-a oară, t. k. ask. : c. 3 l.
Mehmed Ataullah efendi : 1779.X–1780.I (=*1193*), fiul lui Dirri, t. k. ask. : 3–4 l.
Es-Seid Ibrahim efendi : 1780.I–XII (=*1194*), a 2-a oară, t. k. ask. : c. 11 l., 20 z.
Ishak efendi : 1780.XII–1781.XII (=*1194–1195*), fiul lui Molagik, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Arif efendi : 1781.XII–1782.XI (=*1195–1196*), fiul lui Dirri, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Ataullah efendi : 1782.XII–1783.II. (=*1196–1197*), a 2-a oară, t. k. ask. : 3–4 l.
Mehmed Arif efendi : 1783.II–XI. (=*1197*), a 2-a oară, t. k. ask. : 6–7 l.
Ahmed Ataullah efendi : 1783.XI–1784.XI. (=*1197–1198*), t. k. ask. : 11 l.
Es-Seid Mehmed Nafi efendi : 1784.I–XI (=*1198*), t. k. ask. : c. 10 l.
Es-Seid Mehmed Arif : 1784.XI–1785.XI (=*1198–1199*), fiul lui Dirri, t. k ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Sadic efendi Arabzade : 1785.XI–1786.X (*1199–1200*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Meki efendi : 1786.X–1788.IX (=*1200–1202*), t. k. ask. : 1 a., c. 11 l.
Es-Seid Derviş efendi : 1788.X–1789.IX (=*1202–1203*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Iahia Tevfik efendi : 1789.IX–1790.I (=*1203–1204*), t. k. ask. : c. 4 l.
Mustafa Aşir efendi : 1790.I–IV (=*1204*), t. k ask. : 3–4 l.
Mir Mustafa efendi : 1790.IV–IX (=*1204*), t. k. ask. : 4–5 l., fiul lui Ibrahim bei .
Abdullah efendi : 1790.IX–1792.VIII (=*1204–1206*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 20 z., fiul lui Osman efendi.

Mehmed Emin efendi : 1792.VIII–1793.VIII (=*1206–1207*), fiul lui Veli ed-Din, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa Asir efendi : 1793.VIII–1794.VII (=*1207–1208*), a 2-a oară, t. k. : 11 l., 20 z.
Ahmed Es'ad efendi : 1794.VII–1795.VII (=*1208–1209*), fiul lui Salih, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Khafiz Khatr-ullah efendi : 1795.VII – 1796.VII (=*1210–1211*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdullah efendi : 1796.VII–1797.VII (=*1210–1212*), fiul lui Osman, a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 10 z.
Mehmed Emin efendi : 1797.VII–1798.I (=*1211–1212*), a 2-a oară, t. k. ask. : c. 5–6 l.
Asim Khulusi efendi : 1798.I–VI (=*1212*), t. k. ask. : 5–6 l.
Ahmed Es'ad efendi : 1798.VI–1800.V (=*1212–1214*), fiul lui Salih, t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Osman efendi : 1800.V–1801.V (=*1214–1215*), fiul lui Ismail paşa, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Arif efendi : 1801.V–1802.V (=*1215–1216*), fiul Arabului, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Emin efendi : 1802.V–1803.V (=*1216–1217*), fiul lui Veli ed-Din, a 3-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ahmed Şems ed-Din efendi : 1803.V–1804.IV (=*1216–1218*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Asmet bei efendi : 1804.IV–1805 (=*1218–1219*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Ataullah efendi : 1805.III–1806.III (=*1219–1220*), fiul lui Şeref.
Mehmed Arif efendi : 1806.III–1807.III (=*1220–1221*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ahmed Mukhtar efendi : 1807.III–1808.II (=*1221–1222*), fiul lui Molagik, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ahmed Şems ed-Din efendi : 1808.II–1809.II (=*1222–1223*), a 2-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Derviş Mehmed efendi : 1809.II–1810.I (=*1223–1224*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Sadîk efendi : 1810.I–1811.I (=*1224–1225*), fiul lui Kethuda, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir es-Seid Mustafa Izzet efendi : 1810.X–1811.I (=*1225*), t. k. ask. : 4–5 l.
Ataullah efendi : 1811.I–X (=*1225–1226*), fiul lui Molagik, t. k. ask. : 9–10 l.
Mehmed Hafid efendi : 1811.X–1812.I (=*1226*), fiul lui Aşîr, t. k. ask. : 3–4 l.
Mehmed Nurr ed-Din efendi : 1812.I–1813.I (=*1226–1227*), fiul lui Ali, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hafiz Ahmed Kiamil efendi : 1813. I–XII (=*1227–1228*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

El-Hadj Khalil efendi : 1813.XII-1814.XII (=*1228-1229*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa Asim efendi : 1814.XII-1815.XII (=*1229-1230*), fiul lui Meki, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Mustafa 'Izzet efendi : 1815.XII-1816.III (=*1230-1231*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Sadik efendi : 1816.III-XI (=*1231*), a 2-a oară, t. k. ask. :. 7-8 l.
Ahmed Reşid efendi Sadîki : 1816.XI-1817.XI (=*1231-1232*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ahmed Kiamil efendi : 1817.XI-1818.X (=*1232-1233*), a 2-a oară, t. k. ask : 11 l., 10 z.
El-Hadj Khalil efendi : 1818.X-1819.X (=*1233-1234*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mustafa Edib efendi : 1819.X-1820.X (=*1234-1235*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hafidi S'adi efendi Hekimzade : 1820.X-1821.X (=*1235-1236*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ahmed Reşid efendi : 1821.X-1822.X (=*1237-1238*), a 2-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Arif efendi : 1822.X-1823.X (=*1238-1239*), fiul lui Hamid paşa, t. k., ask. : 11 l., 20 z.
Hafidi Mir Iahia efendi : 1823.IX-1824.VIII (=*1239-1240*), fiul lui Pir, t. k. ask. : 11 l., 20 z., 1-a oară.
Mustafa Behcet efendi : 1824.VIII-1825.VIII (=*1240-1241*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Sadik Mehmed efendi : 1825.VIII-1826.VIII (=*1241*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Arif efendi : 1826.VIII-1827.VII (=*1241-1242*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Ahmed Reşid efendi : 1827.VII-1829.VII (=*1242-1244*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Rahmi efendi : 1829.VII-1830.VI (=*1244-1245*), t. k. ask : 11 l., 20 z.
Mir Iahia efendi : 1830.VI-1831.VI (=*1245-1246*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa Behcet efendi : 1831.VI-1832 V (=*1246-1247*), a 2-a oară, t. k. ask. 11 l., 20 z.
Mir Arif efendi : 1832.V-1833.V (*1247-1248*), a 3-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
S'adullah efendi Arabzade : 1833.V-1834.V (=*1248-1249*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Zin ul-Abidin efendi : 1834.V-1835.IV (=*1249-1250*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hamdullah efendi Arabzade : 1835.IV-1836.X (=*1250-1252*), t. k. ask. : 1 a, c. 5-6 l.
Mir Abdullah ul-Kadir efendi : 1836.X-1837.IV (=*1252*), fiul lui Melek paşa, t. k. ask. : c. 6-7 l.

Mir Mehmed Arif efendi : 1837.IV–1840.III (=*1252–1255*), a 4-a oară t. k. ask. : c. 3 a.

S'adullah efendi Arabzade : 1840.III–1841.II (=*1255–1256*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Abdurrahman efendi Müşrebzade : 1841.III–1842.II (=*1256–1257*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Abdalhak efendi : 1842.II–1844.I (=*1257–1259*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.

Vak'a es-seid Mehmed Es'ad efendi : 1844.I–1845.I (=1259–*1260*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Hamdullah efendi Arabzade : 1845.I–1846.XII (=*1260–1262*), t. k, ask. : 1 a., 11 l.

Mustafa Izzet efendi Iasarizade : 1846.XII–1847.XII (=*1262–1263*). t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Abdul-Halim efendi : 1847.XII–1848.XI. (=*1244–1265*)., t. k. ask. : 11 l., 20 z., fiul lui Kecegi.

Abdurrahman efendi Müşrebzade : 1848.XI–1849 (=*1265–1266*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Abdulhakk efendi : 1849.XI–1850.XI (=*1866*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l. 20 z.

Hamdullah efendi Arabzade : 1850.XI–1851.X (=*1266–1267*), a 3-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Ibrahim Khalil efendi : 1851.X–1852.X (=*1267–1268*), fiul lui Fîndîk, t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mehmed Arif efendi Meşrebzade : 1852.X–1853.X (=*1268–1269*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mir Hasan Tahsmin efendi : 1853.X–1854.IX (=*1269–1270*), din Cypru t. k. ask. : 11 l, 20 z.

Mir Ahmed Tevfik efendi : 1854.IX–1855.IX (=*1270–1271*), t. k. ask. : 11 l.

Mehmed Said efendi : 1855 IX–1856.VIII (=*1271–1272*), din Gülenbe t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mehmed Reşid efendi : 1856.IX–1857.VIII (=*1273*), fiul lui Salih, t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mustafa Izzet efendi : 1857.VIII–1858.VIII (=*1274*), t. k. ask : 11 l., 20 z.

Şeref efendi : 1859.VIII–1859.VIII (*1275*), fiul lui Dirri, t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mir Hasan Tahsmin efendi : 1859.VIII–1860.VII (=*1276*), t. k. ask. : 11 l., 29 z.

Mehmed Zeki efendi : Arabzade : 1860.VII–1861.VII (=*1277*).

Es-Seid Mehmed Ali efendi Ieshingizade : 1861.VII.9–1862.VI.28 (=*1268*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Gemal ed-Din efendi : 1862.VI.29–1863.VI.17 (=*1279*), a 2-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mustafa Izzet efendi : 1863.VI.18–1864.VI.5 (=*1280*), t. k ask : 11 l., 20 z.

Mir es-Seid Abdullah Reufet efendi : 1864.VI.6–1865.V.26 (=*1281*), t. k. ask., : 11 l. 20 z.
Es-Seid Mehmed Tahir efendi : 1865.IV.27–1866.V.15 (=*1282*), fiul lui Siruz, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Zeki efendi Arabzade : 1865.V.27–1866.V.15 (=*1282*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Sadik efendi : 1866.V.15–1868.IV.23 (=*1282–1284*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z., fiul lui Arif efendi.
Es-Seid Mehmed Ali efendi : 1868.IV.24–1869.IX.12 (=*1285*), a 2-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Gemal ed-Din efendi Zeinizade : 1869.IX.13–1870. IV. 2 (=*1286*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Mehmed Aam efendi Arabzade : 1870.IV 3–1871.III.22 (=*1287*), t. k. ask. : 11 l., 19 z.
Mustafa Izzet efendi : 1871.III.23–1872.III.10 (=*1288*), a 3-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Amad ed-Din efendi Zeinizade : 1872.III.11–1873.II.28 (=*1289*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Sadîk efendi : 1873.III.1–1874.II.17 (=*1290*), fiul lui Arif efendi, a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Hasan Rafet efendi : 1874.II.18–1875.II.6 (=1291), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Gemal ed-Din efendi Zeinizade : 1875.II 7–1876. I.27 (=*1292*), a 3-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir es-Seid Ahmed Aziz efendi : 1875.II.7–1876.I.27 (=*1292*), t. k. ask. : 11 l.
Mustafa Izzet efendi : 1876.I.28–1877.I.15 (=*1293*), a 4-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hafiz Mehmed Negib efendi : 1877.I.16–1878.I.4 (=*1294*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Sadîk Bei efendi : 1878.I.5–XII.25 (=*1295*), a 3-a oară, t. k. : ask. : 11 l., 20 z.

B) KADII ASKERI SAU JUZI DE OASTE DIN ANATOLIA.

1481–1878 d. Hr.=886–1294 h

Hagi efendi Hasanzade : 1481.III.2–1482.II.19 (=*886*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ala ed-din efendi Amasi : 1482.II.19–1503.VI.25 (=*886–908*), t. k. ask. : 21 a., 4 l., 14 z.
Abdurrahman efendi Muiedzade : 1503.VI.25–1506.V.23 (=*908–911*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Mahmud efendi : 1406.V.23–1509.IV.20 (=*911–914*), t. k. ask. : 2 a., 11 l., fiul lui Mehmed.
Molla efendi : 1509.IV.20–1512.III.18 (=*914–917*), fiul lui Mehmed, t. k. ask. : 2 a., c. 11 l.

Kirez Seidi Ahmed efendi : 1512.III.18–1513.III.28 (=*917–918*), fiul lui Idris, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Sarî Kirez Nur ed-Din efendi : 1513.III.9–1514.II.25 (=*919*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Rukn ed-Din efendi : 1514.II.25–1516.II.4 (=*919–921*), fiul lui Zeirek, t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Djafer Celebi efendi : 1516.II–(=*921*), fiul lui Tadj, t. k. ask. : 1 l.
Mehmed Seid efendi : 1516 (=*921*), t. k. ask. : ?
Ahmed efendi Kemalpaşa zade : 1516.IV.5–1519.XII.22 (=*921–926*), t. k. ask. : 3 a., 10 l., 27 z.
Mehmed Şan Fenari efendi : 1519 (=*926*), t. k. ask. : 1–2 l.
Mir Čelebi Mahmud efendi : 1519.XII–1522.XI.20 (=*926–929*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Molla Abdul-Vasi efendi : 1522.XI.20–1523 IV (=*929*), t. k. ask. : c. 3–4 l.
Muhi ed-Din Elfenari efendi : 1523.IV–XI.9 (=*929*), t. k. ask. : 5–6 l.
Abdul-Kadir Kadri efendi : 1523.XI.9–1538.V.29 (=*929–944*), t. k. ask. : 14 a., c. 9 l.
Şeikh Mehmed efendi Čivizade : 1538.V.30–1539.V.18 (=*945*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi : 1539.V.18–1548.II.10 (=*945–954*), Miremkösesi, t. k. ask. : 8 a., c. 8 l.
Sinan efendi : 1584.II.10–1551.I.9 (=*954–957*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Melul Emir efendi : 1551.I.9–1556.XI.3 (=*957–963*), t. k. ask. : 5 a., c. 10 l.
Mustafa efendi Bostanzade : 1556.XI.3–1557.I (=*963–964*), t. k. ask. : c. 3–4 l.
Djafer efendi : 1557.I–X.24 (=*964*), t. k. ask. : c. 10 l.
Ahmed efendi Mualimzade : 1557.X.24–1567.VII.7 (=*964–974*), t. k. ask. : 9 a., c. 8 l., 20 z.
Mehmed efendi Abdul-Kerimzade : 1567.VII.8–1568.VI.25 (=*975*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hasan Bei efendi : 1568.VI.26–1569.VI.15 (=*976*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Perviz efendi : 1569.VI.16–1570.VI.4 (=*977*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi : 1570.VI.5–1571.V.25 (=*978*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Şeikhi efendi : 1571.V.26–1572.V (=*979*), t. k. ask. : c. 6 l.
Ali efendi Kanalizade : 1572.I–V.13 (=*979*), t. k. ask. : c. 4–5 l.
Mehmed efendi Akhizade : 1572.V.13–1573.V.2 (=*980*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Seid Mehmed efendi Melulzade : 1573.V.2–1576.III.30 (=*908–983*), t. k. ask. : 2 a., c. 10 l.
Şeikh Mehmed efendi Čivizade : 1576.III.30–1578.III.9 (=*983–985*). a 2-a oară, t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mehmed efendi : Bostanzade 1578.III.9–1581.II.4 (=*985–988*), t. k. ask. : 2-a., 11 l.
Salih Molla efendi : 1581.II.4–VIII (=*988–989*), t. k. ask. : c. 6 l.
Avaz efendi : 1581.VIII–1582.I.25 (=*989*), t. k. ask. : c. 6–7 l.
Zekria efendi : 1582.I.25–1583.IV (=*989–991*), t. k. ask. : 1 a., 2–3 l.

Abdalgini efendi : 1583.IV–1584.I.13 (=*991*), t. k. ask. : c. 8–9 l.
Abdullah efendi : 1584.I.13–1585.I.2 (=*991–992*), t. k. ask. : 11 a., 11 l., 11 z., fiul lui Beha ed-Din.
Molla Ahmed efendi : 1585.I.2–1586.I (=*992–994*), t. k. ask. : c. 1 a.
Abdullah efendi : 1586.I–XII. (=*994*), t. k. ask. : c. 11 l.
Abdalbaki efendi : 1586.XII.11–1587.I (=*994–996*), t. k. ask. : 1 a., 2–3 l. Cunoscut şi ca poet.
Mehmed efendi Dökmegizade : 1588.I–XI (=*996*), t. k. ask. : c. 1 a.
Husam efendi Karacelebizade : 1588.XI.20–1590.X.29 (=*996–998*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 11 z.
Ali efendi Sinanzade : 1590.X.29–1591.X.19 (=*998–999*), t. k. ask. : 1 a.
Abdalbaki efendi : 1591.X.19–1592.IX.7 (=*999–1000*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Molla Ahmed efendi : 1592.IX.7–X.7 (=*1000*), t k. ask. : c. 1 l.
Sanullah efendi : 1592.X.7–1593.IX.20 (=*1001*), t. k. ask. : 11 l., 20 z. a 2-a oară.
Ali efendi Sinanzade : 1593.IX.26–1595.IX.5 (=*1001–1003*), t. k. ask. : c. 2 a., a 2-a oară.
Mustafa efendi Ebu es-S'udzade : 1595 (=*1003*), t. k. ask. : ?
Mustafa efendi Bostanzade : 1595 (=*1003*), t. k. ask. : ?
Damad Iahia efendi 1595.IX.6–*1596*.VIII.24 (=*1004*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Khodjazade : 1596.VIII.25–1597.II (=*1005*), t. k. ask. : c. 7 l.
Kuş Iahia efendi : 1597.II–VIII.13 (=*1005*), t. k. ask. : c. 6–7 l.
Abdul-Halim efendi : 1597.VIII.13–1599.VII.23 (=*1006–1007*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 11 z.
Damad Iahia efendi 1599.VII.24–1600.VII.12 (=*1008*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Abdul-Halim efendi : 1600.VII.12–1601.VII.1 (=*1009*), t. k. ask. : 1 a., 10 z. a 2-a oara.
Şemi efendi : 1601.VII.1–1602.VI.20 (=*1010*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es'ad efendi : 1602.VI.20–1603.VI.10 (=*1011*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa efendi Ebu-l mumein : 1603.VI.11–1604.V.29 (=*1012*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa efendi : Kethuda 1604.V.2–1605.V.18 (=*1013*), t. k. ask. : 11 l.
Kemal efendi : 1604.V.30–1605.V.18 (=*1013*), t. k. ask. : 11 l.
Feizullah efendi Kafzade : 1604.V.30–1605.V.18 (=*1013*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Iahia efendi : 1604.V.30–1605.V.18 (=*1013*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Kemal efendi : 1605.V.18–1607.IV.26 (=*1014–1015*), t. k ask : 1 a, 11 l., 10 z.
Abdul-Aziz efendi Khodjazade : 1607.IV26–1609.IV.5 (=*1016–1017*), t. k. ask. : 1 a, 11 l., 10 z.
Mustafa efendi Kethuda : 1608.IV.17–1609.IV.5 (=*1017*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
ask. : 11 l., 20 z.

Kemal efendi : 1609.IV.5–1611.III.15 (=*1019*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Ali efendi Kafzade : 1611.III.16–1612.III.3 (=*1020*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Husein efendi Akhîzade : 1612.III.4–1613.II.21 (=*1021*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ganizade efendi : 1613.II.21–1615.I.30 (=*1022–1023*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Kara Čelebizade : 1614.II.11–1615.I.30 (=*1023*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ridvan efendi : 1615.I.30–1616.I.19 (=*1024*), t k ask. : 11 l., 20 z.
Zein ul-Abidin efendi : 1616.I.19–1617.I.7 (=*1025*), t. k. ask. : 11 l., 20 z
Husein efendi Akhîzade : 1617.I.7–1618.XII.28 (=*1026*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., a 2-a oară.
Ganizade efendi : 1618.XII.28–1619.XII.7 (=*1027–1028*), a 2-a oară t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Iahia efendi : 1719.XII.8–1620.XI.25 (=*1029*), t. k ask. : 11 l., 20 z.
Şeref efendi : 1620.XI.26–1621.XI.15 (=*1030*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Molla Ali efendi : 1621.XI.16–1622.XI.4 (=*1031*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Musa efendi : 1621.XI.16–1622.XI.4 (=*1031*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Bostanzade efendi : 1622.XI.5–1623.X.24 (=*1032*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Iahia efendi : 1623.X.25–1624.X.13 (=*1033*), fiul lui Bostanzade, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa efendi : Azmizade 1623.X.25–1624.X.13 (=*1033*), t. k. ask. : 11 l.. 20 z.
Şeref efendi : 1624.X.14–1625.X.2 (=*1034*), a 2-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdullah efendi : 1625.X.3–1626.IX.21 (=*1035*), fiul lui Ali celebi, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hasan efendi : 1626.IX.21—1628.VIII.30 (=*1037*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Salih efendi : 1626.IX.21–1628.VIII.30 (=*1037*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdullah efendi : 1628.VIII.31–1629.VIII.20 (=*1038*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Ebu es-S'aidzade : 1629.VIII.21–1630.VIII.9 (=*1039*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Ebu es-S'udzade : 1630.VIII.30–1632.VII.18 (=*1041*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 20 z.
Čeşmi Mehmed efendi : 1631.VII.30–1632.VII.18 (=*1041*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdullah efendi Khodjazade : 1631.VII.30–1632.VII.18 (=*1041*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdullah efendi Khodjazade : 1634.VI.24–1635.VI.18 (=*1044*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Nuh efendi : 1635.VI.17–1636.VI.4 (=*1045*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mahmud efendi : 1636.VI.4–1637.V.25 (=*1046*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mai'd Ahmed efendi : 1637.V.26–1638.V.14 (=*1047*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 20 z.

Isa efendi : 1638.V.15–1639.V.3 (=*1048*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Civizade efendi : 1639.V.4–1640.IV.22 (=*1049*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ma'id Ahmed efendi : 1640.IV.22–1642.VIII.31 (=*1050–1051*), a 2-a oară, t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Abdurrahim efendi : 1642.IX.1–1645.II.26 (=*1052–1054*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Djandji Husein efendi : 1645.II.28–1646.II.16 (=*1055*), 1-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Behai efendi : 1646.II.17–1647.II.5 (=*1056*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Civizade efendi : 1646.II.17–1647.II.5 (=*1056*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Djandji Husein efendi : 1647.II.6–1648.I.27 (=*1057*), a 2-a oară t. k. ask. : 11 l.
Şeikh Mehmed efendi Imamzade : 1647.II.6–1648.I.27 (=*1057*). t k. ask. : 11 l., 20 z.
Djandji Husein efendi : 1647.II.6–1648.I.27 (=*1057*), a 3-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Şeikh Mehmed efendi Imamzade : 1647.II.6–1648.27 (=*1057*), a 2-a oară, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Djandji Husein efendi : 1647.II.6–1648.I.27 (=*1057*), a 4-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Imamzade : 1648.I.27–1649.I.14 (=*1058*), a 3-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hasnefi Mehmed efendi : 1648.I.27–1649.I.14 (=*1058*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa efendi Memekzade : 1648.I.27–1649 (=*1058*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Kaba Kulakzade : 1649.I.14–1650.I.3 (=*1059*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdurrahman efendi Hüsamzade : 1650.I.4–XII.24 (=*1060*), t.k ask. : 11 l., 20 z.
Şeikh Mehmed efendi Kudsizade : 1650.XII.25–1651.XII 13.(=*1061*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ş'aban efendi : 1650.XII.25–1651.XII.13 (=*1061*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., bosneac.
Mesud efendi Khodjazade : 1651.XII.14–1652.XII.1 (=*1062*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa efendi Balizade : 1652.XII.2–1653.XI.21 (=*1063*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ibrahim efendi : 1652.XII.2–1653.XI.21 (=*1063*), fiul lui Kemal efendi t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Imamzade : 1653.XI.22–1654.XI.10 (=*1064*), a 4-a oară, t. k. ask. ; 11 l., 19 z.
Seid Mehmed efendi Sana'i zade : 1653.XI.22–1654.XI.10 (=*1064*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es'ad efendi : 1654.XI.10–1656.X.19 (=*1065–1066*), din Ankara, t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mustafa efendi Bolevi : 1656.X.20–1657.X.8 (=*1067*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Asmeti efendi : 1657.X.8-1658.IX.28 (=*1068*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Esiri : 1658.IX.29-1659.IX.17 (=*1069*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi : 1659.IX.18-1661.VIII.26 (=*1070-1071*), fiul lui Abdurrahmanzade : t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Abdul Kadir efendi : 1661.VIII.27-1662.VIII.15 (=*1072*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Şeikhizade efendi : 1662.VIII.16-1663.VIII.4 (=*1073*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hahiz Mehmed efendi : 1663.VIII.5-1666.VII.3 (=*1074,-1076*) t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Şeikhizade efendi : 1666.VII.4-1670.V.20 (=*1077-1080*), a 2-a oară, t. k. ask. : 3 a., 10 l., 20 z.
Seid Abdurrahman efendi : 1669.VI.1-1670.V.20 (=*1080*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi : 1670.V.21-1671.V.9 (=*1081*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa efendi Munkarîzade : 1671.V.10-1673.IV.17 (=*1082-1083*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mehmed efendi : 1673.IV.18-1674.IV.4 (=*1084*), din Ankara, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Seid Mehmed efendi : 1674.IV.7-1675.III.27 (=*1085*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., fiul lui Es'ad.
Mehmed efendi : 1675.III.28-1677.III.5 (=*1086-1087*), fratele lui Esiri, t. k. ask., 11 l., 10 z.
Balizade efendi : 1677.III.6-1678.II.22 (=*1088*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hamid efendi : 1677.III.6-1678.II.22 (=*1088*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi : 1678.II.23-1680.II.1 (=*1089-1090*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z., fiul lui Abdurrahim.
Mehmed efendi Dibagzade : 1680.II.2-1682.I.9 (=*1091-1092*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mustafa efendi Kemberizade : 1682.I.10-1683.XII.19 (=*1093-1094*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 70 z.
Tezkeregi Mehmed efendi : 1682.XII.31-1683.XII.19 (=*1094*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa efendi Munkarîzade : 1683.XII.20-1684.XII.7 (=*1095*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Feizullah efendi : 1684.XII.7-1686.XI.16 (=*1096-1097*), fiul lui Ebu Seid, t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Ibrahim efendi : 1686.XI.17-1687.XI.6 (=*1098*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Munkaş Ibrahim efendi : 1686.XI.17-1687.XI.6 (=*1098*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdurrahimzade efendi : 1687.XI.7-1688.X.25 (=*1099*), a 2-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hekim Iahia efendi : 1688.X.26-1689.X.14 (=*1100*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ali efendi : 1689.X.15-1692.IX.11 (=*1101-1103*), din Erzingean, t. k. ask. : 2 a., 11 l.

Seid Osman efendi Khodjazade: 1692.IX.12–1693.IX.1 (=*1104*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Ş'abanzade: 1692.IX.12–1693.IX.1 (=*1104*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ak Mahmud efendi: 1692.IX.12–1693.IX.1 (=*1104*), t. k. ask.: 11 l., 20 z
Sadîk efendi: 1693.IX.2–1694.VIII.21 (=*1105*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Seid Mehmed efendi Fenarizade: 1694.VIII.21–1695.VIII.11 (=*1106*) t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Abdullah efendi Abazade: 1695.VIII.12–1697.VII.19 (=*1107–1108*), t. k. ask.: 1 a., 11 l., 10 z.
Evlia Mehmed efendi: 1697.VII.20–1698.VII.9 (=*1109*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Fetullah efendi: 1698.VII.10–1699.VI.29 (=*1110*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Osman efendi Khodjazade: 1699.VI.29–1700.VI.17 (=*1111*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ali efendi: 1700.VI.18–1701.VI.7 (=*1112*), fratele lui Bolevi, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Abdullah efendi: 1701.VI.7–1702.V.27 (=*1113*), din Alşehir, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Abdul Baki Ali efendi: 1702.V.28–1703.VI.16 (=*1114*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Mustafa efendi: 1703.16–1704.V.5 (=*1115*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Iekceşm Husein efendi: 1703.VI.16–1704.V.5 (=*1115*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Abdullah efendi Kavakcizade: 1703.VI.16–1704.V.5 (=*1115*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Iahia efendi Abdurrahimzade: 1703.VI 16–1704 V.5 (=*1115*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Şeikh Mehmed efendi: 1703.V.17–1704.V.5 (=*1115*), fiul lui N'ali, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Medjdi Mehmed efendi: 1704.V.6–1705.IV.24 (=*1116*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ebu Bekir efendi: 1705.IV.25–1706.IV.14 (=*1117*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ataullah efendi: 1706.IV.25–1706.IV.14 (=*1117*), t. k. ask.: 11 l., 20 z
Kara Khalil efendi: 1706.IV.15–1707.IV.3 (=*1118*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mahmud efendi: 1707.IV.4–1708.III.22 (=*1119*), t. k. ask.: 11 l., 20 z
Kara Khalil efendi: 1708.III.23–1709.III.12 (=*1120*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Abdurrahimzade efendi Münteşzade: 1708.III.23–1709.III.12 (=*1120*) t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Medjdi Mehmed efendi: 1709.III.13–1711.II.18 (=*1121–1122*), a 2-a oară t. k. ask.: 1 a., 11 l., 10 z.
Ebu-l Khair efendi Damadzade: 1711.II.19–1712.II.8 (=*1123*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.

Kara Ismail efendi: 1712.II.18–1713.II.8 (=*1123*), t. k. ask.: 11 l., l., 20 z.
Şeikh Mehmed efendi: 1713. II.8–1714.I.16 (=*1125*), t. k. ask.: 1 a., 11 l., 10 z., fiul lui Sahaf.
Şeikh Mehmed efendi: 1714.I.17–1715.I.6 (=*1126*), t. k. ask.: 11 l., 20 z., fiul lui Mîrza.
Abdullah efendi Hamidzade: 1715.I.7–XII.26 (=*1127*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Abdullah efendi: 1715.XII.27–1716.XII.15 (=*1128*), t. k. ask.: 11 l., 20 z., fiul lui Aşakî.
Abdullah efendi: 1716.XII.16–1717.XII.4 (=*1129*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ataullah efendi Čivizade: 1717.XII.5–1718.XI.23 (=*1130*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Veli ed-Din efendi Kavakizade: 1718.XI.24–1719.XI.13 (=*1131*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Omer efendi Reis-ul Atba: 1719.XI.14–1720.XI.1 (=*1132*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Abdullah efendi: 1720.XI.2–1721.X.21 (=*1133*), t. k. ask.: 11 l., 20 z., fiul lui Başmakci.
Feizullah Molla efendi: 1721.X.22–1722.X.11 (=*1134*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Zein ul-Abidin efendi: 1722.X.12–1723.IX.30 (=*1135*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mustafa efendi Tusevi: 1722.X.12–1723.IX.30 (=*1135*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ataullah efendi Čivizade: 1723.IX.30–1725.IX.8 (=*1136–1137*), t. k. ask.: 1 a., 11 l., 10 z.
Salih efendi: 1725.IX.9–1726.VIII.28 (=*1138*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed efendi Dirri eş-Şeikh: 1726.VIII.29–1727.VIII.18 (=*1139*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ş'aban efendi: 1727.VIII.19–1728.VIII.6 (=*1140*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mustafa efendi Biraderzade: 1728.VIII.7–1729.VII.26 (=*1141*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ishak efendi: 1729.VII.27–1731.VII.5 (=*1142–1143*), t. k. ask.: 1 a., 11 l., 10 z.
Zelali Hasan efendi: 1730.VII.10–1731.VII.5 (=*1143*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Salim efendi Mîrzazade: 1731.VII.6–1732.VI.23 (=*1144*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed efendi: 1732.VI.24–1733.VI.13 (=*1145*), din Vardar, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid ul-Abidin Zein efendi: 1733.VI.14–1734.VI.2 (=*1146*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Sahib Mehmed efendi Pirizade: 1734.VI.3–1735.V.23 (=*1147*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.

Mehmed Raşid efendi : 1735.V.23–1736.V.5 (=*1148*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mirza Ibrahim efendi : 1736.V.12–1737.IV.30 (=*1149*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ahmed Neili efendi Mîrzazade : 1737.V.1–1738.IV.20 (=*1150*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdullah efendi Müstegizade : 1737.V.1–1738.IV.20 (=*1150*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdurrahim efendi : 1738.IV.21–1739.IV.9 (=*1151*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdullah efendi : 1739.IV.10–1740.III.28 (=*1152*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Feizullah efendi Damadzade : 1740.III.29–1741.III.18 (=*1153*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed S'aid efendi : 1741.III.19–1742.III.7 (*1154*), fiul lui Kara Khalil, t. k. ask : 11 l., 20 z.
Vassaf Abdullah efendi : 1742.III.8–1743.II.24 (=*1155*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Emin efendi : 1743.II.25–1744.II.14 (=*1156*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., fiul lui Bolevi.
Es-Seid Abdullah efendi Khodjazade : 1744.II.15–1745.II.2 (=*1157*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed efendi : 1745.II.3–1746.I.24 (=*1158*), t. k. ask. : 11 l., 20 z. din Crimeia.
Abdullah efendi Mahmudzade : 1746.I.24–1747.I.12 (=*1159*), t. k. ask. : 1l., 20 z.
Mustafa efendi Dirrizade : 1747.I.13–1748.I.1 (=*1160*), t. k. ask. : 11 l., 20 z. .
Es-Seid Murteza efendi : 1746.I.2–XII.21 (=*1161*), fiul lui Feizullah, t. k. ask.. : 11 l., 20 z.
Latifullah efendi : 1748.XII.22–1749.XII.*R*.10 (*1162*), fiul lui Ismail efendi, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed S'aid efendi : 1749.XII.11–1750.XI.29 (=*1163*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdurrahman efendi Mahmudzade : 1749.XI.30–1751.XI.19 (=*1164*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ahmed efendi : 1751.XI.20–1752.X.7 (=*1165*), fiul lui Bekr, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Osman Sahib efendi Pirizade : 1752.X.8–1753.X.28 (=*1166*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Latifullah efendi : 1753.X.29–1754.X.17 (=*1167*), a 2-a oară, t. k. ask : 11 l., 20 z.
Mehmed Salih efendi : 1754.X.18–1755.X.6 (=*1168*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed S'aid efendi Ismail efendizade : 1755.X.7–1756.IX.25 (=*1169*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Khitati Valdin efendi : 1756.IX.26–1757.IX.14 (=*1670*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Ismail Asim efendi Celebizade : 1757.IX.15–1758.IX.3 (=*1171*), t. k. ask. : 11 .l, 20 z.

Es-Seid Mehmed S'aid efendi Mîrzazade :1758.IX.3–1760.VIII.12 (=*1172–1173*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.

Osman efendi Bekr efendizade : 1759.VIII.25–1760.VIII.12 (=*1173*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mehmed Refi efendi Kiatibzade : 1760.VIII.13–1762.VII.22 (=*1174–1175*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.

Mirza Ibrahim efendi : 1752.VII.23–1763.VII.11 (=*1176*), a 2-a oară t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Es-Seid Abdullah efendi : 1763.VII.12–1764.VI.30 (=*1177*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Feizullah Nafiz efendi : 1764.VII.1–1765.VI.19 (=*1178*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Ahmed efendi Memeşzade : 1765.VI.20–1766.VI.8 (=*1179*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Es-Seid Mehmed efendi : 1766.VI 9–1767.V.29 (=*1180*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., fiul lui Başmakci.

Es-Seid Mehmed Şeref efendi Şerefzade : 1767.V.30–1768.V.17 (=*1181*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mehmed Emin efendi Salihzade : 1768.V.18–1769.V.6 (=*1182*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mehmed Es'ad efendi Abdullahzade : 1769.V.7–1770.IV.26 (=*1183*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mehmed Murad efendi Damadzade : 1770.IV.27–1771.IV.15 (=1184), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mehmed Atif efendi : 1771.IV.16–1772.IV.3 (=*1185*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Es-Seid Mehmed Şeref efendi Es'adzade : 1772.IV.4–1773.III.24 (=*1186*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Es-Seid Ibrahim efendi : 1773.III.25–1774.III.13 (=*1187*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mehmed Nurullah efendi : 1774.III.14–1775.III.3 (=*1188*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., fiul lui Dirri.

Mehmed Ataullah efendi Dirrizade : 1775.III.4–1776.II.20 (=*1189*), t. k. ask. : 11 .l., 20 z.

Ishak efendi Moladjikzade : 1776.II.21–1777.II.8 (=*1190*), t. k. ask. : 11. l., 20 z.

Es-Seid Iahia efendi : 1776.II.21–1777.II.8 (=*1190*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., fiul lui Ishak efendi.

Ali Sati efendi Alemi Damadi : 1777.II.9–1778.I.29 (=*1191*), t. k. ask. : 11 l., 19 z.

Mehmed Emin efendi : 1778.I.30–1779.I.18 (=*1192*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Mehmed Arif efendi : 1779.I.19–1780.I.7 (=*1193*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.

Ahmed efendi Muftizade : 1780.I.8-XII.27 (=*1194*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Mehmed S'aid efendi Haiatizade : 1780.XII.28-1781.XII.16 (=*1195*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Ataullah efendi Arabzade : 1781.XII.17-1782.XII.6 (=*1196*), t. k. ask : II l, 20 z.
Es-Seid Mehmed Nafi efendi : 1782.XII.7-1783.XI.25 (=*1197*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Es Seid Mehmed Arif efendi : 1783.XI.26-1784.XI.13 (=*1198*), fiul lui Dirri, t. k. ask. : II l., 20 z.
Mehmed Sadik efendi Abdurrahimzade : 1784.XI.14-1785.XI.3 (=*1199*) t. k. ask., II l. 20 z.
Ahmed efendi Muftizade : 1785.XI.4-1786.X.23 (=*1200*), t. k. ask. : II l., 20 z., a 2-a oară.
Mehmed Meki efendi : 1786. (1200), t. k. ask. I—2 l.
Iakub efendi Biraderzade : 1786.X.24-1787.X.12 (=*1201*), t. k ask. : II l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Kiamii efendi : 1787.X.13-1788.X.1 (=*1202*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Mustafa Aaşir efendi : 1788.X.2—1789.IX.20 (=*1203*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Mehmed Emin efendi Veli ed-Dinzade : 1789.IX.21-1790.IX.9 (=*1204*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Mustafa efendi : 1789.IX.21—1790.IX.9 (=*1204*), t. k. ask. : c. II l., fiul lui Ibrahim efendi.
Es-Seid Abdullah efendi : 1789.IX.21—1790.IX.9 (=1204), t. k. ask. I—2 l.
Ahmed Es'ad efendi : 1790.IX.10-1792.VIII.18 (=*1205-1206*), t. k. ask. : I a., II l., 10 z. fiul lui Salih.
Hafiz Khairullah efendi : 1792.VIII.19-1793.VIII.8 (=*1207*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Ibrahim efendi : 1793.VIII.9-1794.VII.28 (=*1208*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Mir Ibrahim efendi : 1794.VII.29 - 1795.VII.17 (=*1209*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Omer Khulusi efendi : 1795.VII.18-1796.VII.6 (=*1210*), t. k. ask. : II l., 20 z., fiul lui Osman.
Mehmed Arif efendi : 1796.VII. 7-1797.VI.25 (=*1211*), t. k. ask., : II l., 20 z., fiul lui Ata-i ullah.
Es-Seid efendi : 1797.VI.26-1798.VI.14 (=*1212*), t. k ask : II l, 20 z poreclit „Aiaklî kütuphane" (=Biblioteca mobilă).
Ahmed Şems ed-Din efendi : 1798.VI.15-1799.VI.4 (=1213), t. k. ask. : II l., 20 z.
Mehmed Salih efendi Kecegizade : 1799.VI.5-1800.V.24 (=*1214*), t. k. ask. : II l., 20 z.
Ahmed Mukhtar efendi Molladjikzade : 1800.V.25-1801.V.13 (=*1215*), t. k. ask. : II l., 20 z.

Mehmed Emin efendi: 1801.V.14–1802.V.3 (=*1216*), fiul lui Bekr efendi, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Derviş Mehmed efendi: 1802.V.4–1803.IV.22 (=*1217*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mir Omer Izzet efendi: 1803.IV.23–1804.IV.11 (=*1218*), fiul lui Bekr paşa, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Sadik efendi Kethudazade: 1804.IV.12–1805.IV.31 (=*1219*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Ataullah efendi Molladjikzade: 1805.V.1–1806.III.20 (=*1220*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Osman efendi: 1805.IV.1–1806.III.20 (=*1220*), t. k. ask.: 11 l., 20 z., fiul lui Feizullah efendi.
Es-Seid Abdullah efendi Dirrizade: 1806.III.21–1807.III.10 (=*1221*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mir Emin efendi: 1807.III.11–1808.II.27 (=*1222*), t. k. ask.: 11 l., 20 z., fiul lui Emin paşa.
Mehmed Hafid efendi: 1808.II.28–1809.II.15 (=*1223*), fiul lui Aaşîr efendi, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Nur ed-Din efendi: 1808.II.28–1809.II.15 (=*1223*), fiul lui Ali, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ahmed Kiami efendi: 1809.II.16–1810.II.5 (=*1224*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Dibasi efendi: 1810.II.6–1811.I.25 (=*1225*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Tahir efendi: 1811.I.26–1812.I.15 (=*1226*), t. k. ask.: 11 l., 20 z. din Küstendil.
Mehmed efendi: 1812.I.16–1813.I.3 (=*1227*), t. k. ask.: 11 l., 20 z., fiul şeikhului din Vardar.
Mustafa Asim efendi Mekizade: 1813.I.4–XII.23 (=*1228*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Salih efendi Salihzade: 1813.XII.24–1814.XII.13 (=*1229*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Emin efendi: 1814.XII.14–1815.XII.2 (=*1230*), fiul lui Bekr aga, t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mehmed Emin efendi: 1815.XII.3–1816.XI.20 (=*1231*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Mustafa Edib efendi: 1815.XII.3–1816.XI.20 (=*1231*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Ahmed Reşdi efendi Sadkizade: 1815.XII.3–1816.XI.20 (=*1231*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Es-Seid Abdul-Vehab efendi Ianigizade: 1816.XI.21–1817.XI.10 (=*1232*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Arif efendi: 1817.XI.11–1818.X.30 (=*1233*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.
Hafidi Mirih efendi Pirizade: 1818.X.31–1819.X.19 (=*1234*), t. k. ask.: 11 l., 20 z.

Es-Seid Mehmed Es'ad efendi Mühidzade :1819.X.20–1820.X.8 (=*1235*) t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Raşid efendi Hamamizade : 1820.X.9–1821.IX.26 (=*1236*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa Behget efendi : 1821.IX.27–1822.IX.17 (=*1237*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Reşid efendi : 1822.IX.18–1823.IX.6 (=*1238*), fiul lui Abdullah ef. t. k. ask., : 11 l., 20 z.
Reşid efendi : 1822.IX.18–1823.IX.6 (=*1238*), fiul lui Abdullah efendi t. k. ask., : 11 l., 20 z.
Hitat Mustafa Rakim efendi : 1823.IX.7–1824.VIII.25 (=*1239*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Rahmi efendi : 1824.VIII.26–1825.VIII.15 (=*1240*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Iusuf efendi : 1825.VIII.16–1826.VIII.15 (=*1240*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Tahir efendi Kadizade : 1825.VIII.16–1826.VIII.4 (=*1241*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Tahir efendi Mustafa paşa-zade : 1826.VIII.5–1827.VIII. 24 (=*1242*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
S'adullah efendi Arabzade : 1827.VII.25–1828.VII.13 (=*1243*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir es-Seid Ali Riza efendi Hafidi Hekimzade : 1828.VII .14–1829. VII.2 (=*1244*), t. k. ask : 11 l , 20 z.
Mehmed Abid efendi Dirrizade : 1828.VII.14–1829.VII.2 (=*1244*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Hamdullah efendi Arabzade : 1829.VII –1830.VI.21 (=*1245*), t. k. ask. : 11 l. 20 z.
Abdurrahman efendi Meşrebzade : 1830.VI.22–1831.VI.11 (=*1246*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Zein ul-Abidin efendi : 1831.VI.12–1832.V.30 (=*1247*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed S'aid efendi Iahiazade : 1831.VI.12–1832.V.30 (=*1247*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Abdul-Kadir efendi : 1832.VI.1–1835.IV.28 (=*1248–1250*), t. k. ask. : 2 a., 11 l.
Mir Abdul-Kadir efendi Eminzade : 1835.IV.29–1836.IV.17 (=*1251*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Nazif efendi : 1836.IV.18–1837.IV.6 (=*1252*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Abdurrahman efendi Selim Mollazade : 1838.III.27–1829.III.16 (=*1254*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdulhakk efendi : 1838.III.17–1840.III.4 (=*1255*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa Izzet efendi Iarîzade : 1840.III.5–1841.II.22 (=*1256*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Abdul-Halim efendi : 1841.II.23–1843.I.31 (=*1257–1258*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.

Mehmed Aziz efendi Aiianizade : 1843.II.1–1844.I.21 (=*1259*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Reuf efendi : 1844.I.22–1245.I.9 (=*1260*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa Nuri efendi : 1845.I.10–XII.29 (=*1261*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Ibrahim efendi Fîndîkzade : 1845.XII.30–1847.XII.8 (=*1262–1263*), t. k. ask. : 1 a., 11 l., 10 z.
Mehmed Arif efendi Hafidi : 1847.XII.9–1848.XII.26 (=*1264*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Tevfik efendi : 1848.XI.27–1849.XI.16 (=*1865*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed S'aid efendi Kelebenlizade : 1849.XI 17–1850.XI.5 (=*1266*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Kiamil efendi : 1850.XI.6–1851.X.26 (=*1267*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed S'aid efendi Kevakibizade : 1851.X.27–1852.X.14 (=*1268*), t. k. ask. ; 11 l., 20 z.
Mir Asmet efendi Iahiabei-zade : 1852.X.15–1853.X.3 (=*1269*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Şeref efendi Dirrizade : 1853.X.4–1854.IX.23 (=*1270*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Nafi efendi : 1853.X.4–1854.IX.23 (=*1270*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Zeki efendi Arabzade : 1854.IX.24–1855.IX.12 (=*1271*), t. k. ask. 11 l. 192.
Ali Raik efendi Valid Suhri Meşrebzade : 1855.IX.13–1856.VIII.31 (=*1272*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Ilmi efendi Iesingizade : 1856.IX.1–1857.VIII.21 (=*1273*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Gemal ed-Din efendi Zeinizade : 1857.VIII.22–1858.VIII.10 (=*1274*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Abdullah Reufet efendi : 1858.VIII.11–1859.VII.30 (=*1245*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Tahir efendi Siruzizade : 1859.VII.31–1860.VII.19 (=*1276*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Omer Husam ed-Din efendi Gelalzade : 1860.VII.20–1861.VII.8 (=*1277*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Rif'at efendi Sadkizade : 1861.VII.9–1862.VI.28 (=*1278*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Aamir efendi Arabzade : 1862.VII29–1863.VI.17 (=*1279*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Imdad ed-Din efendi Zeinizade : 1863.VI.18—1864.VI.5 (=*1280*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Refik efendi : 1864.VI.6–1865.V.26 (=*1281*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa Asim efendi : 1865.V.27–1866.V.15 (=*1282*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hafidi Mehmed Arib efendi Arabzade : 1866.V.16–1867.V.4 (=*1268*), t. k. ask., : 11 l, 20 z.

Es-Seid Hasan Reufet efendi : 1867.V.5–1868.IV.23 (=*1284*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hasan Khairullah efendi : 1868.IV.24–1869.IV.12 (=*1285*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Mehmed Nuri efendi : 1869.IV.13–1870.IV.2 (=*1286*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mir Ahmed Aziz efendi : 1870.IV.3–1871.III.22 (=*1287*), fiul lui Ali paşa, t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Hafiz Mehmed Negip efendi : 1871.III.23–1872.III.10 (=*1288*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
S'aid efendi Cearşanbavi-zade : 1872.III.11–1873.II.28 (=*1289*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Ataullah efendi Arabzde : 1873.III.1–1874.II.17 (=*1290*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mustafa Vesbi efendi : 1874.II.18–1875.II.6 (=*1291*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Husein Aghiah efendi : 1875.II.7–1876.I.27 (=*1292*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Es-Seid Mehmed Şemi Fakir efendi : 1875.II.7–1776.I.27 (=*1292*), t. k. ask. : 11 l., 20 z.
Mehmed Kadri efendi : 1876.I.28–1877.I.15 (=*1293*), t. k. ask. : 11 l., 20 z., fiul lui Ali Sat' efęndi.
Mehmed Dirri efendi Dirizade es-seid : 1877.I.16—1878.I.4 (=1294), t. k. ask.. 11 l., 20 z.

M. Guboglu

NOTE DE DIPLOMATICĂ ROMÂNEASCĂ

La Arhivele Statului din Bucureşti (*Suluri*, nr. 37) se păstrează copia unei ocolnice din 25 Iunie 1775, dată de Alexandru Ipsilanti, Voevodul Ţării Româneşti, împreună cu Mitropolitul, episcopii şi veliţii boeri, moşnenilor dela Aref jud. Argeş, pentru stăpânirea munţilor şi închiderea pricinilor ce au avut între ei. E vorba de litigiile ivite între cele două cete ale Arişanilor, conduse de Gheorghe vătaful şi de Iordache căpitanul. Aplanarea lor cere consultarea tuturor actelor moşnenilor, care se transcriu acum în ocolnică. Datorită acestui fapt putem să urmărim lesne între altele şi o serie de elemente juridice importante.

Doamna Băsărăboae. —Intre moşnenii din Aref şi satele vecine este o permanentă ceartă de hotar. La 8 Aprilie 1546 (7054) Mircea Ciobanul se vede silit să dea Arişanilor o carte de stăpânire peste „Hareşul tot cu tot hotarul pre bătrănile hotare" anume indicate. Motivarea „că este a lor bătrână şi dreaptă ocină şi moşie ce au fost înpresurată dă satul cetăţii Poenarul, dă Căpăţineni şi dă Cheeni, însă din vremea care i-au prins Stroe spătar şi Doamna Băsărăboae. Iar după aceea oamenii ce zic mai sus Arăşanii au venit înaintea Domnii mele dă ni s'au jăluit şi au scos cartea răposatului Laută Băsărab Vvd. şi o am citit-o şi am adevărat Domnia mea cum că iaste a lor bătrână şi dreaptă ocină şi moşie... şi între dânşii zarvă ca să nu mai fie ci lăsare în pace".

Cine să fie această Doamnă Băsărăboae? Hrisovul amintit al lui Laiotă Basarab (1473 - 1477) nu ne este cunoscut, spre a vedea dacă relaţia figura în el, iar în timpul acestui Domn un Stroe spătar nu figurează în Divan. Dacă însă e vorba de pribeagul Laiotă Basarab din 1544, care împreună cu Stroe, Manole şi Mihalco atacă pe Radu Paisie la Fântâna Ţiganului, atunci putem crede că e vorba de un hrisov al acestuia. Ipoteza e mai probabilă şi atât Stroe cât şi Doamna Băsărăboae se pot identifica. Din alte acte următoare se vede că lungul proces al Arişanilor pleacă dela această „prindere".

Braniște domnească.—Prin porunca din Iunie 1546[1], Mircea Ciobanul determină funiile de moșie ce au și cum să le stăpânească moșnenii din Aref, Oprea cu ceata lui, Ridiche, Ioniceștii și Roșceștii. Nevoia acestei delimitări o provoacă pâra satelor vecine Cheeni și Căpățineni. Se spune în act : „Iar dupe aceia au avut acești oameni toți, și Oprea cu ceata lui, pâră înaintea Domnii mele cu Cheenii și cu Căpățineni dă au pârît Cheenii și Căpățineni cum că au înpresurat Areșanii moșia domnească. Iar Domnia mea am trimis pe boerul Domnii mele, pe jupan Vlaicul vel armaș și cu boerii dintre (*sic*) județe, cu 36 de boeri, și au umblat acești boeri pă urma lui Drăghici dvornic și a lui Secară slugeru și au hotărît și au jurat acești 36 de boeri cu sufletele lor, cum că n'au înpresurat Areșanii moșia domnească, ci este această mai sus zisă moșie a Hărișanilor, bătrână și dreaptă moșie de baștină. Și au rămas Cheenii și Căpățineni de lege din naintea Domnii mele".

Prin această judecată în favoarea moșnenilor și în dauna Domniei, figura cruntului Domn apare sub altă lumină. De remarcat și faptul că boerii nu înțeleg să calce dreptatea pentru a adăuga încă un petec de pământ la braniștea domnească.

Impresurare cu silnicie. —Mircea Ciobanul prin cartea sa din Febr. 1549 - 1551 [2]), precizează hotarele satului Aref, numit atunci Hareșul. Amintește că Arișanilor le „iaste bătrână și dreaptă ocină și moșie încă din zilele răposatului Dan Vvd. și a lui Vlad Vodă Țepeș" și că „i-au fost împresurat satu Cheenii și Căpățineni *cu silnicia* Radului din Golești". Moșnenii jeluindu-se că „i-au împresurat făr de nicio lege și făr de nicio judecată" Domnul judecă „pre lege și pre dreptate cu toți cinstiții dregători" și constată că e moșie „bătrână și dreaptă ocină din strămoși".

Deșugubină pentru om legat — In cartea lui Alexandru Vv. din 19 Ian. 1572 (7080) se vede că Arișanii s'au plâns împotriva Căpățineni lor „că au fost tăiat și au fost spart hotarăle încă din zilele răposatului Radu Vvd. și i-au prădat pă ei pentru greșala ce au fost greșit". Căpățineni jură cu 12 boeri, iar Arișanii cu 24 de boeri „au călcat" pe cei 12 boeri „din naintea Radului Vvd. și din naintea Mircii Vvd." Acum Căpățineni cer Arișanilor „ca să le întoarcă bucatele ce le-au fost luat atuncea pentru acea greșală" dar rămân iar de lege. Greșala de care e vorba nu e amintită.

1. In copie (*Suluri*, nr. 37) 7050 (1542), când încă nu domnea Mircea Ciobanul. După Teodosie, ban de Jiu din sfatul domnesc, data probabilă e 1546.

2. In copie (*Suluri*, nr. 37) e 7050 (1542), o greșală evidentă de copist, care a omis ultima cifră. Actul nu poate fi decât din anii 1546-1551. Mihail, amintit ca diac, nu figurează între diecii lui Mircea Ciobanul ; dacă e o transcriere greșită în loc de Mihul, acesta apare în cancelaria domnească în 1549-1551, data cea mai probabilă a emiterii.

In continuare actul spune : : „Şi pentru o deşugubină ce s'au luat satului Căpăţinenilor pentru un om legat ce s'au fost scăpat dela dânşii" au juiat cu 12 boeri „cum că n'au scăpat acel om dela dânşii ci au scăpat dela Hăreşeni" iar Arişanii au juiat „cu 24 boeri din naintea lui Petru Vvd. cum că este istovit dă Căpăţineni" şi nimeni să nu mai îndrăznească a-i bântui. Este vreo legătură între cele două greşeli? Inclinăm să credem că da, cu toate că Domnii judecători sunt alţii. Trebue totuşi să observăm că redacţia documentului se menţine în neclaritate.

Ceea ce interesează mai mult aici e mărturia că deşugubina nu se lua numai pentru moarte de om ci şi pentru vini mai mici. Aceasta în cazul când traducătorul actului a tradus bine din slavoneşte.

Pădure pentru un cal bun. — La 5 Iulie 1570 (7078) Alexandru Vv. judecă cearta dintre Căpăţineni şi Arişani, pentru că „încă din zilele răposatului Patraşco Vodă" Căpăţinenii prădaseră moşia Arişanilor „în sila lor făr de cale". Căpăţinenii capătă lege 12 boeri, dar „la zi şi la soroc" n'au putut să jure şi „cum au rămas Căpăţinenii de lege din zilele răposatului Mircii Vodă aşijderea au rămas satu Căpăţineni dă lege dă doao ori şi din naintea Domnii mele, ca să fie prădaţi pentru vina lor". După ce se spun acestea documentul adaugă : : „Dupe aceia Nan au cumpărat din sat dela Radul Scurtul ot Sălătruc, lângă plaiu, pădure întreagă fălci opt drept un cal bun".

Am fi înclinaţi să credem că Radul Scurtul din Sălătruc avea moşie în Aref pe care o vinde lui Nan din Aref, ori că Nan e tot din Sălătruc şi cumpără moşie în Aref. Impreciziunea documentului permite aceasta. Credem însă că nu se poate admite intrusiunea străină. Nan apare însă într'un document dela Mircea Ciobanul, Iunie 1546, ca având dreptul la o jumătate de funie de moşie. Cealaltă jumătate de funie aparţine unui Radu, care poate fi acelaşi cu Radu Scurtu din Sălătruc, mutat acolo din motive nelămurite. Trebue să observăm că practicile cancelariei noastre sunt încă departe de preciziune iar interpretarea documentelor emise în acest mod trebue folosită cu prudenţă.

Calul domnesc. — In porunca lui Radu Şerban Vv. dela 27 Iunie 1606 (7114), dată megieşilor din Aref se precizează în amănunt hotarul satului Hareşul cu munţii care merg „până la hotaru Făgăraşului... până la cununa brazilor în plaiul Muntişorului... până la Modrugaz... peste Comarnice şi pe piscu Scoruşetului în jos... şi... în sus până la hotarul Ţării Ungureşti în sleme pân la hotarul scaunului Făgăraşului... la podul Gurğuvmi... la piscul Jderului... la plăişorul Cârstăreştilor". Satul Areşul cere Domnului „la Divanul cel mare" să le înnoiască această carte. Domnul o face pentru că a văzut „cărţile Domnilor celor bătrâni pentru aceste moşii, cartea Mircii Vodă feciorul Radului Vodă şi cartea lui Laiută Vodă Basarab şi cartea Radului Vodă".

Din ordinea în care se înşiră aici cărţile predecesorilor suntem înclinaţi să credem că e vorba de o carte a lui Mircea cel Bătrân. In realitate chestiunea arişeană apare numai sub Mircea Ciobanul. Stepan logof. care scrie acest act, ori n'a avut cartea sub ochi, ori tradiţia primului Mircea era mai puternică în mintea lui ca începător al şi ului Domnilor. Indiferent de motiv constatăm şi de data aceasta o lipsă a cancelariei domneşti. Intinsul act a fost însă bine plătit, căci Domnul spune: „Şi ei au dăruit mie un cal galben, bun, frumos".

Zapis spart. —La 14 Mai 1765 Ştefan Racoviţă Vv. judecă pricina dintre preoţii, megiaşii, moşnenii şi plăeşii din Aref şi clucerul Gheorghiţă Bucşănescu. Acesta împrumutase pe Arişani cu 200 taleri pe cinci ani, iar pentru dobândă să le pască iarba muntelui. Sorocul împlinindu-se ei găsesc un neguţător care le dă pe iarbă 1000 de taleri pe şapte ani şi un împrumut tot de 1000 taleri cu dobânda la zece unul „ca să-şi chivernisească păsurile lor". Bucşănescu spune că ar mai avea dreptul să ţie munţii patru ani. Cercetându-se zapisul se constată împlinirea sorocului din toamnă, dar „au pus pricină cum că adevărat veleatul zapisului aşa scrie, dar s'ar fi făcut cu greşală la facerea zapisului, de au pus veleatul mai vechiu având oareşcare pricină cu stolnicul Ştefanache". Dar aceste „zise ale lui nu s'au ţinut în seamă măcar dă ar fi fost şi aşa cum zice el, căci că munţii sânt ai moşnenilor şi pentru folosul lor... voe şi dreptate au să facă cu moşiia lor ce le va fi voia... şi zapisul dă datorie i s'au luat dela mână şi s'au spart şi s'au dat la mâna moşnenilor, ca să nu mai aibă pricină între dânşii", după ce au plătit datoria.

Cum se jura. —In hotărnicia dela 15 Iulie 1704 (7212) a lui „Şărban biv vel comis, ispravnicul ot sud Argeş i sud Muşcel", dată martalogilor din Aref împotriva jupânesii Marica nora logof. Grigore Albescu pentru muntele Jorzea, se spune: „strânsu-i-am pă toţi la un loc înpreună cu jupâneasa Marica Albescu şi noi aşa am aflat dreptatea şi i-au ajunsu judecata să jure martalogii din Aref cu şase oameni, trei oameni să-i dea Dumneaei jupâneasa Marica şi trei oameni bătrâni ai lor. Şi au mersu jupâneasa Marica insăşi dumneaei dă i-au jurat în sfânta biserică, cu mâinile pe sfânta evanghelie, tot pă rând câte unul. Şi lângă acei şase oameni jurători, oameni bătrâni, au mai jurat tot satu Aref, 32 de oameni".

Jupâneasa Marica aduce apoi şi carte de blestem dela Vlădica asupra vecinilor „şi au mărturisit lor şi vecinii cum că nu sânt datori Hărăşanii cu nimic lui Grigore logofăt". Deci jupâneasa pierde procesul şi „au dat zapisul de s'au spart". Şi judecata încheie: „Şi dă s'ar şi mai găsi alte scrisori pentru acel munte să nu se crează".

La 6 Sept. 1742 (7251) moşnenii din Aref pierd munţii „dela piscul Mircii în sus până în hotarul Ţării Ungureşti şi piscul Mircii

cu ceilalţi munţi dăspre răsărit spre muntele Moldoveanu", care rămân mănăstirii Vierc şul şi boerilor Bucşăneşti părtaşi. Aşa spune hotărnicia dată la porunca lui Mihai Racoviţă Vv. şi după mărturia unor bătrâni din Căpăţineni şi Corbeni.

Arişanii însă nu se lasă. Gheorghe vătaful de plaiu cu cetaşii lui reiau calea judecăţii şi la 26 Iunie 1745 (7253), Constantin Vodă le acordă o nouă cercetare la faţa locului, cu Andrei Strâmbeanul biv vel şătrar, Gheorghe biv vel căpitan za dorobanţi ispravnic ot sud Argeş şi 6 boer naşi. La 1 Aug. boerii hotarnici constată că „s'au făcut greşală" în hotarnica precedentă şi că, după hrisovul din 1606, munţii sunt ai Arişanilor. Dar egumenul Mihail dela Vierş nu e mulţumit şi „pentru mai bună încredinţare au adus şi o carte de blestem a... mitropolitului... Neofit... Şi fiind acolo în faţa locului 6 preoţi şi 3 diiaconi şi 15 moşneni bătrâni din sat din Haref... cetindu-le cartea dă blestem în trei rânduri ca să o înţeleagă bine, şi întâi preoţii şi diiaconii, apoi moşnenii din sat pă rând câte unul, au luat cartea şi au sărutat-o şi au pus-o în cap, zicând dă vor fi asuprind ei dă către sfânta mănăstrire măcar o palmă dă loc tot blestemul din carte să fie asupra lor şi asupra copiilor lor".

Moşnenii câştigă. Hotărnicia adaugă însă: „Am luat cartea de judecată ce au fost dela sfinţia sa părintele Nicodim arhimandrit igumen dela sfânta mănăstire Argeş i dela dumnealui Mihalache biv vel clucer za arie, ce este făcută cu greşală, şi am dat-o moşnenilor din Haref, iar în cartea celor 6 boeri, ce este dă la liatu ce s'au zis 7212, s'au însemnat mai jos dă iscăliturile boerilor, că n'are treabă mănăstirea cu piscul Mircii Vodă şi coprinzând cartea hotarăle şi cu alţi răzoraşi, s'au lăsat cartea iar la mâna mai sus numitului igumen".

N'am găsit originalul acestui act, dar am aflat copia (n.s. nr. 485 f. 59-63), cu acest cuprins:

„Noi 6 boiari, carii sântem luaţi din porunca Măriei sale Domnului nostru Io Costandin Băsărab Vvd. şi de părintele Theodosiu igum. dela sfânta mănăstire Iazerul, ca să căutăm şi să îndreptăm hotarăle acestor sate ale sfintei mănăstiri, anume Căpăţinenii, Cheianii, Poenarii, ce sănt pe apa Argeşului în gura plaiului, pentru că surpându-se şi pustiindu-se acea mănăstire încă de mai nainte vreme, de au stătut pustie 50-60 de ani, fost-au înpresurat hotarăle acestor sate unii şi alţii din prejureni.

„Iar acum, din mila lui Dumnezeu şi cu ajutorul prea luminatului nostru Domn, iar s'au zidit din temelie şi s'au rădicat sfânta mănăstire ce s'ie mai sus cu chilii şi cu cetate înprejur precum au fost. Şi fiind nastavnic din ceputul ei părintele Theodosie ieromonah, căutând moşiile sfintei mănăstiri, au aflat hotarul acestor sate stricate şi înpresurate de către Harişani şi de cătră Corbeni şi de cătră Berindeşti.

„Deci noi, după ce ne-am adunat toţi aici la zi, fiind înpreună cu noi şi sluga Mării sale Ioan Văt. port<ar>, au chemat pre boiarii din Corbeni şi Berindeşti şi pre Harişani, pre toţi de faţă, şi am

umblat pre toate hotarăle cele bătrâne şi pre semne. Pentru că era multă gălceavă între dânşii pentru călcarea hotarălor moşiilor mănăstirii şi după ce le-am ales şi le-am făcut judecată pre deplin şi le-am dat cărţile noastre de judecată la mâinile lor, făcut-am şi această carte a noastră şi o am dat la sfânta mănăstire, de ocolul acestor sate ale sfintei mănăstiri ce scrie mai sus :

„Insă moşia Căpăţânenii despre Corbeni, apucă din apa Argeşului spre apus pre viroaga din sus de cireş prin pietrii pre lângă Sălaşul Popei şi apucă vâlceaca în sus prin cireşii dela Piscul Gropilor pre pârâu până în capul piscului Ciontii şi pe slemea piscului în sus prin mesteceni, prin lanul Poenarilor, pe hotarul cel bătrân pe pisc în sus până supt Calea Oii şi până în Harişel. De acii se întoarce spre Arif în piatra Neniului Dvor<nic> prin măgurile Lazului pe slemia Lazului şi pe Muchea Pârlită, pe gruiul Căpăţânii şi pogoară în piatra cea mare, pe vălceaca Colnicelor până în valea Harefului şi merge pe vale până în podul lui Ureche şi apucă vălceaca Vârtoapelor în sus pre mărăcini, pe din sus de Godeni despre apus pe muchea cea mică până în drumul cel bătrân în gruiul hotarului. De ci pe drumul gruiului pe sleme până în mlaca Stanei şi apucă pe din sus de mlaca, pe muchia de spre apus şi merge în sus pe slemea Pleşii, pre deasupra Făntânii Ungurului tot pe sleme până în vârful Şorecariului în Lăcşor şi merge pe supt măgure de pogoară în Valea lui Stan. De aci pe pisc în sus, lunca cu tot brădetul şi până în Valea Rea şi până în râu şi pe râu până în potriva râurilor pre plaiul Pripoarelor şi pe scoatele râului pe piscul Mircii Vvd. în sus până în hotarul unguresc.

„Aşijderea şi semnele Poenarilor despre Berindeşti : să începe din apa Argeşului despre răsărit, din jos de Corbeni, din bolovanu cel mare din râu, apucă vâlceaoa în sus, pre la capul Şăzului şi merge pe muchea locului cea mai din sus prin pietrii pe şăs şi dă în Valea Podului şi trece peste vale prin măgurice pe deasupra gladului lui Bogdan pe gruiul Zânelor şi din gruiu pogoară pre muche până în Limpedea şi trece Limpedea prin sălcile cele mari în gura părâului lui Şireală şi pe părâu în sus, pre răzorul cel cu bolovanul dela mlaca Radii şi merge pe din jos de gruiul Popei prin pietrii, prin piatra dela mărul pădureţ şi iar în piatră la Pietrişor şi trece valea prin gura iazului Berindeştilor pe calea cea bătrână pe hotar, prin cireşii cei mari până în Căline şi prin piscul Călinilor până în Muşatele şi trece vâlceaoa Muşatelor până pe deasupra fântânii prin măru cel prescurat şi apucă în sus pre muchea Scorii pe plaiu până în Scaune până la Ianache şi până în izvoru Grootişului şi în sus până în izvoru Clăbucetului, în vârful Clăbucetului pre plaiu ce bătrân şi până în piscu Afenetului şi pe pisc în jos până în măguricea Dobrului, preste valea care vine despre Vălsanu şi apucă piscul prin mijlocul golului până în Poiana Mărăcinului şi apucă pre izvorul fântânii lui Cuveală în jos până în Vălsan şi pe râu în sus în faţa Vălsanului şi până în lacul Pojarnii la hotarul unguresc.

„Iar din munții din gol, cine ce cumpărături sau moștenitori ar mai avea într'aceste hotară ale mănăstirii cu hrisoave vechi și cu drepte dovediri, aceia își vor ținea munți de osebi cum le va scrie hrisoavele lor, iar alții nici de cum să se mai întinză fără de cărți. Pentru că așa am adevărat cu sufletele noastre mai pre dreptate, fiind și cartea de blestem a părintelui chir Theodosie mitropolitul țării. Aceasta scriem.

April 26, 7212 (1704)

„Eu Balotă căpt. hot.
„Costandin Boj‹oreanu› hot.
„Vladul logofăt Căzănescu hot.
„Părvul Șoičan hot." [1]).

După cum se vede copistul n'a mai trecut în condică apostila fostului mare șetrar Andrei Strămbeanul. Cu aceeași cată s'a mai dat o „carte de hotărnicie pentru munții Căpățineni ce-i numește anume, care s'au găsit la mâna boierilor Bucșănești și cu dare au scos-o această copie igumenul Parthenie, ce au fost mai nainte de Neofit igumenul Vieroșanul", cum spune copistul condicei (ms. nr. 485 f. 64). Pentru interesul pe care îl prezintă pentru trecutul justiției la noi și pentru toponimia de munte a țării, o reproducem și pe aceasta după aceeași condică (f. 64-67) :

„Noi șase boĭari, care vom iscăli mai jos, ce sântem luaț din porunca și cu cartea Măriei sale Domnului nostru Io Costandin Vvd., de părintele Theodosie ieromonah igumenul dela sfânta mănăstire Iazerul și de Galatiĭa logof. ot Bucșănești și de Barbul i Stanciul vătaf ot Corbeni, ca să căutăm și să alegem ale lor părți de moșie din plaiul muntelui și munții din gol. Insă întâiu toate părțile satelor mănăstirii anume Căpățineni i Cheianii i Poenarii, ce sânt pre apa Argeșului în gura plaiului și cu toate părțile lor din plaiu și din munți. Așijderea să alegem și toată partea din plaiu și din munți ai Galatiei i Barbul i Stanciul ot Bucșănești i Corbeni, fiind și aceste sate de plaiu, având ei multă gâlceavă între dânșii.

„Deci noi, dupe porunca Măriei sale, ne-am strâns toț la satul Căpățineni, fiind înpreună și sluga Măriei sale Ioan vt. portari, adusu-i-am pre toți de față înnaintea noastră. Și au scos părintele igum. hrisoavele sfintei mănăstiri scriind pre moștenirea acestor sate cu toate hotarăle lor, cu toți rumânii, cu plaiurile și cu munții, câte li se vor alege părțile lor, și cu tot venitul. Iar Galatiĭa logof. cu părtașii lui, jăluindu-se la Măria sa Vodă, cum că le-ar fi perit cărțile și fiind și satul lor Bucșănești i Corbeni plăĭași, l-au avut moștenitori în plaĭu și în munte, ne-au poruncit Măriĭa sa Vodă de am strâns megiași bătrâni din prejur, ca să mărturisască pre câtă parte de plaiu și den munți au avut ei într'acest hotar. Și li s'au dat și

1. La fel și în condica Comisiei Documentale din 1861 (ms. nr. 349 f. 118 - 120).

cartea părintelui nostru chir Theodosie mitropolitul țării, cu blestem, ca să mărturisască pe dreptate.

„Şi aşa au mărturisit toți bătrânii înprejureni din Arif, din Nucşoară, din Căpățineni, cum că mearge moşiile mănăstirii pre Şorecari în sus, pre cum scriu toate semnele, până la hotarul unguresc. Şi Poenarii despre Beiindeşti pe hotarăle cel bătrâne, pe Clăbucet în sus, Clăbuțetul cu molitvişul peste tot până în mlacă, iar din mlacă drept în Argeş şi în sus precum merge plaiul până în Zănoaga Mică şi Coastele Argeşului până în râu şi cu Fața Vălsanului iar până în apa Vălsanului în jos, până în Poiana Mărăcinelui şi plaiul ce pogoară în Vălsan.

„Pe aceste plaiuri avea igum. Theodosie gâlceava cu boerii ce scriu mai sus, zicând igum. că iaste al mănăstirii, iar boĭarii zicea că iaste jumătate al lor. Deci megiĭaşii aşa mărturisiră de acest plai. ce scrie mai sus, pre aceste semne, cum că mai nainte or ce venit să lua dintr'acest plaiu, au lüat satele mănăstirii 2 părți şi Bucşăneştii i Corbenii o parte. Iar din Zănoaga cea Mică în sus cu Zănoaga Mare, gura plaiului Golului până în priporul cu lespezile despre Hotichi şi din Izvorul sec al Hoticului muntele Corbenilor până în Izvorul Curmăturii, au mărturisit că sânt munții Bucşăneştilor i a Corbenilor moştenire a lor. Şi iar munții Căpățănenilor din Zănoaga Mică în sus, Fața Vălsanului cu Zănoaga Curmăturii, Curmătura cu Jăpi şi în sus cu Piscuĭata până în tăetura cea din sus iaste al mănăstirii. Şi iar munții Poenarii, Moldoveanul şi Obârşiile Argeşului şi toată Oarzăna şi Orzănița, până în podul Giurgiului cu Vârşile, până la hotarul unguresc, sânt ale mănăstirii.

„Drept aceĭa am dat această carte a noastră de judecată la mâna boiarilor ot Bucşăneşti i Corbeni, ca să ştie şi să stăpânească părțile lor din munți şi din plai precum scrie mai sus. Şi mai multă gâlceavă între dânşii să nu fie, ci să ție fieştecarele cu pace. Aceasta scriem.

April 26, 7212 (1704).

„Dančul logof. din Ungureni.
„Costandin Bojoreanul.
„Pârvul Şoičanul.
„Vladul logof. Căzănescu.

„Această copie ce s'au scos dupe cartea ce o avem, iaste adevărată. Ioann Bucşănescu Şătrarı''[1]).

Nici aceasta nu are vreo apostilă în copia păstrată. E de presupus că ori nu s'a făcut mențiunea amintită, ori copistul vieroşan nu a mai dat-o.

In ceea ce priveşte atât modul de alegere a moşiei cât şi forma de prestare de jurământ sunt cu totul deosebite sub Constantin Brâncoveanu. Se pare că intenționat se aduc probe slabe şi

1. La fel în ms. nr. 349, f. 116v - 118.

se ia de bună chiar numai mărturia de pierdere a cărţilor. E de presupus un interes vădit pentru mănăstirea Iezerul, unde Brâncoveanu devenise al doilea ctitor, fiindcă procedura cea bună o întrebuinţează când e vorba de particulari. Mai târziu Gheorghe vătaful şi Arişanii lui aveau dreptate să se ridice pentru dreptul lor moştenesc călcat.

Hrisoave contestate.—Satele Poenari, Cheeni şi Căpăţineni au fost moşie domnească şi au fost date de Radu Paisie lui Radu vistierul, care i-a scăpat visteria de prada lui Stroe Pribeagul în lupta dela Fântâna Ţiganului. In timpul lui Mircea Ciobanul şi al lui Petru cel Tânăr Radu vistierul şi fiul său Ivaşcu au fost pribegi în Ţara Ungurească. In acest timp Petru Vv. dă satele ctitoriei sale m-rea Iezerul din Vâlcea, donaţie pe care o întăreşte şi Alexandru Voevod.

Mai târziu Ivaşco vornicul revendică satele pentru sine şi le dă ctitoriei sale dela Vieroşul. Alexandru Vv. revine asupra hrisovului său recunoscând dreaptă cererea lui Ivaşco. Astfel în hrisovul său din 1577 dat lui Ivaşco vel vornic (ms. nr. 485 f. 15v) se spune: „şi o carte ce însumi am făcut Domnia mea călugărilor dela Iazer să ţie aceste sate, să nu să crează aceia carte a Domniei mele, pentru că n'au fost de faţă la pâra ce au arătat înnaintea Domniei mele jupan Ivaşcul dvornicul, boiarìul Domniei mele, ce au fost înşălat călugării dela Iazer pe Domnia mea. Deci nici cum să să c.ează acea carte a Domniei mele".

As fel m-rea Iezerul ţinea o serie de cărţi iar m-rea Vieroşul alta. Aceasta ţinea şi posesia moşiilor, cât timp a ţinut cărţile. Pierzându-le în timpul lui Radu Şerban m-rea Iezerul revine cu cerere pentru moşii. Procesul durează până după întoarcerea Olteniei după ocupaţia austriacă. De aceea, când la Vieroş se transcriu în condică actele se transcrie şi cartea de fundare şi de danie a lui Petru Vv. la 1566 (7074) (ms. nr. 485 f. 12), însă copistul adaugă: „Ăcastă copie iaste a Iazerului mănăstiri; şi s'au luat cu mare divan ăcastă moşie Căpăţineni şi s'au luat şi cărţile acéstě dela mănăstiré Iazerul să nu să mai scoale altădată".

Acţiune neintrodusă la timp. —Din hotărîrea domnească a lui Alexandru Ipsilanti din 25 Iunie 1775, în cearta dintre cetele lui Iordache căpitanul şi Gheorghe vătaful, din satul de moşneni Areful din jud. Argeş, se vede că neintroducerea unei petiţii anterioare înlătură proba verbală. Scrie hotărîrea: „Cea dintâi pâră a lui Gheorghe vătafu cu cetaşii lui asupra lui Iordache cu cetaşii lui fu aceasta, cum că neamul lui au fost zestraş cu parte numai în siliştea satului iar nu şi în munţi. Dar la această pâră, cum că numai în siliştea satului au avut parte, nici un fel de dovadă nu avură, nici vreo mărturie că au făcut vreodată jalbă la Domni sau la dregători pentru aceasta făr de numai cu gura şi cu mărturia lor. Iar stăpânirea lui Iordache cu cetaşii lui o văzum veche de mulţi ani, stăpânind deapurirea cu

dânşii frăţeşte ca nişte moşneni, nepricinuindu-se prin aceasta niciodinioară, dupe care rămâne a stăpâni şi de acum înainte".

Bătaie la scara domnească. —Tot în cearta dintre Iordache căpitanul şi Gheorghe vătaful din Aref, hotărîrea domnească spune: „Al doilea pâră făcu Gheorghe cu cetaşii lui, cum că la liat... amăgindu-i pe unii din moşneni cu făgăduială prin cuvânt, cum că va înpărţi câştigul căşării şi al munţilor frăţeşte cu ei, i-au dat zapis ca să ţie el venitul munţilor şi nu mumai dă făgăduială nu s'au ţinut, ca să înparţă câştigul cu ei, ci şi multe nedreptăţi, pagube cazne şi bătăi le-au făcut. Histoavele dă această moştenire a munţilor lor încă din mâinile lor le-au luat înşelându-i dă i-au dat şi scrisoare în nume dă păstrare, care cu vreme caută să-i facă şi streini din moştenirea lor, neavând cărţile la mână. Şi cerea ca să ia de asupra lui venitu munţilor şi oprindu-şi banii ce va avea daţi pentru moşneni şi dreaptă cheltuială ce va fi făcut la niguţătoria căşării, prisosul dă câştig să-l înparţă frăţeşte cu toţi moşneni şi să li se dea hrisoavele lor la mână.

„Pentru aceasta s'au fost poruncit dă către Domnia mea mai nainte la dumnealor ispravnici, de au făcut cercetare jălbilor lor asupra lui Iordache şi dupe înştiinţarea ce ne-au venit dăla ispravnici şi dupe cercetarea ce am făcut şi domnia mea în Divan, s'au cunoscut dă vinovat Iordache la toate jălbile moşnenilor, pe unii bătuţi, căzniţi făr dă milă, neputând nici el a le mai tăgădui şi pe alţi păgubaş şi asupriţi dă nedreptate. Care, dupe vina lui, ş'au luat pedeapsă cu *bătae la scara domnească* şi în pază s'au dat pă mână dă zăpciu, ca să-l ducă la cercetarea" orânduită.

Spicuirile din acte pot aduce multe lumini asupra instituţiilor noastre vechi. Ele însă trebue folosite în totalitatea lor şi nu fragmentar. Mai ales când gâlcevile pentru posesiune durează secole întregi.

A. Sacerdoţeanu

LISTA PATRIARHILOR ORTODOCȘI

CONSTANTINOPOL, ALEXANDRIA, ANTIOHIA ȘI IERUSALIM.

Compilația de față răspunde aceleiași nevoi și aceluiaș scop ca și *Listele de suverani* alcătuite de Dl. profesor A. Sacerdoțeanu [1]). Aceste liste au scopul să înlesnească cercetările de arhive dela noi; deaceea am socotit mai potrivit să scriem pe românește numele patriarhilor. E vorba numai de o compilație. Totuși, listele noastre sunt în mai multe privințe— deși n'am făcut cercetări anume de cronologie — mai la punct decât acelea publicate de înaintașii noștri. De acum înainte, în loc de a alerga, uneori cu greu, la fel de fel de cărți și articole răzlețe, cercetătorii au, pentru întâia oară după cât știm, listele de patriarhi toate la un loc.

Cu ce am lucrat, reese din bibliografia de mai jos. Se poate nădăjdui că treptat treptat acte noui, scoase și din bogatele și necercetatele noastre arhive (Arhivele Statului, Academia Română, etc.) vor da putința să se îndrepteze și să se îmbunătățească listele de față.

Ne-am mărginit la patru din cele cinci scaune istorice patriarhicești, lăsând de o parte lista Papilor ușor de găsit și care va putea lua loc într'un mănunchiu de liste catolice, de pildă cu acelea ale patriarhilor latini sau greci uniți cu Roma.

Toate datele noastre sunt după calendarul cel vechiu, zis și iulian. Amintim că din cele patru patriarhii ortodoxe numai cea din Constantinopol a primit calendarul gregorian în 1924, și anume hotărînd că ziua de 10 Martie 1924 se va identifica cu 23 Martie, iar cea din Alexandria a urmat pilda, dispunând ca 1 Octombrie 1928 să fie 14 Octombrie din aceleaș an [2]). Am ținut seama de această schimbare pentru aceste două patriarhii.

---

1) Publicate în *Hrisovul*, I (1941), p. 151—191, și extras.

2) Cf. R. Janin, *Les Eglises orientales et les rites orientaux*, 3-e éd. Paris, (1935), p. 77. S. S. Părintele G. Basetti-Sani, proestosul Seminarului franciscan Sf. Chiril din Guizeh (Egipt), ne înștiințează, când eram să dăm bonul de tipar că de la 1 Octomvrie 1940 patriarhatul din Antiohia și-a însușit la rându-i calendarul gregorian.

Am păstrat patriarhiilor rândul lor de întâietate. Deaceea am dat mai întâi lista pentru Constantinopol, apoi pentru Alexandria şi Antiohia şi în sfârşit Ierusalim.

Bibliografie[1])

1) *Pentru Constantinopol.*

S. Vailhé, în *Dictionnaire de théologie catholique*, t. III b (sub voce *Constantinople (église de)*, col. 1307—1313; bogată bibliografie col. 1313—1315.

Germanos, mitropolitul Sardelor, Συμβολὴ εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως în Ὀρθοδοξία VIII., 1933, p. 252—253; 279—285; 312—320; 345—352; IX, 1934, p. 30—37; 74—82; 111—118; 175—184; 212—220; 251—258; 304—311; 319—327; 355—363; 429—488; 487—496; 517—526; X, 1935, p. 26—34; 94—100; 127—134; 166—173; 191—200; 233—243; 253—300; 310—320; 356—361; 411—418; 450—458; 494—502; XI, 1936, p. 37—45; 55—62; 86—95; 138—145; 167—173; 198—207; 240—247; 283—271; 300—308; 337—344; 368—378; 404—408; XII, 1937, p. 21—28; 58—64; 87—94; 143—192; 174—181; 215—223; 241—259; 274—283; 309—319; 336—344; 370—374; XIII, 1938, p. 14—21; (liste cronologice se găsesc în vol. IX, p. 33—35 şi 324—327; X, p. 359—361; XII, p. 174—175 şi XIII, p. 18—19).

V. Laurent, *La chronologie des patriarches de Constantinople de 996 à 1111* în *Echos d'Orient*, XXXV, 1936 p. 67—81.

V. Grumel, *La chronologie des patriarches de Constantinople de 1111 à 1206* în *Etudes byzantines*, I, 1943, p. 250—270.

V. Grumel, *Les regestes des Actes des Patriarches de Constantinople* vol. I, fasc. I, 1932; fasc. II, 1936; fasc. III, 1947 (merg dela 381 la 1206).

2) *Pentru Alexandria.*

Hrisostom Papadopulos, arhiepiscopul Atenei şi a toată Elada, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (662—1934), Alexandria, 1935.

T. Fraikin, în *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, (sub voce *Alexandrie*) p. 365—367.

3) *Pentru Antiohia.*

C. Karalevskij, în *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, (sub voce *Antiocche*), col. 697—701; bogată bibliografie col. 702—703.

R. Devreesse, *Le patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Eglise jusqu'à la conquete arabe*, Paris, 1945 (lista patriarhilor până la anul 609 la p. 114—119).

4. *Pentru Ierusalim.*

Arhimandritul Hrisostom Papadopulos, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ierusalim şi Alexandria, 1910.

V. Grumel, *La chronologie des patriarches de Jérusalem sous les Comnènes*, în *Recueil à la mémoire du professeur P. Nikov*, Sofia, 1940, p. 109—114.

1) Nu însemnăm decât cărţile şi studiile de care am avut nevoie pentru a face lucrarea de faţă. O bibliografie mai largă se va găsi în lucrările pe care le-am folosit.

CONSTANTINOPOL[1]).

Filadelf : între 211 şi 217.
Evghenie I : 240—265.
Rufin I : 284—293.
Mitrofan I : 306/307—4 Iun. 314.
Alexandru : 314—Aug. 337.
Pavel I (*1*)[2]) : 337—339.
Eusebiu din Nicomedia : 339—341 (sfârşit).
Pavel I (*2*) : 341 (sfârşit)—342 (început).
Machedonie I (*1*) : 342 (început)—346 (început).
Pavel I (*3*) : 346 (început)—351 (sfârşit).
Machedonie I (*2*) : 351 (sfârşit)—27 Ian. 360.
Eudoxiu din Antiohia : 27 Ian. 360—370 (început).
Demofil : 370 (început)—26 Nov. 380.
Evagriu : 370.
Grigore I din Nazianz : 379—Iun. 381.
Maxim I : 380.
Nectarie : Iun. 381—27 Sept. 397.
Ioan I Gură de Aur : 26 Feb. 398—20 Iun. 404.
Arsachie : 27 Iun. 404—11 Nov. 405.
Atticus : Mart (început) 406—10 Oct. 425.
Sisinie : 28 Feb. 426—24 Dec. 427.
Nestorie : 10 Apr. 428—Iul. 431 (sfârşit).
Maximian : 5 Oct. 431—12 Apr. 434.
Proclus : 12 sau 13 Apr. 434—12 Iul. 446.
Flavian : Iul. 446—11 Aug. 449.
Anatol : Nov. 449—3 Iul. 458.
Ghenadie : Aug. sau Sept. 458—20 Nov. 471.
Acachie : Mart 472—26 Nov. 488.
Fravitas : Dec. 488—Mart 489.
Eufemie : 489 (primăvara)—495 (toamna).
Machedonie : 495 (sfârşit)—11 Aug. 511.
Timofteiu : Oct. 511—5 Apr. 518.
Ioan II : 15 Apr. 518—Feb. 520.

---

1) Despre legenda, aşa de scumpă clerului constantinopolitan, a întemeierii scaunului bizantin de către Sfântul Apostol Andreiu şi ucenicul lui Stahis vezi de pildă S. Vailhé, *Origines de l'Eglise de Constantinople*. în *Echos d'Orient*, X, 1907, p. 284—285.

2). Cifra în paranteze arată în al câtelea patriarhat este titularul.

Epifan: 25 Feb. 520—5 Iun. 535.
Antim: după 5 Iun. 535—înainte de 13 Mart. 536.
Mina: 13 Mart 536—24 Aug. 552.
Eutichie (1): Aug. (sfârşit) 552—22/31 Ian. 565.
Ioan III Scholasticul: Ian. (sfârşit) 565—31 Aug. 577.
Eutichie (2): 2 Oct. 577—6 Apr. 582.
Ioan IV Postitorul: 12 Apr. 582—2 Sep. 595.
Chiriac: 596 (întâiul sfert al anului)—29 Oct. 606.
Toma I: 23 Ian. 607—20 Mart 610.
Serghie: 18 Apr. 610—8 sau 9 Dec. 638.
Pyrrhus (1): 20 Dec. 638—27 Sep. 641.
Pavel II: 1 Oct. 641—27 Dec. 653.
Pyrrhus (2): 8 sau 9 Ian. 654—1 Iun. 654.
Petru: Iun. 654—Oct. 666.
Toma II: 17 Apr. 667—15 Nov. 669.
Ioan V: Nov. 669—Aug. 675.
Constantin I: 2 Sep. 675—9 Aug. 677.
Teodor I (1): Sept. 677—Dec. 679.
Gheorghe I: Dec. 679—Feb. 686.
Teodor I (2): Feb. 686—Dec. 687.
Pavel III: Ian. 688—2 Sep. 693.
Calinic I: Sep. 693—705 (vara).
Chiru: 705 (vara sau toamna)—Dec. 711.
Ioan VI: 712 (început)—Iul. sau începutul lui Aug. 715.
Gherman I: 11 Aug. 715—17 Ian. 730.
Anastasie: 22 Ian. 730—Ian. 754.
Constantin II: 8 Aug. 754—30 Aug. 766.
Nichita I: 16 Nov. 766—6 Feb. 780.
Pavel IV: 20 Feb. 780—31 Aug. 784.
Tarasie: 25 Dec. 784—18 Feb. 806.
Nichifor I: 12 Apr. 806—13 Mart. 815.
Teodot Melisen: 1 Apr. 815—către Ian. 821.
Antonie I Casimata: către Ian. 821—înainte de 21 Ian. 837.
Ioan VII: 21 Ian. 837—4 Mart 843.
Metodie I: 4 Mart 843—14 Iun. 847.
Ignatie (1): 3 Iul. 847—23 Oct. 858.
Fotie (1): Nov. sau înainte de 25 Dec. 858–25 Sep. 867.
Ignatie (2): 23 Nov. 867—23 Nov. 877.
Fotie (2): 26 Oct. 877—27 Sep. 886.
Ştefan I: 18 Dec. 886—17 sau 18 Mai 893.

Antonie II Cauleas: Aug. 893—12 Feb. 901.
Nicolae I Misticul (*1*): 1 Mart 901—Feb. 907.
Eftimie: Feb. 907—15 Mai 912.
Nicolae I Misticul (*2*): 15 Mai 912—15 Mai 925.
Ştefan II: 29 Iun. 925—18 Iul. 928.
Trifon: 14 Dec. 928—Aug. 931.
Teofilact: 2 Feb. 933—27 Feb. 956.
Polieucte: 3 Apr. 956—5 Feb. 970.
Vasile I: 13 Feb. 970—Mart (?) 974.
Antonie III Studitul: după Mart 974—înainte de Apr. 979.
Nicolae II Hrisoverghis: Apr. 979—16 Dec. 991.
Sisinie II: 12 Apr. 996—24 Aug. 998.
Serghie II: Iun. sau Iul. 1001—Iul. 1019.
Evstatie: Iul. 1019—Nov. sau înainte de 12 Dec. 1025.
Alexie Studitul: 12 Dec. 1025—20 Feb. 1043.
Mihail I Cherularie: 25 Mart 1043—2 Nov. 1058.
Constantin III Lihudis: 2 Feb. 1059—9/10 Aug. 1063.
Ioan VIII Xifilin: 1 Ian. 1064—2 Aug. 1075.
Cosma I: către 8 Aug. 1075—8 Mai 1081.
Evstratie: Mai 1081—Iul. 1084.
Nicolae III Grămăticul: Aug. 1084—înainte de 24 Mai 1111.
Ioan IX: 24 Mai 1111—Apr. (sfârşit) 1134.
Leon: Mai 1134—Ian. 1143.
Mihail II Oxitul: Iul. 1143—Mart 1146.
Cosma II Aticul: Apr. (sfârşit) 1146—26 Feb. 1147.
Niculae IV Muzalon: Dec. (sfârşit) 1147—Mart sau Apr. 1151.
Teodotie II: între Mart.—Apr. 1151 şi Apr. 1152—între Oct. 1153 şi Oct. 1154.
Neofit: Oct. 1153—Nov. 1154.
Constantin IV: Nov. 1154—Mai (sfârşit) 1157.
Luca Hrisoverghis: Aug. sau Oct. 1157—între 19 Nov. 1169 şi Ian. 1170.
Mihail III din Anhialos: Ian. 1170—Mart 1178.
Hariton: între Mart şi Aug. 1178—între Feb. şi 30 Iul. 1179.
Teodosie I Boradiotul: între Feb. şi 30 Iul. 1179—Aug. 1183.
Vasile II Camateros: Aug. 1183—Feb. 1186.
Nichita II Muntanes: Feb. 1186—Feb. 1187.
Dositeiu din Ierusalim (*1*): Feb. 1189 (stă 9 zile).
Leontie Teotochitul: între Feb. şi Mart 1189—între Sep. şi încep. lui Oct. 1189.

Dositeiu din Ierusalim (2) : între Sep. şi încep. lui Oct. 1189
—10 Sep. 1191.
Gheorghe II Xifilin: 10 Sep. 1191— 7 Iul. 1198.
Ioan X Camateros : 5 Aug. 1198—între Apr. şi Mai 1206.
Mihail IV : către 15 Apr. 1207—între Oct. şi Nov. 1213.
Teofan II : înainte de 12 Nov. 1213—Mart 1215.
Maxim II : 3 Iun. 1215—Dec. 1215.
Manuil I : Dec. 1215—Sep. 1222.
Gherman II : 1222—1240.
Metodie II : 1240.
Manuil II : 1244—Aug. sau Sep. 1255.
Arsenie I (1) : 1255—1259.
Nichifor II : înainte de 12 Ian. 1260—1261 (început).
Arsenie (2) : Aug. 1261—Mai 1267.
Gherman III : 5 Iun. 1267—14 Sep. 1267.
Iosif I (1) : 28 Dec. 1267—Mai 1275.
Ioan XI Veccos : 26 Mai 1275—26 Dec. 1282.
Iosif I (2) : 30 Dec. 1282—Mart (început) 1283.
Grigorie II : 11 Apr. 1283—Iun. 1289.
Atanasie I (1) : 14 Oct. 1289—16 Oct. 1293.
Ioan XII Cosma : 1 Ian. 1294—21 Aug. 1304.
Atanasie I (2) : 23 Aug. 1304—Aug. 1310.
Nifon I : Iul. 1311—11 Mai 1315.
Ioan XIII Glykys : 12 Mai 1316—11 Mai 1320.
Gherasim I : Mai 1320—17 Apr. 1321.
Isaia : 3 Nov. 1323—1334 (sfârşit).
Ioan XIV Caleca : 1334 (sfârşit)—8 Ian. 1347.
Isidor I : 17 Mai 1347—2 Dec. 1349.
Calist I (1) : 10 Iun. 1350—după Mart 1353.
Filoftei (1) : Nov. 1353—Nov. 1354.
Calist I (2) : 1355—Aug. 1363.
Filofteiu (2) : 12 Feb. 1364—1376 (sfârşit).
Macarie (1) : 1376—1379 (sfârşit).
Nil : Iun. 1379—1388 (sfârşit).
Antonie IV (1) : Ian. 1389—Iul. 1390.
Macarie (2) : 30 Iul. 1390—1391.
Antonie IV (2) : Mart 1391—Mai 1397.
Calist II Xantopol : 17 Mai 1397.
Matei I : Nov. 1397—1410.
Eftimie II : Nov. 1410—Mart 1416.

Iosif II: 21 Mai 1416—10 Iun. 1439.
Mitrofan II: 4 Mai 1440—1 Aug. 1443.
Grigorie III Mamma: 1443 —29 Mai 1453.
Ghenadie II Sholariul (*1*): înscăunat la 6 Ian. 1454—1456 (primăvara).
Isidor II: în jurul lui Mai 1456—1462 (primăvara).
Ghenadie II Sholariul (*2*): 1462 (stă vreun an).
Sofronie I (*1*): poate Aug. 1463—Aug. (început) 1464.
Ghenadie Sholariul (3): 15 Aug. 1464 cel mai târziu—stă câteva luni.
Ioasaf I: Dec. 1464 sau 1465 (început)—1466 (primele luni).
Marcu II Xilocaravis: 1466 (primele luni)—1466 (pe la mijlocul anului).
Simion I (*1*): 1466 (către sau după mijlocul anului)—stă vre-o 6 luni.
Dionisie I (*1*): Ian. (început) 1467—1471 (sfârşit).
Simion I (*2*): 1471 (sfârşit ?)—1475 (început ?).
Rafail I: 1475 (început)—1476 (început).
Maxim III: 1476 (primăvara)—1381 (sfârşit) sau 1482 (început).
Simion I (*3*): 1482 (început)—1486 (toamna).
Nifon II (*1*): 1486 (sfârşit)—1488 (început).
Dionisie I (*2*): Iun. 1488—1490 (sfârşit).
Maxim IV: 1491 (început)—1497 (început).
Nifon II (*2*): 1497 (vara)—1498 (sfârşit).
Ioachim I (*1*): Dec. 1498—1502 (primăvara).
Nifon II (*3*): 1502 (n'a primit alegerea)[1].
Pahomie[2]) I (*1*): 1503 (început)—înainte de Iul. 1503.
Ioachim[3]) (*2*): Iul. 1503 (cel mai târziu)—1504 (toamna).
Pahomie I (*2*): 1504 (toamna)—1513 (început).
Teolipt I: 1513 (mijloc)—1522 (mijloc).
Ieremia I: 31 Dec. 1522[4]) —1545 (sfârşit).
Dionisie II: 17 Apr. 1546—Aug. 1555.
Ioasaf II: după Aug. 1555—Ian. 1565.

1. Manuscrisul *Parisinus Suppl.* 654, f. 215 e singurul care spune că, fiind ales pentru a 3-a oară, Nifon păstori iarăşi vreme de un an. Acest lucru nu poate fi crezut: vezi Germanos, *art. cit.*, IX, p. 325, nota 163.

2. Cf. P. Lemerle, *Actes de Kutlumus*, Paris, 1945, p. 164.

3. Id., *ibid.*

4. In primăvara anului 1526 se iveşte nelegiuitul patriarh Ioanichie I pentru câteva luni numai.

Mitrofan III (*1*) : Ian. sau Feb. 1565—4 Mai 1572.
Ieremia II (*1*) : 5 Mai 1572—29 Nov. 1579.
Mitrofan III (*2*) : 29 Nov. 1579—9 Aug. 1580.
Ieremia II (*2*) : Aug. 1580—Feb. sau Mart 1584.
Pahomie II : 22 Feb. 1584—Feb. 1585.
Teolipt II : 27 Feb. 1585—Apr. sau Mai 1586.
Ieremia II (*3*) : 1587 (început sau mijloc)—1595 (sfârşit).
Matei II (*1*) : Feb. 1596 (păstoreşte 20 de zile).
Gavriil I : Mart (?) 1596—Aug. 1597 (sfârşit ?).
Teofan I : Feb. 1597—26 Mart 1597.
Meletie I Pigas : între 27 Mart şi 2 Apr. 1597—Mart sau Apr. 1598.
Matei II(*2*) : Mart sau Apr. 1578—între 2 Dec. 1601 şi Feb. 1602.
Neofit II (*1*) : Feb. 1602 (început)—Ian. 1603 (mijloc).
Matei II (*3*) : între Ian. şi Feb. 1603 (câteva zile).
Rafail II : Feb. 1603—Oct. 1607 (întâia jumătate).
Neofit II (*2*) : 15 Oct. 1607—8 Oct. 1612.
Chiril I Lucaris (1) : către 8 Oct. 1612 (stă vreo lună).
Timotei : Oct. (sfârşit) sau Nov. (început) 1612—3 Sep. 1620.
Chiril I Lucaris (*2*) : 4 Nov. 1620—12 Apr. 1623.
Grigorie IV : 12 Apr. 1623—18 Iun. 1623.
Antim II : 18 Iun. 1623—22 Sep. 1623.
Chiril I Lucaris (*3*) : 22 Sep. 1623—4 Oct. 1633.
Chiril II (*1*) : 4 Oct. 1633—11 Oct. 1633.
Chiril I Lucaris (*4*) : 11 Oct. 1633—25 Feb. 1634.
Atanasie III (*1*) : 25 Feb. 1634—5 Apr. 1634.
Chiril I Lucaris (*5*) : Apr. 1634 (început)—11 Mart 1635.
Chiril II (*2*) : 11 Mart 1635—pe la 15 Iun. 1636.
Neofit II (*3*) : pe la 15 Iun. 1636—5 (?) Mart 1637.
Chiril I Lucaris (*6*) : 5(?) Mart 1637—17 sau 18 Iun. 1638.
Chiril II (*3*) : 20 Iun. 1638—Iun. 1639 (sfârşit).
Partenie I : 1 Iul. 1639—înainte de 8 Sep. 1644.
Partenie II (*1*) : 8 Sep. 1644—16 Nov. 1646.
Ioanichie II (*1*) : 16 Nov. 1646—29 Oct. 1648.
Partenie II (*2*) : 29 Oct. 1648—16 Mai 1651.
Ioanichie II (*2*) : Iun. 1651 (început)—Iun. 1652.
Chiril III (*1*) : Iun. 1652—păstoreşte 8 zile.
Atanasie III (*2*) : 13 Iun. 1652—30 Iun. 1652.
Paisie I (*1*) : 9 (?) Iul. 1652—Apr. 1653.
Ioanichie II (*3*) : 11 Apr. 1653—Mart 1654 (început)

Chiril III (*2*) : Mart sau Apr. 1654 (stă 14 zile).
Paisie I (*2*) : Apr. 1654—Mart 1655.
Ioanichie II (*4*) : Mart 1655—26 Iul. 1656.
Partenie III : 26 Iul. 1656— 24 Mart 1657.
Gavril II : 23 Apr. 1657 (păstoreşte 8 zile).
(Teofan II (?) : 3 zile).
Partenie IV (1) : 1 Mai 1657—Iun. 1662.
Dionisie III : 29 Iun. 1662—21 Oct. 1665.
Partenie IV (2) : 21 Oct. 1665—9 Sep. 1667.
Climent : 7 Sep. 1667—5 Ian. 1668. (N'a fost recunoscut bisericeşte).
Metodie III : 5 Ian. 1668—Mar. 1671 (început).
Partenie IV (*3*) : Mart 1671—7 Nov. 1671.
Dionisie IV (*1*) : 8 Nov. 1671—14 Aug. 1673.
Gherasim II : 14 Aug. 1673—Dec. 1674.
Partenie IV (*4*) : 1 Ian. 1675—24 Oct. 1676.
Dionisie IV (*2*) : 24 Oct. 1676—2 Aug. 1678.
Atanasie IV : 2 Aug. 1678—10 Aug. 1679.
Iacov (*1*) : 10 Aug. 1679—30 Iun. 1682.
Dionisie IV (*3*) : 30 Iun. 1682—10 Mart 1684.
Partenie IV (*5*) : 10 Mart 1684—20 Mart 1685.
Iacov (*2*) : 20 Mart 1685—7 Apr. 1686.
Dionisie IV (*4*) : 7 Apr. 1686—17 Oct. 1687.
Iacov (*3*) : 17 Oct. 1687—3 Mart 1688.
Calinic II (*1*) : 3 Mart 1688—27 Nov. 1688.
Neofit IV : 27 Nov. 1688—7 Mart 1689.
Calinic II (*2*) : Apr. 1689—Iun. sau Aug. 1693.
Dionisie IV (*5*) : Aug. 1693—Apr. 1694.
Calinic II (*3*) : Apr. 1694—8 Aug. 1702.
Gavril III : 30 Sep. 1702—17 Oct. 1707.
Neofit V : pe la 20 Oct. 1707 (n'a păstorit în fapt).
Chiprian (*1*) : poate pe la 25 Oct. 1707—Mai 1709.
Atanasie V : Mai 1709—4 Dec. 1711.
Chiril IV : 4 Dec. 1711—Oct. 1713.
Chiprian (*2*) : 7 Nov. 1713— 28 Feb. 1714.
Cosma III : 28 Feb. 1714—23 Mart 1716.
Ieremia III (*1*) : 23 Mart 1716—19 Nov. 1726.
Calinic III : 19 Nov. 1726 (stă o singură zi).
Paisie II (*1*) : 20 Nov. 1726—Sep. 1732.
Ieremia III (*2*) : 15 Sep. 1732—după 15 Mart 1733.

Serafim I: 9 Apr. 1733—Sep. 1734.
Neofit VI (1): 27 Sep. 1734—Aug. 1740.
Paisie II (2): 7 Aug. 1740—Mai 1743.
Neofit VI (2): Mai 1743—Mart 1744.
Paisie II (3): Mart 1744—28 Sep. 1748.
Chiril V (1): 29 Sep. 1748—Mai 1751.
Paisie II (4): Mai sau Iun. 1751—7 Sep. 1752.
Chiril V (2): 7 Sep. 1752—15 Ian. 1757.
Calinic IV: 19 Ian. 1757—27 Ian. 1757.
Serafim II: 27 Iul. 1757—20 Mart 1761.
Ioanichie III: 25 Mart 1761—21 Mai 1763
Samuil (1): 17 Mai 1763—5 Nov. 1768.
Meletie II: 5 Nov. 1768—9 Apr. 1769.
Teodosie II: 9 Apr. 1769—16 Nov. 1773.
Samuil (2): 17 Nov. 1773—24 Dec. 1774.
Sofronie II: 24 Dec. 1774—8 Oct. 1780.
Gavril IV: 8 Oct. 1780—29 Iun. 1785.
Procopie: 29 Iun. 1785—30 Apr. 1789.
Neofit VII (1): 1 Mai 1789—1 Mart 1794.
Gherasim III: 3 Mart 1794—19 Apr. 1797.
Grigorie V (1): 1 Mai 1797—19 Dec. 1798.
Neofit VII (2): 19 Dec. 1798—17 Iun. 1801.
Calinic V (1): 17 Iun. 1801—22 Sep. 1806.
Grigorie V (2): Oct. 1806—10 Sep. 1808.
Calinic V (2): 10 Sep. 1808—Mai 1809.
Ieremia IV: Mai 1809—4 Mart 1813.
Chiril VI: 19 Mart 1813—13 Dec. 1818.
Grigorie V (3): 14 Dec. 1818—10 Apr. 1821.
Evghenie II: 10 Apr. 1821—27 Iul. 1822.
Antim III: 30 Iul. 1822—9 Iul. 1824.
Hrisant: 9 Iul. 1824—25 Sep. 1826.
Agatanghel: 28 Sep. 1826—5 Iul. 1830.
Constantie I: Iul. 1830—18 Aug. 1834.
Constantie II: 18 Aug. 1834—26 Sep. 1835.
Grigore VI (1): 27 Sep. 1835—20 Feb. 1840.
Antim IV (1): 21 Feb. 1840—6 Mai 1841.
Antim V: 6 Mai 1841—12 Iun. 1842.
Gherman IV (1): 12 Iun. 1841—18 Apr. 1845.
Meletie III: 18 Apr. 1845—28 Nov. 1845.
Antim VI (1): 4 Dec. 1845—18 Oct. 1848.

Antim IV (*2*) : 19 Oct. 1848—30 Oct. 1852.
Gherman IV (*2*) : 1 Nov. 1852—16 Sep. 1853.
Antim VI (*2*) : 24 Sep. 1853—21 Sep. 1855.
Chiril VII : 21 Sep. 1855—1 Iul. 1860.
Ioachim II (*1*) : 4 Oct. 1860—18 Aug. 1863.
Sofronie III : 20 Sep. 1863—4 Dec. 1866.
Grigorie VI (*2*) : 10 Feb. 1867—10 Iun. 1871.
Antim VI (*3*) : 5 Sep. 1871—30 Sep. 1873.
Ioachim II (*2*) : 23 Nov. 1873—5 Aug. 1878.
Ioachim III (*1*) : 4 Oct. 1878—30 Mart 1884.
Ioachim IV : 1 Oct. 1884—14 Nov. 1886.
Dionisie V : 22 Ian. 1887—17 Aug. 1891.
Neofit VIII : 8 Nov. 1891—24 Oct. 1894.
Antim VII : 19 Ian. 1895—31 Oct. 1896.
Constantin V : 2 Apr. 1897—28 Mart 1901.
Ioachim III (*2*) : 25 Mai 1901—13 Nov. 1912.
Gherman V : 28 Ian. 1913—18 Oct. 1918.
Meletie IV : 25 Nov. 1921—20 Sep. 1923.
Grigorie VII : 6 Dec. 1923—17 Nov. 1924.
Constantin VI : 17 Dec. 1924— Mai 1925.
Vasile III : 13 Iul. 1925—29 Sep. 1929.
Fotie II : 7 Oct. 1929—29 Dec. 1935.
Veniamin I : 18 Ian. 1936—17 Feb. 1946.[1]
Maxim V : 20 Feb. 1946.[2]

ALEXANDRIA[3]

Sf. Marcu I Apostolul şi Evanghelistul : † 4 Apr. 63.
Avianos : 61—82.
Avilios : 83—95.
Chedron : 96—106.
Primus : 106—118.
Iustus : 118—129.
Eumen : 129—141.
Marcu II : 142—152.
Cheladion : 152—166.

1. Cf. Ὀρθοδοξία, XXI, fasc. 2—3, 1946, p. 44 (actul de deces).
2. *Ibid.*, p. 84 (actul de alegere) ; vezi şi p. 110.
3. Lista pe care o dă Papadopulos la sfârşitul cărţii sale p. 909—920, fiind cu totul incompletă, am întregit-o peste tot răsfoind întreagă lucrare cu băgare de seamă.

Agripin: 166—178.
Iulian: 178—4 Mart (?) 189.
Dumitru: 189—8 Oct. 232.
Eraclas: 232—248.
Dionisie: 248—264.
Maxim: 265—282.
Teonas: 282—28 Dec. 300.
Petru I: 300—26 Nov. 311.
Ahila: 25 Iun. 312—13 Iun. 313.
Alexandru I: 313—17 Apr. 328.
Atanasie I: 8 Iun. 328—2 Mai 373.
Petru II: 373—Apr. sau Mai 381.
Timotei I: 381—20 Iun. 385.
Teofil: 385—15 Oct. 412.
Chiril I: 17 Oct. 412—444.
Dioscor I: 444—451.
Proterie: 451—28 Mart 457.
Timotei II: Iun. 460—482.
Ioan I: 482—489.
Pavel: 537 (început)—542 (pe la Paşti).
Zoil: 542—551.
Apolinarie: 551—569.
Ioan II: 569—579.
Evloghie: 581—13 Feb. 608.
Teodor: 608—610.
Ioan III cel Milostiv: 610—11 Nov. 621.
Gheorghe I: 621—630.
Chiru: 631—641.
Petru III: 642—651.
Cosma I: 727—767 sau 768.
Politian: 768—813.
Evstatie: 813—817.
Hristofor: 817—841.
Sofronie I: 841—860.
Mihail I: 860—870.
Mihail II: 870—907.
Hristodul: 4 Apr. 907—932.
Evtihie: 7 Feb. 933—12 Mai 940.
Isac: Aug. sau Sep. 941—954.
Iov (Iacov): 954—960 (?).

Ilie I: Iun. sau Iul. 963—1000.
Arsenie: 13 Mai 1000—7 Iul. 1010.
Teofil II: 1010—1020.
Gheorghe II: Apr. 1021—1052.
Leontie: 1052—1059.
Alexandru II: 1059—1062.
Ioan IV Codonat: 1062—1100.
Chiril: ?—?
Evloghie: ?—?
Sava: ?—?
Sofronie III: 1137—1171.
Ilie II: 1171—1175.
Elefterie: 1175—1180.
Marcu III: 1180—1209.
Nicolae I: 1210—1243.
Grigorie I: 1243—1263.
Nicolae II: 1263—1276.
Atanasie II: 1276—1316.
Grigorie II: 1316—1354.
Grigorfe III: 1354—1366.
Nifon: 1366—1385.
Marcu IV: 1385—1389.
Nicolae III: 1389—1398.
Grigorie IV: 1398—1412.
Nicolae IV: 1412—1417.
Atanasie III: 1417—1425.
Marcu V: 1425—1435.
Filotei: 1435—1459.
Marcu VI: 1459—1484.
Grigorie V: 1484—1486.
Ioachim ὁ Πάνυ[1]: 6 Aug. 1487—17 Sep. 1567.
Silvestru: 12 Apr. 1569—Iul. 1590.
Meletie I Pigas: 5 Aug. 1590—13 Sep. 1601.
Chiril III Lucaris: 1601—1620.
Gherasim I: 30 Nov. 1620—1636.
Mitrofan: Sep. 1636—Apr./Mai 1637.
Nichifor: înainte de 30 Mai 1639—Apr. 1645.
Ioanichie: 9 Iun. 1645—15 Sep. 1657.

---

1. Astfel poreclit pentru că a trăit şi păstorit deosebit de multă vreme.

Paisie: 15 Oct. 1657—1678.
Partenie I: 1678—30 Iun. 1688.
Gherasim II: 25 Iul. 1688—20 Ian. 1710.
Samuil: 22 Ian. 1710—începutul lui Sep. (?) 1723.
Cosma II: 12 Sep. 1723—28 Nov. 1736.
Cosma III: 5 Mart 1737—3 Iun. 1746.
Matei: 26 Sep. 1746—1 Mai 1766.
Chiprian: 12 Iul. 1766—1783.
Gherasim III: 1783—6 Aug. 1788.
Partenie II: 13 Sep. 1788—9 Sep. 1805.
Teofil III: 9 Nov. 1805—14 Oct. 1825.
Ierotei I: 14(?) Oct. 1825—8 Sep. 1845.
Artemie: 27 Sep. 1845—30 Ian. 1847.
Ierotei II: 31 Ian. 1847—1 Ian. 1858.
Calinic: 26 Ian. 1858—24 Mai 1861.
Iacov: 25 Mai 1861—31 Dec. 1865.
Nicanor: 13 Ian. 1866—25 Dec. 1869.
Sofronie IV: 30 Mai 1870—22 Aug. 1899.
Fotie: 10 Ian. 1900—noapteà lui 4 spre 5 Sep. 1925.
Meletie II: 20 Mai 1926 — 28 Iul. 1935[1]).
Nicolae V: 11 Feb. 1936[2]) — 12 Mai. 1939[3]).
Hristofor II: 21 Iun. 1939[4])—

ANTIOHIA

Sf. Apostol Petru: 36/38—41/43 (?).
Evodie: ? — ?
Ignatie: între 106/108 sau în 115.
Heron: ? — ?
Corneliu: ? — ?
Eros: ? — ?
Teofil: ? — după Mart 181 sau 182.
Maximin: ? — Mart 190 sau 191.
Serapion: 190/191—211/212.
Asclepiad: 211/212—217/218.

1. Cf. Ὀρθοδοξία. X, p. 276—279.
2. Cf. Ibidem, XI, p. 70—71.
3. Cf. Πάνταινος XXXI, p. 154—sqq.
4. Ibid., p. 394—sqq.

Filetos : 217/218—230/231.
Lebenos : 230/231—238/244.
Vavila : 238/244—250.
Fabius : 250—252 253.
Demetrianos : 252/253 (iarna)—260/261.
Pavel din Samosata : 260 (?) — 268.
Domnus : 268—270/271 (?).
Timeu : 270/271 (?) — 277/280 (?).
Chiril : 279/280 (?) — 303.
Tiranos : 304—316 (?).
Vital : păstoreşte 6 ani (?).
Filogon : păstoreşte 5 ani (?) 324.
Evstatie : ? — ?
Paulin : 330/331 (păstoreşte 6 luni).
Eulaliu : ? — ?
Eufronie : ? — ?
Flacillus (sau Flacitus sau Facellius) : 333 (?)—342 (?).
Ştefan : 342 (?)—344(?).
Leontie : 344—357/358.
Eudoxie : 357/358—Sep. 359.
Anian : păstoreşte 4 luni.
Meletie : păstoreşte iarna 360/361.
Euzoie : 361(?)—376.
Meletie : 362—381.
Flavian I : 381 (sfârşit)—Sep. 404.
Porfirie : Nov. 404—414(?)
Alexandru : 414(?)—424(?)
Teodot : 424(?)—428.
Ioan : ?—441/442.
Domnus : 441/442—450.
Maxim : 451—455.
Vasile : ?—?
Acachie : 458—459(?).
Martiriu (1) : 458—465(?).
Petru (1) : 464—465.
Martiriu (2) : 466(?)—467(?).
Petru (2) : 466(?) —467(?).
Iulian : 467(?)—475.
Petru (3) : 475—476 (toamna).
Ioan II Codonat : 476 (sfârşit)—477 (început).

Ştefan : 477—479.
Calandion : 479—483.
Petru (4) : 483—490.
Paladie : 490—498.
Flavian II : 498—512.
Sever [1]) : 6 Nov. 512—Sep. 518.
Pavel : 519 (vara)—521.
Eufrasie : 521 (primăvara)—26 Mai 526.
Efrem : 527—545.
Domninus : 545—559.
Anastasie I (1) : 559—570.
Grigore I : 570—593.
Anastasie I (2) : 25 Mart 593—598 (?).
Anastasie II : 598 (sfârşit) sau 599 (început)—609.
Machedonie : 639/640 (?)—după 649.
Gheorghe I : ?—?.
Macarie I : ?—7 Mart 681.
Teofan : 8 Mart/5 Apr. 681—?.
Toma : ?—685 (?).
Gheorghe II : 685 (?)—702 (?).
Ştefan III : 742/743—744/745.
Teofilact : 744/745—747/768 (?).
Teodoret : înainte de 787—?
Iov : 813/814—844/845.
Nicolae I : 847—nu după 866.
Ştefan IV : 870.
Teodosie I : 870—890.
Simeon I : 892—907.
Ilie I : 907—24 Iul. 934.
Teodosie II : Aug. 936—943.
Teoharistos : 944—948.
Hristofor : 960—969.
Teodor I : 24 Ian. 970—29 Mai 976.
Agapie I : 21 Ian. 978—Sep. 996.
Ioan III : 4 Sep. 997—Iun. 1022.
Nicolae II : 17 Feb. 1025—7 Nov. 1030.
Ilie II : 10 Apr. 1031—18 Sep. 1032.
Teodor II : 13 Mart 1033—24 Sep. 1041.

1, Cu el începe şirul patriarhilor monofiziţi şi iacobiţi.

Vasile II : ?—?
Petru III : nu după Ian. 1052—înainte de 30 Aug. 1057.
Teodosie III : înainte de 30 Aug. 1057 — ?
Emilian : înainte de 1074—1089/1090.
Nichifor cel Negru : 1089—1090 (?)
Ioan IV Oxitul : înainte de 2 Iun. 1098—după 1100.
N. . . . : înainte de 1137 (?)—înainte de 1155 (?)
Atanasie I : 1157 (?)—1171.
Teodor III Valsamon : între 1185 1191—după 1195.
Simion II : înainte de 1206—după 1235.
David : către 1242 (?)—după 1247.
Eftimie I : înainte de 1258—1273 cel mai târziu.
Teodosie IV de Villehardouin : Iun. 1275—pe la 1283/1284.
Arsenie : către 1283 1284—pe la 1285 1290.
Chiril II : pe la 1285/1290—poate 1308.
Dionisie I : către 1309 (?)—după 1316 (?)
Chiril III : ?—?
Dionisie II : ?—?
Sofronie : ?—?
Ignatie II : înainte de Nov. 1344—înainte de 1359.
Pahomie I (1) : înainte de 1359—1368.
Mihail I : 1368—17 Aug. 1375.
Pahomie I (2) : Aug. 1375—mijlocul lui 1377.
Marcu I : mijlocul lui 1377—10 Apr. 1378.
Pahomie I (3) : Apr. 1378—19 Dec. 1386.
Nicon : începutul lui 1387 (?)—11 Ian. 1395.
Mihail II : 6 Feb. 1395—18 Apr. 1412 (?)
Pahomie II : 1 Iun. 1412 (?)—9 Oct. 1412.
Ioachim I (?) : 1424—1425.
Marcu II : 1426 1427 —?
Doroteiu I : 1434 1435—8 Sep. 1451.
Mihail III : 14 Sep. 1451—1456 (?)
Marcu III : 1456 (?)—1457 1458.
Ioachim II : înainte de 20 Iun. 1458—după 1 Iun. 1459.
Mihail IV : către 1470/1474—înainte de 1484.
Dorotei II : înainte de 1484—după 1500.
Mihail V : către 1523 1524—după Iul. 1529.
Dorotei III : ?—1530 1531.
Ioachim III : 1530/1531—înainte de Nov. 1534.
Mihail VI : înainte de 10 Nov. 1534—1542 1543.

Ioachim IV : 1542/1543—după Feb. 1575.
Macarie II (antipatriarh) : 1543 (?)—1550 (?)
Mihail VII : înainte de 17 Iun. 1576—25 Dec. 1592.
Ioachim V : (antipatriarh) : înainte de 25 Mai 1581—7 Oct. 1592.
Ioachim VI : înainte de Feb. 1593—1604.
Doroteiu IV : 1604—1612.
Atanasie II : înainte de sfârşitul lui Aug. 1612—1620.
Ignatie III : 10/24 Mai 1620—către Apr. 1634.
Chiril IV (antipatriarh) : 10/24 Mai 1620—1627.
Eftimie II : începutul lui Mai 1634—începutul lui Dec. 1634.
Eftimie III : sfârşitul lui Dec. 1634—începutul lui Dec. 1647.
Macarie III : 12 Dec. 1647—12 Iun. 1672.
Chiril V (*1*) : 2 Iul. 1672—Nov. 1672.
Neofit : Nov. 1672—1682 (?)
Chiril V (*2*) : 1682 (?)—5 Ian. 1720.
Atanasie III (antipatriarh) (*1*) : 25 Ian. 1685—Oct. 1694.
Atanasie III (*2*) : Ian. 1720—13 Iul. 1724.
Silvestru : 17 Sep. 1724—13 Mart 1766.
Filimon : 28 Apr. 1766—5 Iul. 1767.
Daniil : 6 Aug. 1767—15 Dec. 1791.
Antemios : sfârşitul lui Dec. 1791—20 Iul. 1813.
Serafim : Aug. 1813—19 Feb. 1823.
Metodie : 13 Mai 1823—24 Iun. 1850.
Ierotei : Oct. 1850—18 Mart 1885.
Gherasim : 30 Mai 1885—27 Feb. 1891.
Spiridon : 2 Oct. 1894—Feb. sau Mart 1898.
Meletie II : 15 Apr. 1899—26 Ian.[1]) 1906.
Grigore II : 5 Iun. 1906—12 Dec. 1930.
Alexandru : recunoscut la 30 Apr. 1931[3]) — păstoreşte.

---

1) Cf. Νέα Σιών III, p. 112.
2) Cf. Ὀρθοδοξία, V, p. 4—68.
3) Cf. Πάνταινος, XXXIII, p. 303—304. (La 8 Feb. 1931 fusese ales Arsenie; *ibid.*, p. 109, iar protivnicul lui, Alexandru, nerecunoscându-l, fu ales patriarh a doua zi ibid., p. 109—110. După cercetări, patriarhii din Constantinopol, Alexandria şi Ierusalim s'au înţeles pentru a-l recunoaşte pe Alexandru).

IERUSALIM [1])

Sf. Iacov, Apostolul și Fratele Domnului : † 42.
Simion : 106/107.
Iustus I : 111
Zachee : 111— ?
Tovi : ? — ?
Veniamin : ? — ?
Ioan I : ? — ?
Mateiu : ? — ?
Filip : ? — ?
Seneca : ? — ?
Iustus II : ? — ?
Levi : ? — ?
Efrem : ? — ?
Iosif I : ? — ?
Iuda : ? — 134
Marin I : 134 — ?
Casian : ? — ?
Publius : ? — ?
Maximian : ? — ?
Iulian : ? — ?
Gaiu I : ? — ?
Simah : ? — ?
Capit : ? — ?
Maxim I : ? — ?
Antonin (sau Antonie) : ? — ?
Vales : ? — ?
Dolihian : ? — 185
Narcis : 185 — 213
Dios : ? — ?
Germanion : ? — ?
Gardie : ? —
Alexandru : 213—251.
Mazavan : 251—260.
Himeneos : 260—298.

1) Cusurul pe care l-am arătat mai sus pentru lista din Alexandria îl mai găsim în lucrarea aceluiaș Papadopulos despre Biserica din Ierusalim, p. 795—797. Am îmbunătățit lista, pe cât ne-a fost cu putință, după materialul strâns de acest autor.

Zambda : 298—300.
Ermon : 300—314.
Macarie I : 314—333.
Maxim II : 333—348.
Chiril I : 350—386.
Ioan II : 386—417.
Prailie : 417—421/422.
Iuvenal : 421/422—458.
Anastasie I : 458—478.
Martiriu : 478—13 Apr. 486.
Salustiu : 486—23 Iul. 494.
Ilie I : 494—20 Iul. 518.
Ioan III : 1 Sep. 518—524.
Petru : 524—Oct. 552.
Macarie II (*1*) : 552.
Evstohie : 552—564.
Macarie II (*2*) : 564—575.
Ioan IV : 574—594.
Amos : 594—601.
Isac : 601—609.
Zaharia : 609—632.
Modest : 632—634.
Sofronie I : 634—638.
Anastasie II : ?—706.
Ioan V : 706—735.
Teodor I : 745—770.
Ilie II : 770—797.
Gheorghe : 797—807.
Toma I : 807—820.
Vasile : 820—838.
Ioan VI : 838—842.
Serghie I Mansur : 844—?
Solomon : 855—860.
Teodosie : 862—878.
Ilie III : 878—6 Apr. 907.
Serghie II : 908—911.
Leontie I : 912—929.
Atanasie I : 929—937.
Hristodul I : 937—?
Agafton : 950—964.

Ioan VII : 964—Mai 966.
Hristodul II : 966—21 Ian. 969.
Toma II : 969—5 Oct. 978.
Iosif II : 980—983.
Agapie : 983—984.
Orest : 984—1005.
Teofil I : Apr. 1012—1020.
Nichifor I : 11 Iul. 1020—?
Ioanichie : ?—?
Sofronie II : ?—1024.
Eftimie : ? (pomenit în Dec. 1083).
Sava : ?—?
Simion: 1092 (în a doua jumătate) — între 7 Iun. şi 15 Iul. 1099.
Ioan : pe la 1098 (recunoscut la Constantinopol în 1106/1107) — înainte de 1022.
Nicolae : Feb. 1122—26 Ian. 1156 (?)
Ioan :? — 12 Mai 1157 ?
Nichifor : 2 Mart 1166—2 Iul. 1173. (?)
Leontie : pe la 1174 sau 1175—14 Mai 1184 sau 1185.
Dositei I : 1184/1185—1191.
Marcu II : 1191—1200 şi ceva.
Eftimie II : ?—13 Dec. 1223.
Atanasie II : ? — 1236.
Sofronie III : 1236—?
Grigorie I : 1281—1298(?)
Tadeu : pomenit în 1298.
Atanasie III (*1*) : pe la 1300—către 1322.
Grigore II : 1322—1330(?)
Atanasie III (*2*) : 1330—1334(?)
Lazar : după 1331—pe la 1360.
Arsenie : pomenit la 1344 (păstoreşte împreună cu Lazar).
Dorotei I : pe la 1376—1417.
Teofil II : 1417—1424.
Teofan I : 1424—pe la 1431.
Ioachim : pe la 1431—?
Teofan II : 1450—?
Atanasie IV : 1452—?
Iacov II : pe la 1460—?
Avram : 1468.
Grigore III : 1468—1493.

Marcu III : pomenit la 1505.
Doroteiu II : după 1505—1543.
Gherman : 1543—1579.
Sofronie IV : 1579—1608.
Teofan III : 1608—15 Dec. 1644.
Paisie : 23 Mart 1645—2 Dec. 1660.
Nectarie : 25 Ian. 1661—1669.
Dositei II Notara : 23 Ian. 1669—7 Feb. 1707.
Hrisant Notara : 8 Feb. 1707—7 Feb. 1731.
Meletie : 1731—1737.
Partenie : Mart 1737—17 Oct. 1766.
Efrem II : Dec. 1766—15 Apr. 1770.
Sofronie V : 17 Apr. 1770—1775.
Avramie II : Iun. 1775—2 Nov. 1787.
Procopie I : Dec. 1787—23 Oct. 1788.
Antim : 23 Oct. 1788—10 Nov. 1808.
Policarp : Nov. 1808—3 Ian. 1827.
Atanasie V : Ian. 1827—16 Dec. 1844.
Chiril II : 16 Mart 1845—1872.
Procopie II : 1872—1875.
Ierotei : 15 Iun. 1875—11 Iun. 1882 [1].
Nicodim : 1883—1890 [2]).
Gherasim : 15 Fev. 1891—9 Fev. 1897 [3]).
Damian : 10 Iun. 1897 [4])—1 Aug. 1931 [5]).
Timoteiu : 9 Iul. 1935 [6]).

București, 31 Decemvrie 1947 **P. Năsturel**

1) Cf. Νέα Σιών XXVII, p. 449.
2) *Ibid,*. XXVI, p. 458.
3) *Ibid,*. XXVIII, p. 136.
4) *Ibid,*. XXVI, p. 449—599.
5) *Ibid,*. XXVI, p. 449—599.
6) *Ibid,*. XXX, p. 408—599.

DIONISIE POP MARŢIAN ŞI CONGRESUL DE STATISTICĂ DIN BERLIN, SEPTEMVRIE 1863.

La începutul celei de-a doua jumătăţi a secolului trecut sosea în Muntenia, venind din Ardeal, unul dintre cei mai de frunte economişti români : Dionisie Pop Marţian. Un biograf al vieţii şi activităţii sale, îl caracterizează drept „personalitatea cea mai puternică şi cea mai reprezentativă, cea mai originală şi cea mai caracteristică, dintre toţi economiştii români ai veacului al XIX-lea"[1]).

Dionisie P. Marţian, fiul preotului Samuil Marţian, se născuse în anul 1829 în satul transilvănean Ponor. El îşi începe studiile la seminarul ortodox din Sibiu[2]) şi îşi desăvârşeşte învăţătura la Blaj, unde îşi va trece examenul de maturitate în 1853. Fapt interesant, în timpul revoluţiei din 1848 îl găsim prefect de Sebeşul Săsesc la numai 19 ani[3]). După luarea examenului de maturitate tânărul ardelean ia calea Vienii unde studiază cu sârguinţă la Universitatea capitalei Imperiului, fiind atras mai cu seamă de personalitatea economistului Lorenz von Stein.

In Octombrie 1857[4]), Marţian soseşte la Bucureşti, plin de avânt şi având dorinţa de a ajuta pe Românii din Principate să reziste presiunei economice austriace. Până acum n'a fost desvăluită dovada documentară care să arate că tânărul ardelean ar fi fost adus în ţară fiind remarcat de Niculae Kretzulescu ; afirmaţia unui biograf

---

1. Victor Slăvescu, *Viaţa şi opera economistului Dionisie Pop Marţian 1829—1865*, Academia Română, *Studii şi Cercetări*, LXIII, Bucureşti 1943, vol. I, p. 6.

2) I. Veverca, *Dionisie Pop Marţian, Intemeietorul naţionalismului economic românesc*, în *Independenţa economică*, Anul XXII, Nr. 4—5 Iunie-Octombrie 1939, p. 2.

3. Victor Slăvescu, *op. cit.*, vol. I, p. 12.

4. *Ibidem*, vol. I, p. 17.

al său că Marţian „se face remarcat prin scrierile sale" [1]) de către bărbatul de stat român, care-l aduce din această cauză în ţară, este falsă. Invăţatul transilvănean îşi publică prima operă abea în 1858, aşa că nu vedem cum s'ar fi putut face cunoscut prin scrierile sale încă din 1857. In orice caz, în vâltoarea politică premergătoare unirei, „un singur om îl înţelege şi îl ajută" pe inimosul Ardelean, Niculae Kretzulescu, „onestul ministru de Finanţe al Căimăcămiei" [2]). Ajutorul omului politic muntean îl va simţi Marţian în tot cursul activităţii sale în Principate. Acum, în 1857, Kretzulescu îi mijloceşte o audienţă la caimacamul Al. D. Ghica. In întrevederea care are loc la 15 Noemvrie economistul ardelean cere înfiinţarea unui „bureau statistic" şi a unei catedre de economie politică, lucru acceptat de caimacam, dar întârziat la infinit de Sfatul Administrativ [3]). In vederea ocupării catedrei a cărei înfiinţare o ceruse, Marţian publică în 1858 „Studii sistematice în economia politică. Partea primă. Economia Socială. Sarcina I" care este „cea dintâi operă economică cu caracter teoretic scrisă de un economist român" [4]). La 19 Septembrie 1858, comisia examinatoare, lucrând cu părtinire, amână concursul pentru 1859 [5]). Marţian, cu toată nedreptatea ce i se făcuse, nu se descurajează şi luptă înainte pentru îndeplinirea ţelurilor pe care şi le propusese.

Suirea pe tron a lui Cuza Vodă va aduce o îmbunătăţire simţitoare a situaţiei economistului ardelean. Din primele luni ale domniei lui Alexandru Ioan I, Marţian caută să obţină dela noul regim înfiinţarea biroului statistic şi în acelaş timp încearcă să capete catedra de economie politică [6]), folosindu-se în acest scop şi de sprijinul lui D. A. Sturdza [7]). In sfârşit, în Aprilie 1859, în urma raportului lui Niculae Kretzulescu, ministru de interne în acel timp, domnul şi guvernul sprijină proectul instituirei unui serviciu statistic şi acesta

1. I. Budu, *Dionisie Marţian*, în *Revista Fundaţiilor Regale*, Anul II, nr. 8, August 1935, p. 378.

2. Victor Slăvescu, *op. cit.*, vol. I, p. 18.

3. *Ibidem*, vol. I, p. 18—20; V. Slăvescu, *Dionisie Pop Marţian şi Dimitrie A. Sturdza în 1859*, în *Analele Academiei Române. Memoriile secţiunei istorice*, seria III, tomul XXIII, 1940—1941, p. 430/18.

4. Victor Slăvescu, *Viaţa şi opera economistului Dionisie Pop Marţian....*, vol. I, p. 22.

5. *Ibidem*, *Vol. I*, p. 23—24.

6. *Ibidem*, *Vol. I*, p. 29, 31—33.

7. Vezi Victor Slăvescu, *Dionisie Pop Marţian şi D. A. Sturdza în 1859*, în *Anal. Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice*, seria III, tomul XXIII, pp. 413—433.

ia fiinţă legală [1]) ; din Mai 1859 Marţian este şeful acestui serviciu care devine peste câteva luni oficiul central de statistică [2]). Din toamna aceluiaş an economistul transilvănean lucrează, cu colaboratorii ce-i avea, la marea operaţie statistică a unui recensământ general, operaţie ce va avea loc cu destul succes în 1860 [3]). D. P. Marţian era preocupat în acest timp şi de latura teoretică a chestiunilor de care se ocupa, deaceea, din 1860, el va scoate „Analele Statistice" şi „Analele Economice" al căror material „adunat laolaltă închipuie un adevărat *tratat de economie românească*" [4]) şi pe care el va avea grijă să le trimită şi peste graniţă, la bibliotecile şi aşezămintele de cultură ale Apusului [5]). In 1862 Marţian lucrează alături de Kretzulescu, constantul său sprijinitor, în comisia de unificare legislativă a Principatelor, în care comisie depune un proect de lege „pentru organizarea municipiilor în comunele orăşene" [6]). In luna Septemvrie a aceluiaş an, economistul ardelean cere un concediu de 35 zile pentru a vizita expoziţia universală dela Londra şi a căuta să explice cu acest prilej cauzele diminuărei exportului de grâu românesc; Kretzulescu, în calitate de ministru de externe, îi aprobă cererea şi învăţatul conducător al statisticei române va călători spre capitala Angliei, oprindu-se însă puţin la München şi Paris [7]). Activitatea aceasta intensă, în atât de multe domenii, este cu atât mai remarcabilă cu cât Marţian era încă din 1860 bolnav de piept [8]) ; în Mai 1861, în Mai 1862 şi în Iunie 1863 îl vom vedea cerând concedii de câte două luni pentru a-şi putea îngriji de sănătate [9]).

In 1863 Marţian va lua din nou calea străinătăţii, tot cu sprijinul lui Kretzulescu care era şi de data aceasta ministru de interne. Legăturile dintre cei doi bărbaţi datau din anul sosirei la Bucureşti a economistului; am arătat că omul de stat muntean îi mijlocise în

---

1. Vezi I. Donat, *Infiinţarea oficiului central de statistică administrativă al Ţării Româneşti (1859)*, în *Analele Statistice, vol.* I, 1942, p. 291—311.
2. Victor Slăvescu, *Viaţa şi opera economistului Dionisie Pop Marţian, 1829—1865*, vol. I, p. 43.
3. *Ibidem*, p. 44—46.
4. I. Veverca, *op. cit.*, p. 8.
5. V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 52 nota 2.
6. *Ibidem*, p. 54.
7. *Ibidem*, p. 55 nota 1.
8. *Ibidem*, p. 58.
9. *Ibidem*, p. 57—59; V. Slăvescu, *Din viaţa lui Dionisie Pop Marţian. Note şi documente*, în *Analele Economice şi Statistice*, anul XXIII, nr. 4—5, Aprilie—Iunie 1940., p. 2 — 6.

acel an tânărului venit de peste munţi o audienţă la caimacamul Ghica, tot Kretzulescu se pare că-şi pune casa la dispoziţia lui Marţian când acesta organizează în iarna 1858—1859 un curs gratuit de economie politică [1]), iar în ceeace priveşte concursul dat de fruntaşul politic muntean în 1859 lui Marţian, cele scrise ceva mai sus sunt lămuritoare. Atitudinea lui Kretzulescu faţă de şeful oficiului statistic reiese limpede şi din următoarea rezoluţie elogioasă pe care o pune, după ce revenise la putere la 24 Iunie / 6 Iulie 1862 [2]), pe cererea de concediu pe care Marţian o făcuse în vederea plecării sale la expoziţia dela Londra: „Se acordă cerutul congediu cu plăcere căci această călătorie, sunt încredinţat că va aduce nouă elemente de cunoştinţe folositoare ţării" [3]. In 1863 învăţatul ardelean va avea din nou ocazia, după cum am scris, să se folosească de puternicul sprijin al bărbatului de stat, în primul rând pentru a obţine un concediu pentru îngrijirea sănătăţii sale şubrede şi în al doilea rând el se va folosi de concursul lui Kretzulescu pentru a putea lua parte la congresul internaţional de statistică dela Berlin.

La 10 Iunie 1863, Marţian, cere ministrului de interne să-i acorde un concediu de două luni „pentru a merge în munţi", Kretzulescu aprobă la 19 ale aceleiaşi luni [4]). Peste puţin, tot Kretzulescu va raporta consiliului de miniştri că dela 25 August la 3 Septembrie se va ţine la Berlin un congres statistic internaţional şi că el găseşte că trimiterea de reprezentanţi români la această reuniune ştiinţifică „este nu numai neapărată trebuincioasă, dar este o datorie naţională chiar" [5]). Acest congres de statistică era al cincilea la număr, cele precedente se ţinuseră la Bruxelles (1853), Paris (1855), Viena (1857) şi Londra (1860) [6]). La cel din Viena, din 1857, participase şi Marţian, dar ca simplu spectator introdus de Lorenz von Stein [7]). La

---

1. Dl. Prof. V. Slăvescu crede că faptul ţinerii de către Marţian a cursului său de economie politică în casa lui Kretzulescu „nu pare neverosimil". *Viaţa şi opera economistului Dionisie Pop Marţian...*, vol. I, p. 29.

2. A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viaţa şi faptele lui. 1812—1900*, Buc. 1915, p. 54 nota 1.

3. V. Slăvescu, *op. cit*, vol. I, p. 54.

4. V. Slăvescu, *Din viaţa lui Dionisie Pop Marţian....*, p. 5—6.

5. *Monitorul. Jurnal Oficial al Principatelor—Unite Române*, nr. 161 din 20 August 1863.

6. *Congressulŭ internaţionalŭ de statistică ţénutŭ în Berlinŭ, 6—12 Septemvrie 1863*, în *Annale economice pentru cunoscintia Românіei*, anul IV, 1863, nr. 13—16, p. 22.

7. V. Slăvescu, *Viaţa şi opera economistului Dionisie Pop Marţian....*, vol. I, p. 191.

congresul dela Londra din 1860 fusese invitat să participe, chiar de preşedintele congresului Milner Gibson, Ludovic Steege, dar invitaţia sosind prea târziu fruntaşul politic nu putuse participa; la rândul său, Marţian se opusese, poate dintr'o oarecare geolozie din pricina invitării lui Steege, de a trimite la acest congres rezultatele recensământului condus de el în acelaş an [1]). In urma propunerii lui Kretzulescu, directorul oficiului statistic este desemnat să reprezinte Principatele-Unite la al cincilea congres internaţional de statistică. „Mare trebue să fi fost satisfacţiunea resimţită de Dionisie Pop Marţian, observă pe drept cuvânt un biograf al său, luând parte la o astfel de reuniune ştiinţifică internaţională, pentru a arăta ceea ce izbutise să clădească prin vrednicia şi energia lui, într'un răstimp de câţiva ani"; pentru economistul ardelean era „răsplata unei aprige munci", iar în ceeace priveşte România „intra şi ea, pentru prima oară, în rândul celorlalte ţări mult mai înaintate, care dispuneau de multă vreme de o organizaţie statistică oficială" [2]).

Până astăzi, pentru participarea lui Dionisie Pop Marţian la congresul statistic dela Berlin, se cunoşteau două izvoare principale: raportul, în versiunea sa franceză, pe care delegatul român l-a rostit în faţa reuniunei şi articolul „Congressulŭ internaţiunalŭ de statistică ţénutŭ în Berlinŭ, 6-12 Septemvre 1863", publicat de economist în „Analele Economice"; o scrisoare, sau mai bine zis un raport, adresată de Marţian lui Niculae Kretzulescu din Berlin la 12 Septembrie 1863 (raportul este greşit datat: 14 Septemvrie 1863 [3]), pe care am descoperit-o în manuscrisul 1143 din Biblioteca Academiei Române, vine să întregească datele pe care le ofereau cunoaşterii istorice cele două izvoare amintite.

1. *Ibidem*, vol. I, p. 192—193.

2. *Ibidem*, vol. I, p. 55.

3. Raportul poartă la sfârşit data: „Berlinŭ în 14 Septemvre 1863"; dar, în text, Marţian scrie „...Astădi Sâmbătă este ultima şedinţiă a Congressului...", ori tot el semnalează, în darea de seamă pe care o publică în „Analele Economice", că reuniunea internaţională dela Berlin a luat sfârşit la 12 Septembrie. In raportul său din Berlin, capul Oficiului Statistic mai informează că va sta încă patru zile în capitala Prusiei, deci, scriind Sâmbătă, până Miercuri inclusiv şi că va pleca Joi la Praga, pentru a fi Marţea următoare la Viena şi el precizează că acea Marţi va fi în 22 Septembrie st. n., ori acest lucru nu e posibil decât dacă ziua scrierii raportului e Sâmbătă 12 Septembrie şi dacă ziua plecării la Praga e Joi 17 Septembrie. In consecinţă opinăm că datarea scrisorii este greşită şi că raportul trebue socotit ca fiind redactat la 12 Septembrie 1863; în respectul textului istoric am lăsat totuşi în reproducerea sa din anexă dată greşită.

Scrisoarea inedită desvălue în primul rând data sosirii la Berlin a trimisului român: 4 Septembrie, stil nou. Numaidecât după sosire Marţian se prezintă Doctorului Engel, preşedintele comisiei pregătitoare a congresului. A doua zi, 5 Septembrie, informează mai departe raportul, congresul a fost deschis de ministrul de interne prusian şi după aceea s'au format secţiunile sale. In articolul publicat în „Analele Economice", economistul transilvănean observă că la congresul statistic din Berlin au participat 400 de delegaţi, dintre care 84 de delegaţi oficiali, lipsind doar reprezentanţii Turciei şi ai Statului Papal. In scrisoarea sa către Kretzulescu, Dionisie Pop Marţian adăugase şi şase anexe, însemnate cu cifrele A,B,C,D,E, şi F, pe care însă nu le-am găsit în manuscrisul sus citat. In general aceste anexe se pot reconstitui. Anexa A conţinea programul zilelor de lucru al congresului; în articolul publicat în „Analele Economice" sunt înşirate punctele desbaterilor congresului grupate în şase categorii: organizaţia statisticei, statistica proprietăţilor funciare, preţuri şi salarii, sănătatea şi mortalitatea populaţiei civile şi militare, asociaţii „pentru propria ajutorare" şi asigurările şi însfârşit problemele unificărei unităţilor de măsură şi greutăţi [1]). Anexa B avea cuprinsă în ea lista delegaţilor participanţi la congres, anexa C „catalogulŭ de opurile presentate Congresului", anexa D conţinea exemplarele tipărite în limba germană şi franceză ale raportului rostit de Marţian în faţa adunării internaţionale, iar anexele E şi F cuprindeau rapoartele rostite în congres de reprezentanţii Italiei şi Suediei.

Raportul lui Marţian către Kretzulescu dă informaţii precise asupra orariului lucrărilor congresului, dela 9 la 12 dimineaţa (şedinţele secţiilor) şi dela 12½ la 4 după amiază (şedinţa plenară). O altă ştire inedită dată de documentul sus citat e aceea privitoare la primirea delegaţiilor, Luni 7 Septembrie, de către Regele Prusiei [2]) când acesta se adresează şi trimisului Principatelor Unite, punându-i trei întrebări, prima referitoare la existenţa unui serviciu statistic în Principate, a doua privitoare la locul unde învăţase limba germană şi a treia referitoare la felul în care era privită literatura germană de Români.

Informaţiunile cele mai interesante asupra participării lui Marţian la congresul din 1863, pe care ni le oferă raportul său către mini-

---

1. *Annale economice pentru cunoscintia României*, anul IV, 1863, nr. 13—16, p. 22.

2. E vorba de Wilhelm I, viitorul împărat al Germaniei.

strul de interne, sunt acelea care desvălue un alt aspect caracteristic al sufletului său : dragostea de țară și dorința sa de a lupta pentru înălțarea ei cu orice chip. Prilejul i se oferă economistului ardelean dela sosirea sa la Berlin, căci cercetând lista delegaților „ordinată după numirea alfabetică a staturilorŭ respective" găsește Principatele-Unite trecute „sub titlulŭ principalŭ *Turcia* cu specificarea secondariă în alinea (sic) *Valachey*" ; indignat, directorul Oficiului Statistic cere biroului congresului rectificarea acestui lucru, explicând că el nu este un reprezentant politic, ci științific și că Principatele se bucură de o deplină autonomie administrativă, ele plătind Turciei nu un tribut, ci un dar („peschesiu"), iar Imperiul otoman „n'are facultatea de a avea nici o casă de rugăciune, necum alte clădiri seu drepturi materiali". Marțian își încheie protestul cerând pentru țara sa „o representațiă neatârnată într'unŭ Congressŭ scientificŭ, în republica căruia tóte individele sunt egalĭ, și numai estraordinariului meritŭ scientificŭ se póte da distincțiunea unei precăderi". A doua zi, în lista tipărită, Principatele apar sub denumirea *Donaufürstenthümer*, Serbia în schimb „a lăsat-o totŭ sub titlulŭ *Turcia*", scrie Marțian, deși și de legatul sârb protestase ca și cel al Principatelor-Unite.

Curând se ivește pentru economistul ardelean un nou prilej de afirmare a credințelor sale naționaliste. In catalogul lucrărilor prezentate congresului, cele românești erau trecute sub „Romélie", Marțian-sesizându-se, cere socoteală redactorului catalogului, care-i explică că în nici un dicționar geografic nu găsise numirea „Roumanie" ! Dionisie P. Marțian se apucă atunci să-i arate redactorului părțile locuite de Români, povestindu-i istoria lor începând din 1856 și explicându-i că țara sa poartă denumirea de Principatele-Unite sau România. E frumoasă explicația pe care o dă Marțian lui Kretzulescu privitoare la această lecție pe care o ținuse neinformatului redactor : „...Nu că dóră neamtiulŭ nu a auḑitŭ de ele [de lucrurile pe care Marțian i le spusese], dar nu scia din multele și variatele numiri, carea este întemeiată pe dreptŭ ; iar dreptulŭ nostru înaintea lorŭ este numai în câtŭ îi silimŭ a ni'lŭ respecta". Reprezentantul României la congresul statistic face apoi, în scrisoarea sa, o lungă disertație asupra denumirei Principatelor-Unite, încheind considerațiile sale cu următoarele fraze pline de o adâncă dragoste de neam și țară : "...Este durerosŭ a nu avea țéra ṇumită după numele locuitorilorŭ ei. Eu n'am întielesŭ nici voiu a pătrunde adânculŭ întielepciunei rĕposatului Ministru B. Catargiu, carele ne a condemnat a sênți acéstă durere umilitóre ; dar am datoria de a spune ce am avutŭ occasiune de a constata, că numele

celŭ multiplŭ, impropriu şi nesigurŭ ce purtămŭ, dă lumei dreptulŭ se crédă şi se ne tractedie ca bastardi". [1])

Scrisoarea lui Marţian mai conţine şi alte informaţii inedite asupra congresului şi asupra poziţiei trimisului român în această reuniune ştiinţifică. El informează astfel pe Kretzulescu că uzând de dreptul delegaţilor oficiali, a făcut un raport „asupra statisticei române", interesant este faptul că în congres nu s'au rostit *decât* nouă raporturi de acest fel, dintre care „cea mai mare parte....sunt insipide...", observă Marţian. Pe cele „mai de interessŭ generalŭ şi mai elocuente" el le trimite; este vorba, cum am mai scris, de rapoartele delegaţiilor Italiei şi Suediei. O ştire nouă în privinţa raportului rostit de Dionisie P. Marţiam este aceea dată de el, că „din causa oportunităţei" l-a publicat şi în limba germană şi în cea franceză [2]), „mai cu séma, explică el, pentru a nu vătăma sêntiulŭ de naţiunalitate, carele în acestŭ Congressŭ internaţiunalŭ este fórte delicatŭ, susceptibilŭ, şi pe care Germanii prea l'au maltractatŭ prin purtarea lorŭ către ceiĭ ce nu sciu nemtiesce". Tot în privinţa raportului este esenţială informaţia că redacţiunea sa originală a fost făcută de Marţian în limba germană şi că în versiunea franceză nu s'a putut reproduce „acea tăriă şi succinctitate a espressiunei ce caracterisă limba germană"; această ştire cuprinsă în scrisoarea economistului ardelean contrazice cele scrise de D. Victor Slăvescu asupra raportului: „...Fiind destinat unui for ştiinţific internaţional, raportul este redactat în limba franceză. Este singura lucrare a lui Marţian într'o limbă străină"[3]). Trebue recunoscut însă că afirmaţiile D-lui Slăvescu cuprind numai adevăr, însă ele nu sunt complecte; informaţiile oferite de scrisoarea lui Marţian către Kretzulescu vin să întregească cele semnalate de D. Slăvescu.

Nouă nu ni s'a păstrat în bibliotecile noastre decât versiunea franceză a acestui raport, înregistrat în biblioteca Academiei Române sub cota II 115.966, care poartă titlul „Rapport à la cinquième

---

1. Este demn de semnalat faptul că Marţian îşi începe asfel raportul către congres: „C'est la première fois que les Prineipautés-Unies que l'on nomme avec justesse Roumanie...,"; el se arată permanent preocupat de numele ţării şi în acelaş timp luptă pentru împământenirea numelui de România în conştiinţa intelectuală mondială.

2. In articolul publicat în „Analele Economice" asupra desbaterilor congresului de statistică din 1863 se reproduce raportul lui Marţian în româneşte. Nu se ştie dacă, conform sugestiei date de autorul său în scrisoarea sa din Berlin către Kretzulescu, traducerea nu va fi fost făcută de Ioan Maiorescu.

3. V. Slăvescu, *op. cit.*, Vol. I, p. 75.

réunion du Congrès International de statistique à Berlin, sur l'état des travaux statistiques dans les Principautés-Unies (Moldo-Valachie)". In acest raport Marţian arată în primul rând că în cronicele din veacurile XIV—XVII s'au păstrat multe informaţii statistice şi că asemenea ştiri s'au păstrat şi din epoca fanariotă, însfârşit, din 1831 statistica ia avânt, pentru ca din 1859 efortul statistic să fie încadrat în birourile statistice create prin lege în fiecare Principat. Marţian dă după aceea amănunte asupra operaţiei recensământului din 1860, asupra unificării administrative a celor două Principate şi asupra publicării „Analelor Statistice" şi a „Analelor Economice". El încheie raportul său arătând congresului marea importanţă pentru viitorul Principatelor a bunei funcţionări a serviciului statistic.

Acestea sunt datele asupra participării lui Dionisie Pop Marţian la congresul de statistică din 1863 pe care ni le poate oferi cercetarea celor două izvoare cunoscute până astăzi (articolul din „Analele Economice" şi raportul rostit de Marţian în congres) precum şi raportul inedit pe care-l publicăm în anexa acestui studiu.

Raportul lui Marţian către Kretzulescu mai aruncă însă, încă o lumină asupra altei laturi de activitate a inimosului economist, este vorba de insărcinarea pe care Marţian a avut-o de a organiza şi conduce Imprimeria Statului. In Iunie 1865 el mărturiseşte într'o cerere adresată domintorului Cuza, în care-şi înfăţişează viaţa, că s'a ocupat şi se ocupă gratuit de „organizarea şi direcţia imprimeriei statului" [1]. Dela începutul anului 1863 activitatea lui Marţian în această direcţie este dovedită prin apariţia unor „Reguli după care aŭ a urma impiegaţii dela Tipografia Statului" semnate de Kretzulescu şi de directorul Oficiului Statistic [2]. In Aprilie 1863, tot Marţian semnează publicaţia ţinerii unei licitaţii pentru cumpărarea de diferite lucruri necesare Imprimeriilor Statului [3]. Din raportul inedit pe care-l publicăm, se desprinde ştirea că în misiunea sa la Berlin din 1863 Marţian a avut şi însărcinarea de a se ocupa de diferite probleme referitoare la mersul Imprimeriei Statului. Economistul ardelean informează pe Kretzulescu că unul dintre motivele întârzierii sale în capitala Prusiei, patru zile după terminarea congresului, era

1. Victor Slăvescu, *O „autobiografie" a lui Dionisie Pop Marţian*, în *Analele Academiei Române. Memoriile secţiunei istorice*, seria III, tomul XXIII, 1940—1941, p. 101/7.

2. *Monitorul. Jurnal Oficial al Principatelor-Unite Române*, nr. 35 din 18 Februarie 1863, p. 139—140.

3. *Ibidem*, nr. 82 din 2 Mai 1863, p. 333.

şi faptul că voia să se intereseze „de condiţiile cumpărărei unei turnătorie de litere, a dobendirei unui turnătoriu bunŭ şi a doi lithografi"; Marţian mai dă de ştire bărbatului de stat muntean că va pleca cu acelaş scop la Praga şi apoi la Viena, „de unde, scrie el, voiu telegrafa costulŭ numitelorŭ trebuintie pentru tipografiă şi voiu aştepta rĕspunsulŭ Domniei-Vóstre pentru a face comanda şi a lăsa să ne vină de unde le voiu fi găsitŭ mai eftine". In acelaş timp directorul Oficiului Statistic roagă pe Kretzulescu să intervină pe lângă consulatul austriac din Bucureşti pentru ca acesta să-l recomande Imprimeriei Imperiale din Viena pe care Marţian voia s'o viziteze tot în vederea organizării Imprimerii Statului. Dintr'un raport din Martie 1864, adresat de Marţian ministrului de interne[1]), reiese că la 1 Octombrie 1862, administraţia tipografiilor statului trecând pe seama Ministerului de Interne, Kretzulescu însărcinase pe şeful Oficiului statistic cu reorganizarea lor, ele aflându-se într'o stare de plâns: maşini stricate, litere „de cubŭ şi de tăietură diferită", socoteli încurcate, regimul lucrătorilor „în voea îngrijitorilor acelor stabilimente", etc. Marţian se ocupase îndată de reorganizare, publicase un regulament (cel din „Monitorul..." din 18 Februarie 1863) şi comandase în străinătate maşini şi unelte de schimb pentru a asigura bunul mers al tipărturilor; aceste maşini şi unelte sosiseră şi fuseseră puse în funcţiune înainte de data raportului din 1864. Este probabil ca comanda să fi fost făcută în timpul călătoriei din 1863, scrisoarea către Kretzulescu arătând interesul economistului pentru aceste probleme.

Reîntors în ţară Marţian nu va conteni să lucreze pentru binele şi progresul tinerii Românii, dând dovadă de aceiaş râvnă neobosită. Soarta nemiloasă nu-l cruţă însă şi nici nu-i dă răgazul necesar desăvârşirei operei sale, totuşi şi aşa uriaşă. Starea boalei sale înrăutăţindu-se, Marţian pleacă în Bavaria, în urma aprobării unui concediu de şase luni chiar de către domnitor. Işi va da obştescul sfârşit la Bogenhausen-Braunthal în ziua de 2 Iulie 1865, la orele şapte seara[2]). Cu el tânărul stat român pierdea pe unul dintre slujitorii săi cei mai credincioşi.

Dan Al. Berindei

Bucureşti, Iunie 1947

1. *Ib.*, nr. 64 din 18 Martie 1864, p. 285.
2. Victor Slăvescu, *Viaţa şi opera economistului Dionisie Pop Marţian...*, vol. I, p. 62.

ANEXA

Domnule Ministru !

Indată după sosirea mea în Berlinŭ (4 Septemvr. st. n.) am cercetatŭ pe D. Dr. Engel Presidentulŭ comissiei pregătitóre a Congressului, carele după ce mi a datŭ actele de participare, m'a introdusŭ în ședintia pregătitóre a delegatilorŭ străini câti din întâmplare se aflau de fatiă.

A dóua ḑi s'a deschisŭ Congressulŭ de către Domnulŭ Ministru de interne și ne amŭ constituitŭ în secțiuni. In celelalte ḑile conformŭ programmei annecsate sub A, de la 9—12 ore ședintie în secțiuni, iar de la $12^{1}/_{2}$—4 ore ședintie plenarii, cu escepțiunea zilei de Luni, candŭ M. S. Regele a primitŭ pe membrii Congressului în palatulŭ sěu. Binevoindŭ a adressa tuturorŭ delegațilorŭ străini câte-va cuvinte, M. S. pe mine m'a întrebatŭ : dacă avemŭ serviciu statisticŭ specialŭ? Unde am învêtiatŭ limba germană? Dacă este apretuită la noi litteratura ei?

In lista delegațilorŭ ordinată după numirea alfabetică a staturilorŭ respective, eram înscrisŭ sub titlulŭ principalŭ *Turcia* cu specificarea secondariă în alinea (*sic*) *Valachey*. Am cerutŭ verbalŭ la biuroulŭ Congressului rectificarea numirei și a posiției țěrei ce m'a delegat arătandŭ : că dacă se tractédiă aici de o representațiă diplomatică, atunci eu me retragŭ, fiind-că cu acésta affacere este datóre a ne servi Turcia în întielesulŭ tratatelorŭ ce avemŭ, și pentru care serviciu noi îi dămŭ — nu unŭ tributŭ, cum se crede generalmente din greșélă, ci — unŭ darŭ (peschesiu), după însusi terminŭ stipulațiunei. Iar dacă se tractédiă de o representațiă a statisticei *administrative* într'unŭ congressŭ *scientificŭ* : atunci reclamŭ a se recunósce autonomia administrativă deplină a Principatelorŭ-Unite, în carii totŭ pe temeiulŭ tractatelorŭ, Turcia n'are facultatea de a avea nici o casă de rugăciune, necum alte clădiri seu drepturi materiali. Reclamŭ în fine dreptulŭ Principatelorŭ-Unite la o representațiă neatârnată într'unŭ Congressŭ scientificŭ, în republica căruia tóte individele sunt egalĭ, și numai estraordinariului meritŭ scientificŭ se póte da distincțiunea unei precăderi. Am arătatŭ apoi inconvenientulŭ numirei Valachia. A dóua ḑi, în lista ce s'a tipăritŭ și pe care o alăturŭ sub *B*, m'a pusŭ sub numirea *Donaufürstenthümer*, iar pe Serbia a lăsat-o totŭ sub titlulŭ *Turcia*, cu tóte că precum mě assigură Delegatulŭ sêrbŭ, elŭ a protestatŭ chiarŭ.

In catalogulŭ de opurile presentate Congressului, precum se vede din allăturatulŭ sub *C*, essemplariu pag. 18, intră alte greșelĕ, ne a numitŭ țéră Romaine (Romélie). Intrebatŭ redactorulŭ catalogului s'a escusatŭ că numirea „Roumanie" nu este cunoscută, că elŭ a căutatŭ în Dictionariile geografice dar nu a găsit'o de câtŭ ca numire de Romélie. A trebuitŭ sě-i facŭ o lecțiune formală de geografiă, cu charta în mână, spre a-i arăta unde este țéra românilorŭ. Asemenea a trebuitŭ sě-i înșirŭ istoria nóstră de la tractatulŭ de la

Parisŭ pân'acum, pentru ca se'lŭ capacitedu : pentru ce şi cum fósta Moldavia şi Valachiă constituă astădi Principatele-Unite seu România. Nu că dóră 'neamtiulŭ nu a auditŭ de ele, dar nu scia din multele şi variatele numiri, carea este întemeiată pe dreptŭ; iar dreptulŭ nostru înaintea lorŭ este numai în câtŭ îi silimŭ a ni'lŭ respecta. Şi pendateria şi réua vointiă are, ce e dreptŭ, largŭ câmpŭ pentru a si essersa maliţia în privintia numirei României. Sub numirea Principautés-Unies, în nemtiesce „Vereinigte Fürstenthümer" sunt cunoscute şi Principatele Lippe-Detmold, Anhalt-Dessau, Meclemburg-Schwerin, Meclemburg-Strelitz, Sachsen-Meiningen şi alte multe în Germania. Sub numirea „Donaufürstenthümer (Principautés Danubiennes)" se întielege şi Serbia; sub numirea usitată numai în ethnologiă de „romanische Fürstenthümer (Principautés romains)" se cuprinde şi Transilvania. Bine că noi îi dicemŭ acum în limba română officială : „Principatele-Unite-Române", dar, precum arată traducţia francesă a accreditivei mele, făcută pe aceiasi fatiă de cătră Ministeriulŭ nostru de esterne, totŭ noi dedicemŭ ceia ce amŭ disŭ românesce, căci acolo stă numai „Principautés-Unies", iar mai la vale în verificarea consulatului prussianŭ din Bucuresci stă „die vereinigter Fürstenthümer Moldau und Walachey", numire, carea pe lîngă că are inconvenietulŭ unei lungimi ridiculóse pentru numele unei ţĕri, dar apoi nici nu conţêne numirea naţiunalităţei.

Este durerosŭ a nu avea ţéra numită după numele locuitorilorŭ ei. Eu n'am întielesŭ nici voiu a pătrunde adânculŭ întielepciunei rĕposatului Ministru B. Catargiu, carele ne a condemnat a sênţi acésta durere umilitóre ; dar am datoria de a spune ce am avutŭ occasiune de a constata, că numele celŭ multiplŭ, impropriu şi nesguiŭ ce purtămŭ, dă lumei dreptulŭ se crédă şi se ne tractedie ca bastardi.

In annecse grăbescŭ a Vĕ trămitte Domnule Ministru essemplare sub *D*, de a le raportului ce am făcutŭ Congressului asupra statisticei române. Acestŭ dreptŭ'lŭ au Delegaţii officiali; de elŭ am ssatŭ şi eu. Asemene raporturi au făcutŭ 9 Delegati; cea mai mare uarte din ele sunt insipide pentru ceiĭ ce nu se interessă esclusivŭ pe statistică. Cele mai de interessŭ generalŭ şi mai elocuente sunt d le Regatelorŭ Italiei şi a lu Svediei pe cariĭ Vi le presentediu sub *E* şi *F*. Alŭ meu este mai scurtŭ, pentru că m'am ţênutŭ strictŭ de regulamentulŭ stabilitŭ ad-hoc, ca cetirea lui se nu occupe têmpŭ mai multŭ de 20 minute; apoi cade-se ca eu, nou-venitulŭ, se fiu mai cu respectŭ cătră regulamentulŭ Congressului de câtŭ ceiĭ maĭ veterani. Din causa oportunităţei eu l'am publicatŭ pe alŭ meu în dóuă limbi : francesa şi germana, pentrucă sunt membrii cariĭ nu cunoscŭ pe cea francesă, alţii pe cea germană ; şi mai cu séma pentru a nu vătăma sêntiulŭ de naţiunalitate, caréle în acestŭ Congressŭ internaţiunalŭ este fórte delicatŭ, susceptibilŭ, şi pe care Germanii prea l'au maltractatŭ prin purtarea lorŭ cătră ceiĭ ce nu sciu nemtiesce.

Trebue se Vĕ previu Domnule Ministru că concepțiunea originală este cea germană și că în traducțiunea francesă n'am pututŭ se reproducŭ acea tăriă și succinctitate a espressiunei ce caracterisă limba germană. Cea mai hermeneutică traducțiune în românesce din originalulŭ germanŭ ar puté-o face D. Maiorescu (tatălŭ), dacă socotiți că trebe a se face.

Despre resultatele Congressului voiu raporta în persónă.

Astădi Sâmbătă este ultima ședintiă a Congressului. Va se mai ședŭ în Berlinŭ 4 ḑile pentru ca se vĕdu organisarea cancelariei statistice de aici, se primescŭ órecarii schimburi de cărti cu alti statistici se vĕdiu nisce stabilimente, și *se cercetediu de condițiile* cumpărărei unei turnătorie de littere, a dobendirei unui turnătoriu bunŭ și a doi lithografi. De aci voiu pleca Joi la Praga, unde voiu cerceta asemenea. Pe Marti în 22 Septemvr. (st. nou) voiu fi în Vienna de unde voiu telegrafa costulŭ numitelorŭ trebuintie pentru tipografiă, și voiu aștepta rĕspunsulŭ Domniei-Vóstre pentru a face comanda și a lăsa se ne vină de unde le voiu fi găsitŭ mai eftine.

In Vienna voiu studia pe câtŭ se póte amănuntele vestitei imprimerie imperiale; pentru care sfârșitŭ Vĕ rogŭ Domnule Ministru se binevoiti a mijloci prin respectivulŭ Consulatŭ o recomandare (prin telegrafŭ) către Direcția supremă a acelui institutŭ, pentru ca se mi fiă mai accessibilŭ, și se mi deie deslucirile de carii voiu avea trebuintiă.

Primiti Vĕ rogu Domnule Ministru, încredintiarea înaltei stime și sincerului devotamentŭ cu care rĕmânŭ a lŭ Domnia-Vóstră supusŭ servitoriu

D. P. Marțianu[1])

Berlinŭ în 14 Septemvre 1863

1. Ms. A. R. 1143, f. 211—213; pe prima pagină e însemnat de mâna lui Kretzulescu: „Raportul ce mi l'a adresat Marțianu eu aflându-me Ministru de interne".

NOTE ȘI COMUNICĂRI

Cuvânt de deschidere a anului şcolar, 5 Noemvrie 1947

Am fost alaltăieri la o conferinţă asupra istoriografiei sovietice în ultimii treizeci de ani. Din succinta dar interesanta expunere am putut reţine multe lucruri care ne interesează în mod deosebit. Ţin să amintesc acum un fapt cu totul semnificativ: istoriografia sovietică nu numai că nu restrânge domeniul cercetării istorice ci, dinpotrivă, îi dă o mare extindere, indiferent capitolul pe care îl tratează: istoria antică, medievală, modernă, Apusul, Extremul Orient, lumea arabă, arheologia sau arta, etc. Toate aceste cercetări au un punct de plecare comun, pe care îl înţelegem şi este perfect logic: *dorinţa de cunoaştere.*

Cred că oricine va găsi îndreptăţită această dorinţă, indiferent de punctul de plecare pe care îl are cineva în expunerea istorică. Este însă meritul marxismului istoric de a fi căutat *să ştie* tot ce a fost, *cât mai exact posibil,* în decursul vremii în mijlocul frământării sociale care este viaţa umană. Nu găsesc o motivare mai potrivită pentru această *tendinţă de cunoaştere istorică obiectivă* decât în cuvintele lui Plehanov: „Labriola crede că neştiinţa poate fi la rândul ei explicată. Noi spunem: *nu numai că poate fi explicată, dar trebue să fie explicată, dacă ştiinţa socială vrea să fie în stare, să devină o ştiinţă exactă.* Dacă neştiinţa poate fi explicată prin cauze sociale, atunci orice referire la ea este neîntemeiată, precum şi orice vorbărie în sensul că în „*neştiinţă s'ar găsi cheia enigmei*", ce priveşte cauza pentru care istoria a luat cursul acesta, iar nu altul. Cheia soluţiei nu se găseşte în neştiinţă, ci în cauzele sociale, care au creat neştiinţa, dându-le o anumită formă şi nu alta, un anumit caracter şi nu altul. Dece să ne limităm studiile la simple şi goale referiri la neştiinţă? *Dacă este vorba de concepţia ştiinţifică a istoriei, atunci referirea la neştiinţă, dovedeşte numai neştiinţa cercetătorului*". Urmează deci că trebue înlăturată neştiinţa cercetătorului. Mutatis mutandis, istoricul este cel chemat să pună în lumină materialul necesar cunoaşterii fenomenelor trecute. Intre acestea, fără îndoială, cauzele sociale trebue să ocupe un loc esenţial. Dacă istoria se depărtează dela cunoaşterea obiectivă a vieţii omeneşti, ea nu ar mai avea raţiunea să existe.

Evitarea neştiinţei cercetătorului istoric o face arheologul prin descoperirile ascunse în pământ ale rămăşiţelor tehnicei trecute; o face filologul prin analiza lexicului întrebuniţat de predecesori spre a se înţelege între ei; o face bibliograful care pune la îndemână cărţile în care s'a acumulat succesiv ştiinţa omenirii; în sfârşit o fac toţi cei care cultivă o disciplină ajutătoare a istoriei, care toate la un loc au scopul să desţelenească ogorul propriu al istoricului de concepţie. Dar toate aceste discipline dau numai fragmente, sau numai momente, ale cunoaşterii istoriei. Alte şi alte date certe stau încă necunoscute deşi sunt adânc grăitoare. Le păstrează vechile manuscrise şi hrisoave cu slove şterse, cu scris încâlcit, cu graiuri anevoie de înţeles. Generaţii după generaţii, veacuri de-a rândul, omenirea şi-a dat seama de importanţa lor şi le-a păstrat cu grijă chiar când nimeni nu li se mai adresa şi nimeni nu le mai putea descifra. Toţi au fost convinşi că va veni o vreme când se va găsi cineva să le descifreze taina. Depozitul acesta de cunoştinţe necunoscute îl formează arhivele. Către ele se îndreaptă atenţia tuturor celor care vor să ştie mai mult, celor care doresc cu ardoare să înlăture neştiinţa. Despre acest capitol al instituţiilor omeneşti vreau să vorbesc acum şi în rândul întâi despre arhivele noastre.

Organizarea arhivelor este veche. Sunt milenii de când omul a luat hotărîrea să păstreze însemnarea gândului şi acţiunii sale. Cu vreo trei mii de ani înainte de Cristos sunt dovezi că se strângeau asfel de însemnări cu scop practic. In sec. VII în. de Hs. Asurbanibal emite cel dintâi ordin pentru depozitul legal. Poate au fost şi mai nainte dar nu ne sunt cunoscute acele iniţiative. De atunci înainte arhiva a devenit un loc sacru. Aci se păstra orice fel de înscris, indiferent valoarea şi înţelegerea lui contemporană. Că păstrarea avea şi caracterul luminării unor interese ulterioare o arată existenţa atâtor hârtii rătăcite în arhive fără niciun rost şi fără nicio evidenţă. Amintim acum că în Arhivele Vaticanului Paul Pelliot a descifrat o hârtie de existenţa căreia nu amintea niciun inventar şi nu purta nicio urmă de clasare. Aceasta nu era altceva decât porunca hanului tătar Ogödäi, prin care cerea Papei să binevoiască a i se supune. Fiind scrisă în caracterele Extremului Orient şi într'o limbă necunoscută, ea n'a fost descifrată la primire. Şi cu toate acestea a fost păstrată acolo, din sec. XIII până azi, când paleograful orientalist i-a smuls taina şi a putut lumina un capitol al relaţiilor internaţionale din vremea cunoscutului pericol galben. Stilul teribil al marelui han îndreptăţeşte pe deplin psihologia maselor din vremea când în toate bisericile se făceau rugăciuni cu „a furore Tartarorum libera nos, Domine!".

Datorită interesului pentru arhive în multe părţi din lume există azi o bogată informaţie istorică. Ea s'a caracterizat în masive lucrări de izvoare, care fac ca trecutul popoarelor respective să fie lămurit, în timp ce al altora, cărora le lipsesc arhivele, pluteşte în nebulos şi fabulă. Aceasta nu pentru că nu au un trecut ci numai pentru că nu-l pot cunoaşte. Deci nu este nimic surprinzător

dacă vom spune că gradul de civilizaţie al popoarelor se deduce şi după cum îşi păstrează arhivele.

Este adevărat că arhivele se formează uşor. Oricine este în dreptul său să mai adauge o hârtie la acte şi toate actele merg la arhivă, lucrate sau nelucrate, după cum e cazul. Păstrarea lor este însă o chestiune mult mai grea. Nu poate oricine să se bucure de cinstea să fie custode de arhivă. Cinstea ireproşabilă, cunoştinţele temeinice, experienţa durabilă şi conştinciozitatea nedesminţită trebue să fie numai suportul pe care stă datoria esenţială a arhivistului: abnegaţia. Nicio arhivă nu-şi împlineşte funcţia ei istorică şi socială dacă nu fructifică şi dacă nu înlesneşte fructificarea izvoarelor informative ce păstrează. Aşa dar, a aduna, a clasa, a conserva şi a difuza arhivele sunt imperative categorice ale arhivistului.

Am stăruit adesea asupra pregătirii şi îndatoririlor arhivistului. Nu voiu reveni asupra celor spuse altădată. Este însă momentul să adaug şi alte lucruri nouă, pentru ca terenul să fie limpede în faţa celui care vrea să meargă pe el cu desţelenitul. La peste douăzeci de ani de preocupări arhivistice continui, din care mai mult de jumătate s'au scurs în însăşi practica arhivelor, cineva are dreptul săşi verifice observaţiile directe, să-şi fixeze doctrina şi să tragă concluziile ce i se impun.

In primul rând aceste concluzii privesc şcoala care are menirea să pregătească pe arhivişti, şcoala noastră. Ea are acum douăzeci şi patru de ani. E deci în plină tinereţe, dar nu mai vrâstnică decât unul dintre elevii ei dela început. Scopul cu care a creat-o veneratul meu profesor dela această şcoală, d. Const. Moisil, a fost bine precizat dela început şi an de an au fost îmbunătăţite metodele pentru atingerea lui. Uneori împrejurări vitrege i-au scăzut activitatea dar nu i-au ştirbit prestigiul. Ea a avut totdeauna un mănunchiu de discipline pe care le-a cultivat cu stăruinţă. Acum nouă ani, când mi-a revenit mie sarcina de a duce mai departe creaţia predecesorului, am înţeles de datoria mea să adaug talantul şi nu să-l îngrop. Cu ajutorul colegilor mei, deşi vitregiile vremii au fost mult mai mari, am izbutit să alcătuim aceea ce este. Doctrina arhivistică este acum o realitate şi în ţara noastră.

Azi există un curent de restaurare a învăţământului în drepturile sale legitime. Chestiunile tehnice creatoare trebue înmănunchiate cu cele umanistice. Şcoala noastră cultivă amândouă genurile şi le sintetizează. In consecinţă s'ar putea pune problema: unde se poate face mai cu folos învăţământul arhivistic, la şcoala specială sau la Universitate? Unii înclină să-l vadă de sine stătător dând întâetate practicei, în timp ce alţii pun pe planul întâi teoria şi-l văd încadrat în universitate. Dacă se păstrează un număr restrâns de elevi cu care să se poată lucra, dacă se lucrează direct cu fiecare în parte, dacă nu se înlătură niciuna din disciplinele care tind la interpretarea obiectivă a documentului şi a cuvântului, dacă stăruinţa în amănunt se menţine, dacă teoria se limitează numai la strictul necesar şi dacă materialul intuitiv original stă la înde-

mâna studiosului, pentru arhivist e indiferent unde îşi face ucenicia. Numai în cazul acesta putem intra în universitate pe *Porta Triumphalis*. A reduce disciplinele, a simplifica programul, a înlocui practica şi a elimina materialul înseamnă a fi puşi în mposibilitate să ne atingem scopul. Şi pentru cei care ţinem la scop înainte de interese personale, aceasta însemnă o abdicare, o *capitis diminutio* pe care nu o credem posibilă.

Personal dela început am înţeles că e bine ca şcoala noastră să trăiască prin sine însăşi. In 1938 avea o singură catedră înscrisă în bugetul Arhivelor Statului şi 100.000 lei pentru plata profesorilor; registratura era comună cu a direcţiei arhivelor şi nu avea bibliotecă; corpul didactic se recruta în diferite feluri şi nu era încadrat nici în ierarhia universitară, nici în cea medie sau secundară. De atunci şi până azi am putut obţine un buget propriu pentru 11 catedre şi personal tehnic şi de serviciu suficient; am creat un secretariat şi o bibliotecă, acum cu peste 2000 volume de specialitate de cea mai mare valoare didactică şi ştiinţifică; corpul didactic se recrutează pe baza legii învăţământului superior din care face parte categoric şi şcoala. Totul este suficient de pregătit să fie încadrată indiferent unde se va găsi chibzuit să fie, în întregul ei şi cu scopul ei.

Trebue să mai adaug aici înă o biruinţă dar şi o înfrângere. Intr'un moment şcoala noastră, cu toată independenţa necesară, a fost încadrată în Universitate şi senatul universitar, din care făcea parte directorul ei, controla lucrările. Era forma cea mai fericită pentru rezolvarea chestiunii. La o modificare a legii acest lucru a fost înlăturat. Faptul nu mi se datoreşte mie. O intrigă la un concurs de catedră — să nu creadă cineva că şcoala noastră a fost lipsită de acest procedeu psihologic — a indispus pe un fost rector, care a intervenit pentru ştergerea privilegiului obţinut. Dar ceea ce a fost va mai putea fi când interesele ştiinţei şi culturii vor prima asupra mărunţelor neplăceri întâmplătoare.

Arhivistul pe care înţelegem să-l pregătim noi este destinat arhivelor noastre. Aci doctrinele arhivistice străine nu pot fi adoptate aşa cum sunt formulate ci numai adaptate pe baza unor cercetări directe a materialului nostru. Care este rezultatul unor asfel de cercetări? Nu rezultă de nicăeri, căci predecesorii nu l-au scris, dar se poate deduce din practicele arhivei însăşi. Daţi-mi voe să fac o scurtă analiză.

Arhivele noastre au început prin a fi arhive constituite la destinatar: păstra actul cel care avea interesul să deţie şi beneficiul. In această perioadă, care ţine dela întemeierea ţării şi până în sec. XVIII, rar se întâlneşte existenţa vreunui catastif sau condici. Sunt însă dovezi că era şi o arhivă de cancelarie, care nu ni s'a păstrat. Pe urmă, dela Constantin Mavrocordat înainte, se constitue şi arhivele de registru, cu condici de divan şi cu registre de evidenţă a hârtiilor intrate şi ieşite dela autorităţile centrale şi periferice. Din această vreme avem o colecţie apreciabilă de ar-

hive clasate sub titlul de *administrative* şi *judecătoreşti vechi*. Abia din 1831/32 avem constituite arhivele de registratură şi ale Statului, cu o organizaţie destul de modernă. Azi putem spune că instituţia Arhivelor Statului are o vechime trecută mult peste secol. In acest timp se organizează arhiva istorică.

Ceea ce s'a făcut până acum se datorează arhiviştilor şi şefilor lor, fapt care este natural. Trebue să spunem însă că s'a făcut mai multă istorie decât arhivistică şi deaceea materialul cel mai interesant a rămas necunoscut. Dacă privim în trecut constatăm că prima publicaţie a Arhivelor Statului aparţine fostului director din Bucureşti Petrache Teulescu, la 1860. Ea cuprinde însă numai documente întregi, unele în traduceri imposibile. Cesar Boliac, venit după el la direcţia generală, are cel dintâi plan arhivistic, dispunând strângerea de copii după actele particularilor, arhiva însăşi având foarte puţine atunci. Procedeul bun n'a mai fost continuat. Numai Const. D. Aricescu şi-a impus un program arhivistic prin cele două broşuri de *indice* pe care le-a publicat, dar repede a trecut şi el la masiva ediţie a Condicii brâncoveneşti. După aceea luând conducerea formidabilul Hadeu n'a mai continuat niciuna din lucrările arhivistice ci s'a aruncat cu toată nervozitatea sa asupra vechilor texte româneşti, lăsând restul asupra colaboratorilor săi, foarte oneşti dar neiniţiaţi suficient în obligaţiile arhiviştilor. După quasi-haosul pe care l-a produs în arhivă Hasdeu a venit D. Onciul, ponderat şi grijuliu. El a vrut să inventarieze şi să păstreze cu atenţie imensul tezaur ce aflase aci. A făcut mult şi în special lui i se datorează faptul că avem acest local, atunci prea extins, azi neîndestulător. In 1923 i-a urmat respectatul profesor Const. Moisil. Cu toate că d-sa nu mai avea arhiva istorică, totuşi a impus arhivelor un program arhivistic în adevăratul sens al cuvântului. Organul de difuzare a nouei şcoale arhivistice româneşti inaugurate a fost *Revista Arhivelor*, care începe să apară în 1924. In cele şase fascicole publicate de d-sa se dă atenţie deosebită problemelor arhivistice în timp ce depozitele, pe baza legii ce a putut obţine, se întregesc cu arhiva administrativă selecţionată.

In tot acest timp de o sută şi mai bine de ani s'au făcut lucrări arhivistice de birou, ca inventare şi fişe, dar ele nu cuprindeau nici toate fondurile, nici nu verificau conţinutul foilor de vărsământ. Din acest motiv constatăm şi azi nepotriviri dăunătoare între inventar şi depozit. Uneori sunt datele greşite, alteori chestiunile sunt rău descifrate sau rău clasate şi nu arareori este omis însuşi materialul, aşa încât nu s'a putut spune vreodată că inventarul este oglinda fidelă a depozitului.

Uneori aceasta se datorează şi lipsei de personal, dar în cea mai mare parte şi unui spirit neloial. Au fost arhivişti cu grijă pentru materialul primit. Notele lui Petruţiu, scrise pe foi de hârtie volante şi puse în condici sau pachete de documente, îi fac onoare şi azi ne înlesnesc reconstituirea fondurilor. Deasemeni urmele activităţii d-lui Nedioglu rămân o dovadă pentru cultul arhivelor.

Dar alţi mulţi arhivişti au crezut că arhiva e numai un serviciu în care fiecare lucrează pentru sine şi numai pentru sine, colaţionând sau copiind din când în când şi câte o copie făcută pentru particulari. Aşa au lucrat cei mai mulţi. Dacă lucrările lor erau publicate, după un plan bine chibzuit, ar fi profitat ştiinţa în oarecare măsură. De cele mai multe ori însă activitatea se reducea la informaţii fragmentare date unora şi altora din amatorii în ale disciplinelor istorice. Câte odată numele informatorilor figurează în note răspândite în lucrări variate; dar de cele mai multe ori, din motive personale, publiciştii de ocazie nu s'au mai crezut datori nici măcar să facă această menţiune. In felul acesta prestigiul arhivelor nu se putea impune nicicum iar numele arhiviştilor rămânea apropiat de al unor copişti oarecare.

Acestor motive se datoreşte faptul că, în perioada cât ne-a lipsit materialul nimeni nu-şi putea da seamma de ce material imens eram lipsiţi. Toţi însă erau de acord că din cuprinsul lui s'ar fi putut schimba faţa istoriei. Azi, când îl avem din nou, ne putem da seama toţi că aşa este.

Dl. Moisil a avut marele noroc să repună la locul său acest imens material încă din 1934, dar lucrările arhivistice n'au putut fi reluate, deoarece lucrările proprii tindeau să devină singura preocupare a arhiviştilor noştri. Spunem aceasta cu toată siguranţa fiindcă dovezile sunt extrem de clare şi de numeroase. O ştiu personal încă de acum peste douăzeci de ani, când am început cariera de arhivist chiar în aceste arhive, şi o poate constata oricine, din lucrările arhiviştilor întemeiate cel mai adesea numai pe material din arhivă, fără să fi lucrat totuşi niciodată în afara orelor de serviciu.

Acesta era spiritul şi acum nouă ani, când am reluat preocupările practicei arhivistice. Sigur că impunerea unui program arhivistic nu a fost privită cu ochi buni. Am înţeles însă să lucrez cu fiecare în parte şi să determin un atare program. Sunt fericit să mărturisesc că unii m'au înţeles şi au lucrat cu sârguinţă, devotament şi conştiinciozitate încât azi avem aproape în întregime inventariat tot materialul. Ne mai rămâne să facem şi controlul vechilor inventare spre a putea porni la lucrările arhivistice care se adresează cercetătorului din afara arhivei. Mă simt dator să aduc mulţumirile mele acestor colaboratori şi-i asigur că numele lor, chiar dacă rămân numai în scriptele noastre, va fi amintit cu recunoştinţă de generaţiile viitoare. Daţi-mi voie să nu spun nimic despre linia sinuoasă a celorlalţi. Numele lor nefigurând în lucrările noastre, nu vor figura nici în critica viitoare.

Pentru a realiza programul arhivistic necesar am crezut că e cazul să asigur colaboratorilor mei o existenţă onorabilă şi un prestigiu echivalent. Incă în primul an am izbutit să rectific salariile conform legii alcătuite de d. Moisil în 1925. In codul funcţionarilor publici am izbutit să fac o distincţie între arhivarul de registratură şi arhivist, pe acesta din urmă ridicându-l încă dela prima treaptă.

Statului de azi îi asigură calitatea certă de specialist. Dincolo de aceste consideraţii trebue să mai adaug că am căutat din răsputeri să extind serviciul arhivistic în fiecare colţ din ţară şi să dau fiecărei instituţii cadrul necesar unei bune funcţionări. Este drept că greutăţile zilei de azi impun mari sacrificii tuturor. Trebue să mărturisim însă că în sacrificiile recente nouă ni s'au cerut mult mai puţine decât altor instituţii. Şi dacă informaţiile unilaterale şi atitudinile necolegiale ale unora dintre noi nu ar fi dat motive imaginare de judecată la locul competent, sunt sigur că ar fi fost deajuns numai sacrificarea posturilor vacante. Am convingerea însă că încă nu trebue să considerăm cauza pierdută.

Dar aceasta nu era atunci, cum nu este nici acum, unicul meu program. Am dorit ca arhivele să fie deschise publicului cât mai îndelungat timp, întocmai ca bibliotecile : niciun studios să nu piardă din preţiosul său timp din cauza lipsei de acces. Pentru aceasta am făcut două serii de arhivişti, care să lucreze câte cinci ore pe zi în continuare. Suntem singura instituţie de cultură din ţară care activează zilnic zece ore. Este drept că în alte ţări acest serviciu durează patrusprezece ore şi rezultatul este vizibil în civilizaţia respectivă. Cu raţionalizarea de acum nu ştiu dacă acest deziderat se poate menţine.

Am vrut să activez lucrările de birou. Pentru aceasta am introdus multe feluri de formulare şi fişe imprimate şi am dat serviciului dactilografiei multiplicarea şi copierea inventarelor, lucrări care răpeau mult timp paleografilor. De unde la început nu aveam nicio maşină de scris acum avem două, care lucrează din plin.

N'am izbutit să am o listă completă a inventarelor existente alcătuite în decursul vremii. Multe le-am găsit răspândite prin depozite. Azi avem o bună parte din ele refăcute şi legate spre a sta la dispoziţia cercetătorilor. Mâine un *ghid al arhivei* va arăta cât, de cine şi când s'a înfăptuit această operă eminamente arhivistică. De acestea se leagă însă şi lucrările publicabile. Am izbutit să dau un inventar sumar încă din 1939. Nefiind posibilă alcătuirea unuia desvoltat am recurs la alcătuirea indicilor cronologici. Primul din această serie va apărea săptămâna viitoare. Când vor fi gata toate se va putea trece la inventarul general, care va completa lacunele *catalogului* deja publicat, foarte util, dar a cărui agresivitate mă opreşte de a-l aprecia. Indrumările ce am socotit necesare din cât am putut şi eu le-am dat în cele opt fascicole ale *Revistei Arhivelor* şi şase volume ale revistei şcoalei, *Hrisovul*. In cea dintâi trebue să observ cu regret carenţa colaboratorilor mei direcţi.

Toate aceste lucrări, executate în împrejurări destul de grele, în cea mai mare parte sub stare de războiu, nu au fost uşor de făcut. Timpul serviciului nu-mi îngăduia să aprofundez nenumăratele probleme pe care le scotea în cale lucrul însuşi. Trebuia să sacrific timpul meu liber şi să găsesc soluţia. Adesea la o temperatură sub 12°, în orele adânci din noapte, controlam însemnările mele, cercetam tratatele şi lucrările speciale, verificam şi judecam po-

sibilitatea celei mai bune adaptări. Nu-mi pare rău de muncă, chia. dacă sănătatea mea suportă acum consecinţele unei atare activităţi. Am făcut-o pentru protecţia materialului însuşi şi pentru cruţarea timpului cercetătorilor.

Dar această protecţie mai cere şi preocupări de laborator. Scrisul şters, hârtia răscoaptă, mucegăită sau putredă, pune probleme dificile de conservare, de care cercetătorul greu îşi face o idee. Dela analiza cernelurilor şi a hârtiei până la aflarea remediului de combatere a răului e un drum aspru. Acesta se poate face numai în lucrări de laborator. Am izbutit să-l avem şi pe acesta. Microscoape, comparatoare, lămpi de cuarţ, aparate de fotografiat, camere de desinfectare, avem de toate azi încât putem face orice lucrare de *patologie a scrisului şi a hârtiei.* Ne trebue numai specialistul care să ne ajute în această operă. Am certitudinea că aici, în cadrul acestor arhive, se va putea organiza cel dintâi laborator de acest fel din ţară.

Cercetătorul nu putea să se folosească din plin de materialul cules din lipsă de cărţi uzuale. Lipsia până şi Miklosich dintr'o arhivă în care cele mai vechi acte sunt slavoneşti. Prin frecventarea anticarilor, prin cercetarea cataloagelor şi prin schimburile internaţionale, am izbutit să adaug bibliotecii aproape tot ce-i trebue: colecţii de documente, manuale, lexicoane, albume paleografice, etc.

In sfârşit, problema depozitării, cea mai greu de rezolvat, a trebuit să mă preocupe îm mod permanent. Manuscrise de cel mai mare interes, pergamente — o minune a artei — suluri, planuri, cum şi mii de metri de arhivă, nu aveau dulapuri, rafturi, siguranţă. Am creat dulapuri tip pentru păstrarea peceţilor şi a sulurilor, toate în fier, am refăcut rafturile vechi în mare parte lungind metrajul şi am introdus rafturile metalice mobile cele mai economicoase. Din pa ru mii de metri liniari cât aveam în 1938, astăzi avem 12.000 m. l. Şi mai avem încă arhivă care trebue depozitată fără ca să mai avem depozite. Prin modificări ulterioare vom putea plasa tot ce avem acum, dar din ziua aceea înainte e greu de prevăzut ce vom putea face.

A fost acesta un program şi-mi permit să spun că l-am realizat în parte, împotriva tuturor opoziţiilor certe ce am avut. Cum am făcut-o şi cu ce sacrificii, voiu arăta-o cândva. Acum trebue să mărturisesc numai că fără înţelegerea şi concursul superiorilor mei nu ar fi fost posibil nici să mă gândesc la aceasta. In numele instituţiei ţin să mulţumesc tuturor celor care mi-au dat această posibilitate.

Să mi se ierte faptul că expunerea de azi are caracterul de *pro domo.* Era necesar să o fac pentru a înlătura îndoiala celor care au crezut şi cred în mine şi pentru limpezirea conştiinţei mele. Aceasta fiindcă de un an de zile faineanţii arhivii au trecut dincolo de orice margine suportabilă. Sunt convins că trebue să-mi zic în fiecare zi, ca orice om, că *nihil humanum a me alienum puto.* Dar nu pot trece cu vederea neadevărurile — cuvântul este prea can-

did — care sunt mânate sordid împotriva omului şi a operei. Tot ce am făcut este limpede înfăţişat în lumina zilei. In tenebre nu am lucrat, în niciun fel, şi declar că sunt incapabil să lucrez. De unde vine atunci totul? Din binele pe care l-am făcut. Se ştie însă că lumina nu stă veşnic sub obroc. In aceasta e tăria mea, pe care o unesc cu o neogoită muncă. Am exemple destule în trecutul arhivisticei că fără sacrificii nu poţi birui, nu poţi face bine, nu poţi fi altruist. Acestea mă întăresc în convingerile mele, îmi dau puteri noui şi sunt sigur că oamenii de bine, conştienţi de menirea lor în lume, se vor adăuga muncii mele, vor mări numărul, vor îngroşa rândurile muncitorilor şi vor da neamului românesc dovezile personalităţii lui.

Daţi-mi voie să încheiu aceste consideraţii asupra arhiviştilor şi a îndatoririlor lor cu elogiul pe care l-a făcut un mare arhivist italian, Pio Pecchiai, unui renumit confrate al său, Alexandru Gherardi, mort la 8 Ian. 1908, unul dintre exemplele la care m'am gândit când am pornit aceste confesiuni. S'a scurs atâta vreme de atunci dar opera arhivistului a rămas. Deaceea nu e lipsit de inters să fie amintită.

Spune Pecchiai: „Alexandru Gherardi — cum spune Pasquali Villari comemorându-l cel dintâi — „nu vroia să mai fie torturat de remuşcarea că nu a făcut tot ce putea spre a izbuti cât mai bine din ce îi era posibil”. Şi acest gând, voiu adăuga eu, această grijă constantă nu o avu numai ca studios, ci încă şi ca om, dacă alţii i-au cerut-o ca ajutor şi sprijin în limitele posibilităţii sale... S'a născut în Florenţa la 4 Iulie 1844, din Ferdinand Gherardi şi Assunta Burzagli. Familia era modestă căci tatăl exercita profesiunea de meşter zidar; şi cu toate acestea ajunge la onoare mare prin mintea sa, prin virtutea cu care ştiu să se ridice la cel mai înalt grad al studiilor. In 1861, la numai şaptesprezece ani, intră să facă parte din personalul arhivelor toscane, atunci când acestea erau reunite sub o supraintendenţă în capul căreia era apreciatul restaurator neobositul Bonaini, care lui, ca şi atâtora alţii, fu maestru înţelept şi iubitor. La grija lui Bonaini corespunse Gherardi din plin, făcând un discipol mai pregătit, mai activ, mai devotat. Mai devotat decât oricare altul în atât cât se apropie dela început de pasiunea imensă ce avu Bonaini pentru arhive în genere, pentru arhivele toscane în special; pasiune care fu cauza începutului unei adevărate şi speciale şcoale arhivistice toscane, a cărei tradiţie supravieţui lui Bonaini însuşi. Şi pentru supravieţuirea ei, pentru neîntrerupta ei înflorire, are merit deosebit Gherardi care face din adepţii săi alţi şi mulţi discipoli; pe care-i iubi totdeauna ca pe copiii lui şi de care fu adorat ca un părinte. De aci se întâmplă că în arhiva florentină sub el fiecare presta cu satisfacţie şi cu ardoare opera proprie, păzindu-şi îndatoririle proprii nu ca datorii ingrate ale serviciului, ci chiar ca efectele unei adevărate şi foarte nobile misiuni asumată în serviciul istoriei patriei. De aceasta ne face să ne convingem nu numai cuvântul ci fapta, exemplul con-

tinuu al lui Gherardi, care totdeauna atât de nobil înţelese funcţiile sale, exercitându-le, şi că pentru Arhivă fu totdeauna, cum spune Villari, „spiritul animator".

„Din conştiinciozitatea ce puse la îndeplinirea oricărei însărcinări funcţionăreşti e probă nouă o circulară adresată „Provinciilor, Comunelor şi altor aşezăminte morale laice cuprinse în circumscripţia Arhivei Regale de Stat în Florenţa", când prin dispoziţie guvernativă direcţiunile Arhivelor de Stat au fost însărcinate să supravegheze alcătuirea inventarelor arhivelor dela instituţiile locale, indicând normele necesare unde trebuia. In circulara din Octomvrie 1906, desvolta aceea ce trebuia să se înţeleagă prin *împărţirea şi orânduirea seriilor*, prin *dispoziţie şi aşezare* şi prin *compilarea inventarului*, adăugând desvoltarea normelor explicative zicând aci ca încheere: „Voi înştiinţa la sfârşit (şi nu voiu face nedreptate celui care nu trăeşte ca noi numai în mijlocul hârtiilor vechi) că unde compilatorul inventarului întâlneşte oarecare dificultate, fie în cetirea caracterelor, fie în determinarea unui titlu sau a unei date, cel puţin aproximative, pentru o carte sau un document căruia îi lipsea, va putea să se adreseze din nou la această direcţiune: şi dacă cercetările vor putea rezolva aceasta, bine; altfel se va duce s'o rezolve careva dintre noi. D-voastră înţelegeţi bine, este necesar în mod special ca totul să fie inventariat, chiar sumar, dar cu cea mai mare exactitate".

„Insă ajutorul pe care-l oferea tuturor compilatorilor de inventare ale arhivelor locale, îl oferea totdeauna cu bunăvoinţă şi cu cea mai mare curtuazie oricui avea legături de serviciu sau de studiu cu arhiva sa; şi-l oferea cu atâta simpatie că niciunul din cei care aveau nevoie de lămuriri şi clasificări pentru interpretarea hârtiilor ce consultau nu vroiau să renunţe la experienţa lui, totdeauna cunoscută şi apreciată de toţi. Asupra valorii doctrinei lui, pe care numai modestia ar putea s'o egaleze, să ascultăm din nou cuvântul lui Villari: „Totdeauna egal cu sine însuşi, în tot ceea ce făcea punea aceeaşi constanţă şi seriozitate. Lucrările sale paleografice şi istorice, chiar şi cele din cei dintâi ani, au fost totdeauna alcătuite cu o metodă aşa de sigură, cu o grijă atât de constantă încât păstrează până azi, după tot ce au făcut mulţi alţii, propria lor valoare. Fie că cercetase instituţiile Republicii florentine sau povestise urmele, că vorbise despre Camera Comunei sau de războiul degli Otto Santi, că aduna documente privitoare la Savonarola pentru care a fost totdeauna admirator devotat, sau să scrie o recensie pentru *Archivio Storico*, se vor vedea totdeauna aceleaşi griji scrupuloase, aceleaşi merite. Unele din aceste lucrări, cum sunt cele două mari volume de *Consulte della Repubblica fiorentina*, sunt un monument însemnat al ştiinţei sale paleografice, al perseverenţei sale cu adevărat admirabilă. Prea puţini vor fi capabili de o aşa de exactă şi sigură interpretare a unui manuscris care adesea apare deadreptul indescifrabil. Acele două volume cuprind un material în adevăr enorm şi preţios pentru istoria Republicei florentine; sunt

operă pe care numai Gherardi putea să o ducă la sfârşit. Şi totuşi atâta era modestia lui încât, când Institutul superior vroi să-i încredinţeze lui sarcina paleografiei, n'o primi zicând că dacă practic cunoştea paleografia, nu făcuse un studiu teoretic şi ştiinţific aşa încât să o poată preda cu adevărat profit pentru elevi".

Am mers destul de departe cu acest cuvânt de început, care trebuia să fie un cuvânt festiv. El are însă şi rostul de a arăta că nu totdeauna calea arhivistului este uşoară. Dar cei care se dedică acestui serviciu trebue să ştie că pot birui. Şi biruinţa lor cea mare stă în faptul că prin munca lor, prin devotamentul lor, prin sacricrificiile ce fac, înlătură *neştiinţa* de care am amintit la început. A şti mai mult, a înţelege că toţi cei din jurul nostru pot şti mai mult, că în mare parte ceea ce ştiu ei o ştiu prin noi, că noi suntem scheletul solid pe care se construeşte ştiinţa neamului, cred că este motivul cel mai temeinic şi cel mai onorabil pe care ni-l dă munca noastră. Deci îndemnul meu din urmă este pentru toţi : la muncă pentru înfrângerea neştiinţei !

A. Sacerdoţeanu

Cuvânt din partea studenţilor

Studenţii Şcoalei au azi prilejul solemn să-şi expună gândurile ca şi dorinţele lor.

Un an nou de muncă se deschide înaintea noastră. Il aşteptam dealtfel cu legitimă bucurie, fiindcă, între noi studenţii Şcoalei de Arhivistică, mai puţini la număr şi mai absorbiţi de aceleaşi preocupări, s'au împletit legături strânse de gânduri şi simţăminte. Aceleaşi legături s'au stabilit între studenţi şi domnii profesori. Şi e explicabil. Profesorul aici nu debitează prelegerea, după care îşi socoteşte sarcina terminată. Şcoală cu caracter practic, aici dascălul ajută îndeaproape munca învăţăcelului. Acesta evoluează tehnic zi de zi sub ochi oblăduitori.

Bucuria şi încrederea pe care le simţim astăzi nu sunt ele de bun augur ? Desigur.

Ele sunt teren propice pentru încolţirea seminţei ce urmează să fie aruncată.

Este adevărat, de cele mai multe ori, munca noastră este minoră, de amănunt. Fie că e vorba de transcrierea sau interpretarea unui document, de întocmirea unui raport de expertiză grafică, sau de organizarea unei arhive sau biblioteci, munca este de auxiliari.

Dar nu e mai puţin adevărat că, cu cât amănuntul e mai precis redat, cu atât lucrarea întreagă este mai trainică. Şi în aceasta este virtutea noastră, de a fi altora ajutători necesari — preţioşi dacă se poate.

Acest fel de muncă credem că încet-încet va fi apreciat la justa lui valoare, mai ales că este de specialitate.

Pentru muncă avem exemplul stăruitor al profesorilor noştri, începând cu domnul director.

Şcoala, de altfel, editează un buletin al ei, Hrisovul, unde elevii au adus câteodată contribuţia lor, fie şi modestă.

Aprecierea Şcoalei de către lumea din afară este câştigată tocmai prin activitatea depusă şi prin spiritul imparţial care domneşte aici.

Avem deci datoria să nu scădem cu nimic prestigiul Şcoalei.

In momentul de faţă suntem convinşi că numai o activitate susţinută şi o muncă fără preget ne poate ridica din toate punctele de vedere.

Şi mediul de aici este destul de prielnic.

Alături, o biserică voevodală. Mai sus, o arhivă istorică pune în contact pe studenţii Şcoalei cu un trecut plin de învăţăminte.

Desigur activitatea este îndreptată spre trecut. Adesea în împrejurări adverse cumpătul a fost căutat în această cercetare a trecutului.

Materialul de aici este imens. Multe din documentele arhivei sunt necercetate. Secerişul bogat aşteaptă oricând şi pe oricine este pregătit sau doreşte să se pregătească.

Deaceea, primim cu încredere şi cu simpatie pe noii noştri colegi de anul I.

Ei vin să întărească rândurile arhiviştilor.

Incă de acum îi simţim apropiaţi, fiindcă la noi la Şcoală se întâmplă un fenomen curios, în aparenţă ; acela al eredităţii, să-i zicem spirituale.

Nu rareori se întâmplă ca un absolvent sau student al Şcoalei să-şi trimită alt frate să ia loc la aceeaşi bancă pe care a luat note şi el.

Aproape orice student de aici urmează Şcoala, fiindcă un bun prieten sau un cunoscut apropiat i-a dat ideia sau l-a îndemnat.

Desigur că ei ştiu mai dinainte rostul Şcoalei precum şi materiile pe care le vor avea de pregătit.

Noi cei mai vechi nu avem decât să-i susţinem ca nu cumva până la sfârşit să dispară vreunul.

Condiţiile în care vom lucra, cele morale în special, sunt perfecte. La sfârşit de an şcolar se acordă celor mai sârguincioşi cărţi de specialitate pentru perfecţionarea lor.

Cât priveşte cele materiale, ele au fost mai grele.

Este adevărat că studenţilor li s'au acordat burse.

Dorinţa noastră e ca ele să fie cât mai eficace.

Nu ne îndoim însă că vom avea şi de acum înainte concursul celor care ne-au ajutat până acum, a căror bunăvoinţă îşi va da roadele.

Oricare ar fi însă condiţiile, înţelegem să depunem toată străduinţa de care suntem în stare pentru o muncă utilă, corectă şi cât mai eficace

H. Chircă

HRISOVUL ALBINARILOR

Moşnenii Albinari din jud. Dâmboviţa sunt în litigiu cu Statul, respectiv Casa Pădurilor, încă din 1912. Statul, ca beneficiar al averilor mânăstireşti secularizate în vremea lui Alexandru Ioan I, a procedat târziu la ieşirea din indiviziune cu moşnenii şi atunci când a procedat a luat naştere un proces ce trenează la instanţele judecătoreşti până acum în 1946. Sunt în discuţie nu numai întinse păduri, dar şi mai întinse terenuri petrolifere.

Procesul ajungând la secţia 7 a Curţii de Apel din Bucureşti trebuind să se ia din nou în desbatere fondul, Casa Pădurilor a cerut o expertiză asupra autenticităţii hrisovului Albinarilor din 7088 — o copie după o traducere—care era singurul act în sprijinul pretenţiilor actuale ale Albinarilor.

Am fost numiţi experţi : Damian Bogdan, Const. Grecescu şi Emil Vîrtosu, profesori la Şcoala de Arhivistică şi Paleografie.

Colegul Emil Vîrtosu a cercetat scrisul lui Lupu Dascălul, autentic, în comparaţie cu scrisul din hrisovul Albinarilor. Colegul Damian Bogdan a scos, pentru comparare, actele citate mai jos din depozitul B.A.R., iar C. Grecescu a cercetat actul, hrisovul Albinarilor, din punctul de vedere al veracităţii conţinutului.

Raportul întocmit a fost în întregime şi unanim admis de toţi trei experţii.

Dăm mai jos deocamdată analiza conţinutului actului.

Cercetând acum actul din punctul de vedere al *conţinutului*, vom avea în vedere : A. formularul ; B. divanul şi C. personajul beneficiar.

A) Din examinarea paleografică a traducerii hrisovului din 7088 (1579—1580) s'a văzut că nu este o traducere originală a lui Lupu, dascălul slovenesc, dela şcoala domnească din Bucureşti, dascăl cunoscut pentru traducerile sale *datate* dela jumătatea sec. 18 ; dar chiar o copie a unei traduceri a lui, în lipsa originalului, trebue luată în considerare.

De aceea, luând iniţial drept bună copia traducerii hrisovului din 7088 (1579—1580), să cercetăm autenticitatea cuprinsului acestui hrisov.

Nu trebue pierdut din vedere că hrisoavele domneşti de donaţie şi de confirmare de proprietate folosesc un formular aproape tipic pe care cercetătorii de specialitate îl cunosc foarte bine.

1. O primă observaţie generală, cu privire la hrisovul nostru, e că delimitarea hotarului moşiei sau moşnenilor Albinari e prea amănunţit făcută, ceeace nu se întâmplă în hrisoavele solemne ale vremii, ca semnele hotarului moşiei confirmate să cuprindă jumătate din conţinutul actului. O astfel de delimitare vine numai în urma unor acte speciale de hotărnicie sau zapise de vânzare-cumpărare.

2. Sunt unele expresii în hrisovul Albinarilor din 7088 care nu corespund formularului vremii.

Astfel avem:

a) „dat-am... *acestora anume* Albină vel spătar cu feciorii lui" — care în formularul obişnuit trebuia să fie: „dat-am slugii domnii mele Albină vel spătar şi cu feciorii lui câţi D-zeu îi va dărui".

b) Altă expresie „ca să le fie lor moşie în Albinari *ocină dăruită*" nu se poate concepe în formularul sec. al 16-lea. Atunci această expresie avea forma: „ca să le fie lor ocină (moşie) în Albinari cât se va alege de peste tot hotarul" (toată sau atâta parte, sau „tot satul cu tot hotarul) pentru că le-am dat şi le-am dăruit (sau întărit) pentru a lor dreaptă şi credincioasă slujbă ce ne-au slujit, să ţie şi să stăpânească..."

c) Expresia „Drept aceea *am dat* şi domnia mea *acestor oameni*" e prea expeditivă. Formularul vremii se exprimă astfel: „Drept aceea am dat şi am dăruit (sau întărit) slugii Domniei mele" sau „credinciosului boier al domniei mele, lui Albină spătar şi feciorilor lui câţi D-zeu îi va da, etc.".

Din punerea faţă în faţă a acestor expresii folosite în hrisovul nostru din 7088 (1579—1580) cu formularul obişnuit al hrisoavelor similare ale vremii se vede o *tendinţă de modernizare a formularului*, ceeace nu mai corespunde secolului al XVI-lea, ci secolului al XIX-lea.

Se ridică deci îndoieli supra cuprinsului actului.

B) Intre semnele de validare a hrisoavelor domneşti şi pentru autenticitatea lor avem mărturia boerilor divanului, a membrilor consiliului de miniştri, am zice azi. Dacă boerii martori din hrisovul în litigiu din 7088 corespund perfect cu boerii martori din alte hrisoave domneşti, tot din 7088, atunci avem o temeinică dovadă de autenticitate a hrisovului în litigiu. Pentru a face această comparaţie trebue să lămurim că anul calendaristic pe acea vreme începea odată cu anul bisericesc, adică la 1 Septembrie. Pentru a transforma data anilor acestora dela 1 Septembrie în ani care încep la 1 Ianuarie, pentru datele cuprinse între 1 Septembrie 7088 până la 31 Decembrie, anul nostru nu mai este egal cu 1580, ci cu 1579. De aceea folosim actele începând cu Sept., Oct. etc. Iată mai multe divane din 7088, scoase după hrisoave originale în limba slavă.

a) La 31 Oct. 7088 (1579) martori: Mitrea mare vornic, Miroslav logofăt, Dumitru Spătar, Stan comis, Harvat stolnic, Gonţea paharnic, Stoichiţă postelnic. (Al. Ştefulescu, *Documente slavo-române*, p. 213);

b) La 5 Nov. 7088 (1579) martori: Mitrea vornic, Miroslav logofăt, Dumitru spătar, Costandin vistier, Stan comis, Harvat stolnic, Gonţea paharnic, Stoica postelnic. (Al. Ştefulescu, *Doc. slavo-române*, p. 217);

c) La 26 Nov. 7088 (1579) martori: Mitrea vornic, Miroslav mare logofăt, Dumitru spătar, Stan comis, Costandin vistier, Harvat stolnic, Gonţea paharnic, Stoica postelnic. (Bibl. Ac. Române, secţia manuscripte, pachet L, doc. 5).

d) La 10 Ianuarie 7088 (1580) martori: Mitrea vornic, Miroslav logofăt, Dumitru spătar, Costandin vistier, Stan comis, Harvat stolnic, Gonţea paharnic, Stoica postelnic. (Ibidem, pachet LVIII, doc. 7).

e) La 16 Martie 7088 (1580) martori: Dragomir fost mare vornic, Miroslav logofăt, Dumitru spătar, Stan comis, Harvat stolnic, Gonţea paharnic, Danciul postelnic, (Ibidem, pachet CXXVI, doc. 20);

f) La 19 Aprilie 7088 (1580) martori: Mitrea vornic, Ivan logofăt, Costandin vistier, Dumitru spătar, Harvat stolnic, Gonţea paharnic, Danciul postelnic. (Ibidem, pachet LVIII, doc. 8).

g) In August 7088 (1580) martori: Dobromir fost mare ban, Mitrea vornic, Lăudat logofăt, Dumitru spătar, Costandin vistier, Harvat stolnic, Stan comis, Gonţea paharnic, Stoichiţă postelnic. (Ibidem, pachet CLIX, doc. 1).

h) La începutul anului următor, la 7 Sept. 7089, avem martori: Mitrea vornic, Ivan logofăt, Dumitru spătar, Costandin vistier, Radul comis, Harvat stolnic, Gonţea paharnic, Danciul postelnic. (Arhivele Statului, Mânăstirea Tismana, pachet 13, doc. 8).

i) In hrisovul în litigiu din 7088 privind pe Albină spătarul martorii menţionaţi sunt următorii: Ivan logofăt, Andronache vistier, Gonţea paharnic, Harvat vornic, Danciul postelnic, Radul comis.

Comparând aceşti martori cu cei din actele precedente, constatăm că Ivan logofătul se întâlneşte cu această dregătorie la 19 Aprilie 7088, iar în August următor e Lăudat şi la 7 Septemvrie 7089 revine Ivan în dregătoria de logofăt.

Al doilea martor în documentul în litigiu este Andronache vistierul. Numele acestui boier nu apare în niciunul din divanele anului 7088 şi nici la începutul anului 7089. *E deci un nume inexistent pentru anul 7088* (1579—1580).

Al treilea martor e Gonţea paharnicul, care apare în toate divanele neschimbat şi aşa va rămâne până în domnia urmaşului lui Mihnea Turcitul, când e omorît de Petru Cercel.

Al patrulea martor e *Harvat vornicul*. Intr'adevăr se constată acest boier în toate divanele anului 7088, dar nu cu dregătoria de *vornic*, ci cu aceea de mare stolnic care ierarhic, e mai mică. Harvat în toată cariera lui dregătorească n'a fost niciodată vornic.

Deci încă un element neconform cu datele ce rezultă din celelalte documente ale vremii.

Al cincelea martor e Danciul postelnicul, care apare în divanele din 16 Martie 7088 şi 19 Aprilie 7088; dar în August 7088 (1580) postelnic e tot Stoica sau Stoichiţă, care fusese şi la începutul anului, în Octomvrie, Noemvrie 7088 (1579) şi în Ianuarie (1580). Abia în Septemvrie 7089 revine Danciul ca postelnic.

Al şaselea martor amintit în documentul nostru din 7088 e Radu comisul. In tot cursul anului 7088, în documentele originale, e amintit boerul Stan ca mare comis. Abia la începutul anului următor, în Sept. 7089, e în divan Radul comisul. Deci menţiunea lui Radu comisul în documentul nostru din 7088 nu se verifică.

Acum privit divanul documentului în litigiu în totul în comparaţie cu celelalte divane *cu dată certă de lună şi zi*, vedem că nu corespunde niciunuia din divanele actelor cu dată certă.

Ceva mai mult: se aminteşte un boier *Andronache vistierul*, *a cărui existenţă nu se poate dovedi documentar cu niciun act* original; în schimb, în hrisoavele anului 7088, citate mai sus, dregătoria de vistier e deţinută de boerul Costandin.

Harvat, stolnic în toate documentele originale slave cu dată certă, apare în documentul în litigiu cu dregătoria de *vornic*, pe care n'a exercitat-o niciodată. Ca stolnic, Harvat e aşezat în acte totdeauna înaintea lui Gonţea paharnicul; în hrisovul în litigiu e amintit ca *mare vornic* şi aşezat, ierarhic, în urma lui Gonţea paharnicul, când ar fi trebuit să fie în fruntea divanului.

Dregătoria de spătar, în toate documentele originale slave din anul 7088 şi dela începutul anului 7089 e ocupată de boerul Dumitru. După hrisovul nostru, această dregătorie aparţinea spătarului Albină, a cărui prezenţă în această dregătorie nu se verifică documentar.

C) In hrisovul nostru, beneficiarul e *Albină mare spătar*. Din cercetarea divanului pe 7088 vedem că *nu există un Albină mare spătar*. Nu există nici în divanul anului 1579 şi nici în divanul anului 1581.

E deci un beneficiar care la data hrisovului nu se poate verifica documentar, iar dregătoria ce i se atribue e neîntrerupt şi documentat ocupată de boerul Dumitru.

Hrisovul nostru din 7088 vrea să spună că Albină ar fi strămoşul Albinarilor, pe când moşnenii Albinari înşişi declară, potrivit actelor dela dosar, că se trag din Prodin. Au uitat oare Albinarii, după 1819, din ce strămoş se trag?

Concluziuni

1. Constatăm că actul nostru foloseşte formule care nu corespund vremii din care vrea să fi fost originalul: 1579—1580.

2. Vistierul Andronache, amintit ca martor în hrisovul nostru, e inexistent documentar, dregătoria de vistier fiind ocupată neîntrerupt, în cursul anului 7088, de boerul Costandin.

3. Stolnicul Harvat e menţionat ca *mare vornic*, ceeace e inexact.

4. Divanul, luat în totul, nu corespunde niciunuia din divanele documentate pentru anul 7088 (1579—1580), deşi trebuia să corespundă.

5. Beneficiarul însuşi al actului, amintit ca mare spătar, ministru al armatei, e *inexistent ca nume şi calitate* pentru anii 1579, 1580 şi 1581.

6. Apoi nu se poate da un răspuns mulţumitor *de ce*, când de atâtea ori s'a făcut hotărnicirea moşiei moşnenilor Albinari şi s'au cerut actele moşnenilor, pentru a li se delimita proprietăţile, nu s'a prezentat şi nu s'a menţionat măcar după tradiţie existenţa acestui

hrisov, fiind vorba de un document fundamental, care, chiar dacă ar fi fost pierdut, după apariţia lui în sec. 18, când e socotit că s'a făcut traducerea de faţă de către Lupul dascălul, ar fi fost totuşi menţionat în acte ale secolului următor şi în deosebi în hotărnicia dela începutul sec. 19.

Toate aceste constatări documentar dovedite stabilesc neautenticitatea hrisovului din 7088 al lui Albină marele spătar, care este un falsificat din secolul al 19-lea.

C. Grecescu

REEDITAREA UNUI DOCUMENT DIN 1411

Se ştie că vechile documente moldoveneşti şi munteneşti sunt scrise în limba slavonă. Cum astăzi această limbă nu-i cunoscută decât unui număr restrâns de oameni de ştiinţă, e necesar ca la publicare să se adaoge la textul slavon şi traducerea românească. E adevărat că Ioan Bogdan n'a procedat astfel, când a publicat documentele lui Ştefan cel Mare. Dar dela I. Bogdan încoace, ştiinţa a făcut progrese şi acum textelor slavone se adaogă traducerile româneşti. Astfel a procedat Gh. Ghibănescu, când şi-a editat vasta colecţie de documente şi aşa procedează şi d-l Mihai Costăchescu care, completând opera lui I. Bogdan, a dat în vileag documentele moldoveneşti dinainte şi după Ştefan cel Mare. Dar spre deosebire de Gh. Ghibănescu, profesorul ieşean d-l M. Costăchescu editează documentele în mod critic, însoţind textele documentelor cu vaste explicaţii istorice, filologice şi toponimice. Ele sunt câteodată atât de ample, încât încurcă pe cetitori. Ar putea b. o. să lipsească enararea tuturor localităţilor cu acelaş nume şi ar fi mai nimerit să se concentreze atenţia numai asupra identificării satelor menţionate în documentul publicat. Cum s'ar putea face altfel identificarea satelor?

Dar cu toată străduinţa de a obţine maximul de precizie, s'au furişat în ediţiile d-lui Costăchescu greşeli care sunt de natură să producă confuzii. Astfel nu-i de înţeles, dece mânăstirii Homorului i se zice în traducerea românească constant: Humor. (*Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare* I, 116—7, nr. 39 şi 233—4, nr. 78). In documentul din 1415 Aprilie 13 (vol. I 116—7, nr. 39) fraza „Edno selo na vrăh Solonţea" trebuia tradusă cu „un sat la obârşia Solonețului", iar nu „la obârşia Solonţului".

Dar greşelile notate mai sus sunt neînsemnate şi ar putea rămâne neobservate. Mai grav este cazul cu un document care a fost publicat într'o formă atât de greşită, încât reeditarea lui se impune. Dacă atât textul slavon cât şi traducerea românească rămân nerectificate, documentul acesta riscă să rămână neutilizabil.

E vorba de documentul din 1411 Aprilie 14, în care Alexandru cel Bun dărueşte mânăstirii Moldoviţii satul Vama (vol. I 80—82 nr. 29). El e cunoscut îndeobşte sub numele de „Uricul Vamei"

Dacă frazele introductive şi părţile finale ale documentului sunt corect scrise şi traduse, se observă în schimb la fixarea hotarului greşeli care diformează complet înţelesul.

Trebuie menţionat că în româneşte se spune: „în sus şi în jos” când e vorba de stabilirea unui hotar care merge dealungul unui părâu sau râu. De aici vorba românească: în susul şi în josul apei”. Traducerea: „La deal şi la vale” nu redă corect înţelesul textului slavon. Dea sau Deaea nu poate fi transcris cu „Deaeav”. E de notat că Dea este atât părâu, cât şi plaiu. Când este vorba de plaiul Dea, trebuie spus: vârful Deii, iar nu obârşia Deii. Cuvântul „Jasinel” se va traduce cu „Frăsinel”, iar nu cu Frasinul. Râul: Жерєѕѣ trebuie transcris: „Jerezea”, iar nu „Geredzea”. Inconsecvenţa întâlnită cu „Cetăţelov şi Cetăţevom” produce confuzie. La fel s-ar putea lipsi inconsecvenţele cu: acolo şi acolea, Dealul Mare şi Dealurile Mari. Fraza „Оу̑ соу̑жнноу̑ рѣка“ este scrisă greşit în loc de Оу̑ соу̑жнноу̑ рѣка“. Ea nu poate fi tradusă cu „Părâul Soartei”, ceeace nu înseamnă nemic, ci cu „Valea seacă” sau mai bine zis „Valea sacă”.

Strecurându-se în transcrierea textului slavon şi în traducerea românească greşelile notate mai sus, s'a redat hotarul satului Vama, în următoarea formă greşită:

„Iar hotarul acestui sat să fie, începând din Vadul Moldovi ce este mai jos de satul Câmpulung, cu poiana, drept la gura pârăului Geredzea, apoi la deal pe pârău până la obârşie şi de acolea la Măgura Moşului şi de acolea la Rascole şi la Măgura Plopului şi de acolea la Fântâna sărată şi de acolea la dealul Frasinului, drept în râul Soartei, la deal pe Suha unde cade în Moldova şi de acolea peste Moldova în pârăul Ceteţelor, la deal pe pârăul Cetăţilor până în vârful Dealului Mare şi de acolo tot pe obcina dealurilor mari, cu toate izvoarele care cad în Moldova şi în Moldoviţa, până la obârşia Fromosului unde cade în Moldoviţa şi de acolo peste Moldoviţa, la gura râului Deea şi de acolo la obârşia Deii muntele şi de acolo pe dealul Paltinului unde cade în Moldova, în vad, în jos de satul Câmpulung, unde mai înainte am început”.

Pentru a reda în forma corectă atât textul slavon cât şi traducerea românească, se vor reproduce pe două coloane amândouă textele:

А хотаръ томꙋ селоу да є[ст] почєнше ѡ[т] бродоу на Молдавѣ что є[ст] нижє села Длъгополѣ съ полѣною прости до оустїа потока Жерєѕѣ и горѣ потокωмь до ωвръшїє и ѡ[т] толы на мъгороу мошоуловѫ и ѡ[т] толи на Расколи и на Мъгꙋроу Плопоуль и ѡ[т] толи на сланоую кръницоу и ѡ[т] толи

Iar hotarul acelui sat să fie începând din vadul Moldovei ce este mai jos de satul Câmpulung cu poiana drept la gura părâului Jerezea şi în sus pe părâu până la obârşie şi de acolo la Măgura Moşului şi de acolo la Rascole şi la Măgura Plopul şi de acolo la Fântâna Sărată şi de acolo pe dealul Frăsinelul drept în Valea seacă în jos, pe Suha unde cade

дѣло[м] Асинеломъ прости оу Соужниноу рѣка долоу Соухою идеже оупадаетъ оу Молдаву и ѡ[т] толи чер[е]с Молдовоу оу Четецеломъ потокь горѣ потокомъ Четѫцеломъ до връ[х] великого дила и ѡ[т] толи оусе обчиною великимь дѣломъ сь оусими изврри что оупадають оу Молдавꙋ и оу Молдовицꙋ до ѡбръшие фромосоулꙋ идеже оупадаеть оу Молдовицꙋ и ѡ[т] толи чер[е]с Молдовицꙋ на оусты оу рѣка дѣѧ и ѡт толи на връ[х] дѣѧ планинꙋ и ѡ[т] толи дѣло[м палтиновомꙋ где оупадаетъ оу Молдавꙋ оу бро[д] ниже села Долгополѣ идеже пережe почахо[м].

în Moldova şi de acolo peste Moldova în părăul Ceteţel, în sus pe pârâul Cetăţel până în vârful Dealului Mare şi de acolo tot pe Obcina Dealului Mare cu toate izvoarele care cad în Moldova şi în Moldoviţa până la obârşia Fromosul unde cade în Moldoviţa şi de acolo peste Moldoviţa în gura râului Deaea şi de acolo la vârful Deii plaiul şi de acolo pe Dealul Paltinul unde cade în Moldova la vad din jos de satul Câmpulung, unde întâiu am început.

Teodor Balan

INSTITUTUL BULGAR DE BIBLIOGRAFIE

In 1941, d-l T. Borov, titularul catedrei de Biblioteconomie dela Universitatea din Sofia şi Directorul Bibliotecii naţionale din aceeaşi localitate a publicat un apel în care sublinia necesitatea unui Institut bulgar de bibliografie. Dintre ţelurile Institutului, expuse cu acea ocazie, reţinem :

1. Elaborarea unui repertoriu bibliografic general al tipăriturilor bulgare până la 1860.
2. Intocmirea unei bibliografii a articolelor din reviste şi ziare.
3. Editarea unui organ periodic, prin care să ţină la curent specialiştii cu mişcarea bibliografică şi tipărirea de cărţi de specialitate practice şi teoretice.
4. Inlesnirea şi oficierea schimbului de cărţi cu streinătatea.
5. Indrumarea organizării bibliotecilor şi bibliografiilor.
6. Editarea de fişe de cataloage.
7. Institutul va da sfaturi şi informaţiuni referitoare la organizarea bibliotecilor şi va organiza cursuri de biblioteconomie.
8. Va reprezenta demn şi conştiincios Bulgaria în faţa lumii culte din streinătate.

Ideea d-lui Borov a fost împărtăşită de specialişti şi s'au unit cu toţii pentru realizarea ei, căci, după cum just observa un recensent, „problema bibliografiei este o problemă de Stat, tot aşa de importantă, cum este şi problema educaţiei naţionale". Şi datorită filantropiei unei bătrâne bulgăroaice, care a testat averea sa realizării acestei idei, Institutul bulgar de bibliografie a putut să-şi înceapă activitatea, chiar şi cea editorială, încă din 1942, când publică mai multe lucrări de specialitate. Până în 1945, Institutul funcţionează cu fondurile

testate de bătrâna bulgară, iar la 1 Aprilie 1945 este înscris în bugetul Statului.

Deşi aşa de tânăr, Institutul bulgar de bibliografie are o frumoasă activitate publicistică. Dintre lucrările tipărite până acum, amintim câteva, care pot interesa şi pe specialiştii noştri.

1. Dr. Nicola Mihov, *Sofia până la eliberare. Schiţă bibliografico-statistică.* (Sofiïa do osvobojdenieto. Bibliografsko-statistična skiţa), Sofia, 1942, in- 12 XLVIII+61[—64] p.

2. T. Borov, *Drumul spre carte. Introducere în bibliografie* (Pătia kăm kngité. Uvod v bibliografiata). Sofia, 1942, in 8⁰, VIII+160 p.

3. *Bai-Ganiu, cea mai populară carte bulgară. Articole şi material bibliografic,* (Bai-Ganiu naipopuliarnata bălgarska kniga. Statii i bibliografski materiali) Sofia, 1947, in-16, 63 p.

4. *Cervantes în bulgăreşte* (Servantes na bălgarski) Sofia, 1947, in-16, 16 p.

5. *Norme pentru catalogarea cărţilor în bibliotecile populare* (Pravila za opisvanie na knigi v narodnite biblioteki) Sofia, 1947, in-folio, [68—88] p.

Aşa cum şi-a început activitatea, Institutul bulgar de bibliografie reprezintă demn — cum are înscris în programul său — ştiinţa bibliografică bulgară în streinătate.

UN CEASOSLOV ROMÂNESC DIN 1827

In ultimul volum din *Bibliografia românească veche, 1508—1830* se descrie un Ceasoslov românesc apărut în a doua ediţie la 1828, în Bucureşti [1]. Nici acest volum şi nici volumele anterioare nu descriu ediţia primă a acestei tipărituri. Ea a rămas necunoscută bibliografului, care a adunat cu o migală şi metodă vrednice de invidiat, orice informaţie despre cartea veche românească. O întâmplare fericită a făcut ca un exemplar al primei ediţii a acestui Ceasoslov să fie cumpărat de biblioteca Şcoalei de Arhivistică de la anticarul M. Pach. Antecedentele exemplarului, care dealtfel s'a păstrat în bună stare, nu se cunosc. Fiind primul exemplar cunoscut public şi pentru a da bibliotecilor care vor poseda un exemplar incomplet al uneia din cele două ediţii, putinţa de a determina cărei ediţii aparţine exemplarul lor cât şi pentru interesul bibliografic, vom da mai jos fişa desvoltată a acestei tipărituri.

Ceasoslov, acum întâiu tipărit, Bucureşti, Tip. dela Cişmea 1827, in— 8⁰ (21×13 3), 2 f +371 p.

ЧАСОСЛОВ | А'кѹм ѫтѫю анчѣ тѵпърит, ѫ зилеле | прѣ лѹминатѹлѹи ши прѣ ѫнълцатѹлѹй | ностръ Домн | **ГРИГОРІЄ ДИМИ-**

1. Ioan Bianu (+13 Febr. 1936) şi Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche, 1508—1830. Tom. IV. Addogiri şi întregiri*, Bucureşti, 1944, p. 156.

ТРІЄ ГИКА | ВОЄВОД. | Кꙋ Благословенїа Прѣсфѫнцитꙋлꙋи Архїепископ ши Митрополит атоатѣ | ꙊНГРОВЛАХЇА | Кѵрїꙋ Кѵрїꙋ ГРИГОРЇЄ | Ꙟр кꙋ келтꙋѧла ДꙊМНѢЛꙊИ | А'НАСТАСЇЄ ХАЦИ ГЄОРГЇЄ ПОЛИЗꙊ | ↑ БꙊКꙊРЄЩИ | ↑ Тѵпографїа дела Чишмѣ ,аѡкз,

F. 1, pagina de titlu; f. 2: Scară de čélé če să cuprind întru ačest Časoslov; f. 2 v: gravură.

P. 1—21: Inčeputul [=Rânduiala] večerniei; p. 21—55: Inčeputul [=Rânduiala] utrenii; p. 56—68: Inčeputul lui pervii čas; p. 68—77: Inčeputul lui tretii čas; p. 78—90: Inčeputul lui şestii čas; p. 90—102: Inčeputul lui devetii čas; p. 102—118: Inčeputul [=Rânduiala] obedniţii; p. 118—159: Inčeputul pavečerniţii čeii mari; p. 160—181; Inčeputul pavečerniţii čei miči; p. 182—218: Polunoştniţa de toate zilele; p. 218—237: Polunoştniţa sâmbetii; p. 238—239: Polunoştniţa duminečii; p. 240—279: Sinaxariul a čelor 12 luni; p. 280: gravură; p. 281 — 298: Troparele şi condačele triodului şi ale pentečestariului; p. 299—308: Troparele Invierii; p. 308—313: Troparele [zilelor]; p. 314: gravură; p. 315 — 328: Činstitul paraclis [al Preačestei]; p. 329—345: Slujba Sfintei Cumenecături [=Slujba Prečiştaniei]; p. 346—356: Molitvele čelor če merg spre somn [=Rugăčiurile spre somn]; p. 356—365: Rugăčiunile dimeneţii; p. 366—368: Insemnare cum să četesc Evangheliile...; p. 369: Invăţătură pentru înţelesul Pashaliei; p. 370—371: Pashalia [de la 7335 (1827)—7363(1855)].

Text în negru —19 rânduri pe pagină plus colon-titlul (15×9/15×9×9 cm.). In numerotaţie se întrebuinţează ѡ în loc de ѻ

Gravuri: f. 2 v şi p. 280: Mântuitorul; p. 313: un înger; p. 314 Maica Domnului cu Pruncul în braţe; p. 329: Mântuitorul ieşind dintr'un potir, în dreapta o cruce de care se înváluie o viţă de vie, iar în stânga spice de grâu.—Diferite chenare şi vignete.

Colon-titlul se deosebeşte uneori de titlul capitolelor respective; aceste deosebiri le-am notat în paranteze drepte, precedate de semnul =. Celelalte adăogiri dintre parantezele drepte ne aparţin.

Coperte de ştejar legate în piele, acum deteriorată; în faţă o ruptură elipsoidală (6,5×6 cm.), rupturi mai mici în spate şi mâncături de cari; catarămile lipsesc.

Biblioteca Şcoalei de Arhivistică, III. 820.

Textul celor două ediţii corespunde întocmai. Micile variaţii în întinderea unui capitol de la o pagină la alta dovedesc că textul ediţiei din 1828 a fost cules din nou. Totuşi, culegătorul ultimei ediţii a făcut aşa fel ca gravurile principale (a Mântuitorului, f. 2 v. şi p. 280 şi a Maicii Domnului, p. 314) să cadă pe aceeaşi pagină la ambele ediţii. In schimb vigneta-gravură, Mântuitorul şi viţa de vie cade pe pagini deosebite, revenindu-se însă la aceeaşi paginaţie cu însemnarea *Cum să citesc Evangheliile*, p. 366.

Din comparaţia textului se deduce că şi ediţia a doua, descrisă de *Bibliografia românească veche*, are tot 371 de pagini şi nu 370; greşala este datorită defectuosităţii exemplarului bibliotecii Academiei Române, care are lipsă ultima foaie. Ea cuprindea în continuare rubricele 8—12 din tabelul Pascaliei, care se întinde pe verso paginei

370 şi recto paginei 371. Indicăm cuprinsul rubricelor pentru a se vedea că ultimile patru nu puteau lipsi, ele conţinând printre alte date interesante şi data Paştelui: 1. Anii dela Adam; 2. Anii dela Hs.; 3. Mâna anului; 4. Crugul lunii; 5. Themelia; 6. Slova Pascaliei; 7. Naşterea lui Hs.; 8. Mâncare de carne (a. săptămâna, b. zile); 9. Lăsatul de carne (a. luna, b. zile); 10. Sfintele Paşti (a. luna, b. zile); 11. Postul Apostolilor (a. săptăm, b. zile); 12. Petru şi Pavel.

Pentru gravuri, vignete şi chenarele de început s'au întrebuinţat aceleaşi clişee, fapt explicabil, întru cât ambele ediţii s'au imprimat în aceeaşi tipografie „dela Cişmea".

Mircea Tomescu

„CASSIANUS NATIONE SCYTHA"

(CU PRILEJUL CERCETĂRILOR DOMNULUI H. I. MARROU)

La un loc de cinste se numără, printre bărbaţii care după pilda Răsăritenilor au dat un puternic îmbold vieţii călugăreşti în Apusul creştin, cuviosul monah Ioan Casian, acel care, după ce trăise un timp la Betleem şi fusese diaconul şi solul pe lângă Papă al Sfântului Ioan Gură de Aur, s'a statornicit la Marsilia, unde înfiinţă două mânăstiri vestite în lume, una de călugări — abaţia Sf. Victor — iar cealaltă de maici — Saint Sauveur. Acolo el scrise ale sale *Aşezăminte chinoviace* (*De Coenobiorum institutis*) (pe la 419/426), precum şi nişte *Invăţături* (*Collationes*)[1]. Născut, se crede, pe la 360, el îşi dădu sfârşitul obştesc cam în anul 435.

Scopul nostru aicea este de a ne opri asupra unei întrebări care i-a costat multă cerneală pe învăţaţi, şi anume dacă Ioan Casian nu cumva s'a născut în Sciţia mică, adică în Dobrogea. Căci, după cum o spune într'un chip foarte limpede un cercetător al obârşiei lui Casian:

„De unde vine? Nu se ştie. Istoricii şovăie între Sciţia, Scitopolis din Palestina şi Galia de miază-zi [2])".

Ar fi de prisos să punem subt ochii cititorilor argumentele aduse de unii şi alţii pentru a-şi apăra păreri atât de îndepărtate între ele.

Un singur lucru dorim: să facem cunoscut la noi în ţară un articol nou al D-lui H. I. Marrou, acum profesor la Sorbona. *Jean Cassien à Marseille* [3]), aşa se chiamă acest articol din care se deosebesc foarte clar două părţi, una cu privire la obârşia lui Casian, iar cealaltă despre venirea lui la Marsilia.

Articolul acesta al D-lui Marrou, nu ne poate lăsa nepăsători, căci Domnia Sa, după o largă cercetare, ajunge la concluzia că într'adevăr Casian s'a născut în Dobrogea.

---

1. Toate scrierile lui Casian se află în Migne, *P.L.*, t. XLIX şi L.
2. Citat după articolul D-lui Marrou, p. 7 (v. mai jos).
3. Publicat în *Revue du Moyen Age latin*, I, Lyon, 1945, p. 5—26.

Munca noastră se va mărgini în a prescurta întâia jumătate a articolului atât de plin de viaţă şi de erudiţie al învăţatului francez.

1. De ţara sa de baştină ce ne spune însuşi Casian?

„Tum praeterea ipsorum locorum situs, in quibus erat maioribus nostris auita possessio, ipsarumque amoenitas iucunda regionum ante oculos pingebatur, quam grate et congrue solitudinis spatiis tenderetur, ita ut non solum delectare monachum possent secreta siluarum, sed etiam maxime nictus praebere compendia" [1]).

Amănuntele ce ni le dă Casian în această privinţă sunt puţine: o ţară plăcută, cu codri retraşi şi cu un pământ rodnic.

Dintr'un alt loc din *Collationes* se vede că ţara aceasta era departe de Egipet şi că frigul de acolo era aspru.

Vorba d-lui Marrou: „A combien de provinces de l'empire romain de telles notes conviennent-elles!" [2])

Pe de altă parte şi limba lui Casian dovedeşte că omul nu era un Grec, ci un Roman, căci latineasca lui e lipsită de adevărate elenisme şi se arată curată [3]). Sigur este dar că el se trage dintr'o provincie latină a Imperiului Roman [4]).

„Ceeace nu înseamnă însă că era un Apusean, ne spune Profesorul francez: în veacul al V-lea era în *pars Orientis* o latinitate balcanică. Limba latină stăpânea provinciile Prevalitania, Dardania, Mesia I-a, Daciile, toată miază-noaptea din Mesia a II-a, şi Sciţia..." [5]).

2. Ce spun izvoarele istorice despre obârşia lui Casian?

Numai mărturia lui Ghenadie din Marsilia trebueşte luată în seamă [6]). Acest *contemporan*, care trăia şi el la Marsilia scrie între altele despre Casian că era de neam scitic: *Cassianus natione Scytha*.

Această lectură *Scytha* a manuscriselor a fost pusă însă la îndoială de anumiţi cercetători. Fără rost, căci din cele 7 mai bune, 5 (printre care şi cel mai bun codice, din veacul al VII-lea) ne dau cuvântul *Scytha*, pe când celelalte două au *natus Serta* (sau *Serda*).

Pentru cineva care se pricepe la critica de texte, este vădit, zice d-l Marrou, că trebue primit lectura *natione Scytha* drept cea bună [7]).

După aceasta, Domnia Sa mai arată că, deşi din punct de vedere etnologic, e un anacronism să spui de un om din veacul al IV—V-lea că este un Scit, totuşi scriitorii de pe atunci obişnuiau să folosească acest cuvânt, de iubirea purismului, pentru a-i numi pe Goţii sau pe Hunii care pe vremea aceea locuiau acest ţinut fost al Sciţilor.

---

1. Migne, *P.L*, XLIX, col. 1283 (=*Collatio* XXIV, 1).

2. H. I. Marrou, *art. cit.*, p. 8.

3. *Ibid*, p. 8 (după C. Paucker, *Die Latinität des Johannes Cassianus*, în *Romanische Forschungen*, II, 1886).

4. *Ibid.*

5. *Ibid.*

6. *Ibid.*, p. 5 şi 9 unde sunt pomeniţi şi autorii care îl trag din Atena sau din Africa, ba chiar care îl iau drept un Bizantin, pentru a nu trece în revistă cercetătorii moderni.

7. *Ibid.*, p. 9—10.

In pofida acestui fapt, nu ne putem gândi, măcar o clipă, ca monahul Casian să fi fost de pildă un Got. Aşa ceva este cu neputinţă : „el este un Latin sadea, nimic nu ne îndreptăţeşte să ne gândim la o obârşie germanică, nici numele-i, nici ceeace el însuşi ne face să întrezărim despre neamul lui, un neam de moşieri statorniciţi de mai multe generaţii şi catolic (iar Goţii erau arieni)" [1]).

Alături de folosirea sa literară, cuvântul *Scythia* mai are încă una administrativă : Scythia minor, sau pe scurt Scythia, era numele unuia din ţinuturile deprinse (mai degrabă sub Constantin decât sub Diocleţian) din fosta Misie. Acest ţinut se potriveşte destul de bine cu Dobrogea de astăzi. Iar oamenilor de fel din Sciţia, li se zicea *Scytha*, sau ὁ Σκύθης, adică Scitul [2]).

In sfârşit starea lingvistică a Dobrogei de altă dată e bine cunoscută : pe când limba grecească stăpânea oraşele pontice, cea latinească se grăia înăuntrul ţării şi se strecorase chiar în împrejurimea cetăţilor greceşti [3]). Vrednic de ţinut în seamă este, în privinţa aceasta, mai ales o inscripţie, după cum îi scriea D-lui Marrou înainte de războiu răposatul Emil Coliu, inscripţie din nenorocire încă nepublicată, care ar pomeni la Histria de un *vicus Cassianum* (sic). Mare are să fie ispita să-l tragi de pe acolo pe Casian, atunci când zisa inscripţie va fi publicată, ne spune cercetătorul francez. [4]).

De fapt însă se ştie de mai de mult despre acest *vicus Casianum, Casianus* mulţumită lui Vasile Pârvan [5]), care a şi publicat două inscripţii greceşti amintind de *hotarul Casianilor* şi săpate într'o stâncă din pădurea Şeremetului. Astfel am putea preciza poate întru câtva locul de baştină a învăţatului călugăr.

Prin urmare, pentru D-l Marrou ca şi pentru noi, precum şi pentru orişice cetitor, credem, este de acum înainte un lucru asigurat că Sfântul Casian „care se trăgea dintr'un neam de moşieri, s'a născut la ţară, deci într un ţinut care în Sciţia mică era cu totul latinesc. Oricum, ne vom şi gândi la Dobrogea de miază-noapte, a cărei climă atât de aspră iarna, ale cărei dealuri sălbatice şi păduroase întretăiate de văi cultivate, se potrivesc aşa de fericit cu chiar arătările lui Casian" [6]).

Strălucita cercetare a profesorului francez pe care am prescurtat-o cât de mult, îl redă astfel pe Casian Dobrogei sale de baştină. N'o va mai părăsi.

Pe Casian, îl putem privi drept una din podoabele trecutului nostru roman, împreună cu cutare sau cutare mari dregători ai Bizanţului şi cu

---

1. *Ibid.*, p. 10—11.

2. *Ibid.*, p. 11.

3. *Ibid.*, p. 11.

4. *Ibid.*, p. 12. Inscripţia latină ar trebui publicată cât de curând.

5. Vezi ale sale *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, *Anal. Acad. Române*, seria II-a. t. XXXV, 1913 la paginile 532—538 precum şi harta dela p. 534 ; tot aşa şi V. Pârvan, *Histria IV*, *ibid.*, t. XXXVIII, 1916. p. 618 şi harta dela p. 582 cu Vicus-ul Casianum pe râuleţul Casimcea.

6. *Ibid.*, p. 15.

făcătorul computului, Dionisie Exiguus, răposat la anul 504 şi căruia i se zice, şi lui, de către Casiodor *Scytha natione*[1]).

Nu vom vorbi aicea de însemnătatea lui Casian pentru călugăria creştinească, căci altcineva mai cu pricepere a luat la noi această sarcină [2]). Incheiem însă cu dorinţa ca noi Românii, aşa de rău bârfiţi de neamurile streine pentru că n'am avea Sfinţi de ai noştri [3]), să ne gândim cu tot dragul şi toată evlavia la Sfântul Ioan Casian, care este vrednic să aibă, într'o zi, undeva în Scythia minor, în Dobrogea noastră, oa chiar în pădurea Şeremetului, hramul unei biserici.

P. Năsturel

CATALOGUL MANUSCRISELOR EPISCOPIEI LUGOJULUI

1) Introducere. 2) Manuscrise româneşti. 3) Manuscrise latineşti 4) Manuscrise germane. 5) Manuscrise slavone. 6) Manuscrise ungureşti.

1) Introducere.

Episcopia Greco-Catolică de Lugoj a fost înfiinţată de Papa Pius IX prin bula din 26 Noemvrie 1853(V Kal. Decembris) Originalul se păstrează în arhiva Episcopiei Lugojului. A fost publicat în Diecesa Lugosului. Şematism istoric. Lugoj, 1903, p. 53-71.

In 1859 noul aşezemânt ecleziastic pune bazele unei biblioteci diecezane. Primele cărţi au fost donate de Teodor Aron (1804-1859), descendent din familia Episcopului Petru Pavel Aron, ctitorul şcoalelor din Blaj. Teodor Aron a fost şi scriitor bisericesc. A publicat: 1) Scurtă apendice la istoria lui Petru Maior. (1828), 2) Catichetica practică (1843), 3) Cuvântări bisericeşti (1847), 4) Anotări din istoria ecleziastică (1850).

Biblioteca s'a îmbogăţit cu diverse donaţiuni ale Episcopilor şi canonicilor de la Lugoj. In 1864 Nicolae Nagy, fost rector al Seminarului Sf. Barbara dela Viena a donat un număr important de cărţi. In 1870 biblioteca ajunge în posesiunea cărţilor Episcopului Alexandru Dobra (15 Febr. 1794—13 Aprilie 1870) primul Episcop

---

1. Cf. H.I. Marrou, *art. cit.*, p. 11—12.

2. Părintele Alexandru Constantinescu a mai vorbit în *Biserica Ortodoxă Română*, LXIV, 1946, p. 218—226 *Despre Sf. Ioan Casian. Studiu asupra titulaturii care i se dă în Biserica noastră de „Romanul"* (vezi şi însemnările din recenzia noastră de sub tipar în *Balcania*). Sfinţia Sa pregăteşte deocamdată o teză de doctorat despre Casian.

3) In cărticica Părintelui L. Stan, *Sfinţii români*, Sibiu, 1945, nu este trecut cuviosul Casian Râmleanul, care, în calendarul Bisericii răsăritene, atât ortodoxe cât şi unite, este sărbătorit la 29 Februarie (sfinţenia lui e pusă la îndoială de romano-catolici). Pentru iconografie vezi Denys de Fourna, *Manuel d'iconographie chrétienne* publicat de A. Papadopoulos-Kérameus, St. Pétersbourg, 1909, p. 164 şi 294 precum şi V. Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină*, Cernăuţi, 1936, p. 234 şi 380.

de Lugoj. In 1874 Episcopul Ioan Oltean își donează biblioteca colecției diecezane. Mai sunt importante donațiunile făcute de Canonicul Mateiu Chișiu, Episcopul Victor Mihalyi de Apșa, Mitropolitul de mai târziu al Blajului, fost membru onorific al Academiei Române, Canonicul Gavril Pop, fost membru corespondent al Academiei Române, Ștefan Moldovan, etc. Recent a făcut câteva donațiui P. S. Sa Dr. Ioan Bălan.

Biblioteca e bogată în cărți vechi. Să pomenim un incunabul: *Platina*. Vita Pontificum. 1485. Din seria tipăriturilor din sec. XVI pomenesc Nicolo Doglioni L'Ungheria spiegata. Venetia, MOXCV, care pomenește la p. 206 despre Mihaiu Viteazul. Biblioteca este bogată în manuscrise. Vom face catalogul descriptiv al manuscriselor, împărțindu-le după limbi.

2) *Manuscrise românești.*

1) *Registrul parohiei Vișag.* Incepe în 1820 și ține până la 1863. Conține circularele bisericești și școlare primite, precum și situația școalei confesionale (cataloagele elevilor, materia propusă). In folio, 314 f.

2) Protocolu de cercularie episcopesci și ordinatiuni 1869-1873. Sunt dela Episcopia Lugojului. In folio, 68 f.

3) *Filosofia Morală.* Curs de morală. La început și la sfârșit sunt pagini de registru parohial. Dela p. 205 urmează foi libere. Format in-8⁰.

4) *Curs de istorie bisericească.* — In folio, 120 f. Cuprinde istorie bisericească universală, până în sec. XVI, apoi o scurtă istorie a bisericii românești.

5) *Conscripțiunea sufletelor din parohia gr. cat. a Lugojului* în 1900. In folio, 50 f.

6) *Canonicul Gavril Pop* (fost membru corespondent al Academiei Române). Note istorice extrase din diverși autori [mai ales din canonicile latino-maghiare, cari vorbesc despre trecutul românesc] In folio, 200 f.

7) *Canonicul Gavril Pop.* Petrecerea Românilor în Dacia Traiană de la Aurelian până în veacul al XIII. In folio, 85 p.

8) *Canonicul Beniamin Densușianu* [fratele istoricului N. Densușianu]. Unirea Românilor din districtul protopopesc al Bobâlnei (Hunedoara) la anul 1700 cu Biserica Romei, după documente speciale. In folio, 208 f. Se mai adaugă Conscripțiunea din 16 August 1780 a situației religioase din Județul Hunedoara (Conscriptio Baomiriana). In câteva fragmente au fost publicate în *Foia oficioasă la Diecesei Lugosului* din 1914.

9) *Catalogul bibliotecii Seminarului de la Lugoj* [a funcționat între 1914-1916]. In folio, registru mare, cu 200 f.

10) *Căsătoria militarilor.* Traducere din ungurește. Legea din 1910. In folio, 14 f.

11) Consemnarea documentelor date de Reverendisimul Canonic Beniamin Densuşianu pentru expoziţia de la Sibiu. In folio, 18 f.

12) Circularul Nr. 1396 din 1888, semnat de Episcopul Victor Mihalyi de Apşa. Cuprinde catalogul: Bibliotecii, a manuscriselor, a colecţiilor arheologice, numismatice, botanice şi mineralogice ale Episcopiei din Lugoj. In foilo, 44 f.

13) Conspectul actelor oficioase privitoare la Dieceza Lugojului aduse de la Blaj, din Arhiva Mitropolitană. In folio, 300 f, pagini libere.

14) Samuel Micu Clain. Istoria Românilor. Fragment despre Increştinarea Românilor, transcris cu caractere latine de Canonicul Gavril Pop. Originalul se păstrează la Oradea. In folio, 20 f.

15) Cazanie. In 4°, 730 p. A fost a bisericii din Râmeţ. E compactată in lemn. Pare a fi copie din secolul al XVIII-a

16) Episcopul Dr. Alexandru Dobra. Colecţie de predici de pe la mijlocul secolului trecut. Primul Episcop de Lugoj obişnuia să oblige clerul să trimită predicile la Lugoj. Colecţia cuprinde 900 de predici.

17) Sfântul ratăcitor. Răsfrângerea cărţii Scurtă istorie a credinţei Românilor de Iosif Pop Sălăgeanu. 1845—1846. In 8°, 222 p.

18) Pravila dată de Iosif Ioanovici, Episcopul Vârşeţului, Caransebeşului, Lugojului. Orşova, 1802. In folio, 26 f.

19) Insemnari despre parohia Săcărâmbului şi districtul protopopesc al Bobâlniei. Incepe în 1826 cu date oficiale. La p. 151 începe Istoria protopopiatului Bobâlniei (Hunedoara) de Beniamin Densuşianu. De la p. 191 urmează foi libere.

20) Ştefan Moldovan, Protocolul vizitaţiunilor canonice a Vicariatului Haţeg de la 15 Noemvrie 1852 până la 13 Ianuarie 1853. In folio, 241 f. Autorul face monografia fiecărei beserici şi dă date amănunţite despre biserici, cărţi bisericeşti, registre notează şi legende despre anumite locuri. Are o prefaţă scrisă în 1898, pe când era prepozit capitular la Lugoj.

21) Protocolul mirilor păşitori la statul Sf. Taine a căsătoriei în districtul Făgăraşului de la 1 Ianuarie 1849 până la 16 Iulie 1852, în Vicariatul Haţegului de la 18 August 1852 până la 14 Febr. 1847. In folio, 114 f.

22) Filosofia Morală după autorul Pasionist din Monte Casino 1875. In folio, 130 f.

23) Extras din protocolul investigator luat la 1761 din partea Protopopului Alexandru Aron în comune din Protopopiatul Albei Caroline şi Turda. Originalul în arhiva protopopiatului greco-catolic de Bobâlna. B. Densuşianu. In folio 8°, 49 p.

24) Ştefan Moldovan. Viaţa Episcopului greco-catolic Alexandru Dobra a Lugojului. Lugoj, 1886, în 8°, 329 p. (cu mai multe documente anexe).

25) Predici, scrise cu litere chirilice. In câteva locuri citim Ex concionibus Reverendissimi Domini Josephi Laszló de Fejérviz. Anno salutis 1789. In 8°, 306 p.

26) *Un simțământ exprimat din partea unui român cu ocazia nstalării Ilustr. Sale Dr. Alexandru Dobra Episcop* român al Lugojului la 9/21 Septemvrie 1856. In 8°, 4 p.

27) *Teodor Aron.* 24 predici. In 8°, 140 p.

28) *Fragment dintr'un curs de istorie bisericească universală.* In 8°, 110 p.

29) *Canonicul Gavril Pop.* Predici. In 8°, 200 p.

30) *Biserica orientală.* Descrierea istorică a desbinării ei şi a reunirii ei cu Biserica Romei. După Jac. G. Pitzipios-Bey, fondatorul societății creştineşti orientale. In româneşte de Canonicul Mihail Nagy. In 8°, 40 p.

31) *Cuvântare despre Sfânta Unire* între Biserica Apusului şi a Răsăritului de Episcopul Mihail Emanoil Olsavsky a Muncaciului şi Maramureşului. A fost rostită în 1761 pentru combaterea propagandei anticatolice a Călugărului Sofronie. Nu e indicat numele traducătorului. In 8°, 40 p.

32) *Teodor Aron.* Şapte predici. In 8°, 80 p.

33) *Teodor Aron.* Ştiința despre om, adică antropologia. In 8°, 64 p.

34) *Animadversii de Biserica din răsărit.* Lucrate de Gerasim Olarescu-Chierna. In 8°, 196 p.

35) *Stefan Berinde.* Monografia comunei Câmpul lui Neagu. 1899, in 8°, 17 p.

36) *Pătimar* (Slujba Patimilor Domnului). In 4°, 102 p. Scris cu chirilice, cu ornamente artistice.

37) *Andrei Liviu.* Catechismu celu micu. Budapesta, 1878. In 8°, 38 p.

38) *Autobiografia Canonicului Gavril Pop.* In folio, 2 f.

39) *Cântare* la a şaizecea solemnitate a zilei naşterii Impăratului Francisc I (1828). Cântată de scolasticii cezaro-crăeşti a Reg. II de Români din Năsăud. In 8°, 4 p.

40) *Viața lui Petru Rațiu* [fost canonic] scrisă de dânsul din ziarul care din anul sfințirii sale 1831 pe toate zilele vieții sale l-a dus şi-l duce neculcându-se până ce în ziarul său nu înscrie întâmplările zilei trecute. In anul 1857. In 8°, 503 p.

41) *Kisfaludi.* Poezii. In 8°, 145 p. Nu semnează nicăiri traducătorul, dar în Manuscrisul Nr. 40 la p. 111 citim: „tradusei pe Kisfaludi". Şi scrisul e cam la fel, aşa că traducătorul pare a fi Canonicul Petru Rațiu.

42) *Pravilă pe scurt despre cele şapte taine.* Scris pe hârtie groasă foarte frumos, compactat în piele, este unul din cele mai frumoase manuscrise din colecția lugojană. In 8°, 241 p.

43) *Propovedanii.* Lipseşte începutul. In 8°, 542 p.

44) *Codice religios.* In 8°, 418 p. Cuprinde: Vieți ale Sfinților, Sinaxar, propovădanii, precum şi unele lucruri lumeşti: Cântecul feciorului de împărat, etc.

45) Memorandul Românilor din Țara Hațegului dat Impăratului Francisc Iosif în cauza autonomiei în 1860. In folio, 8 f.

3. *Manuscrise latineşti.*

1) *Officiosa pietatis exercitia* seu preces singulis diebus dicendae. Additis orationibus persolvendis in Sacramento poenitentiae ac Sacra Communione abisque piis operibus 1743, in 8°, 276 p.

2) *Manuscris juridic.* A fost al Canonicului Ştefan Moldovan. In 8°, 340 p. (multe foi libere).

3) *Mechanica solidorum.* In 8°, 193 p. Scribebam Magno Varadini 23 Martii 1837. Mathens Kiss.

4) *Philosofia Moralis.* Curs. In 8°, 400 p.

4) *Curs de istorie antică.* Lipseşte începutul. In 8°, 780 p.

5) *Studium historiae naturalis.* In 8°, 168 p.

6) *Theologia.* Curs de dogmatică generală şi specială. A fost al lui Mateiu Chişiu (fost canonic la Lugoj). 20 de fascicole in 8°.

7) Decisiones curialis seu praejudicia tabularia vigore Benigni Suae M-ttis Mandati per specialem deputationem collecta et per Excelsam Curiam Regiam revisa nec non aprobata. In 8°, 611+252 +72 p.

8) *Stephanus Moldovan.* Brevis Memoria eventum memorabilium civilium et eclesiasticorum Populu Romani utramque Daciam incolentisa tempore descensus ejusdem usque ad nostram aetatem a. D. 1858 adumbrata. In 8°, 65 p. A scris această istorie la cererea lui Anton de Lucca, fost nunţiu papal la Viena.

9) *Introductio ad Philosophiam.* In 4°, 214 p.

10) *Colecţie de documente din sec XVIII.* Petiţii adresate Mariei Terezia. In folio, 148 f.

11) *Historia Universalis.* In 4°, 880 p.

12) *Condica parohiei din Zabran.* Protocollum. 1800–1840. In folio, 280 f.

13) *Institutiones Theologiae.* In 8°, 480 p. [1]).

14) *Canonicul Gavril Pop.* Documente scoase din colecţia Roskovány. In folio, 84 f.

15) *Franciscus Hubert.* Tractatus de Sanctissima Trinitatis Mysterio. Buda, 20 Octomvrie 1779. In 8°, 106+38+116 p.

16) Documente din colecţia Codex diplomaticus de Fejer. In 8°, 40 p.

17) *Summarium pedagogiae sublimior.* In 8°, 406 p. A fost scris în 1829.

18) *Petiţii latineşti către consistorul din Blaj.* Sec. XVIII. In 8°, 36 p.

Mai sunt câteva fragmente de cursuri, pe cari nu le introduc ca şi manuscrise.

4. *Manuscrise germane.*

1) Topographische Beschreibung der Szeveriner Gespanschaft. In 4°, 24 p.

1, Toate cursurile de teologie sunt din secolul trecut.

2) Poezii erotice germane. In 8⁰, 24 p.
3) Urbarul în limba germană a satelor Cillád, Umip, Berin şi Ligeth. In folio, 656 p.

5. Manuscrise slavone.

Sunt două manuscrise slavone. Ambele sunt cărţi rituale.
1) Octoich. In 8⁰, 345 p.
2) Cazanie. In 4⁰, 485 p.

6. Manuscrise ungureşti.

1) *Canonicul Petru Raţiu.* Istoria revoluţiei din 1848. (In trei volume, circa 1800 p.)
2) *Colecţia de predici ungureşti.* In 8⁰, 43 de predici.
3) *Vergilius.* Eneida. Tradusă în ungureşte de Szalkay Antal după ediţia germană a lui Blumaer.
4) Catechism Catolic. Traducere după Catechismul latin apărut la Leipzig în 1791. In 8⁰, 46 p.
5) Sermo saeculi XIII seu oratio. A fost transcrisă în 1771. In folio, 4 p.

Iosif E. Naghiu.

MANUSCRISE ŞI ARHIVE DE LA ORADEA

In cele ce urmează ne ocupăm de câteva colecţii păstrate în biblioteca şi arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea, colecţii ce prezintă aspecte inedite din trecutul Bihorului şi al Transilvaniei întregi. Ne mulţumim cu o prezentare pur bibliografică, descriptivă, făcută în 1940. De atunci e probabil că s'au mai pierdut unele cărţi, hrisoave, manuscrise, dar tocmai de aceea credem că e bine să fie pomenite în această publicaţie de specialitate.

Incepem cu manuscrisele ce ne par importante şi pe care le-a conservat Muzeul Eparhial Ortodox.

Manuscrise.

Manuscrisele bătrâne sunt pentru orice bibliotecă, cele mai preţioase comori inedite şi unice. Muzeul nostru are câteva manuscrise, pe cari le voiu pomeni în ordinea clasificării în registrele noastre. Municipiul Oradea[1]) este un centru cultural şi bisericesc[2]) de ma..

1. Dintre lucrările relative la Oradea citez: 1) *Monografia-Almanah a Crişanei-Judeţul Bihor.* Redactată de Aurel Tripon. Oradea, 1936, in 8⁰, 499 p. 2) Victor Dejeu. *Instrucţiunile culturale din Municipiul Oradea şi Judeţul Bihor*, Oradea, 1937, in 8⁰, 318 p. 3) Nicolae Firu. *Date şi documente cu privire la istoricul bisericii gr. ort. române din Oradea Mare.* Arad, Tip. Diecezană, 1909, in 8⁰, 76 p. 4) Nicolae Firu

re importantă la graniţa de Vest. Bisericuţele de lemn ale satelor[3]) din jurul ei, ascund în umbra lor seculară —şi chiar multiseculară —cărţi şi hrisoave, icoane vechi. In Oradea există un muzeu [4]) municipal întemeiat în 1896.

Nicolae Iorga spunea la Vălenii de Munte că „Românul e ctitor de aşezăminte şi de instituţii culturale". Maxima lui Iorga se adevereşte şi la Oradea. In 11/24 Decemvrie 1921, Episcopul Român Ciorogariu trimite o circulară, pe care o considerăm actul fundamental al Muzeului.

No. 2340/922

CIRCULARĂ

către toate oficiile protopresbiteriale şi parohiile din cuprinsul eparhiei ort. române a Orăzii Mari.

In trecutul vitreg noi Românii n'am prea avut oameni, care să ne scrie istoria care este legată de biserica noastră. Din norocire această istorie s'a păstrat în monumentele, ce se află răspândite pretutindeni. In special la noi în Biharia strămoşii noştri timp îndelungat neavând pe episcopul lor, au adus anumite vase, icoane şi cărţi bisericeşti din toate colţurile locuite de Români. Aceste obiecte sfinte sunt dovada legăturii ce a avut-o biserica noastră cu „Vechiul Regat". Din nepriceperea oamenilor, multe din aceste comori istorice s'au perdut şi nimicit. Pentru a păstra ce ne-a mai rămas ne-am decis a aduna într'un muzeu bisericesc la reşedinţa noastră episcopească, toate obiectele vechi şi istorice de prin bisericele noastre.

Oradea Mare (Biblioteca Oraşelor Noastre) 5) Scholtz Adalbert, *Geschichte der Festung Nagy-Várad. Verfasst* vou.— Oradea, 1907, in 8⁰, 328 p. (fig.) Există şi o ediţie ungurească tradusă de J. Karájcsóvics. 6) Lakatos Lajos, *Nagy-Várad multja és jelenéből. A városi levéltár adatai.* Oradea, 1904, in 8⁰, 402 p. 7) Lakatos Lajos. *A váradi zsidoság története. Hitels levéltari adatok*, Oradea, 1912, in 8⁰, 262 p. 8) S. Barovszky. *Bihar Vármegye és Nagy Várad.* Budapesta (f. a.) in 8⁰, 68 p. 4. (poligrafie) 9) C. Pavel, *Scoalele din Beiuş* (Capitolul introductiv).

2. Citez 3 lucrări: 1) Ştefan Lupşa, *Istoria bisericească a Românilor Bihoreni*. Vol. I. Până la 1929. Oradea, 1935, in 8⁰, 144 p. (Extras din Aurel Tripon, *Monografia* — vezi. nota anterioară) 2) Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari. 1777—1927*, Oradea, 1932, in 8⁰, 243 p. 3) Bunytay Vincze. *A Váradi püspökség története.* Vol. I—II—III. Oradea, 1883—1885—1888. Lucrarea lui L. Lakato- despre Evrei a fost citată în nota anterioară. 4) N. Firu, *Monografia bisericii cu lus nă*, Oradea, 1934, in 8⁰, 5) I. Ardelean, *Istoria Diecezei gr. cat. de Oradea.* Vol I—II-

3. Coriolan Petranu, *Monumenté Istorice ale Judeţului Bihor*, I. *Biserici de lemn.. The Wooden Churchesin the country of. Bihor.* (*Roumania*). Sibiu, 1931, in 8⁰, 64 p. +123 pl.

4. Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Maramureş, Crişana, Banat.* p. 116—120. Bito I. *A Muzeum története* (In: *Bihor — Biharvármegye, Oradea — Nagyvárad kulturtörténete*, Oradea, 1933—1937, p. 204—208).

Drept aceea, învităm preoţimea să adune toate lucrurile vechi fără considerare la valoarea şi integritatea lor. Să ne trimită antimisele vechi ce se află în biserici, dacă nu se folosesc, iar dacă se folosesc să se trimită şi în locul lor să-şi procure nouă. Să se trimită cărţi vechi aflătoare în biserici, fără considerare dacă sunt întregi sau numai fragmente, fiind aceste preţioase mai ales pentru limbă. Să se cerceteze arhivele parohiale şi să se adune din ele documentele, care au un caracter istoric, cărţile bisericesti vechi din cari mai ales cele ce sunt scrise cu mâna sau cu altfel de însemnări. Să ni se trimită apoi icoane vechi, fie chiar şterse, cruci, potire, mai ales de lemn, blide de lemn pentru anaforă, cădelniţe vechi, odăjdii, ripizi, chivoturi, prapori, dulapuri şi lăzi cu sculptură, în fine orice obiect cu inscripţii vechi, ori despre care există o tradiţie oarecare în biserică.

Despre lucrările vechi de artă ce nu se pot aduce, ca de pildă : picturi pe pereţi, sau stâlpi, etc., să ni se trimită raport, în care se va descrie locul unde se află inscripţia de pe ele, pictură sau sculptură, ce reprezintă, dacă se poate, să se (facă) fotografii de pe ele. Despre toate obiectele ce ni se vor trimite pentru muzeul bisericesc, să se ia procese verbale în două exemplare, una pentru muzeu, alta pentru oficiul parohial. In acest proces verbal se va cuprinde : descrierea obiectului, locul unde s'au aflat şi tradiţiile ce s'ar afla despre originea lui. Iar unde s'ar şti, ori s'ar afla reversul despre predarea cutărei obiect altei persoane, să ni se raporteze, ca să-l reclamăm pentru muzeul nostru.

Conducerea muzeului va libera revers despre obiectele luate în păstrare. Cunoscând marea importanţă istorică şi culturală a unui asfel de muzeu, fiecare preot să se grăbească a ne aduce tot ce va afla din mărturiile vremilor trecute.

Oradea Mare la 11/24 Decemvrie 1921
ss. Roman Ciorogariu
Episcop.

Catalogul manuscriselor.

1. Episcopul Roman Ciorogariu. Curs de odegetică pastorală.
2. Episcopul Roman Ciorogariu. Patrologie (după Rausch).
3. Istoria Românilor din Transilvania şi părţile anexe, scrisă de Petru Bod la anul 1761. Copia făcută de pe manuscrisul aflător în Bibilioteca Muzeului din Cluj 1890. Titlul latinesc : — Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium Historia, in qua populi Valachici in Trasylvania status civilis et ecclesiasticus profam item ac Sacri Ritus, praecipue vero unionis cum Romano — Catholicis inde ab anno 1698-o adtentatae et ad praesens usque tempus magno nisu variis modis procuratae momenta eparantur ac es hibentur. Auctore Petro Bod de Felsö-eserna tor —Verbi D. Ministro.

Voiu reproduce şi prefaţa acestui manuscris, din care se vede valoarea şi rolul istoriei lui Petru Bod.

Editorul către cititori.

Petru Bod de Felsö Csernáton, presviter calvinesc, sau cum el se scrie —Verbi Domini Minister —Ministru al Cuvântului Dumnezeesc, a trăit pe la mijlocul secolului trecut, a servit altarul în comuna Ighiu din Transilvania, a fost unul dintre cei mai învăţaţi bărbaţi ai timpului său —fireşte în limba latină, căci învăţătură pe acel timp la noi în altă limbă nu se găsea. A scris şi publicat mai multe opuri cari se găsesc pe ici, colo, prin biblioteci : opul său însă pentru noi cel mai important, adecă *Istoria Românilor, a datinelor şi însuşirilor religioase şi naţionale, special a luptelor cu Calvinii şi cu Catolicii pentru conservarea religiunii şi ritului lor strămoşesc* — acest op mic (îl terminase la 1764, nu i-a fost permis să-l tipărească. După moartea lui originalul — zice-se ar fi fost păstrat în Biblioteca Colegiului Calvinesc din Aiud, unde pe timpul războiului civil de la 1848/9 a fost prădată împreună cu colegiul, dar au scăpat de perire cum afirmă două copii făcute după original, dintre cari una la Comitele Emeric Miko, fost gubernator al Transilvaniei — care copie a devenit mai târziu proprietate a Bibliotecii Muzeului din Cluj, iar cealalta s'ar fi aflând în colecţiunea răposatului Timoteiu Cipariu în Blaj. Ceeace precât de bine, ştim, tot atât de necuprins ne vine — e că acest op una sută şi două zeci şi cinci de ani necunoscut a rămas tocmai acelora, pe cari mai de aproape îi privea şi interesa, *cărturarilor români*, ales celor ortodocşi. Scopul scrierii, precum însuşi autorul ni-l spune în cuvântul său către benevolul lector : a scăpa de uitare cele petrecute prin decursul anilor — în procesul de uniune cu biserica romano-catolică şi a le trasmite posterităţii. Tocmai de aceea, punând noi mâna pe o copie a opului, ne grăbim a o multiplica prin autografie şi s'o dăm în 25 exemplare chiar amintiţilor cărturari.

Că am ajuns a cunoaşte acest op şi a-mi putea procura o copie, avem a mulţumi Academiei Române din Bucureşti, care dacă pentru ceva lucru cu zel neobosit dacă spesează pentru ceva fără cruţare, este pentru adunarea de documente istorice la trecutul Românilor deprin toate părţile. Nu-i vorbă, datu-mi-au mână de ajutor şi unii buni Români, cărora asemenea muţumitori suntem.

Am ţinut a face publicaţiunea exact după textul şi după paginele manuscrisului, nici chiar unde erau evidente erori nu ne-am simţit în drept a le corege, nici a şterge unele imbrietăţi, indicate în paranteze şi unele mancităţi tot asemenea suplinite de junele copiator zelos şi inteligent. Rămâne ca cetitorii să aprecieze manuscriptul asfel cum el li se pune înainte.

In fine cerându-se de către amici ca la această potrivită ocaziune să adaug acestui manuscris, ca de îmbogăţire,' *Actul* de la 7 Oct. 1689 prin care Mitropolitul Atanasie şi cu 38 protopopi resp. preoţi ai săi a primit şi subscris uniunea cu Roma, act ce asemenea necunoscut a fost până la 1879, când Domnul Nicolae Denusuşanu, din însărcinarea Academiei Române, scrutând Biblioteca şi Arhivele din Budapesta, a dat de originalul însuşi de pe care a luat atât

copii prin autografie, cât şi facsimile şi fotografii". —Autorul nostru reproduce în româneşte şi în latineşte actul unirii cu Roma, aşa cum a fost publicat în revista — *Biserica şi Scoala* — de la Arad (1879, Nr. 28).

4. Episcopul Roman Ciorogariu. Morală.
5. Episcopul Roman Ciorogáriu. Dogmatică.
6. Episcopul Roman Ciorogariu. Apologetică.
7. Episcopul Roman Ciorogariu. Introducere în Noul Testament.
8. Episcopul Roman Ciorogariu. Introducere în Vechiul Testament.
9. Episcopul Roman Ciorogariu. Exegeza Noului Testament.
10. Episcopul Roman Ciorogariu. Exegeza Vechiului Testament
11. Episcopul Roman Ciorogariu. Catehetică.
12. Episcopul Roman Ciorogariu. *Poezii.*
13. Episcopul Roman Ciorogariu. Constituţia Patriei.
14. Reusch. Biblische Hermenentik.
15. Reusch. Einleintung in das Alte Testament.
16. Reusch. Genesis.
17. Menzel. Apologetgk.
18. ,,Sobornic ales la praznice dumnezeeşti şi la sfinţii mari [5]).

cris în 1728. Iată şi numele copiatorului : ,,Coşa Ştefan care l-a scris în casa lui Papa Dimitrie din..... în varmeghia Orăzii 1728". Se vede că Ştefan Coşa copia multe exemplare şi le vindea altora. Undeva găsim ,,Pomelnicul cui au cumpărat această sfântă şi dumnezeiască carte : Voiculu, Nuna, Mărca, Catiar Trifanu, Samfiru.

Manuscrisul e învelit într'o hârtie pe care Popa Vasile din Răbăgani a scris versurile :

Şezu Adam
Inaintea Raiului
De aşa să tăngueşte
Şi să jeleşte
De dulciaţa Raiului
Şi aşa grăie
Raiule, raiule, raiu
Dulcele mieu
Noi să ne iertăm
Unul cu altul,
Că de acum înainte
Nu ne vom mai aduna
Până la ziua de judeţ
Când se vor aduna
Toate trupurile
Şi cu sufletele
Raiul aşa zisă :
Adame, Adame,
Nu-i de vina mea
Ci-i din vina ta
Adame, că Domnul Dumnezeu
Cine te tocmise
Cu mine în raiu
Şi cine cunoştinsă
Că poame din pomul
Ce-i în mijlocul raiului
Tu Adame să nu mănânci,
Tu de Domnul n'ai ascultat,
Domnul s'a mâniat
Şi pe tine

5. Titlul transcris de Păr. G. Popovici. Texte similare publică Dr. G. Ciuhandu în *Cele Trei Crişuri*, 1921, An II, Nr. 8—21.

Din mine
Afară te-a scos.
Adam aşa grăia
—„Raiule, raiule, raiu
Dulcele mieu
Duce m'aş eu dela tine
Ce nu mă 'ndur
De dulceaţa pomilor

Pe o filă semnează în 1789 Popa Moise din Răbăgani, iar în 1811 cineva scrie : „Această carte iaste a beseaiicii din Răbăgani". Un cititor înseamnă pe o filă : „Scris'am eu Popa Mociaru cât am cetit eu în carte să iarte Dumnezău păcatele cui au dat.

19. Octoih de pe la sfârşitul secolului XVI sau începutul secolului XVII. Lipseşte începutul şi sfârşitul. Reproduc două însemnări : 1) „Scris'am eu Popa Teodoru lăcuitoriu în Dicăneşti dumitale cinstite fratele mieu Popa Dronu, din satu Lupoaia să fi sănătos pre mulţi ani cu ci ţ-au datu Dumnezău. Scris'am eu mai micul întru preoţi Popa Teodoru când m'am preoţitu în Bucureşti la mănăstirea grecilor de arhireaul Neofitu în luna lui Mai în 20 de zile ani lui Hs. 1744 şi m'am fost însurat de 18 săptămâni" 2) Această carte este a lui Popa Dimitrie din satu Lupoaia luna Martie 20 de zile 1842.

20. Evhologhion ce să zice Mltâvnicu. In care să cuprinde toată treaba besearicii, care se cade preoţilor. Dată întâi dela svenţii apostoli după acea dela svenţii părinţi la toate trebile". Manuscrisul are 394 foi, legate în table de lemn îmbrăcate în piele. Numele copiatorul : „Scris'am eu smeritul între preoţi Popa Floru din Jos, aceasta svintă carte anume Mltvnic şi mă rogu cetitori pre dânsa cetind pre noi [ne] pomeniţi şi ce oiu fi greşit nu blăstămareţi, ei aruncaţi blăstămul pre draci şi fiţi sânătoşi roj. 1705 Gen. 18".

21. Fragment de Molitvelnic de la biscrica din Valea Mare. Pare a fi din sec. XVII. In 1814 Popa Teodor adaugă Molitva moaşei.

22. Fragment de Epistolie.

23. – Această carte ce se numeşte *Sfânta Scriptură* e a Domnului Mitropolit al Boros-Ieneului Ioanichie Martinovici şi am scris eu Ierodiaconul Sofronie, la anul dela naşterea lui Christos 1718 în Mäderat, în 16 Decemvrie". Pe o filă citim o notă a fostului Mitropolit Vasile Mangra : „Traducere după textul original slavon, care se află însemnat pe Cazania de la Bălgrad, din 1699, proprietatea bisericii din Cinteiu". E de remarcat faptul că suntem în faţa unui manuscris de Cazanie, pe care copiatorul o consideră Sfântă Scriptură. Pe o filă mai găsim o însemnare. „Scrisă şi legată această Cazanie de mine, Teodor Nicolaevici, legător de cărţi".

24. Samuil Micu Klein. Istorie bisericească (copie).

25. Pomelnic din secolul al XVIII-a de la Biserica din Veneţie Orăzii „Pomelnice. Ctitorii Sfintei Biserici a soborului sfinţilor Voevozi Arhangheli Mihail şi Gavril ce se prăznuesc în luna lui Noemvrie în 8 zile. Acesta este hramul acestei sfinte biserici". Urmează istoricul bisericii cu pomenirea ctitorilor. O însemnare ne destăinueşte numele autorului : – „Acest pomelnic este a protopopului Kyr

Ioanu dela Oradia Mare, din oraşul Romuna Varoş, dela Hramul Sf. Voevozi Mihail şi Gavril. Scris'am în anul dela Chr. 1722.

In primele pagini Protopopul Ioan ne dă date preţioase asupra bisericii din Velenta. Zidirea s'a început la 2 Maiu 1720 (7228), cu lemne din Săcădate şi din Tulca. Printre cărţile bisericii pomeneşte : ucitelnă romănascu şi testament românesc". A fost publicat de Păr. Dr. Gheorghe Ciuhandu în *Legea Rânească* (1930 An X, Nr. 18, p. 1T4) sub titlul „Un grăitor pomelnic de două sute de ani dela Velenţa"

26. Retorică Bisericească. Arad, 1868 (Manuscrisul lui Petru Ciuhandu)

27. Teologia Morală (cursul predat la Academia teologică din Arad în 1822). S'a păstrat în colecţia lui Vasile Mangra.

28. Dogmatică. Cursul predat la Arad de la 1822 până la 1860, păstrat de Vasile Mangra.

29. Cursurile dela Arad ţinute în 1836—1838. Copiate de Teodor Nagy, fost preot în Roit şi păstrate în colecţia lui Vasile Mangra (toate sunt scrise cu caractere cirilice).

30. Istoria bisericească generală şi a bisericii române. Manual vechi, predat la Arad pe la 1822. S'a păstrat în colecţia lui Vasile Mangra (e scrisă cu caractere cirilice).

31. Ermeneutica sacră. Curs ţinut la Arad în 1870 şi copiat de M. Mangra. S'a păstrat în colecţia lui Vasile Mangra.

32. Teologia Morală. Curs ţinut la Arad în 1870, copiat de Solomon Mangra şi de F. Liczbanul. S'a păstrat în colecţia lui Vasile Mangra.

33. Retorică. Curs ţinut la Arad în 1870, copiat de Ignatie Pop. S'a păstrat în colecţia lui Vasile Mangra.

34. Cronologia. Curs ţinut la Arad de Goldişiu, copiat de Th. P. în 1865.

35. Retorica bisericească. Curs ţinut la Arad în 1869. Copiat de Petru Ciuhandu.

36. Filosofia morală (curs din 1869).

37. Teologia Pastorală. (Trei cursuri ţinute la Arad în primele decade ale Institutului. S'au conservat în colecţia lui Vasile Mangra.

38. Cronologia. Curs predat la Arad în 1859. S'a păstrat în colecţia lui Vasile Mangra.

39. Pedagogia şi metodul învăţătoresc. Cursuri predate la Arad în primele decade ale Institutului. S'au păstrat în colecţiile lui Vasile Mangra, fost membru al Academiei Române.

40. Mineiu din secolui al XVIII-a donat de parohia Lupoaia [6].

41. Cazani, propovădanii şi note despre tipicul proscomidiei „scrise prin Nicolae Ilonnar paroh 1861. Sunt scrise cu litere chirilice.

---

6. Popoviciu. Pagina Bihorului. Mineiul din Lupoaia. Vechi urme de cultură românească în Bihor. *Cele Trei Crişuri*, 1921, An II p. 653—655.

Arhiva.

Arhiva Episcopiei Ortodoxe de Oradea începe din 1793. Este destul de bine conservată. Cuprinde mai ales registre bisericeşti [1].

In 20 Februarie 1784 Împăratul Iosif II dă o patentă prin care hotărăşte introducerea registrelor bisericeşti. „Dela 1 Maiu 1784 fiecare paroh să poarte cărţile matricole separat (tres libros). 1) *Condica cununaţilor* (Data, numărul casei, numele mirelui, confesiunea, etatea, numele miresei, religiunea, etatea, numele martorilor şi starea lor). 2) *Condica născuţilor* (Data, numărul casei, religiunea, genul, legitim sau nelegitim, numele părinţilor, al naşilor şi starea lor 3) *Condica morţilor* (Data morţii, numărul casei, numele mortului, religiunea, genul, etatea şi boala).

Mirii se înscriu singuri în registre (dacă ştiu scrie), iar dacă nu ştiu scrie îi înscrie preotul sau un martor. La sfârşitul fiecărei pagini semnează preotul, iar dacă sunt mai mulţi preoţi, funcţionarul de serviciu. La copiii nelegitimi părintele se înscrie numai cu încuviinţarea lui.

Medicii vor raporta preoţilor de ce boală a suferit mortul. Registrele pomenite sunt obligatorii şi pentru rabini [2]). Episcopii sunt obligaţi să controleze registrele. La sfârşitul fiecărui an datele oficiale se vor comunica oficiului militar şi cercual (Kreisamt). Patenta s'a publicat şi în româneşte, cu adaosul că purtarea condicelor se va face după calendarul iulian. In 12 Ianuarie 1792 Guvernul ordonă ca în centrele în care nu există case parohiale, registrele să se păstreze la bise ică ,iar în 3 Ianuarie 1794 Guvernul trimite o nouă circulară care prevede că în condicele bisericeşti trebuesc introduse şi titlu·ile nobilitare, dar numai la persoanele cari pot dovedi prin documente că au titlurile pretinse.

Patenta din 16 Octomvrie 1787 dă o serie de lămuriri asupra condicei născuţilor (să se introducă şi numele părinţilor nelegitimi), iar instrucţiunile guberniale din 21 Octomvrie 1813 lămureşte mai deaproape felul de a se introduce copiii nelegitimi şi cei găsiţi. Austria a dat o întreagă serie de ordine în legătură cu registrele bisericeşti (lămuriri asupra diverselor cazuri cum se introduc gemenii, cum se introduce un copil care se botează târziu, cum se introduc divorţurile, etc). Toate aceste ordine au fost date în latineşte (cele imperiale) şi în nemţeşte (cele guberniale). Episcopiile noastre le-au tradus în româneşte şi uneori le-au însoţit chiar de anumite note suplimentare. Arhivele vechi ale Episcopiei de la Oradea au păstrat traducerile trimise de Episcopia de la Arad. Un sematism latinesc tipărit la Buda [3]) în 1843 ne dă informaţiuni preţioase, asupra introducerii registrelor bisericeşti.

---

7. Studiate de Ştefan Lupşa, Nicolae Firu, Gheorghe Tulbure etc,.

8. Dimitrie Toppa. *Candela* 1894, An XIII, p. 711—736.

2. Universalis Schematismus venerabilis clerus Orientalis Ecclesiae Graeci Non Unit. Ritus Regni Hungariae Partiumque eidem adnetarum nec non Magni Princi-

Câteva documente

Episcopia Oradea 1831.

Prea Cinstite Domnule Prezeş, Domnule mie milostive, Deoarece Prea Cinstita Domnia Ta după umilita mea rugare ai binevoit pe 20 exemplare de Tipicuri primite, cu ocazia aceasta a-mi trimite 270 fl. b. b. osebit îţi mulţumesc că ai adaos la ajutorul meu, oarecum a mi se răsplăti mie pentru truda carea am pus'o în tipărirea acelor cărţi. Iară ce se atinge că Prea Cinstită Domnia Ta ai arătat şi o păstorească râvnă către biserici şi către bunele orândueli în slujbele celea dumnezeeşti, care din cărţi se săvârşesc pre care scop şi această carte cu îngăduinţa înaltelor Dicasterii şi a Ierarhiei s'au tipărit, pentru această râvnă zic Arhipăstorul cel ceresc te va dărui cu viaţă îndelungată şi cu sânătate statornică ca să poţi şi de acum înainte aşa ferit de orândueli fapte ce cu adevărat sânt spre bună starea bisericelor şi îndreptarea tine ilor, în datorinţele sale către biserică şi către Patrie.

Pe lângă această mulţumire după datorinţă trimit şi căietanţia de pe primiţii bani, adică 270 fl. v. v.—ad rationes preceptorum a me 20 exemplarium Libri Liturgici Typicon dicti, consequenter adhuc 3 fl. defendenti veniunt, placeat proin a me quientantiam sub (super perceptis acceptare). Intre altele mă recomand binevoinţii şi prieteneştii dragoste, carele cu osebită veneraţie rămân Al Prea Cinstitei Domniei Tale, In Arad 2-a Ianuarie 830. Prea umilit şerb Constantin Diaconovici Loga, Şcoalelor preparandiale şi naţii româneşti Senior Profesor.

Episcopia Oradea 831.

Prea Cinstite D-le Prezeş. Din preţuita scrisoare a clarişsimului Domn Dimitrie Constantin Profesor, Domniei Tale trimisă ş cu mine împărtăşită spre întrebarea carea face ca să vi să arate' câte cărţi Octoice şi Tipice, s'au plătit cum s'au dat prin mine? După arătatul aci mod s'au împărţit, plătit şi banii aşezat.

	Cărţi	Suma	S'au plătit	Rest
1. La Prea Cinst. Domn Atanasie Boţca	29	405	109	226
2. La Domnul Prato Balint Teodor.	33	450	145	305
3. In Poiata Peşteşului	41	510	300	270
4. La Domnul Zaharie Davidovici Ad. Prot Pavel .	28	390	172	218
5. La Domnul Adm. Prot. Mezieşului. Popovici .	11	150	75	75
6. La Domnul Adm. Prot. Beliului Laur. Popovici	11	150	90	60
7. Mai sunt 4 cărţi	4			
Suma tuturor	157	2115	891	1281

patus Transylvaniae item literarius seu nomina eorum qui rem literaii m.scholarem ejusdem ritus. Per Aloysium Reesch de Lewald. Excelsi Consilii Locumtenentalis Hung. pro anno 1843/44 redactus. Budae, Typis Regiae Scientiae Universitatis Hungariae.

Din cei 891 am primit la mine am dat	885
Domnului Diaconovici	200 fl. suma 6
La Doamna Razoe	385
La Consistor	300

Acestea sunt cărţile care au venit la mine, aşa s'au împărţit şi pe lângă chietanţiile cu cari am primit banii, atâţi au venit şi eu aşa i-am plătit precum se vede rubr'cele mai sus ce să atingă de restul Domniei Tale, 296 de fl. aceia este cum mi-ai dat mie Domnia Ta ai dat şi altóra, din care se vede că perduta scrisoare ce mi-ai trimis mie astăzi pentru 42 de cărţi ce ai întârziet, au venit suma 494 f. 24 w. şi aşa ar rămâne restul 135 f. şi 36 w, ci aceasta Domina Ta vei arăta D-lui profesor Constantin ca să poată fi în bine în aceea că este pentru o mie de fl. încă preţul cărţilor neplătite. Adunarea banilor deşi cam cu întârzieri se face, dară totuşi se va dauna. Intru altele rămân Al Prea Cins. D-ei Tale gata spre servire. ss. Iosif Popovici Adm. Prot. Peşteşului. In Oradea Mare, Feb. 9 zile 831. Adresa : Atanasie Boţco.

Iată şi un document latinesc : de-numire de preot din 1719. — „Praesentium exhibitor Abraham Popa constituitur pro parocho ecclesiae Budurasiensi qui juramento ligatus manet suppellectilem ac jura ecclesiae et parochialia custodire, non abalienare et suis sibique concreditis fidelibus, qua bonus pastor ovibus, in spiritualibus bene providere : parochiam sine scitu generalis vicarii non desserere, et si in aliquo per quempiam turbaretur, superioribus suis intimare.

Datum Varadini, in solito ressidentiae Nostrae, vicarialis loco, die Decima nona m-n is Aprilis anno Domini Millessimo septigentissimo Decimo novo. Michael Kebell, Episcopus Tinniensis et Vic Vargener. m. pr. (L. S.)

Traducere românească.

Arătătorul acestora, Avram Popa se numeşte paroh la biserica din Budureasa şi rămâne legat prin jurământ a păstra drepturile şi odoarele bisericii şi cele parohiale, iar nu a le înstrăina : apoi a purta grijă bună în cele sufleteşti de credincioşii săi, cari sunt încredinţaţi : ca un păstor bun oile sale . a nu părăsi parohia fără ştirea vicariului general şi dacă i s'ar face oarecari năpăstuiri dela cineva, acele să le arate superiorilor săi. Dat în Oradea, in locul îndătinat al reşedinţei noastre vicariale la 19 a lunei Aprilie, anul 1719. Mihaiu Kebell, Episcop de Temin şi vicar general în Oradea m. pr. (L. S.) [1].

---

1. Documentul acesta a fost publicat în revista *Lumina*, a teologilor din Arad, an. I, (187), p. 228.

Arhiva pe lângă documentele pur bisericeşti mai conţine şi numeroase acte ce interesează alte disciplini intelectuale. Există numeroase acte în legătură cu epidemiile din 1831 —deciziunile şi instrucţiunile ministeriale, rapoarte de la oficiile protopopeşti şi parohiale, etc.

Iosif E. Naghiu.

AUTOBIOGRAFIA EPISCOPULUI SAMUIL VULCAN

Episcopul Samuil Vulcan al Oradiei este o figură luminoasă de ierarh. E ctitorul şcoalelor din Beiuş, deschise în 1828.

Printre hârtiile rămase de la Alexandru Dobra primul Episcop al Lugojului găsim Autobiografia Episcopului Vulcan, precum şi unele completări făcute de Al. Dobra. Ambele documente se păstrează la Episcopia din Lugoj.

1. Autobiografia Episcopului Samuil Vulcan.

Samuel Vulcan Graeci Ritus Catholicorum Episcopus Magno-Varadiensis Physicam et Theologiam absolvit Viennae anno 1784 în seminario ad S. Barbaram.

Eodem anno per Suam Majestatem Sacratissimam Josephum fuit denominatus Studiorum Praefectus in Seminario quod fuerit Viennae ad S. Barbaram, sed Vienna Agriam translata. Anno 1785 cum Seminario et clericis per Suam Majestatem SSmam jussus transivit Agria Leopolimui Galitia, ubi eodem anno fuit denoinatus Clericorum vice-rector.

Anno 1788 fuit denominatus Graeco-Catholicus Magno-Varadinensis Jussuo tamen ob suam diligentiam in administrando officio vice-rectoris Leopoli in Seminario ultro Vice-Rectorem manere.

Anno 1792 ad petitionem Episcoporum Hungaria sublato etiam Leopolensi Generali Seminario, relate ad Clericos ex Hungaria redivit Magno Varadinum, ubi post duos annos per suum Episcopum Excellentissimum Duum Ignatium Darabant fuit Constitutus Vicarius et cau arum auditor generalis et Vicariatum hunc gessitusque ad mortem Mri Episcopi, quae contigit anno 1805.

Anno 1806 per Suam Majestatis Sacratissimam fuit denominatus Episcopus Magno Varadinensis. Adeoque nunc jam est Episcopus per viginti quinque annos. Per hos 25 annos non solum officio suo Episcopali per omnia contendit satisfacere et a Sua Majestate duo laudatoria Intimata obtinuit, sed insuperquam vis obligatus non fuerit, quindecim Domos Parochiales, Duas Scholas triviales et quinque Ecclesias aedificari curavit. Praeterea Magno VaradinensemEcclesiam Cathedralem per Suum Praedecesorum Episcopum aedificari ceptam, aedificari, tegi et depingi magnis sumptibus fecit. Tridecim Ludimagistris imni anno subsidia auxit. Domum Belényesini Gymnasium in quo septem proffessores sint et per quadigentos florenos in pecunia argentea annuae salaria habeant, fundavit et Scholas etiam in quibus omnes septem professores singillatim hospitia habe-

ant, erexit, quae scholae ad Centum sexaginta millia florenorum illum constiterunt, quamvis ex Suo Episcopali Dominio proventus secundum cameralem conscriptionem anno 1781 peractam nonnisi 15 mille florenos valutales habent.

Adăugirele sunt scrise de un discipol al Episcopului Samui Vulcan, de Alexandru Dobra, care a ajuns în 1854 primul Episcop al Lugojului.

2. Praecipua momenta et succinta descriptio vitae

Samuelis Vulcan Episcopi Gr. Ritus Catholicarum Magno- Varadinensis. Samuel Vulcan Episcpus Magno-Varadinensis Ritus g. catholicarum S. C. et A. R. M. Actualis Intimus Status Consiliarius, natus est Balasfalvae in Magno Transilvaniae Principatu Comitatu Albensi anno 1758, 31 Augusti Absolutis scientiis in loco natali Albo Cleri Dioecesis M Varadinensis inscriptus anno 1778 primum annum Philosophiae in Academia M Vardinensi superavit, alterum Philosophiae annum et studia Theologica audiit in Seminario ad S. Barbaram Viennae et 1784 terminavit, ad ordimen presbyteratus per illius temporis Episcopum Moysem Dragossy promotus via medio anno. Diaconum Cathedralis Ecclesiae egit quia eodem anno Sua Mattas SS. Josephus denominavit studiorum Praefectum in Seminrio ad S. Barbaram sed Vienna Agriae translato: quem praelandatus Praesul inter lacromas a sedimiat inquiens: „nunc abit flos Dioecesis meae" et merito, tantus enim fuit conatus ejus semet perficiendi, ut sub decursu 5 annorum linquas: Germanicam, Gallicam et Italicam perfecte addicierit anno 1785 cum Seminario et Clericis per Suam Mattem SSmam jussus transivit Agria Leopolim in Gàllitia, ubi eodem anno fuit denominatus Clericorum Vice-rector. Anno 1788 fuit nenominatus Canonicus Magno-Varad. Ritus greaci Catholicus, jussus tamen ob suam diligentiam in administrando officio V. Rectoris Leopolli in Seminario ultro Vice-rector manere ubi Polinicam sibi propriam reddidit linguam Anno 1792 ad petitionem Episcoporum Hungariae sublato etiam Leopoliensi Generali Seminario redivis Magno-Varadinum ubi post duos annos per suum. Episcopum Excellentissimum Dominum Ignatium Darabanth fuit constitutus Vicarius et Causarum auditor generalis et Vicariatum hunc gessit usque ad mortem Episcopi Sui, quae contigit anno 1805. Sub hoc tempore qua Vicarius convertit ad Sacram cum Romana Ecclesia in Fide Unionem Possessionem Diezer. Anno 1806 per Suam Mattem Stmam Fransciscum I-um fuit denominatus Episcopus Magno Varadiensis, adeoque nunc jam est Episcopus per triginta annos. Per hos triginta tres annos non solum officio suo Episcopali per omnia contendit satisfacere, sub ejus namque regimine quadraginta octo possessionum incolae gratia Spiritus Sancti illustrati in sinum Sanctae Matris Ecclesiae redivere et a Sua et a Sua Matte Sanctissima plura laudatoria a intimata obtinuit sed insuper octo ecclesias funditus erigi curavit, plures proposse Suo in aedificatione juvit: recenter Nagy-Laetaensem tribus millibus florenorum mon: conv: sublevavit, tres scholas et vigenti novem domos parochiales propriis

impediis existere fecit, Magno Varadinensem Cathedralem Ecclesiam per Suam praedecessorem Episcopum aedificari ceptam, exurgere tegi ct depigi magnis sumptibus fecit : fatali illo 19-ae Iunii 836, incendis combustam, novo tectam et imbricibus coopereri, campanas binis vicibus et qiudem postremo multis centeneriis anetas refundi curavit. Tredecim ludimagistris omni anno subsidia auxit.

Demum sortem Nationes Valachicae, praesertim subditelae Suae eruditionis nim's indigae cordi sibi summens Belényesini Gymnasium in quo Unus Director et septem professores sint, cum capitali septuaginta quinque millium florenorum, e Cujus Intenisurio Director et Professores solvantur, supernatantes ab expensis 1147 fl :mon : conv : in pinsendum 50 pueris quotannis panem convertendos fundavit et scholas etiam in quibus omnes septem Piofessores et Director singillatim hospitia habeant erexit, quae schola ad centum illum constiterunt. Cessit insuper perennaliter pro prinsendo et hebdomadatim Juventuti distribuendo pane, non contemnendis sumptibus extructam in rivo Hollod molam. Aut non tantum haec, verum in Dominio quoque respectu oecomoniae et in emolumentum Domini multa fecit : oenopolia, fatali, incendio consumptas Domos et tenuta dominalia instaurari terras, et falcastra Dominalia multum meliorari, sylvarum conservationi ita intendit, ac in subditelam Dominii Sui eo paterno continuo ad promovendam ejus culturam fertur studio, ut plane a Sua Matte Ssma collandatorium obtinere, ac Actualis Intimus Status Consiliarius cum relaxatione Taxae denominari meruerit. Suis quantusque Praesul hic fuerit, indigitat, illi Sacratum carmen :

Cui Regis, populi, cui vota tenerrima Cleri
Tantus Virtuti conciliatur honor :

Magnus hic vir etsi miserioris conditionis Parentibus genitus, tanto eminentioribus a Deo facultatibus et animi nobilitate exornatus, a pueritia singulari pietati et devotationi deditus fuit, singulares ipsius dotes fuerunt : liberalitos in pauperes, quae vel maxime tempore charissimae anno 1839 etsi non in publicis ephemeridibus publicata, Domino tamen in Censum elocatas dum ultra mille cubulos tritici inter suos subditos e suo granario dominali distribui curavit in super pro pluribus centenis millibus ad sublevandos suos subditos et alios pauperes cavit, liberalitas erga pauperas studiosos, quorum plurimos non modo victu et amictu providit, sed insuper ut suae nationis erudita membra multiplicaret, expensas pro optinendit grandibus academicis ubertim suppeditavit. Liberalitas erga literatos viros nationis suae, quibus ad sua opea luci publicae edenda pariter expensas suppeditavit et vere Maecenas Literaturae Valachicae et Nationis Suae Pater ab omnibus celebratus, sed his nec umbra quidem liberalitatis descripta est, multo plura his fecit, quae soli Deo cognita sunt, fecit enim dextera ejus nesciente sinistra. Sed nec singularis ejus et rarissima mansvetudo et in omnibus agnanimitas reticeri potest, in his enim singularem hominis Christiani imaginem veram praevetulit. Modestia in super ejus admiratione d'gno et continens vita, proter qua longevitate a Deo donatus et quem admodum

vita et morsita destinationi a Deo praefixae confirmis non praematura, nec effectus encessus alicujus sed solum ordini a creatore praefixo conformiter, deficientium naturalium virium consequentia, ita ut consumtis in continuo et irremisso virtutis exercitis viribus, requiescat a laboribus suis opera enim ejus sequuntur eum.

Iosif E. Naghiu.

UN DUPLICAT MOLDOVENESC DIN 1492

Ion Bogdan a publicat un rezumat și un suret după două acte dela Ștefan cel Mare din 1492, privitoare la familia Jumătate, a cărei genealogie o încercă [1]). Nota întinsă pe care o face asupra chestiunii se încheie astfel : „Acest excurs asupra boierilor Jumătate, împreună cu critica capitolului respectiv din broșura d-lui Ghibănescu, ar fi lipsit din colecția noastră, dacă documentele dela 17 Fevruarie 1492 s'ar fi păstrat în original și dacă interpretarea lor de până acum n'ar fi dat naștere la erori, cari s'ar putea repeta, nefiind rectificate, cum le-a repetat însuș d-l Ghibănescu în *Surete și Izvoade*, I, p. 45—47, în comentarul documentului din 1495 pentru satul Jumătățeni [2])". Data de lună, *Martie* în suret, e rectificată de Ion Bogdan în *Februarie*, după suretul transmis în condiții mai proaste [3]). Unul din acte e adresat Marincăi pentru satul Mândreștii fost Balinți [4]) iar altul lui Șteful pentru satul Șerbanouții [5]).

Mihai Costăchescu a avut norocul să găsească și copia textului original din actul dat Marincăi [6]). Cu acest prilej face și rectificări de interpretare și genealogie [7]). In acelaș timp restabilește și data de lună în Martie 17, în loc de Februarie 17. De altfel e de mirare că Ion Bogdan declară imposibilă traducerea primului suret dar îi acceptă data în timp ce rectifică pe a celui de al doilea, cu toate că figura și în condica lui Asachi. Originalul copiei publicată de Costăchescu se află la mănăstirea Sucevița.

Intâmplarea face să ne cadă în mână însuși originalul celui de al doilea act, pe care l-am achiziționat pentru Arhivele Statului din București (*Peceți*, Nr. 240), dela d. comandor E. Calligari-Ghica. Din comparația textului publicat de Costăchescu cu al originalului de mai sus am constat că suntem în fața a două originale aproape identice privind aceeași chestiune. Data este aceeași : 17 Martie 1492

---

1. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București 1913, p. 493—501.
2. Id., *ib.*, p. 500—501.
3. Id., *ib.*, p. 498—499.
4. Id., *ib.*, p. 496—497.
5. Id., *ib.*, p. 493—494.
6. Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești dela Ștefan cel Mare*, Iași 1933, p. 161—164.
7. Id., *ib.*, p. 165—169.

(7000), Suceava. In formularul diplomatic nu găsesc deosebiri [1]) decât că în expoziţie se vorbeşte de „nepoţii lui *Ion* Jumetate" în loc de „Jumetate", în caroboraţie „credinţa panului *Ion* Secară" în loc de „Secară" şi în datare „a scris Toader diac la Suceava" în loc de „a scris Alexa Popovici din Iaşi, în Suceava", cum este în ediţia Costăchescu.

Numai dispoziţia este deosebită. In ediţia Costăchescu ea se prezintă astfel :

„...şi dela noi am dat şi am întărit slugii noastre, lui Şteful şi surorii lui, Mărinii, nepoţilor lui Şteful Jumătate, acest înainte numit sat, anume Şerbanouţii pe Sireti, ca să le fie lor dela noi uric... Iar hotarul acestui sat, anume Şerbanouţii, din poiană, din cornul pădurii, ce-i aproape de drum, un teiu, din acest teiu peste drum, apoi peste câmp, drept cătră altă pădure, la marginea pădurii un carpăn, acolo o cruce în carpăn, iar dela Dvorişte, unde drumul trece pârâul, în sus de vad o moghilă săpată, apoi la baltă de sub pădure un stâlp, dela baltă peste drum, la câmp, drept la vârful moghilei, iar de acolo drept la baltă a treia moghilă, apoi peste Sireti, unde a fost moara cea veche, toată poiana, iar dela Bereşti, aproape de Sireti, o moghilă ce a pus-o Ioanăş, iar dela această moghilă drept către codru, lângă drum altă moghilă, apoi peste drum la a treia moghilă supt codru, apoi în codru. Acesta este tot hotarul [2])"

La acest text corespunde în actul nostru următorul :

.... и ѡт нас есми дали и потврьдили Мѫрники дочки Мѫндрини и братаничем еи Сила̌ и Дони, тое прѫдреченое село наимѣ Мѫндрещїи на Сиретѣ где били Балинци, како да ест им ѡт нас оурик .... А хотар томꙋ селꙋ наимѣ Мѫндрещїи на Сиретѣ ѡт Бладѡвцих на малои могили, та бердѡм повыше крьници, та на бꙋковинꙋ ѡт Хрешкани, а ѡт Калїѫновци, ѡт столпа до столпа, ѡт бꙋковинꙋ до Сирѫт.

..şi dela noi am dat şi am întărit Mărinchii fetei lui Mândrină şi nepoţilor ei de frate Silea şi Donea, acel înainte numit sat anume Mândreştii pe Siret unde a fost Balinţi, ca să-i fie dela noi uric... Iar hotarul acelui sat anume Mândreştii pe Siret la Vladovţi, la movila mică, apoi prin stuf mai sus de fântână, apoi pe codru la Hreşcani, iar dela Calianovţi din stâlp în stâlp dela codru la Siret.

Din aceste acte reese că Ion Jumătate avea trei fii : Jurj, Mândrea şi Şteful, care stăpâneau respectiv satele Jumătăţenii pe Jijia unde a fost curtea lui Căliman, Mândreşti mai nainte Balinţi şi Şerbanovţi. De aci au trecut la copii lor : Jumătăţeni la Marina fa-

1. După copia făcută de d. Ion-Radu Mircea.

1. Costăchescu, *o. c.*, p. 163—164 ; textul slavon p. 161—162.

ta lui Jurj [1]), Mândreşti la Fedco şi Marinca copiii lui Mândrea şi Şerbanovţi la Marinşca fata lui Şteful. Urmaşii lui Mandrea şi Ştefful răscümpără dela Marina cu 700 zloţi, şi satul Jumătăţeni pe seama lor.

Constatările de mai sus ne duc la concluzia că ne aflăm în faţa unor acte din categoria diplomatică zisă *duplicata* [2]). Spre deosebire de cancelaria apuseană aici sunt doi grămătici deosebiţi, care scriu două acte identice afară de dispoziţie, care rămâne specială pentru fiecare destinatar.

Dacă e adevărată interpretarea lui Ion Bogdan, că vine „de partea Marinei, fata lui Jurja, Jumătăţenii şi 700 de zloţi tătăreşti pe deasupra, pe care ea i-a primit dela ceilalţi comoştenitori" (*l. c.*, p. 494), atunci înseamnă că a mai existat şi un al treilea act dat Marinei cu această dispoziţie. Originalul acestui act, foarte şters încât nu se putea nici copia nici fotografia, se afla între hârtiile lui Leon Ghyka dela Dumbrăveni. Descrierea acesta nu se potriveşte cu nici unul din actele discutate aici, amândouă perfect ligibile. Ar fi deci vorba de *triplicata*, câte un act pentru fiecare moştenitor. Credem însă că ipoteza aceasta e mai greu de susţinut. Mai întâi fiindcă şi la actul Marincăi Ion Bogdan trage aceeaşi concluzie: „iar Marina, faţa lui Jurja Jumătate, ia satul Jumătăţeni pe Jijia şi 700 de zloţi tătăreşti, plătiţi pe deasupra de ceilalţi părtaşi de moştenire" (*l. c.*, p. 495). Din textul original, pe care îl cunoaştem acum, şi din cel publicat de Costăchescu, nu rezultă aceasta, ci că banii s'au dat „pentru acest sat, pentru Jumătăţeni" (за тое село, за жюмѫтѫцѣнь). Al doilea, posesorul de acum al unuia din acte e Ghiculesc după mamă; deci, informaţia căpătată de Bogdan asupra stării actului nefiind exactă, el trebue să fie identic cu cel cunoscut nouă acum. Nu e însă imposibil ca Ghiculeştii să fi avut două acte.

Ori care ar fi situaţia în viitor acum putem afirma cert că în cancelaria modovenească din sec al XV-lea se emitea şi *duplicata* [3]).

A. Sacerdoţeanu

---

1. După I. Bogdan, *o. c.*, p. 499, şi Costăchescu, *o. c.*, p. 168, Marina are doi fii, Bogdan şi Oancea. Mărturia e luată din ocolnica Vasluiului, transrisă defectuos: „...şi fraţii lui Bila şi Oance, feciorii Marinii, nepoţi a lui Giurge Giumătate" (Bogdan, *o. c.*, p. 481). De aici se deduce că mai are un frate, al cărui nume nu ni s'a păstrat, însă Bogdan nu apare.

2. A. Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris 1925. p. 11. A. de Boüard, *Manuel de diplomatique française et pontificale*, I. Paris 1929, p. 164—166.

3. In sensul acesta trebue rectificată şi afirmaţia d-lui D. P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română în secolele XIV şi XV*, Bucureşti 1938, sub originale multiple (p. 39): deasemeni lămurirea pentru duplicate (ib., p. 39—40) nu corespunde realităţii.

O CURIOZITATE DIPLOMATICĂ

La 10 Iulie 1614 Radul Mihnea, Domnul Țării Românești, dă un întins act de confirmare a stăpânirii mănăstirii Dealul peste toate satele, munții, bălțile ei și alte privilegii [1]). Egumenul mănăstirii era mitropolitul Mateiu al Mirelor, care mai cere, și Domnul aprobă, ca așezământul m-rii Cozia să fie extins și la Dealul, adică egumenul să fie ales din potrig, nu dintre călugări străini.

Formularul diplomatic al acestui act este însă cu totul curios față de practica obișnuită în cancelaria Țării Românești : în nicio parte a lui nu e pomenit emitentul, iar destinatarul nu e pomenit decât din când în când în text. In consecință protocolul inițial lipsește cu totul, începutul făcându-se printr'un lung preambul. Dacă n'ar fi subscripția monogramatică, urme de semnătură m. p. și menționarea numelui tatălui emitentului în diverse momente ale lungului act, emitentul n'ar fi identificabil. Actul are însă în frontispiciu o miniatură în care sunt reprezentați Io Radul Voevod, Gospojda ego Arghira și fiul lor Alexandru Voevod. E foarte probabil că acest frontispiciu a ținut loc de intitulație în mintea grămăticului nenumit. Dar lipsește și orice urmă de sigiliu, documentul fiind rupt în partea de jos, dar nu putem crede că va fi fost vreun sigiliu atârnat.

Partea cea mai interesantă o constitue faptul că Domnul emite un alt document pe pergament cu pecete atârnată în aceeași zi, cuprinzând numai partea cea mai importantă din primul act, adecă întemeierea slobozìei Satul Nou-Brânceni cu oameni de peste Dunăre [2]). Grămăticul nu e semnat nici de data aceasta dar după motivele ornamentale pare a fi același. De data aceasta actul este redactat în formele obișnuite ale cancelariei, așa cum redactase în aceeași chestiune la 15 Febr. 1614 un alt hrisov pe pergament Stan Bătrânul (**стар**) log. Săvescul [3]). Faptul că nu se văd urme purtate ale sigiliului ce trebuia să fie atârnat, ne face să credem că acest al doilea act n'a fost expediat.

Curiozitatea diplomatică se menține însă și mai târizu. La 21 Mai 1651—7160 *[sic]* Matei Basarab emite iarăși un act pentru vinăriciul dela Răzvad și Viforâta, care începe cu miniatură [4]). Dacă portretele domnești sunt aici colorate, miniaturile care le însoțesc sunt copiate întocmai după actul din 1614. Există însă atât protocolul inițial cât și grămăticul : „Si am scris eu Radul Sârbul dela dumnealui vel dvornec" (**и написахъ азъ Радꙋл Сърбил бывшагѡ приклникѡм дворник**), subscripția monogramatică și semnătura m. p.

1. Arhivele Statului București, *Suluri nr.* 2, orig. slav hârtie; trad. ms nr. 462 f. 12—17, ms 216 f. 5—10 și ms 2 f. 52—58

2. *Ibid.* Mănăstirea Dealul, p. XI, d. 3. Trad. ms 462 f. 20—21.

3. *Ibid.* p. XXII d. 3. Trad. ms. 462 f. 18—19.

4. *Ibid.* p. II d. 1 (125×21 cm.). Trad. ms 462+36—36; ms 217 f. 9—11.

dar nici urmă de pecete atârnată sau aplicată. Originalul fiind pe hârtie şi stricat la sfârşit, se poate presupune că s'a rupt partea finală. N'am comparat semnătura cu altele din aceeaşi vreme, dar nu o cred autentică; greşala în corespondenţa veleatului cu A. D. naşte şi ea suspiciune.

E de remarcat şi faptul că portretele domneşti sunt cu totul stângaci executate. Faţă de bogăţia şi tehnica altor miniaturi care cuprind chipul lui Mateiu Basarab şi al Doamnei Elina [1]), acestea sunt deadreptul rustice.

Văzând forme neobişnuite, ţinând seama de scris, duct şi forme, de limbă şi de ornamentică, dacă autenticitatea iese de sub bănuială, avem dreptul să ne întrebăm ce influenţă s'a exercitat asupra redactorilor acestor acte neobişnuite în cancelaria munteană. Faptul ca să fi fost scrise la destinatar, redactor fiind însuşi Matei al Mirelor pentru actul din 1614, care să fi servit de model şi actului din 1651, nu e destul de categoric. Se impune dar o cercetare mai amănunţită, pe care nădăjduim să o reluăm cu alt prilej.

A. Sacerdoţeanu.

IOSIF SCHIOPUL

Ardelean de origine Iosif Schiopul şi-a făcut studiile universitare la Bucureşti, unde a audiat, cu mulţi ani în urmă, pe cei mai buni istorici ai noştri. Formaţia sa istorică, foarte solidă de altfel, nu l-a reţinut însă în sfera sa, aşa cum s'a întâmplat cu mulţi alţii veniţi în ţară odată cu el. Arena diplomaţiei l-a dominat toată viaţa, fără a izbuti să-şi arate nici toată inteligenţa pe care o avea, nici puterea de muncă de care era capabil şi nici informaţia pe care o stăpânea până în cele mai mici amănunte. Probabil că în cariera ce şi-a ales nu a avut nici acea supleţe necesară misiunii, nici fineţea impusă relaţiilor internaţionale. De aci drama lui de om sfârşit înainte de vreme.

Sfârşindu-şi cariera diplomatică Iosif Schiopul s'a întors la Cluj şi a încercat să reia firul preocupărilor istorice, întrerupt încă din prima tinereţe. Şi-a creat şi susţinut singur o revistă al cărei titlu arată direcţia nouilor sale preocupări: *Dacia istorică*. La ele a adăugat două lucrări de rezonanţă. Combativitatea neaşteptată şi temele atacate, toate spinoase, au pus pe gânduri pe istorici noştri, care au fost gata să creadă în documentarea lor bogată dar unilaterală. S'a demonstrat astfel, nu atât puterea de a convinge a autorului cât lipsa de cunoştinţe şi de metode a aprobatorilor noştri. Poate şi teama de răspunsurile lui viguroase i-a putut reţine pe unii, căci în adevăr răspundea

---

1. Cf. N. Iorga, *Domnii români după portrete şi fresce contemporane*, Sibiu 1930, fig. 95, 95 a şi 96; Id., *Les arts mineurs en Roumanie*, I, Bucureşti 1934, fig. 79—81; Id., *Portretele Doamnelor române*, Bucureşti 1937, fig. 31—33.

cu o vehemenţă demnă de lucruri mai bune. Toate acestea, adunate acum în volum, pot dovedi oricui spiritul lor. Trebue să recunoaştem că sunt aici şi lucruri care pot fi reţinute.

Nu încape nici o îndoială că Schiopul vroia să-şi închege din lucrările lui fragementare un sistem în expunere istorică privitoare la evul mediu românesc. Moartea ne lipseşte de acest lucru, care ar fi fost de mult mai mult folos, căci numai coroborarea necesară ansamblului dă valoare probatorie amănuntelor. Mărtusiseşte aceasta unul care a avut polemici ştiinţifice cu Schiopul atât direct cât şi prin elevii săi.

RAMIRO ORTIZ

Dela Padova ne vine ştirea că s'a stins din viaţa Ramiro Ortiz, fostul profesor de limba italiană dela Facultatea de Litere din Bucureşti. Savant dotat cu excelentă pregătire ştiinţifică, erudit de o meticulositate excepţională, îndrăgostit de patria sa până în adâncul sufletului său napolitan, când a fost chemat în ţară la noi n'a stat o clipă la îndoială şi a primit. Şi-a dat seama că servea astfel o ştiinţă, un spirit, o patrie, un popor, muncind în ştiinţa, spiritul şi patria altui popor frate.

Pe urmă n'a fost numai profesorul catedrei sale, care a creat serii întregi de discipoli, ei înşişi admiratori şi cercetători ai umanismului italian, de care era aşa de strâns legat Ortiz. Ci s'a aplecat cu toată puterea sa de muncă şi de pătrundere, asupra vechilor relaţii culturale româno-italiene, cărora îndată le-a rezervat un impresionant studiu. Cu seriile mai noui de studenţi a izbutit să facă o adevărată falangă de italienişti, cu care a pornit şi-o revistă specială, ţinută la un nivel cu totul ridicat. Ce a făcut Ortiz cu aceştia se vede şi acum în scrisul nostru : condeele cele mai pătrunzătoare şi cele mai largi în vederi au fost călăuzite de el, la cei dintâi paşi.

Dar Ortiz nu a fost numai atât. El a fost un călăuzitor al tuturor, căci pentru fiecare avea de dat un îndemn, o informaţie de pus la îndemână. Seminarul său era o ocazie în plus pentru a face legături, a determina filiere şi a formula raţionamente. Cu Trecentiştii făcea desvoltate incursiuni în frământările sociale ale Italiei vremii, cu Umaniştii mergea după idee şi spirit până adânc în clasicismul latin şi cu fiecare epocă în parte înţelegea să aleagă ce e nou de vechiu şi vremelnicul de pereniu. Spre a îndemna la cetit şi-a dat toate străduinţele să înzestreze biblioteca cu tot ce era necesar. Mica sală de lectură din vechiul local al Universităţii era aproape în permanenţă ocupată de elevii lui.

Acelaşi interes îl arăta Ortiz şi pentru elevii întâmplători, între care mă număram şi eu. Aflând că sunt dela „istorie" a vrut să fac istorie la seminar. La Academia Română era un manuscris *Decameronul Franţiei*, traducere dela începutul secolului trecut. Vroia să ştie ce cuprinde şi dacă nu cumva este o traducere din Boccaccio. Deşi student în anul I de facultate, într'o vreme când chiar la Istoria Românilor

nu se făcea o oră de paleografie cirilică, am mers la manuscris cu Roşculescu în mână şi cu voinţa de a aduce informaţia cerută. Am avut norocul să dau peste o scriere clară, cu toate caturile sale multiple, datorită lui Alecu Beldiman. Nu era ceea ce credea profesorul, dar a fost mulţumit de rezultatul cercetărilor mele. Poate mai am şi azi pe undeva copia întregului manuscris şi, cred, nu cu prea multe greşeli de transcriere. Pe lângă modul cum se face o lucrare de seminar, pentru informaţia căreia eram primiţi şi acasă, am putut deprinde astfel şi paleografia cirilică.

Mai târziu Ortiz a fost chemat la Padova, la vestita Universitate în care studiase altădată şi stolnicul Constantin Cantacuzino. *El a trebuit să plece*, dar în urma lui a rămas spiritul lui pe care nimeni nu l-a putut izgoni. Mă întreb dacă a putut fi lărgit. Acolo n'a uitat ceea ce îl legase de noi. A mărturisit-o neîncetat, chiar într'o vreme când îi era greu să o facă.

Pentru tot ce a făcut Ramiro Ortiz are drept la recunoştinţa noastră.

D. M. TEODORESCU

S'a sfârşit din viaţă arheologul clujan D. M. Teodorescu, unul din cei dintâi elevi ai lui Vasile Pârvan. Capabil de muncă, înzestrat de natură, cu cunoştinţe temeinice, el n'a ştiut sau n'a vrut niciodată să şi le pună în valoare dincolo de catedră. Aceasta însăşi i-a revenit din întâmplare, că nu se gândise niciodată la ea. Aparent nu avea nicio pasiune, afară de aceea pe care i-o cunoşteau toţi. Nu-şi impunea voinţa niciodată şi părea că nu are nicio credinţă; nici când trebuia să susţină dreptatea, nici altfel. Elevii lui au avut totuşi de câştigat ceva dela el: prietenia, camaraderia în ştiinţă.

Cu condeiul nu s'a îndeletnicit decât arareori. Şi totuşi lui i-a fost dat să scoată la lumină acea minunată viaţă dacă, pe care a aflat-o în ruinile dela Costeşti. Străbunii săi şi-au aflat astfel numai descoperitorul dar nu şi heraldul care ar fi putut fi. Se va fi temut oare că desgroapă acolo, în creştetul munţilor, o nouă interdicţie a lui Deceneu? Nu ştim. Elevilor lui le rămâne sarcina să alcătuiască acum eposul căutat.

PETRE CANCEL

In ziua de 2 Dec. 1947 a fost îngropat la Dălhăuţi, judeţul Râmnicul Sărat, Petre Cancel, profesorul de slavistică dela Facultatea de Litere din Bucureşti. Ridicat cu greutate din condiţii foarte modeste, distins de Ioan Bogdan şi trimis în străinătate pentru specializare, Cancel a dat tuturor cele mai bune speranţe. Acestea au fost singurul criteriu pentru a obţine şi catedra universitară. Indată după aceea

întreaga lui activitate, destul de modestă şi până atunci, a încetat cu totul. O suferinţă prematură l-a făcut inapt pentru orice activitate.

Expunerea dela cursuri era o dramă, corectarea lucrărilor o tragedie. Nicio corectură nu corespundea gramaticei lui Leskien pe care o profesa. De aceea în treizeci de ani, nu a putut să-şi apropie niciun elev. Nu a fost vina lui, ci a celor ce au socotit că trebuie să-l păstreze între ei. A fost chiar *primus inter pares* de vreme ce cândva i-au dat şi suplinirea catedrei pe care o ilustrase un Onciul ! Câtă muncă au depus atunci editorii cursului ca să pună puţină ordine între ceea ce trebuia să spună şi ceea ce spunea îm prelegerile sale ! Nimic din ce e acolo nu-i aparţine. O spun în cunoştinţă de cauză.

Altfel, în discuţii particulare sau în momente mai rari, era stăpân pe materie, conştient de importanţa slavisticei pentru studiile noastre istorice şi în măsură să făurească planuri pentru ediţii optime. Mărturisia totdeauna că are datoria morală să editeze volumul al doilea al documentelor privitoare la relaţiile cu Braşovul, ale căror fotografii le avea dela Ioan Bogdan. Opera n'a trecut însă dincolo de proiect. Azi nu avem decât părerea de rău că nu a făcut-o, însoţită de aceea că nu ne-a lăsat nici discipolul în stare să o facă. E regretabil.

A. S.

III. NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Dări de seamă

Alexandru Andronic, *Din problemele vechiului drept românesc: citaţie şi mandat*. Iaşi 1947, 13 p. (Extras din *Studii şi Cercetări istorice*, XX).

Pe temeiul unor acte din sec. XVIII şi dela începutul celui următor, autorul confirmă părerea exprimată de I. C. Filitti, că în actele diplomatice se poate găsi întreaga practică juridică românească din trecut. Aceasta era însă în strânsă legătură cu *obiceiul pământului*. D. Andronic are dreptate: *citaţia* şi *mandatul* au existat şi înainte de legislaţia actuală. Am însă toată rezerva pentru forma presupusă a feudalităţii (p. 2 n. 2 şi p. 10).

Dinu C. Arion, *Vlahii, clasă socială în voevodatele româneşti*. Bucureşti 1940, 52 p.

Studiul pleacă dela concepţia că termenul *Vlah* reprezintă o clasă socială şi apoi o ocupaţie, *păstoritul*. Vlah, Valaque, Welsch etc. înseamnă la început şi originea romană, deci naţionalitatea. Ca atare Vlahii „sunt întotdeauna Românii şi deseori păstorii" (p. 9). In câteva acte munteneşti şi moldoveneşti din sec. XV şi XVI, d. Arion află termenul Vlasi şi *Zakon volovskom*, prin care presupune că se arată o clasă socială (p. 9—11), neproprietară de pământ. D. Arion reduce cercetările noastre istorice la două teorii tip: una, a lui C. Giurescu, după care toţi locuitorii rurali sunt cuprinşi într'o singură clasă socială, fără drepturi de proprietate şi alta a lui I. C. Filitti, care deosebeşte două clase în categoria neproprietarilor: a oamenilor dependenţi de persoana sau de moşia acestuia şi cultivatori liberi (p. 13). Reluând această chestiune constată că oamenii dependenţi se numeau în Muntenia vecini şi poslujnici (sec. XIV) şi vecini = rumâni (sec. XVI), iar în Moldova liude, posluşnici (sec. XV), susedi = vecinii mişei (sec. XVII) şi podanii (sec. XVIII), iar cultivatorii liberi în Muntenia se ziceau săraci, siromahi, vlahi, horane (sec. XV) şi în Moldova săraci nvolohove, zemleni (sec. XV) şi mişei (sec. XVII) (p. 14—15).

D. Arion determină apoi „predomnirea boerimii mari" când Moldova şi Muntenia cad în mâna câtorva familii prin achiziţionări teritoriale dela micii proprietari. In această epocă de prefaceri sociale cele două categorii de neproprietari îşi schimbă situaţia: neproprietarii cu drepturi de posesie ereditară devin vlahii, dar şi cnezii, judecii şi megiaşii care se vânduseră cu ocina lor. Aceştia din urmă „judecindu-se" pot redeveni iar proprietari şi liberi, în timp ce vlahii îşi păstrau libertatea în virtutea lui jus valachicum şi-i apropiau juridiceşte de stăpânii de moşii (p. 20). Ei trebue să fi fost „câtimea cea mai numeroasă a populaţiunii voevodatelor" (p. 21) şi în virtutea drepturilor ancestrale se bucurau de dreptul asupra proprietăţii strămoşeşti (posesiunea). Ea începe prin forma gentilică (gensa, „gintu", p. 23), care e în general prestatală, alăturea de care erau şi elemente colonare (p. 24). Pentru începuturile statelor româneşti d. Arion vede extins dominiul eminent; regretă însă că nu cunoaştem pentru începutul Ţării Româneşti tot atâtea acte câte sunt pentru cel al

Moldovei (p. 27). Nici nu le puteam avea fiindcă nu au fost : întemeierea celor două ţări se deosebeşte fundamental, una fiind ţară formată prin evoluţie iar alta prin cucerire. Deci nici istoria diplomaticei, nici structura socială nu pot fi identice. Cred însă că e just punctul de vedere privitor la gentilismul cnezilor, juzilor şi vatamanilor din actele moldoveneşti (p. 30—32 nota 41), însă nu cred în neatingerea drepturilor acestora prin donaţia domnească şi că aceasta s'ar referi numai la surplus sau la părţile adiacente satului. D. D. Arion crede că mica proprietate din sec. XV îşi are originea în fărimiţarea marei proprietăţi şi că în epoca formaţiunii statelor n'a existat decât marea proprietate (p. 33—34). Supoziţia nu mi se pare reală. In tot cazul ea e în opoziţie cu dreptul gentilic. Dacă proprietatea unui sat aparţine indiviz; uneia sau mai multor familii, care singure şi-au luat o căpetenie, cneaz, judec sau vataman, înseamnă că fiecare, inclusiv căpetenia liber consimţită ca atare, are un drept ideal de posesiune indiviză pe temeiul genealogic. Gensa însăşi nu presupune existenţa marei proprietăţi pe seama şefului gentilic.

Motivele de mai sus duc pe d. Arion la concluzia că vlahii liberi şi proprietarii gentilici care n'au beneficiat de o donaţiune domnească, devin posesori de pământ pe moşiile altora, dar nu sunt coloni (p. 35). Au însă obligaţii uşoare, să dea dijma, să facă clacă, în general puţină, şi să meargă la oaste (p. 38—39). Intrebarea dacă celelalte numiri ale locuitorilor neproprietari dar nelegaţi de persoana şi de pământul proprietarului ca săraci, siromahi, zemleni, horane, mişei, liude şi săteni, se referă sau nu la aceiaşi clasă socială a vlahilor (p. 43), este foarte interesantă. De răspunsul ce s'ar obţine ar depinde o lămurire importantă. D. Arion mărturiseşte că în actuala stare documentară nu o poate face, însă pare să încline către echivalenţa vlah = rumân (p. 46), mai ales dela Legătura lui Mihai Viteazul încoace, totuşi şi după aceea rămânând vlahi liberi. Credem că e greu de admis şi că prin vlahi trebue să înţelegem oameni liberi din sate, fie neproprietari de pământ, fie mici proprietari gentilici. Iar dacă vlahul se poate apropia, ca sens, de siromah sau sărac, atunci aserţiunea de mai sus este edificată, căci aceştia sunt oameni liberi. Deşi chestiunea nu mi se pare limpezită, totuşi ea face un pas înainte : determină că la începutul ţărilor noastre vlahii nu erau coloni, ci oameni liberi neproprietari de pământ.

N. Bănescu. *Vechiul stat bulgar şi ţările române*, Bucureşti 1947, 36 p. (Anal. Acad. Rom., *Mem. Sect. Ist.* seria III. tom. XXIX. mem, 7).

Pe temeiul unei lungi analize d. Bănescu neagă orice stăpânire bulgărească la nordul Dunării, indiferent vremea, inclusă fiind epoca Asăneştilor. Trebue să mărturisim că nu ne-a convins. Am arătat aiurea în ce formă şi în ce măsură ea nu poate fi negată şi nu e cazul să o repetăm. Sunt însă destule dovezi care ne fac să credem şi acum în ea, chiar într'o proporţie mai accentuată pentru vremea mai veche. Limba şi apelativele toponimice sunt o dovadă, iar practicile cancelariei formează alta. Nu e niciun motiv să nu ţinem seama de ele. Explică mai bine aşa zisul întuneric ce acoperă trecutul nostru în evul mediu. **A. S.**

Comşa (Nicolae), *Manuscrisele româneşti din Biblioteca Centrală dela Blaj. (Les manuscrits roumains de la Bibliothèque centrale de Blaj-Transylvanie. Texte roumain et français) de prof. Nicolae Comşa, bibliotecar*, Blaj, Tip. Lumina, 1944, (24, 5×17), 218[—222] p. (*Bibliotheca bibliologica sub îngrijirea lui I. Crăciun*).

Una din cele mai vechi biblioteci româneşti — începutul ei embrionar îl avem în acea hotărîre a Sinodului din 1738, din îndemnul Episcopului Inochentie Klein (v. Ştefan Manciulea, *Biblioteca Centrală din Blaj*, Blaj, 1939, p. 2) —, Biblioteca din Blaj, — al cărei fond esenţial îl formează „Cărţile şi scrisorile rămase dela episcopul mucenic Ion Inochentie Klein, la care s'au alăturat cele greceşti aduse de peste munţi de călugărul Leonte Moschonas în preajma anului 1747" (Comşa, p. 3), — îşi îmbo-

găţeşte „an de an şi generaţie de generaţie" colecţiile de cărţi vechi şi manuscrise. Rând pe rând au intrat în patrimoniul ei, sub forma de donaţii, bibliotecile marilor cărturari blăjeni, Samuil Micu, Petru Maior, Timoteiu Cipariu, Ion Moldovan, A. Bunea, Alex. Nicolescu, etc.

Cu toată lipsa de fonduri, oamenii de inimă şi de acţiune care s'au găsit mai totdeauna la conducerea bibliotecii, au avut grija de a cumpăra cu mari sacrificii tipărituri vechi şi manuscrise, încât Biblioteca Centrală din Blaj a devenit una din cele mai bogate în colecţii de manuscrise, cărţi vechi şi periodice ardelene, unele unice, neavându-le nici biblioteca Academiei. Păcat însă că întreagă această comoară a fost nevoită să-şi ascundă luminile din lipsa unei posibilităţi de organizare modernă şi în parte continuă încă a fi accesibilă doar puţinilor care au fericirea şi putinţa de a răscoli *manu propria* colecţiile ei. In ultima vreme manuscrisele acestei biblioteci s'au bucurat de o atenţie deosebită, dar numai în parte. Ştefan Manciulea, în *Biblioteca Centrală din Blaj*, Blaj, Tip. Seminarului, 1939, 23×15, 67 p., după sugestive date istorice dă *Indicele manuscriselor*. Avem aci menţionată foarte sumar şi incomplet lista celor 217 msse româneşti, 267 latine, 20 slavone, 10 germane, 17 ungureşti, 4 italiene, 8 greceşti, 1 francez, adică un număr de 544 manuscrise. Prezentarea sumară cerea un nou catalog. Acest fapt a determinat pe regretatul bibliotecar Nicolae Comşa să publice un nou catalog al manuscriselor româneşti numai. Catalogul său menţionează 320 de numere, deci cu 103 mai multe decât cunoştea Manciulea. Creşterea este explicată prin aceea că „abia în ultimii ani au fost coborîte din pod şi orânduite în mod sistematic" (Comşa, p. 4) o mulţime de manuscrise. Denotă acest fapt o veche racilă a bibliotecilor noastre : lipsa de interes din partea autorităţilor, care atrage după sine lipsa de local şi de bibliotecari bine plătiţi — şi de aceea cei care se consacră acestei meserii sunt în mare parte slab pregătiţi ca bibliotecari.

De o valoare inegală, dar mai toate interesante pentru descifrarea trecutului nostru cultural, cele mai multe din manuscrisele înfăţişate de catalogul descriptiv al lui Comşa sunt de cuprins religios şi bisericesc, istoric — printre altele copii după cronicele Costineştilor —, literatură populară scrisă — şi chiar culegeri —, cum şi conferinţe ocazionale. La mai toate se insistă în mod deosebit asupra cuprinsului, indicându-se uneori chiar şi titlurile capitolelor şi subcapitolelor (vezi nr. 51).

Acest procedeu analitic e recomandabil şi se impunea pentru toate manuscrisele. Aceasta atât pentru unitatea în metodă, cât şi pentru a nu lăsa material nerelevat lectorului. E cazul msselor nr. 64 şi 136, etc. care conţin „acte importante selecţionate" (p. 131), dar care nu sunt relevate. Menţionarea actelor trebuia făcută nu în bloc, ci parţial, pentru fiecare dându-se anul, emitentul şi obiectul. De fapt, problema necesită o discuţie specială, care nu-şi are locul aici şi nu se poate rezolva decât prin colaborarea arhivistului cu bibliograful.

Citit cu atenţie, catalogul arată o oarecare desinteresare de lucrurile mărunte, care totuşi e bine să fie indicate cu exactitate, ele fiind de netăgăduit folos cercetătorului şi scutindu-l astfel de cercetări suplimentare. La ms-ul nr. 318, de pildă, p. 208, scrie: 2. *Text mai nou, intercalat, probabil o cazanie*, (pag. 35—40). Nu putem şti dacă textul titlului aparţine bibliografului sau manuscrisului — încă una din deficienţele acestui catalog —, dar şi într'un caz şi în altul era datoria sa de a determina natura textului. La p. 18, ms-ul 6, bucata nr. 20, în paranteze rotunde, Comşa face observaţia că „cifra nu se poate ceti". Credem acest lucru, dar ziua se putea

afla uşor, căci mai departe manuscrisul indică ziua sub forma: *„Pomenirea sfântului sfinţitului mucenic Ciprian şi Iustina"*, care pomenire are loc în ziua de 2 Octomvrie. In obişnuitele paranteze drepte, trebuia menţionată această dată.

Tehnica bibliografică lasă de dorit; dacă autorul ar fi întrebuinţat fişa de manuscris folosită în străinătate — şi mai puţin la noi — orientarea cititorului ar fi fost mai uşoară şi s'ar fi consacrat chiar şi un număr mai mic de pagini. Totuşi acest catalog este un instrument indispensabil cercetătorilor trecutului nostru cultural şi social.

Naghiu (Iosif E.), *Catalogul manuscriselor latineşti şi în limbi moderne dela Biblioteca Centrală din Blaj*, [Bucureşti, Cartea Românească, 1946], (24×17), p. 35—74 (Extras: *Hrisovul*, III (1943).

Fondul de manuscrise în limba latină şi limbi moderne al Bibliotecii centrale arhiediecezane din Blaj este ceva mai bogat decât cel românesc: 320 msse latineşti, 2 franceze, 6 italiene, 1 englez, 14 germane şi 25 ungureşti. Un total de 368 manuscrise. Cele mai multe sunt din domeniul teologic şi pot ajuta la desluşirea multor aspecte din istoria bisericii române din Transilvania. Totuşi, găsesc aci material — în mai mică măsură — şi istoricul, literatul şi chiar medicul. Multe din aceste msse au aparţinut lui Timoteiu Cipariu — până şi un tratat de *patologie* în limba engleză.

Catalogul descriptiv al acestui fond ni l-a dat d-l Iosif E. Naghiu, care în 1942 a publicat şi o listă separată a manuscriselor italiene, în *Gazeta cărţilor*, XI, nr. 15—16, p. 1.

Ca tehnică bibliografică, redactarea fişei variază dela manuscris la manuscris. Astfel fişa nr. 1 are un *incipit*, dar nu are *explicit*; nici indicarea cuprinsului nu se face în mod consecvent, iar paginaţia este menţionată prin acel devenit obositor „are... pagini" şi uneori de aşa manieră că nu putem şti care-i adevărata paginaţie (vezi nr. 31). Pentru nr. 81 se dă chiar o dublă paginaţie: „are 24 de pagini" —ni se spune imediat după titlu, ca la sfârşit să se menţioneze că: „are 28 de pagini".

Toate acestea sunt deficienţe de tehnică bibliografică şi dacă le-am relevat — atât pe cele dela Comşa cât şi pe cele ale d-lui Naghiu — am făcut-o convinşi că trebue să se păşească şi la noi pe drumul cataloagelor întocmite conform cerinţelor bibliografice.

Catalogul întocmit de d-l Naghiu, pasionat cercetător bibliografic, poate fi utilizat cu destul folos.

In afară de manuscrisele descrise de cele două cataloage înfăţişate mai sus, Biblioteca Centrală din Blaj are încă aproape două sute de manuscrise greceşti şi slavoneşti şi câteva sute în limbi orientale („ebraică, siriană, persană, arabă" ş. a.), care aşteaptă pe bibliograful cunoscător al acestor limbi, spre a le scoate din noaptea întunericului şi a uitării.

Mircea Tomescu.

Ion I. Nistor, *Desvoltarea bibliotecilor noastre publice*, Bucureşti 1947, 33 p. (Anal Acad. Rom., *Mem. Sect. Ist.* seria III, tom. XXIX, mem. 13).

Scurtul istoric al bibliotecilor din ţară este bine venit, cu toate că nu aduce nimic nou. Contopirea Bibliotecii Centrale din Bucureşti cu aceea a Academiei Române o consider o greşală. Cele două biblioteci se puteau completa, căci aveau menire

deosebită, dar nu contopi căci au servit apoi un singur scop. Că aceasta a fost o salvare pentru conţinutul bibliotecii publice este adevărat numai faţă de spiritul vremii, care nu a înţeles marele rost pe care îl are o bibliotecă. Ar fi timpul ca vechile idei de acum o sută de ani să fie reînviate. Cât priveşte colaborarea interbibliotecară ea se impune acum mai mult ca oricând. Avem şi bibliotecari formaţi şi se mai pot forma cu oarecare sârguinţă, dacă tineretul va putea fi atras către aceste preocupări puţin atrăgătoare.

Biblioteca Academiei Române, *Schema împărţirii catalogului pe materii după Sistemul zecimal prescurtat*, Bucureşti 1946, 13 p.

Nu văd scopul practic al acestei scheme a unui sistem deja prescurtat. Dacă se pune în practică va produce confuzie. In tot cazul rămâne de preferat mai vechiul sistem pe chestiuni. Să se ferească B.A.R. de a trece din experienţă în experienţă ca să nu sfârşească nimic. Nici personalul ei, nici cetitorii nu vor avea nimic de câştigat.

Karl Marx şi Friedrich Engels, *Manifestul partidului comunist*, Editura Partidului Comunist Român, 1947, 93 p.

Este prima ediţie completă şi oficială a celebrului Manifest în care, cum spune Engels, „se oglindeşte într'o anumită măsură istoria mişcării muncitoreşti moderne dela 1848 încoace. In momentul de faţă el este, fără îndoială, opera cea mai răspândită, cea mai internaţională din întreaga literatură socialistă; el este programul comun multor milioane de muncitori din toate ţările — din Siberia până în California" (p. 21). Prefeţele la ediţiile în limbi deosebite arată procesul de gândire şi aplicare practică al autorilor în raport cu vremea. Din ele se desprinde o constatare: Manifestul îşi păstrează caracterul său fundamental. In anexe se dă un istoric al Ligii Comuniştilor şi statutele sale. Cetirea lui este o datorie şi un îndreptar atât pentru educaţia noastră politică şi socială, cât şi pentru metoda de cercetare istorică viitoare.

Diaconul dr. **Alexandru I. Ciurea**, *Figuri de ierarhi moldoveni: Iacov Stamati (1749—1803)*. Iaşi 1946, XXVI+257 p.

Intemeiat pe o amănunţită cercetare a ineditelor şi cu o largă bibliografie utilizată păr. Ciurea alcătuieşte o impunătoare monografie a vrednicei figuri arhiereşti care a fost Iacov Stamati (desigur Iacov căci aşa este în vorbirea noastră şi nu Iacob, p. 2 n. 2). Data naşterii se fixează la 24 Iunie 1749 (p. 27). „Descendenţă" pentru un călugăr adevărat nu e bine pusă (p. 30) şi autorul îşi dă toată silinţa să despartă neamurile (p. 30—40). Stamati e ucenicul lui Ioasaf dar se simte în el şi spiritul paisian (p. 54). Tuns monah trece din slujbă în slujbă până e ales episcop de Huşi la 33 ani, unde se dovedeşte un bun gospodar (p. 61—94). Un moment dramatic: fuga prin păduri la 1788 (p. 94—95). Tot aşa pe larg şi vremea păstoriei mitropolitane (p. 100-181) cu bogata activitate culturală. Este interesantă şi procedura autentificării actelor de către mitropolit (p. 153-154).

O parte specială se rezervă altor activităţi ale mitropolitului din care remarcăm: ctitorul bisericii Banu din Iaşi (p. 185), raporturile lui cu tânărul tuns în monahism ce era să fie mitropolitul Veniamin Costachi. Se produce şi un atentat la viaţa lui cum şi o încercare de a-l sili la demisie, paretesis. Moare însă în scaun de hidroftizie la 9-10 Mart 1803 (data propusă de păr. Udişteanu 9 Mai (p. 209 n. 4) trebue să fie o greşală de lectură).

Lucrarea meritorie se încheie cu un bogat număr de acte privitoare la viaţa şi activitatea mitropolitului (p. 212-240) şi indicele toponimic şi onomastic (p. 244-256). Notăm că V. Alexandrescu nu e un „pseudonim sub care se ascundea Urechiă" (p. 7 n. 5) ci chiar numele lui la care s'a adăugat Urechia din consideraţii

genealogice. Lucrarea păr. Ciurea poate fi consultată cu mult folos şi onorează studiile teologilor noştri.

Ion Donat, *Despre toponimia slavă din Oltenia*, Craiova 1947, 83 p. (Fundaţia Regele Mihai I—Regionala Oltenia. Lucrările secţiei de cercetări şi studii. 1). (Extras din revista *Arhivele Olteniei*, an. XXII—XXV).

Este lăudabil faptul că d. Donat stărue cu multă râvnă în cercetarea problemelor pe care le pune vechea istorie a Olteniei. De data aceasta, cercetând toponimia slavă olteană, lărgeşte în chip fericit metoda de investigaţie coroborând izvoarele cu datele etnografice şi sociologice actuale. Işi dă perfect seama de dificultăţile pe care le va întâmpina într'o astfel de cercetare şi caută să-şi îmbogăţească informaţia (p. 20-22). Determinarea originei slave a toponimelor pleacă dela catagrafia din 1831, care dă un procent redus de slavisme (p. 26). El creşte însă cu 69 din atestările diplomatice mai vechi, greu de aşezat pe hartă, şi altele existente azi (p. 39), care toate duc la fixarea unei arii a slavismelor în regiunea Severinului şi în jurul Craiovei. Sufixul *-eşti*, care arată originea patronimică a satelor, fixează deasemenea arii, de data aceasta româneşti, pe platformele înalte şi în lăuntrul codrilor (p. 42). Din aceste constatări cartografice d. Donat trage însă şi o concluzie de ordin social : moşnenii sunt în ariile ferite iar clăcaşii n cele supuse controlului barbar, constatare care se opune ipotezei lui Radu Rosetti (p. 45). Fără a admite ipoteza Rosetti credem că nici raţionamentul d-lui Donat nu se poate menţinea. Chestiunea moşnenilor nu poate fi privită numai sub aspectul unei atestări oarecare şi cu atât mai mult nu poate fi valabilă cea din 1831. Unii moşneni sunt gentilici, probabil anterior fundării Statului, alţii capătă această calitate prin aşezarea în dominium eminent încă dela întemeiere şi în sfârşit alţii capătă acest drept, prin proprietate diviză sau indiviză şi în acest caz patronatul e determinativ, posterior întemeierii. Uneori există şi procesul moşnenie-rumânie, moşnenie-clăcăşie-moşnenie. Surprinzând un singur moment din acestea riscăm să tragem concluzii factice. Deci în această privinţă trebue neapărat să cunoaştem precis genealogia satului. Mai trebue ţinut seama şi de faptul că în decursul vremii avem perioade de flux şi reflux al populaţiei, care sunt în strânsă legătură cu crizele economice şi că, spre a da o dată certă, anul 1600 sp. ex , este hotar între două forme sociale deosebite : până la acest an se reduce încetul cu încetul mica proprietate fără a dispărea dreptul gentilic, după aceea dispare şi dreptul gentilic spre a face loc formării latifundiei. Toate aceste procese sociale aduc modificări esenţiale în structura satului.

Dubletele toponimice (p. 50—53) sunt interesante pentru a arăta legătura între o regiune şi alta dar ele nu sunt neapărat rezultatul mişcărilor metanastice ci mai degrabă al emigrărilor sau imigrărilor, multe de dată recentă. Dar a spune că toponimele slave arată o lume de limbă slavă (p. 53) cred că este o concluzie apriorică. In cazul acesta ar trebui să constatăm, în toate acele sate, că *si toate* numele de hotar (*Flurnamen*) sunt tot slave. Mai concludente pot fi ariile culturale şi etnografice, domeniu în care d. Donat păşeşte cu destulă prudenţă (p. 53—57). Tot aşa de prudent se prezintă şi stratificaţia toponimiei slave atât în aria românească cât şi în cea slavonă (p. 57—65). Menţionez că prof. Iorga, plecând dela numele Farcaş=Vâlcea=Lup, fixa cnezatul în Vâlcea, nu în Romanaţi (p. 64). E de reţinut şi legătura care se face cu stăpânirea bulgărească a lui Glad (p. 66—70), însă *ohaba* înfăţişată apoi (p. 70—72) arată mai degrabă o infiltrare din Banat şi Ardeal, unde cuvântul şi instituţia are o mare frecvenţă, decât de peste Dunăre. Dacă aceasta a doua ipoteză ar putea fi mai verosimilă, atunci penetraţia s'ar datora mai degrabă perioadei Asăneştilor, cărora Onciul le dădea o stăpânire efectivă în N. Dunării. Tradiţia Cronicei Anonime cu descălecatul de peste Dunăre nu aduce nici ea un suport sigur teoriei d-lui Donat, mai ales pentru „pătura aservită" (p. 74), după

cum nici *majores terrae* din dipolma Ioaniţilor nu implică neapărat existenţa acestei clase.

Indiferent de cum rezolvă fiecare temă în parte, concluzia d-lui Donat este justă : Slavii nu s'au răspândit în mod uniform peste tot pământul românesc şi n'au format pretutindeni elementul de conducere al grupelor săteşti (p. 76). Evident că aceste precizări vor duce la rezultate opuse celor cunoscute până acum sau admise în general. Este un mare merit de a le fi mutat din loc. Pentru a vedea problema în ansamblul său aşteptăm şi lucrarea d-sale, *Vechile regiuni sociale din Tara Românească*, promisă în acest studiu. Până atunci îi aducem toată lauda pentru strădania ce şi-a dat de a aduce lucruri nouă pe drumuri grele.

V. **Grumel.** *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople. Vol. I. Les actes des Patriarches. Fasc. III. Les regestes de 1043 à 1206*, Socii Assumptionistae Chalcedonenses, 1947, XXIV+246 p. (Le Patriarcat byzantin. Recherches de Diplomatique, d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques publiées par l'Institut Français d'Etudes Byzantines (Bucarest) Série I).

Cu părere de rău că nu am avut prilejul să văd primele două fascicole apărute trebue să observ, cu adâncă satisfacţie, că lucrarea păr. Grumel este un instrument de lucru de mâna întâia, indispensabil oricărui bizantinolog. Bogata bibliografie, elementele regestate, literatura actelor şi critica diplomatică şi cronologică, arată o informaţie de amănunt care uimeşte şi o perspicacitate ecdotică extrem de prudentă. Insăşi prezentarea regestelor este o istorie autentică. Nu e locul să extragem informaţia însăşi. Constatăm însă că actele patriarhale desbat tot felul de chestiuni dela succesiunea la tronul basilical (nr. 1120) până la vânzarea unui şerb (δοῦλος) care a ucis şi e vândut unei episcopii cu condiţia să nu fugă şi să nu fie transmis nimănui (nr. 887) ; dela grava problemă a Bogomilismului (nr. 988, 989, 1012—1015) până la adulterul unei preotese (nr. 883 şi 972) ; dela decizia ca Isaac sebastocratorul să bată monetă din aurul şi argintul icoanelor şi vaselor sfinte spre a avea bani cu care să plătească oastea salvatoare a imperiului (nr. 921) până la condamnarea să se ia preoţia preotului care îndeamnă la homicid dar el să rămână liber (nr. 888) şi învoiri speciale de căsătorie (nr. 966, 1028, 1034 şi 1036). Pe noi ne interesează mult şi *simpatia* acordată lui Nicoliţă, ducele Larissei, pe baza amnistiei imperiale acordată Vlahilor revoltaţi (nr. 894) ca şi notele despre Vlahii din Calcidica (nr. 978—981) ; în schimb nu credem în invitaţia cu care se laudă împăratul Ioniţă că a fost chemat să vină la Constantinopol ca să fie încoronat şi să capete un patriarh (nr. 1198) ; faptul ar dezice prestigiul imperial şi patriarhal.

Ne surprinde faptul că pe lângă interminabile discuţii dogmatice şi teologice (cum ar fi enciclica asupra azimelor şi a Sâmbetelor redactată de Leon, arhiepiscopul Ohridei, cu largă prezentare a paternităţii, nr. 862 ; cf. şi nr. 866, 869—70, 956), patriarhia se ocupă şi de numeroase cazuri de căsătorie după gradele de rudenie afine, asimilate mai întotdeauna (nr. 858, 882, 885), că logodna e asimilată căsătoriei (nr. 896, 897, 903) dar şi nu (nr. 1029) şi că alte numeroase cazuri, ca trigamia lui Nichifor Botoniat, sunt rezolvate când într'un fel când într'altul, cam după cum vrea împăratul (cf. nr. 910, 919, 933, 998, 1068—9, 1107, 1125, 1129—30, 1142—4, 1152, 1160, 1162, 1166—8, 1192.—3, 1201, 145 bis şi 809 bis).

Menţionăm că se spune despre unele acte originale sau un pittakion imperial, că s'au depus în chartophylaciul patriarhal (nr. 869, 925, 926, 952, 1187).

Volumul se încheie cu corecţiuni şi adăugiri, indexuri onomastic, analitic, de cuvinte greceşti, de manuscrise şi de incipituri pentru toate trei fascicolele. Intreaga lucrare este un model de urmat. Impreună cu ale lui Fr. Dölger, pentru cele imperiale, regestele de faţă onorează ştiinţa. *A. S.*

Ianits Iván, *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó müködése 1526-ig.* (Activitatea voevozilor ardeleni ca judecători şi emitenţi de diplome până la 1526), Budapest, 1940. 111. 8⁰.

Autorul a redactat această teză de doctorat în urma cercetărilor făcute în arhiva de stat din Budapesta, după indicaţiile lui Emeric Szentpétery, profesor de diplomatică. Observarea metodei ştiinţifice a acestuia are rezultatul că lucrarea lui Janits, care este funcţionar începător în arhiva menţionată, se ridică cu mult deasupra nivelului obişnuit al tezelor de doctorat.

Ca primă problemă îl preocupa faptul să dea un răspuns la desvoltarea organului scripturistic şi la organizaţia lui internă. Deaceea înainte de toate se ocupă de instituţia voevodatului ardelean. Crede, că voevodatul ardelean a fost instituit la sfârşitul veacului XII, după modelul bizantin, de regele Bela al III-lea, crescut la curtea împăratului bizantin. Voevodul ardelean numit de rege, tot aşa precum strategii din fruntea temelor bizantine numiţi de împărat, uneau în mâna lor conducerea administrativă, judecătorească, financiară şi militară a Ardealului întreg. Cel dintâi voevod cunoscut din documente este Leustachius la 1230. De atunci se poate stabili, cu mai mici sau mai mari lacune, seria voevozilor ardeleni după demnitarii înşiraţi în diplomele regale. Dela sfârşitul veacului al XIII, dela voevodul Ladislaus, cunoaştem precis pe fiecare.

La început sfera de activitate a voevodului s'a extins asupra Ardealului întreg. In veacurile XIII şi XIV însă au fost scoase de sub jurisdicţia voevodului în urma unor privilegii regale : cele şapte scaune săseşti, Ţara Bârsei şi ţinutul Bistriţei, Secuii şi uneori ţinutul Făgăraşului. Deci de acum înainte voevodul conducea numai cele şapte comitate (Cluj, Dobâca, Solnocul-interior, Turda, Târnava, Hunedoara şi Alba). Insă chiar în interiorul acestor comitate locuiau elemente scoase de sub jurisdicţia voevodului. Aşa de exemplu Ocna Dejului, Turda, Baia de Arieş, Cluj, Vinţul de Jos şi Vurpăr din comitatul Alba. Unele foruri eclesiastice şi supuşii lor erau privilegiate deasemenea şi nu depindeau de voevod, astfel : cei aşezaţi pe proprietăţile episcopului şi capitlului din Alba-Iulia, precum şi locuitorii de pe posesiunile capitlului din Cluj-Mănăştur.

Locţiitorul permanent al voevodului a fost vicevoevodul, care era totdeauna numit de voevod dintre familiarii săi. (Instituţia de familiari, precum se ştie, a fost o variantă ungară a feudalităţii. Era numit ,,familiaris'' un nobil, care intra în serviciul unui nobil mai bogat şi mai puternic. Din aceşti nobili slujitori s'a format familia boerilor mari într'un sens mai larg al cuvântului, în care ,,dominus''-ul şi ,,familiaris''-ul au trăit împreună într'o comunitate intimă familiară. Un nobil sărac era îndemnat să devină familiarul altuia pentru a-şi asigura persoana şi bunurile, sau de a-şi câştiga existenţa, alte ori pentru a se putea ridica pe scara socială).

Cea mai însemnată obligaţie a voevodului a fost cea judecătorească. In Ardeal judecata avea trei instanţe : 1) scaunul de judecată al voevodului, 2) scaunele judecătoreşti extraordinare, 3) generalis congregatio.

Scaunul de judecată al voevodului începând cu secolul XIV până la sfârşitul celui de al XV-lea, a fost condus de vicevoevod. Era ţinut de obiceiu după octavele unor sărbători religioase (Boboteaza, Sf. Gheorghe, Sânzâene, St. Mihai) stabilite prin decrete, lângă Turda, la Târgu-Mureş, St. Imbru şi la Cluj. La aceste instanţe octavale, pe lângă voevod şi vicevoevod, mai asistau ca judecători şi câţiva nobili ardeleni. Dela sfârşitul veacului XV la judecăţi are tot mai mare rol protonotarul.

Scaunul de judecată voevodală judeca în chestiunile celor şapte comitate. La el se putea apela dela hotărîrile comitatelor, aici aparţineau acele acţiuni, care rezultau din protestarea (contradictio) împotriva executării unor introduceri regale (statutio), fixarea hotarelor (reambulatio), şi contra altor deciziuni. In veacurile XIV şi XV ne întâlnim cu scaune de judecată extraordinare ţinute din ordinul regelui, sau pe care le convoca voevodul pentru rezolvarea unor chestiuni urgente.

Forul cel mai înalt al judecăţii voevodale era „congregatio generalis" ţinută în cele mai multe cazuri lângă Turda. Acestea erau de două feluri. Unele erau ţinute de voevod numai pentru cele şapte comitate. Altele, pe care mai întâi le prezida regele, pe urmă voevodul ca locţiitorul lui, au fost convocate nu numai pentru cele şapte comitate, ci şi pentru Secui, Saşi şi Români. Congregatio generalis era în acelaş timp prima instanţă şi instanţă de apel. Aici erau tratate chestiunile mai importante, sau care au fost cerute de amândouă părţile să fie transpuse de la scaunul de judecată voevodală, aici.

Congregatio generalis dela Turda la începutul secolului XV s'a contopit cu scaunul voevodal. De aici înainte forul cel mai înalt de judecată pentru nobilii ardeleni a fost cel octaval. Astfel dela judecata voevodului sau vicevoevodului se apela direct la curtea regală, unde în secolul XIV voevodul desbătea apelurile, iar în secolul XV judecătorii curţii regale (iudex curiae) împreună cu alţi judecători înalţi.

Pe lângă scaunul voevodal s'a desvoltat în secolul XIV un organ scripturistic, care însă n'a putut deveni o adevărată cancelarie tocmai din cauza instituţiei familiare. Voevodul şi vicevoevodul la intrarea lor în funcţie au ales personalul lor (protonotar, notar, scrib) din proprii lor familiari, care depindeau direct de ei. Când însă plecau din funcţie, duceau cu sine o parte din personalul cancelariei, ca să dea loc „*familiarilor*" noului funcţionar principal.

In fruntea cancelariei era protonotarul, sub a cărui supraveghere scriau scribii diplomele. La schimbarea voevodului sau vicevoevodului s'a schimbat şi o parte dintre scriitorii diplomelor. Astfel nu s'a putut desvolata organul scripturistic de pe lângă scaunul voevodal într'un oficiu cu caracter modern, asemănător cu cancelaria din Buda. Totuşi Janits a observat un oarecare progres, deoarece el a stabilit funcţionarea îndelungată a mai multor angajaţi ai cancelariei, care au înaintat în grad.

Mersul cancelariei voevodale Janits caută să-l reconstruiască după anumite notări ale cancelariei şi după analogia cancelariei regale. Dovedeşte că aceste notări (comissio, relatio, lecta, lecta et correcta, registrata, coram) provin dela notari sau dela protonotari. Acesta din urmă este adevăratul conducător al cancelariei, iar din aceste notări cunoaştem în acelaş timp şi activitatea desfăşurată de el.

In cancelaria voevodală munca de birou se făcea cam fără sistem după obiceiurile din evul mediu. Foarte rar se făceau concepte, mai ales după notările făcute pe dosul actelor judecătoreşti provenite din primele faze ale proceselor, se redactau diplomele noui. Janits n'are cunoştinţă despre existenţa unor formulare, totuşi întrucât diplomele erau întocmite după un anumit şablon, se pare că au existat. Potrivit împrejurărilor în care se lucra, cancelaria voevodală nu alcătuia registre. Notarea „registrata" se găseşte numai la câteva diplome ale voevodului Magyar Balázs emise în octava Bobotezei din anul 1473. Aceste notări însă se pot atribui mai mult unor funcţionari delegaţi temporar dela Buda, decât tendinţelor de reforme ale cancelariei voevodale.

In partea finală a studiu'ui său autorul consacră un amplu capitol pentru cercetarea caracteristicelor externe şi interne ale diplomelor emise de cancelaria voevo-

dală. Constată că aceste caracteristici sunt la fel cu ale diplomelor redactate în cancelaria regală. Atragem cu deosebire atențiunea asupra listei exacte a vicevoevozilor ardeleni publicată la anexe, care până acum ne-a lipsit.

Irina Bodor.

Levina M., *Bibliotecile școlare în U.R.S.S. Ce cărți preferă elevii sovietici.* — In *Jurnalul de dimineață*, IX (1947), nr. 775 (4 Iulie), p. 1.

Lectura adolescenților și a copiilor pune probleme cu totul speciale; cărțile care li se dau spre citire trebue alese cu multă grije și din cele care pot contribui în mod normal la formarea caracterului lor, căci nicio vârstă nu-i atât de impresionistă și în timpul niciuneia, cartea nu lasă o urmă care se va resimți dealungul vieții unui cititor, ca în epoca copilăriei și a adolescenței.

Diriguirea acestei lecturi se poate face numai cunoscând gustul copilului sau adolescentului, gust care variază nu numai după vârstă, ci și după sex, după cum just a luminat problema N. Rubakin, prin a sa teorie bibliopsihologică. Câteva aspecte actuale ale lecturii și cărților preferate de copiii sovietici ne sunt înfățișate de M. Levina, într'un articol publicat în *Jurnalul de dimineață*. Ca și copiii din alte țări, elevii sovietici preferă temele eroice, viețile oamenilor care se disting prin acțiunea lor, pe când elevele sunt înclinate spre temele care nasc sentimentul compătimirii, spre cărțile gen *Mizerabilii* de Victor Hugo.

Un fapt nou se desprinde din rândurile din față: obligativitatea micului cititor școlar de a aduce rezumatul cărții citite. „Școlarii din clasele superioare redau nu numai conținutul... ci scriu și o caracterizare scurtă a eroilor și critică sau laudă opera... Copiilor din clasele inferioare li-e greu să scrie referințe și ei ilustrează cărțile care le-au plăcut mai mult". Importanța procedeului nu are nevoie să fie subliniată: el face pe micul cititor să asimilieze mult mai puternic cele citite, îl obișnuește cu condeiul și-i formează spiritul critic.

La unele biblioteci se organizează întruniri ale amatorilor de cărți, în care se comunică impresiile asupra cărților citite, se țin conferințe de felul cum se confecționează și cum trebue îngrijite cărțile. Totul arată cinstea de care se bucură cartea la vecinii noștri dela Răsărit.

Mircea Tomescu.

Les idiomèles et le canon de l'Office de Noël (*d'après des manuscrits grecs des XI-e, XII-e, XIII-e et XIV-e s.*), par le Père *J. D. Petresco*... Préface de M. *A. Gastoué*... Paris, Paul Geuthner, 1932, VIII+68 p.+2 f.+XXXIII pl.+123 p. note muzicale. (Études de paléographie muzicale byzantine. I).

Pornind dela determinarea precisă că muzica gregoriană are la origină vechea muzică bizantină nealterată de influențele monodice orientale, Păr. Petrescu folosește toate vechile texte bizantine muzicale spre a restabili slujba Nașterii Domnului. Pentru aceasta a depus multă trudă să descifreze notațiile, să determine tonalitățile și să dea un corespondent precis simiografiei bizantine din sec XI—XIV. Planul era să meargă mai departe, până în sec. XVIII, pentru a avea întreaga evoluție spre decadență a ceea ce a fost căutarea răsăriteană. Imprejurarea a făcut să se oprească la perioada cea mai grea, dat fiind faptul că informațiile medievale se rezumă la dispute științifice asupra muzicei și nu au nicio preocupare pentru aplicarea ei vie. Cu toate acestea Păr. Petrescu izbutește să restabilească, în notație apuseană, întreaga slujbă, ceea ce e un merit de însemnătate deosebită atât pentru melodia în sine cât și pentru studiul paleografiei grecești muzicale.

Cercetările de natura aceasta sunt înlesnite și prin numeroasele reproduceri de texte după msse dela Grotta ferrata, Bibl. Națională din Paris și Vatican. Amin-

tim că ms. 61 român dela Academia Română, datat 1713, e de o deosebită importanță pentru aprofundarea subiectului (p. 1). E de dorit ca Păr. Petrescu să reia cercetările, spre a-și împlini planul propus.

A. S.

Popa (**Atanasie**), *Cazania lui Varlaam 1643*, Timișoara, Tip. Helicon, 1944, 110 p. +11 foi, in 4⁰, f. preț.

După trei sute de ani începem să ne dăm tot mai bine seama de însemnătatea *Cazaniei* lui Varlaam. Tricentenarul acestei frumoase tipărituri a fost comemorat prin articole, interesante studii și o ediție nouă [1]).

Dacă lucrarea părintelui Fl. Mureșanu s'a bucurat de răsunet și difuzare, în schimb stud'ul matematicianului Atanasie Popa, admirabil sub toate raporturile, a rămas aproape necunoscut.

Cu pregătire teologică și preocupări în domeniul culturii religioase românești [2]), d. A. Popa a reușit să expună clar și metodic tot ce se referă la *Cartea românească de învățătură* și la arta tipografică veche. Regăsim *Cazania* lui Varlaam mereu prezentă în tipăriturile ulterioare de acelaș gen. Această altă închinare mitropolitului a apărut, ca în vremuri vechi, cu ajutorul material al unor oameni de inimă și de binefacere, la Timișoara. Și e interesant de remarcat faptul că din punct de vedere tehnic este o realizare neobișnuită. E poate singura tipăritură din vremea noastră, care a reușit să îmbine și să armonizeze cuceririle tehnicei tipografice moderne cu arta tipografică veche. Totul în această lucrare e cald și viu : alegerea literii, introducerea inițialelor vechi, reproducerile în text. Te simți plecat pe drumul umililor tipografi din vechime și ajuns sus pe culme, în lumină. Hârtia însăși de vremuri grele e mai grăitoare.

Totuși această splendidă carte de provincie n'a isbutit în văzul nostru „sfredelitor" s'o ia înainte atâtor alte maculaturi, unele de capitală. N'am văzut-o în nicio librărie. Modestă și izolată, stă doar într'un raft al Bibliotecii Academiei Române : își așteaptă vremea prețuirii.

Ion Const. Chițimia

Pécsi Anna, *Az erdélyi fejedelmi kancellária kialakulása es okleveles gyakorlata 1571-ig.* (Desvoltarea cancelariei princiare ardelene și redactarea diplomelor până la anul 1571.) Budapest, 1938.85. 8 .

Ana Pécsi, deasemenea din institutul lui Emeric Szentpétery, și-a publicat teza de doctorat din domeniul diplomaticei moderne. Bazată pe un material documentar foarte bogat, caută să lămurească desvoltarea cancelariei princiare și redactarea di-

1. Cf. Prof. Atanasie Popa, *Cazania lui Varlaam. La aniversarea ei de 300 de ani*, în *Dacia* (Timișoara) din 11 Iunie 1943. Idem, *Cazania lui Varlaam 1643*, Timișoara, Tip. Helicon, 1944, 110 p.+11 foi, in 4⁰. Fl. Mureșanu, *Cazania lui Varlaam 1643—1943*, Cluj, Tip. Naționala, 1944, XVI+247 p. (Recensie : Leca Morariu, *Cazania lui Varlaam*, Râmnicu-Vâlcea, [1945], 7 p.). Varlaam mitropolitul Modovei, *Cazania 1643*, [ediție de J. Byck], București, 1943 2 foi+506 p.

2. A. Popa, în *Anuarul Com. Mon. Ist. Secția Transilvania*, 1929, p. 351—399. Idem, *Mănăstirea Săraca*, Timișoara, Tip. Luceafărul, 1943, 96 p.+XXXII pl.

plomelor până la formarea defintivă a principatului independent. La început îşi pune problema, oare cum s'a format cancelaria : a fost organul scripturistic al voevodului ardelean, sau cancelaria regală ungară i-a fost predecesorul. După ce stabileşte că această cancelarie este continuarea celei voevodale, ne arată treptat cum s'a desvoltat din cancelaria voevodală cu un caracter medieval, trecând prin epoca lui Ion Zápolya, Ştefan Majláth şi cea a lui Gheorghe Martinuzzi, cancelaria principelui Ioan Zápolya. Interesantă e constatarea ei, că activitatea de cancelarie, dublă dar totuşi nediferenţiată încă, a reginei Izabella şi a lui Martinuzzi, purta în germene de pe acum cancelaria mare şi cancelaria mică de mai târziu.

Cancelaria princiară desvoltată sub Ioan Zápolya, devenind independentă a urmat organizaţia cancelariei regale din Buda.

Cancelaria cea mare (cancellaria maior), sub conducerea cancelarului se ocupă în primul rând de chestiunile scripturistice în legătură cu exercitarea puterii legislative şi executive a principelui. In fruntea cancelariei mari, precum ne dovedesc titlurile ,,sumus secretarius cancellarius et consiliarius" şi forma" datum per manus", până la anul 1571 a stat Nicolaus Csáky. Activitatea desfăşurată de cancelarul Csáky o putem urmări chiar şi în cele mai neînsemnate lucrări ale cancelariei. Deci la el funcţia de cancelarie nu însemna numai un titlu, pentrucă a luat activ parte în lucrările cancelariei.

Cancelaria mică (cancellaria minor) sub dirijarea protonotarului era organul scripturistic pe lângă scaunul de judecată al principelui.

Deoarece nu ne-au rămas regule privitoare la lucrările cancelariei, Pécsi se bazează numai pe materialul documentar în stabilirea sferei de activitate a fiecărui funcţionar. Se foloseşte de metodele diplomaticei obişnuite la cercetarea istoriei oficiilor şi adminiatraţiei: comparaţia diplomei şi a scrisului, examinarea pecetei, observarea adnotărilor şi iscăliturilor cancelariale. Pe baza acestora stabileşte că, cancelaria lucrează cu un număr mare de funcţionari stabili şi angajaţi ,,ad hoc", care au sferă de activitate stabilită, care împrumută cancelariei caracteristicile unor oficii moderne. Notarii şi scribii, care sub conducerea cancelarului, adică a protonotarului, executau partea tehnică a diplomelor, nu numai că au sfera de activitate stabilă, dar pot să se ridice şi pe scara funcţiilor.

In legătură cu activitatea cancelariei mici, Pécsi dă informaţiuni preţioase şi cu privire la diferitele faze ale procesului. Arătându-ne în amănunt actele judecătoreşti emise în legătură cu diferitele faze ale procesului, propriuzis ne prezintă mersul procesului în Ardeal. Autorul pe baza notărilor găsite pe actele judecătoreşti, stabileşte sfera de activitate a protonotarului şi rolul pe care îl îndeplineşte la scaunele judecătoreşti. Deoarece în Ardeal funcţiona numai un singur scaun judecătoresc în locul ,,tablelor" împărţite după marii judecători din Ungaria, cancelaria mică, precum am văzut se ocupa de afacerile judecătoreşti, deaceea avea nevoie de mai mulţi notari şi scribi, decât cea mare. Pécsi înşiră pentru anii 1559—1571 mai mult de 100 de scribi. După lista funcţionarilor dela cancelaria mare Pécsi stabileşte că între aceste două oficii există o deosebire de rang. Sunt notari şi scribi care apar în intervalul mai sus amintit între angajaţii de la amândouă cancelariile. Deci după Pécsi aceşti funcţionari puteau înainta în felul următor: în cancelaria mică scriba, notarius, apoi în cancelaria mare scriba, notarius, protonotarius, chiar şi cancellarius.

In legătură cu redactarea documentelor provenite din amândouă cancelariile, autorul ne arată, că observând caracterul intern şi extern al diplomelor, el corespunde

cu al celor emise de cancelaria regală. In cancelaria mică se întrebuința probabil formularul numit al lui Ioan Báchy, dar se pare că nu oficial ci numai pentru întrebuințare lăuntrică. Pe baza diplomelor înșirate în acest formular putem vedea funcționarea justiției principelui și legătura ce o avea acesta cu forurile inferioare, deci putem urmări activitatea cancelariei la emitearea diplomelor.

Irina Bodor.

Generalul **R. Rosetti**, *Biblioteci naționale: Paris, Londra, Washington, Moscova, Acad. Romînă.* București, 1947, 19 p. (Anal. Acad. Rom., *Mem. Sect. Ist.* s. III, t. XXIX, mem. 14, p. 551—569).

După ce definește ce este o bibliotecă națională și care trebue să fie serviciile oricărei biblioteci d. General Rosetti analizează fiecare element în parte. Observațiile sunt foarte judicioase și trebue să facă parte din preocupările tuturor bibliotecarilor. Trebue să adaug aici că o bibliotecă națională trebue să-și procure neapărat, pe orice cale, toate cărțile și colecțiile principale al căror cuprins are atingere cu trecutul și interesul națiunii respective. Dacă nu se pot procura edițiile originale există azi atâtea posibilități de reproduceri mecanice sau manuale, prin ajutorul cărora se pot înlocui edițiile originale. Pe această cale pot fi completate și colecțiile de orice natură. Deasemeni o atare bibliotecă nu poate fi lipsită de instrumentele generale de lucru, chiar dacă nu au atingere directă cu națiunea respectivă. Pentru noi aș da de exemplu Eubel, *Hierarchia catholica*, Wadding, *Annales Minorum*, sau chiar Aprilov, *Bolgarschia gramoti*, 1845. O evidență a operelor de această natură și căutarea lor neîntreruptă este absolut necesară. In ceea ce privește copiile fotografice (p. 7), ele se pot procura mult mai ușor prin filme. Pentru cetirea lor nu e nevoie de proecțiuni ci doar de un Ikoscop. La Arhivele Statului există un astfel de aparat foarte practic, cum și unul de proectat filme, pe care le-am procurat tocmai în acest scop. Din nefericire nu putem lucra acum din lipsă de material. Suntem însă convinși că se pot face minuni. Pe o suprafață de 5 m. p. se pot clasa cam 6000 casete de filme pe care s'au fotografiat ca. 200.000 documente sau pagini de manuscrise. O misiune de două luni în străinătate ar putea aduce în țară zeci de mii filme de natura aceasta cu o cheltuială de nimica. Prin relațiile culturale internaționale, deci fără deplasare, fiecare cercetător și-ar putea procura sute de pagini de texte, cu o cheltuială care n'ar depăși doi lei pagina, dacă ar ști că are posibilitatea să le valorifice într'un loc anume. Suntem siguri că pe urmă ele vor putea fi dăruite instituției care a mijlocit lucrarea. Spre ex. ediția lui Aprilov ar putea fi fotografiată în patru filme. Cu lucru, transport și corespondență totul ar face cam 500 lei cel mult. Obiceiul este foarte mult întrebuințat în Apus iar în U.S.A. filmotecile sunt tot așa de răspândite ca și bibliotecile. Ce importanță poate însemna aceasta se poate vedea și din ultimul număr al *Revistei Arhivelor* ungare, unde înainte de asedierea Budapestei s'au filmat și asigurat peste 200.000 documente. Tot atunci la Muzeul Ardelean din Cluj s'a făcut o operație similară, datorită căreia d. prof. Jakó a putut să citeze într'un studiu o serie întreagă de documente folosite după filmele Leica, originalele fiind momentan neaccesibile.

O a doua problemă care se pune este aceea a mulajelor pieselor sigilografice, medalistice și numismatice. Un laborator cu acest scop este necesar oricărei biblioteci care are secțiuni de numismatică și acte diplomatice, cum este cazul și al Bibliotecii Academiei Române.

Trebue să reținem ca extrem de interesantă informația pe care ne-o dă d. General Rosetti despre Library of Congress: 29% din veniturile ei reprezintă salarii, 15.5% pentru achiziții (p. 13), iar restul, bănuim, întreținerii și materialul necesar. Aceasta, observăm noi, în vreme ce la noi mai toate instituțiile de cultură sunt obligate să aibă cel puțin 75% salarii și adesea 0,00% achiziții. Așa nu se poate face cultură!

După aceste consideraţiuni d. General Rosetti defineşte Bibilioteca Academiei, după încorporarea fostei Biblioteci Centrale, drept o bibliotecă naţională. In acest scop demonstrează cum şi-a împlinit ea menirea dela 1901 înainte, când a căpătat acest atribut. Cât s'a făcut este de lăudat, deşi se putea face mai mult, cu aceeaşi oameni şi cu aceleaşi mijloace. Nu e momentul să insist aici asupra acestui lucru. Ţin totuşi să observ că dacă Biblioteca Centrală nu a dat mult, a dat tot ce avem mai preţios şi dacă ea ar fi existat mai departe şi-ar fi îmbogăţit zestrea. Cred deasemeni că s'a făcut o greşală prin încorporare; chiar dacă vegeta într'un moment dat (vegetarea se datoreşte oamenilor), putea să capete viaţă în altul (presupunând că s'ar mai fi găsit un alt Bianu!) şi azi am fi avut o a doua bibliotecă publică în Capitala ţării.

Dar şi fără aceste consideraţiuni e bine ca Biblioteca Academiei să rămână o bibliotecă particulară, chiar dacă primeşte ajutoare din partea statului. Academia are preocupările ei asupra cărora trebue să stăruie până în cele mai mici amănunte şi în care să nu se amestece nimeni, sub niciun pretext. Seninătatea cercetărilor ştiinţifice să nu fie turburată de chestiunile momentului. In timp ce o bibliotecă publică este obligată să satisfacă în rândul întâiu tocmai aceste exigenţe. Va fi cu atât mai bine dacă în conducerea ei vor fi şi bărbaţi reprezentativi designaţi de Academie. Părerea noastră este că o astfel de bibiliotecă trebue să ia fiinţă cât mai curând posibil.

Mircea Tomescu, *Bibliografia folklorului românesc*, Bucureşti 1947, 13 p. (Extras din *Cercetări folklorice*, I),

Bune şi clare precizări pentru alcătuirea unei bibliografii dedicate folklorului nostru. Cele cunoscute, şi apreciate cam aspru, se datoresc unor oameni de bine şi nu specialiştilor care la noi, nu se prea ocupă de îndatoririle lor ci numai *au de gând* să se ocupe. E de dorit ca d. Tomescu să-şi împlinească şi planul şi gândul. Dacă vrea, o poate face. *A. S.*

Tufescu (Victor, şi Ana Toşa, *Bibliografia geografică sumară a Romîniei*, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1947, (22×15,8), 209 p. (*Biblioteca Institutului de cercetări geografice al României, Nr. 3*).

Privită multă vreme doar ca o simplă înşirare de titluri, bibliografia îşi sapă vad din ce în ce mai larg în cercetările ştiinţei româneşti şi începe să fie privită nu ca un ajutor de a doua mână, ci ca un diriguitor al viitoarelor cercetări. Căci, o bună bibliografie a unui anumit domeniu, trebue să arate nu numai ce s'a scris în specialitatea respectivă, ci şi care-s aspectele ce au rămas încă necercetate. „Dintr'o fugară privire asupra materialului bibliografic prezentat în lucrarea de faţă" autorii evidenţiază „o relativă abundenţă a studiilor de antropogeografie privitoare la spaţii mari (ţara întregă, provincii istorice), faţă de sărăcia studiilor de amănunt pentru regiuni restrânse. Dimpotrivă, în materie de geografie fizică, studiile de sinteză asupra unor spaţii mai întinse sunt foarte puţine, faţă de cele amănunţite asupra unor regiuni limitate" (p. 7—8). Şi asfel, bibliografia de faţă evidenţiază problemele care au fost cercetate, în contrast cu cele care au rămas aproape necercetate şi către care viitorii cercetători trebue să-şi îndrepte paşii. E unul din meritele acestei bibliografii, şi el trebue subliniat, dar primit cu oarecare rezervă. Nu vor fi scăpat oare autorilor anumite studii care să poată schimba nu valoarea acestui adevăr, ci numai caracterul concluziei? Desigur că aceasta este una din problemele cele mai spinoase ale unei bibliografii şi aproape că nu există repertoriu bibliografic, care să nu aibă lacune. Lucrarea de faţă, prin chiar titlul ei relevă existenţa acestor lacune, încât a insista

asupra lor, înseamnă a nu sesiza caracterul bibliografiei. Subliniem numai că anumite lucrări, pe care desigur că autorii le-au cunoscut, trebuiau menţionate. Printre acestea sunt mai multe lucrări ale lui Ştefan C. Hepites tipărite în publicaţiile Academiei Române (vezi *Catalogul publicaţiilor Academiei Române, 1867 —1937*, Bucureşti 1937, p 145—149), altele de N. Iorga (vezi cele două volume ale lui Barbu Theodorescu, *Bibliografia istorică şi literară a lui N. Iorga 1890—1934*, Bucureşti, 1935 şi *Bibliografia politică, socială şi economică a lui N. Iorga, 1890 — 1934*, Bucureşti 1937, menţionăm în deosebi, nr. 864—897 inclusiv, din volumul prim), precum şi, harta Munteniei din 1700 întocmită de stolnicul C. Cantacuzino (vezi C. C. Giurescu, *Harta stolnicului C. Cantacuzino*, în *Revista istorică română*, XIII (1943), p. 1 — 28). La judeţul Olt, pe care-l cunoaştem mai bine, ar fi de adăugat lucrarea Prof. Ion Ilie Davidoiu, *Zona de tranziţie între Deal şi şes. Bărăştii de Cepturi — Olt. Studiu monografic*, Slatina, 1944, 25×18, 162+6 pl., Pavel Vitănescu, *Monografia comunei Bălăneşti din Judeţul Olt dela întemeiere până la 1 Ianuarie 1936*, Craiova, 1937, General Gh. Petrescu-Florin, *Monografia Judeţului Olt, vol. I*, Slatina 1944, precum şi lucrarea noastră, *Migraţiile din com. Aluniş (jud. Olt) şi influenţele lor*, Craiova Ramuri, 1942, 23×16, 15 p. — Extras din *Arhivele Olteniei*, XXI (1942) —,pe urmele căreia merge tânărul consătean Nicolae Stanciu în articolul citat la nr. 1156: *Deplasările comerciale ale „Marchidanilor" din Aluniş (Olt)*, 4 p. 1 fig., Lucr. Sem. Geogr. Ecom. Buc., 1946). Mai observăm că lucrarea lui Ionaşcu, I., citată cu titlul de *Bisericile şi mănăstirile din Jud. Olt*. Craiova, 1928 (vezi nr. 1227) are titlul exact de *Biserici, chipuri şi documente din jud. Olt, I*, Craiova, Ramuri 1934, — iar lucrarea lui Poboran Gh., *Istoria oraşului Slatina*, 507 p., Slatina, 1908, a apărut în două ediţii — prima în 1898 şi a doua în 1908. Dealtfel, autorii nu indică niciodată ediţia; o altă deficienţă tehnică: la articole nu se indică niciodată paginaţia revistei, ci doar totalul lor fără a se indica dacă este sau nu şi extras. Cu un surplus de atenţie şi muncă, aceste lacune puteau fi înlăturate.

Bibliografia geografică a României, cu cele 2441 de fişe bibliografice, va fi un îndrumar preţios în viitoarele cercetări geografice asupra României şi prin ea se întrezăresc problemele către care trebue să se îndrepte în primul rând viitorii cercetători. Dorim însă ca ea să fie urmată cât mai curând de bibliografia generală promisă în prefaţă, care, suntem siguri, va da un impuls şi mai accentuat cercetărilor geografice la noi.

Mircea Tomescu.

Doctor **Teodor Vasiliu**, *Problema sinuciderilor în cadrul unor noi date statistice*, Bucureşti 1939, 82 p.

Având la bază materialul furnizat de institutul medico-legal din 1891 până în 1937, autorul ajunge la concluzii statistice şi analitice deosebit de interesante. De pildă, numărul cel mai mare de sinucideri îl dau meseriaşii, a căror viaţă e supusă mai mult fluctuaţiilor economice şi cel mai mic personalul ecclesiastic. Relevez această concluzie fiindcă ea trebue să fie legată şi de educaţie: cei dintâi refractari disciplinării voinţei cad repede pradă măsurilor de lichidare cu viaţa, pe când cei de al doilea găsesc în formarea spirituală un refugiu consolator. Deasemeni constatăm că nu servitoarele, cum suntem înclinaţi să credem, recurg lesne la gestul final ci stăpânele lor au întâietate. Şi alte elemente ar merita să fie amintite din acest studiu, dar nu acesta e obiectivul nostru, care vrem să arătăm că societatea noastră are mare nevoie de educare, şi adeseori de reeducare, pentru a înlătura flagelul sinuciderilor pe de o parte, iar pe de alta, de o mai bună distribuire a bunurilor materiale, care

adesea stau la baza gestului mai mult decât chestiunile de ordin moral. Când problema va fi inversată, fără îndoială că vor fi mai puține sinucideri. *A. S.*

Bai-Ganiu nai populiarnata bălgarska kniga. Statii i bibliografski materiali, (Bai-Ganiu, cea mai populară carte bulgară. Articole și material bibliografic), Sofia, 1947, (14×10), 63 p. (*Bălgarski biblografski Institut*).

Un studiu sumar și bibliografia acestui popular personagiu al literaturii populare bulgare (un fel de Păcală al nostru, dar mai puțin isteț). Se menționează și traducerile străine, din care lipsesc cele românești. Amintim pe cele mai cunoscute: *Bai-Ganiu. Traducere din limba bulgară de Laura Minceva*, (București), f. a., in-16, 108 p. (*Biblioteca Dimineața*, nr. 157); *Bai-Ganciu sau minunate povestiri despre un bulgar în zilele noastre. Traducere de St. G. Sergent*, București, f. a., in-16, 208 p. (*Biblioteca Lumina*); altă ediție: București, f. a., in-8°, 156 p.

Bălgarski periodičen pečat. Tekuști spisaniia i vestniți kăm Septemvri 1947. (Publicațiile bulgare periodice. Revistele și ziarele curente până la 9 Sept. 1947), Sofia, 1947, (20,8×14,8), 54(—55) p. (*Narodni biblioteka Sofia, Bălgarski bibliografski Institut*).

In introducere, d-l T. Borov dă câteva date asupra istoricului periodicelor bulgare. Reținem de aci că prima revistă în limba bulgară (*Liuboslovie*), a apărut la Smirna în 1844 — numărul de probă este din 1842 —, fiind redactată de Constantin Fotinov, iar primul ziar este scos de Ivan Bogorov la Lipsca în 1846 (*Bălgarski orel*). De acum numărul periodicelor bulgare crește. Intre 1844—1878 (până la eliberarea poporului bulgar, deci) au apărut 37 reviste și 66 ziare.

Multe din ziarele bulgărești apar și pe pământ românesc, în deosebi la Brăila și București, unele din ele continuându-și apariția în orașe bulgărești. D-l Borov amintește câteva din aceste ziare; completăm însă că multe din ele apăreau în numere duble: unul în bulgărește și altul în românește (cazul ziarului *Svoboda*=Libertatea) și că altele erau redactate în română și bulgară (cazul lui *Băduștnost. Vestnik grajdanskă liuboslovnă i mirgovskă.* ⟶ Viitorul. Ziar politic, literar și comercial, București, 8 Mart. — 10 Mart 1864, redactat de G. S. Racovsky).

Până la 9 Septemvrie 1944 au apărut 8.600 periodice bulgare; cel mai bogat an în asemenea publicații a fost 1930, cu 979 periodice, din care 394 reviste și 585 ziare. Pentru anul 1947, până la 9 Septemvrie, sunt bibliografiate, pe clase de materii și în interiorul fiecărei clase după periodicitate, 343 de periodice. La fiecare se notează titlul, subtitlul, redactorul, locul de apariție, formatul, prețul, felul periodicului (revistă, ziar) și anul în curs. Este deci o listă bibliografică cu notația clasică. Ea este destul de folositoare și am dori să avem și pentru periodicele noastre asemenea liste, dacă nu anual, cel puțin la 2—3 ani una. Un tabel arată periodicele apărute în provincie.

Servantes na bălgarski (Cervantes în bulgărește), Sofia, 1947, (14×10), 16 p. (*Bălgarski bibliografski Institut*).

Bibliografia traducerilor bulgare ale lui Don Quijote de Cervantes și a studiilor bulgare despre el. Subliniem că prima traducere datează din 1859 și ultima din 1941. E un material interesant pentru Cervantiști.

Buletin lunar, an. II. nr. 1—2, 3, 4—5, București, 1947, (*Biblioteca Academiei Române*).

Inițiat de Ion Bianu, deschizător de drumuri în multe din aspectele bibliografiei românești, Buletinul lunar a apărut în 1932, în 4 fascicole — nr. 1—2 (Ianuarie—Februarie), 8 p., 3 (Martie), 3 p., 4 (Aprilie), 12 p. și 5—12 (Mai—Decemvrie)

7 p. —, care conţin numai liste bibliografice. După o întrerupere de 14 ani avem în faţă primele numere din anul II.

In *Cuvânt de lămurire* publicat în fruntea nr. 1—2 (Ianuarie—Februarie) d-l Ion I. Nistor, conservatorul bibliotecii Academiei Române precizează scopurile acestui periodic. Prin el „se vor înfăţişa cititorilor noile achiziţii şi se vor aduce la cunoştinţa obştească lipsurile din colecţiile Academiei", pentru a putea afla unde se găsesc spre a şi le achiziţiona prin dar, schimb sau cumpărare. „Buletinul... va îndeplini şi rolul de monitor al activităţii ştiinţifice a Academiei", va înlesni colaborarea internaţională ştiinţifică şi culturală şi schimbul de publicaţii şi va servi „ca organ de legătură cu bibliotecile din ţară, în vederea complectării colecţiilor, a înlesnirii schimbului, a coordonării lucrărilor de catalogare" şi a întocmirii unui catalog general.

Un program destul de larg, deci, a cărui realizare ar aduce un netăgăduit folos cercetătorilor şi ar da un nou avânt lucrărilor ştiinţifice, căci e clar că fără instrumente bibliografice progresul ştiinţific şi cultural stânjeneşte. Multă atenţie trebue dată ultimului punct a cărui realizare ar aduce la cunoştinţa cercetătorilor în care bibliotecă mai apropiată pot găsi studiul ce-i interesează şi ar putea — şi acesta ar fi cel mai frumos rezultat — să coordoneze şi unifice principiile de organizare a bibliotecilor noastre. Căci trebue să subliniem că în materie de organizare bibliotecărească suntem într'un întreg haos — după cum s'a accentuat şi în Conferinţa bibliotecarilor din Martie 1947. Şi nu numai că fiecare bibliotecă are o organizare proprie, care mai niciodată nu corespunde nici unei norme biblioteconomice, dar ceeace este mai trist, fiecare bibliotecar sau conducător de bibliotecă se vrea un reformator şi cum vine într'o bibliotecă începe o *nouă organizare*, care produce un nou haos. Problema aceasta este destul de complicată, cere multă atenţie şi la rezolvarea ei nu se poate ajunge decât prin colaborarea specialiştilor.

Statisticele care arată sporul publicaţiilor în anul 1946, sunt instructive. Din primul tabel (p. 5) observăm că numărul periodicelor a scăzut simţitor : 940, din care 278 reviste şi 322 publicaţii anuale, ar restul gazete — deci numai 600 periodice ştiinţifice şi culturale, destul de puţine dacă ţinem seama că periodicele dau ritmul cercetărilor. In restul numărului arătarea sporului la manuscrise, documente, cabinetul numismatic, stampe, cărţi, muzică, liste de publicaţii nou primite, desiderata (relevarea lipsurilor din colecţiile Academiei), rezumatul unei comunicări a d-lui Nistor despre *Desvoltarea bibliotecilor noastre publice* — cu date cunoscute şi din alte cercetări — şi lista ultimelor publicaţii ale Academiei.

Numărul 3 (Martie) anunţă o serie de lucrări imperios de necesare cercetătorilor : *Catalogul publicaţiilor periodice dela 1907—1920*, *Bibliografia românească modernă, 1830—1862*, Cataloage de manuscrise, etc. cum şi *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti.* Cu primele lucrări Academia merge pe drumul activităţii sale dinainte de 1916, iar ultima începe seria repertoriilor bibliografice de periodice. Importanţa lucrării nu are nevoie a fi subliniată. Ne miră însă afirmaţia din ultimu paragraf (p. 21), din care reese că s'a adoptat clasificarea ideologică numai din cauza numeroaselor articole anonime. Lăsând la o parte faptul că această afirmaţie este în contradicţie cu cele spuse în paragraful precedent — „fiecare rubrică va fi însoţită de notaţia zecimală" — subliniem că într'un repertoriu bibliografic ştiinţific nu este admisibilă decât clasarea ideologică (sistematică) — adoptând grupele sistemului zecimal, de pildă — şi în interiorul fiecărei rubrici fişele vor fi clasate în ordinea alfabetică a autorilor, articolele anonime clasându-se la primul cuvânt al titlului (pentru această problemă vezi şi articolul nostru *Repertorii bibliografice de periodice. Exem-*

plificări și tehnica lor, în *Scriptum*, I (1943), p. 168—179). Interesantă „*Statistica tezaurelor monetare*" dela Academia Română (vezi p. 7—11 și nr. 4—5, p. 31—34). In restul numărului rezumatul câtorva comunicări academice fără interes bibliologic și liste bibliografice.

Numărul 4—5 (Aprilie—Mai) este rezervat Conferinței principalelor biblioteci publice din țară ținută la București în zilele de 21—22 Martie 1947. După cuvântul de deschidere rostit de Conservatorul bibliotecii Academiei, urmează referatele asupra secțiunilor Bibliotecii Academiei, care redau în mic ceea ce se cunoaște din *Instrucțiuni provizorii pentru funcționarea serviciilor*, București, 1940. In urma acestei conferințe s'a hotărît înfiițarea unei Asociații bibliologice, care va avea ca scop unificarea organizării bibliotecilor noastre și, în primul rând, o colaborare interbibliotecară pentru propășirea culturii și științei românești.

Mircea Tomescu.

2. Cărți primite

1. — *Analele româno-sovietice*, 1 (Octomvrie 1946), [București, 1946], 24,5×17,2, 1f.+169 p. (*Institutul de cultură româno-sovietic*).

2. — *Anuarul Liceului Național Iași pe anii școlari 1942—43, 1943—44 și 1944—45. Omagiu profesorului Mihai Costăchescu*, [Iași, Alexandru Țerek 1946], 24,5×17, 228[—229] p.+7 pl.

3. — *Arhiva românească*, X (1945—1946), București, Cartea românească, [1947], 24,5×17, 498 p.

4. — *Buletin lunar*, an. II (1947), nr. 1—2 (Ianuarie-Februarie); 3 (Martie), 4—5 (Aprilie-Mai), [București, Tip. Bucovina, 1947], 24×17, 3 vol.—1—2, 31 p.; 3, 31 p.; 4—5, 18 p. (*Biblioteca Academiei Române*).

5. — *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice. Publicațiune trimestrială*, an. XXXVII (1944), fasc. 119—122 (Ianuarie-Decemvrie), [București, M. O. Imprimeria națională, 1947], 32×24, 103 p.

6. — **Callimachi** (**Scarlat**), *Pagini inedite despre Moldova. Insemnările unui călător străin din întâia parte a veacului al XIX-lea*, București, M. O. Imprimeria națională, 1947, 25×18, 43[—45] p. (*Institutul de istorie națională din București*).

7. — *Catalog*. Martie 1947, [București, 1947], 16,8×12, 23 p. (*Editura Partidului comunist român*).

8. — **Cioran** (**Gh.**), *Mânăstirea Stelea din București*, București, M. O. Imprimeria națională, 1947, 24,5×18, p. 157—172. (Extras din *Revista istorică română*, vol. XVI, fasc. II).

9. — *Classification. Class B, part* I: B—BJ *Philosophy*. [—*Class B, part. II: BL—BX: Religion*; — *Class C: Auxiliary sciences of history. Subclass CN: Epigraphy*; — *Class D: Universal and old world history*; — *Universal and old world history European war. D 501—725*; — *Class E—F: America. Second edition*; — *Class G: Geography, anthropology, folk lore, manners and customs, sports and games. Second edition*; — *Class H: Social sciences. Second edition*; — *Class J: Political sciences. Second edition*; — *Class L: Education. Second edition*; — *Class. M. Music and books of music. M: Music. ML: Lit rature of music. MT: Mus'cal instruction and study...*; — *Class N. Fine arts. Third edition*; — *Class P. P—PA: Philology linguistic, classical philology, cl ssical lit rature*; — *Subclass PA: Suppl ment. Byzantine and modern Greek literature. Medieval and modern Latin literature*; — *Class P. PB—PH: Philology Euro-*

pean languages; — *Class P. PJ—PM : Languages and literature of Asia, Africa, Oceania, America. Mixed languages. Artificial languages*; — *Class P, PJ—PM : Supplement. Additions and changes...*; — *Philology. Index to languages and dialects in the volumes P—PA, PB—PH, PJ—PM*; — *Literature. Subclasses PN, PR, PS, PZ. PN : General literary history and collections. PR : English literature. PS : American literature. PZ : Fiction and juvenile literature*; — *Subclass PQ, part 1 : French literature*; — *Subclass PQ, part 2 : Italian, Spanish and Portuguese literature*; — *Subclass PT part 1 : German literature*; — *Subclass PT, part 2 : Dutch and Scandinavian literatures*; —*Class Q : Science. Third edition*; — *Class R : Medicine. Second edition*; — *Class S : Ariculture, plant and animal industry, fish culture and fisheries, hunting sports. Second edition*; — *Class T : Technology, Third edition*; — *Class U : Military scinece. Second edition*; — *Class V : Naval science*;—*Class Z : Bibliography and library science. Third edition. January, 1926*] *Printed as manuscript*, Washington, Government Printing Office, 1910—1942, 25,8×18, 30 volume. (*Library of Congress*).

10. — **Corfus** (**Ilie**), *Insemnările Androneştilor publicate cu un studiu introductiv de Ilie Corfus*, Bucureşti, [M. O. Imprimeria naţională], 1947, 25,6×18, 143[—*145*] p. (*Institutul de istorie naţională din Bucureşti*).

11. — *Cursuri, 1945—1946*, Bucureşti, [Luceafărul], 1947, 24×16,2 1 f.+II—239 p. (*Institutul de cercetări geografice al României*).

12. — *Erdélyi Múzeum szerkeszti Szaló T. Attila*, LI (1946), 1—4 füzet, Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 1946, 24,8×17,4, 148 p.+2 pl.

13. — **Fichtenau** (**Heinrich**), *Mensch und Schrift in Mittelalter*, Wien, Universum, 1946, 24×17, VII+239 p.+16 pl. (*Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Hggn. von Leo Santifaler, Band 5*).

14. — **Gable** (**J. Harris**), *Manual of serials work, by J. Harris Gable*, Chicago, American Library Association, 1937, 23×16, VI[—VIII]+229 p.

15. — *Institutul de istorie universală N. Iorga la zece ani dela întemeiere*, Bucureşti, Bucovina, 1947, 22×15,5, 46[—47] p. (*Institutul de istorie universală „N. Iorga”*).

16. — **Iona eu** (**I.**), *Episcopul Misail (1732—1740) şi averea Episcopiei Buzăului ...*, Buzău, Tip. şi legătoria Fraţii Dumitrescu, 1939, 24×16, 36 p. (Extras din *Ingerul*, XI, nr. 6—7).

17. — **Laurent** (V.), *L'homiliaire marial du coislin gr. 274 et l'activité paléographique du métropolite de Méthymne Gabriel Summaripa*, Bucureşti, Cartea românească, [1946], 24,5×17, 13 p. (Extras din *Revista Arhivelor*, VI, 2 (1945).

18. — **Laurent** (V.) **şi P. Ş. Năsturel**, *Facsimile de texte şi documente bizantine din veacurile XIV—XV, privitoare la istoria bisericii române de V. Laurent .... şi P. Ş. Năsturel...*, Bucureşti, Cartea românească, 1946, 35,5×25,5, XXIV pl. (*Colecţiile Arhivelor Statului, ediţii îngrijite de Prof. Aurelian Sacerdoţeanu... Seria complimentară, fasc*, I (*Nr. 1—31*).

19. — **Mikecs László**, *A moldvai katolikusok 1646—47, évi összeérása, irta Mikecs László* Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 1944, 24,5×17, VIII +150 p. (*Erdélyi Tudományos Füzetek, 171*).

20. — **Mircea** (**Ion Radu**), *Catalogul documentelor Ţării-Româneşti. 1369—1600. Secţia istorică dela Arhivele Statului din Bucureşti*, Bucureşti, Cartea românească, 1947, 25×18, +3-2 [323] p. (*Biblioteca Arhivelor Statului, 2*).

21. — *Mitteilungen des Instituts für Geschichtsforschung und Archivwissenschaft in Wien*. LV Band, Innsbruck, Wagner, 1944, 24,5×17, +431 p.+5 pl.

22. — **Moisil (Const)**, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrân*, Bucureşti Cartea românească, [1946] 24,5×17, 31 p.+III pl. (Extras din *Revista Arhivelor*, VI 2 (1945).

23. — **Pascu (Ştefan)**, *Răscoale ţărăneşti în Transilvania. I. Epoca Voevodatului*, Cluj, Tip. Cartea românească, 1947, 24×17, 1 f.+144 p. (*Universitatea — Cluj. Biblioteca Institutului de istorie naţională, XXI*). (Extras din *Anuarul Institutului de istorie naţională Cluj*, XI (1946—1947).

24. — **Ramazanoglu (Muzaffer**, Arkeolog...), *Sentiren ve Ayasofyalar manzumesi. (L'ensemble Ste Irène et les diverses Ste Sophie)*, Istanbul, [Universite Matbaasi-Beyoğlu Tünelbaşi], 1946, 23,4×15,6, 16 p.+8 pl.+1 schiţă.

25. — *Revista analitică a periodicelor medicale pe anul 1940*, Bucureşti, M. O. Impremeria naţională, 1942, 23,6×16,2, p. 71. 118. (Extras din *Analele Institutului Victor Babeş*, seria II-a, vol. XII).

26. — *Revista Arhivelor-arhivistică, cronologie, diplomatică, heraldică, genealogie, instituţiuni, miniaturistică, paleografie, sigilografie — publicată prin îngrijirea prof. Aurelian Sacerdoţeanu. Directorul general al Arhivelor Statului*, VII. 1 (1946), Bucureşti, [Cartea românească, 1947], 1946, 24,5×17, 216 p.

27. — *Revista istorică. Fondator N. Iorga. Publicaţie semestrială* vol. XXXII (1946), n-le 1—12 (Ianuarie-Decemvrie), [Bucureşti, Tip. Bucovina, 1946]. 25 5×18' 195 p. (*Institutul de studii sud-est european*).

28. — *Revista istorică română*, XVI (1946), Bucureşti, M. O. Imprimeria naţională, 24,5×18, 1 f.+VI+420 p. [In patru fascicole].

29. — *Revue historique du sud-est européen*, XXIII (1946), Bucarest, [M. O. Imprimeria naţională], 1946, 25×16,5, 386 p. (*Institut d'histoire universelle „N. Iorga"*).

30. — **Sacerdoţeanu (Aurelian)**, Directorul General al Arhivelor Statului), *Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1944, facută către consiliul de perfecţionare*, Bucureşti, Cartea românească, [1946], 24,5×17,3 1 p. (Extras din *Revista Arhivelor*, VI, 2 (1945)).

31. — *Şcoala de Arhivistică. Notiţă informativă*, Bucureşti, [Cartea românească], XXIV—1947, 14,6×10,5, 19[—20] p.

32. — *Tezele Facultăţii de medicină din Bucureşti pe anii 1873—1929. (Revistă analitică)*. [—1930—1937 *şi 1939*], Bucureşti, M.O. Imprimeria naţională, 1942, 24,5×17, 2 vol.—1 : p. 119—250 ; 2 : p. 113—217. (Extrase din *Analele Institutului Victor Babeş*, seria II-a, vol. XII şi XI).

33. — **Tomescu (Mircea)**, *Bibliografia folklorului românesc*, Bucureşti, [Tipografia Cărţilor bisericeşti], 1947, 25×17,6, 13 p. (Extras din *Cercetări folklorice*, I).

34. — **Tomescu (Mircea)**, *Mihail Kogălniceanu ca editor. [Indicaţii bibliografice şi note critice]*, Bucureşti, Tip. Bucovina, 1941, 25×17, 13 p. (Extras din *Convorbiri literare*, n-rele 8—10 (Aug.-Oct. 1941).

35. — **Tomescu (Mircea)**, *Un vechiu lăcaş de închinare : Schitul Seaca-Muşateşti (Olt)*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Mihail Kogălniceanu, 1942, 23×16, 4 p. (Extras din *Arhiva românească*, VII (1941).

36. — **Tomescu (Mircea)**, *Migraţiile din com. Aluniş (jud. Olt) şi influenţele lor*, Craiova, Ramuri, 1942, 23×16, 15 p. (Extras din *Arivele Olteniei*, XXI (1942).

37. — **Tulescu (Victor)** şi **Ana Toşa**, *Bibliografia geografică sumară a României*, Bucureşti, M. O. Imprimeria naţională, 1947, 22, 16, 209 p. (*Biblioteca Institutului de cercetări geografice al României, Nr.* 3).

38. — **Vita Zsigmond**, *România magyar irodalmának bibliográfiája 1942-ben. Osszeallitotta Vita Zsigmond*, Kolozsvár, Ar Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 1944,

24,5×17, 9 p. (*Erdélyi Tudományos Füzetek, 178 sz.*). (Különlenyomat az *Erdélyi Múzeum* 1944. évi 1—2 füzetéből).

39. — **Vita Zsigmond**, *Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1940-ben, a bécsi döntés utáni időszakban és 941-ben.* *Összeállította Vita Zsigmond*, Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadra, 1943, 24,5×17, 10 p. (*Erdélyi Tudományos Füzetek, 154 sz.*). [Különlenyomat az *Erdéli Múzeum* 1943, évi 1. számából).

40. — **Virtosu (Emils)**. *Un călugăr admirator al l.-i Tudor Vladimirescu: Arhimandritul Ghenadie Pârvulescu, 1805—1873*, Bucureşti, Cartea românească, [1946], 24,5×17, 16 p. (Extras din *Revista Arhivelor*, VI,2 (1945).

41. — **Virtosu (Emil)**, *Napoleon Bonaparte şi proectul unei „Republici aristo-democraticeşti" în Moldova la 1802. Ediţia II-a revăzută şi adăogită*, Bucureşti, 1947, 22×15,5, 48 p.

42. — **Virtosu (Emil)**, *Nou despre Riga Veleştinul premergătorul independenţei greceşti*, Bucureşti, [Tip. Bucovina], 1946 24,5×17, 25 p. (Extras din *Revista istorică*, XXXII (1946).

IV. PARTEA ADMINISTRATIVĂ

Intocmită de **secretarul şcoalei**

STATISTICA

ANUL AL XXIII-lea (*1946—1947*).

1. Administraţia şi serviciul.

Director : Aurelian Sacerdoţeanu.
Pro-Director : Const. I. Andreescu.
Bibliotecar-şef : Claudia Mihăilescu.
Bibliotecar : Mircea Tomescu.
Prim secretar : Gheorghe Vlăşceanu (încadrat prim secretar dela 1 Septemvrie 1046).
Dactilograf : vacant.
Curier cl. I : Ion Floroiu (pensionat la 1 August 1947). Vacant.
Om de serviciu cl. III : Gheorghe Olaru (1 Noemvrie 1946 — 15 Mai 1947, demisionat). Vacant.

2. Corpul didactic.

1. Paleografia română şi critica textelor : prof. Emil Vîrtosu.
2. Paleografia latină şi limba textelor : prof. Maria Holban.
3. Paleografia slavă şi limba textelor : prof. Damian P. Bogdan.
4. Paleografia medio şi neogreacă şi limba textelor : prof. Alexandru Elian.
5. Arhivistica, diplomatica generală şi românească şi cronologia : prof. A. Sacerdoţeanu.
6. Bibliografia, biblioteconomia şi bibliologia : prof. Maria Dumitrescu.
7. Expertiza grafică şi grafologia : prof. proviz. Elena T. Bogdanovici.
8. Numismatica, sigilografia şi arheologia medie şi modernă : prof. Emil Condurachi.
9. Metodologia şi istoriografia, genealogia şi heraldica : prof. Mihai Berza.

10. *Istoria vechiului drept românesc și instituții vechi românești*: prof. Const. I. Andreescu.

11. *Izvoarele interne și externe ale istoriei Românilor*: prof. Constant Grecescu.

12. *Șef de laborator*: vacant.

13. *Asistent* la catedra de Arhivistică, diplomatică generală și românească și cronologie: vacant.

14. *Asistent* la catedra de Bibliografie, biblioteconomie și bibliologie: vacant.

15. *Asistent* la catedra de Metodologie și istoriografie, genealogie și heraldică: Emil C. Lăzărescu.

3. Elevii școalei *1946—1947*

Anul I.

1. Bălintescu Alexandru
2. Baumann Reghina
3. Catopol Dezideriu
4. Chircă Șt. Petre
5. Dumitrescu Alexandrina
6. Dumitrescu V. Ion
7. Iliescu M. Ilie
8. Munteanu Cornelia Marineta
9. Popescu Cornelia
10. Șerban Constantin
11. Stoianovici Lileta
12. Țigănescu Areta.

Anul II.

1. Andrei Damaschin
2. Arsenie Natalia
3. Băleanu C. Roxandra
4. Cernovodeanu I. Paul
5. Chircă Șt. Haralambie
6. Iorgulescu Brânduș
7. Luca Teodor.

Anul III.

1. Alexandrescu Alexandrina
2. Bârlea Ion
3. Bogdan Valeria
4. Gavrilă Eftimia
5. Morandini — Boia Fulvia
6. Morandini—D-trescu Lydia
7. Năsturel Petre
8. Predescu I. Nicolae
9. Roșu B. Arion
10. Secăreanu Viorica

Institut:

1. Șerbu Dumitru.

INFORMAŢII

In luna Iunie a luat fiinţă Institutul de studii şi cercetări ştiinţifice româno-sovietic. Intre secţiunile sale una este rezervată istoriei şi filologiei, al cărei ciclu de conferinţe a şi început. Materialul prezentat e de cel mai mare interes cultural şi ştiinţific şi pune pe cercetătorii noştri în situaţia de a porni pe drumuri nouă, cu cel mai mare profit pentru toţi.

Arheologia medievală a făcut progrese uimitoare în Ungaria şi în U. R. S. S. Epoca migraţiunii popoarelor a căpătat lumini neaşteptate şi multe erori ale trecutului sunt azi îndreptate, cum este cazul cu vechii slavi şi reducerea la justa valoare a rolului Varegilor în formarea poporului rus. De această problemă se leagă însă şi trecutul nostru. De aceea este necesar să ne adresăm cât mai grabnic acestor cercetări şi să pornim o campanie de săpături arheologice medievale, inexistente până acum la noi. E drept că nu avem specialişti şi nici nu am putut încă să ne formăm vreunul. O colaborare cu vecinii amintiţi este posibilă şi necesară în interesul ştiinţei.

Catedra de *arheologie medievală şi modernă, numismatică şi sigilografie*, a fost suprimată dela şcoala noastră şi trecută, împreună cu titularul ei, la Facultatea de litere din Bucureşti. Nefiind cerută de această facultate şi neintrând în programul ei, titularul, d. prof. Em. Condurachi, urmează să ţină tot un curs de arheologie clasică. In consecinţă obiectul care forma temeiul acestei catedre nu se mai face în învăţământul nostru superior. Pentru acest motiv şi pentru cele expuse în volumul precedent, nu ne îndoim că în scurtă vreme această catedră va fi reintrodusă la şcoala noastră.

Volumul de faţă apare tot prin strădania directorului şcoalei de Arhivistică. Nădăjduim însă ca volumul următor să se bucure de sârguinţa comitetului instituit în acest scop, care îi va da o colaborare mai variată. Fără ca să se depărteze dela programul său iniţial, *Hrisovul* va putea împărtăşi cetitorilor săi cea mai bună informaţie mondiala în domeniul ştiinţelor auxiliare ale istoriei, arătând în acelaşi timp şi cea mai nouă mişcare ştiinţifică în specialităţile care fac obiectul cercetărilor şi cursurilor noastre.

INDICE DE DOCUMENTE

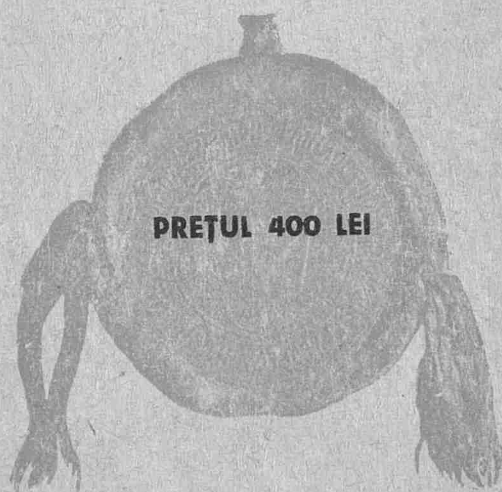
Numai pentru cele editate integral, fragmentar, facsimilate sau menționate ca inedite.

CUPRINSUL

Pagina

I. Studii.

II. Note şi comunicări.

ATELIERELE GRAFICE Nr. 1